

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
KASTAMONU UNIVERSITY

İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi

Journal of Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Cilt: 17 - Sayı: 3
Volume: 17 – Issue: 3
E-ISSN: 2147-6012

Kastamonu Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi

Kastamonu University
Journal of Faculty of Economics
and Administrative Sciences

Cilt: 17 - Sayı: 3, Ekim 2017/ Volume 17 - Issue 3, October 2017

E-ISSN: 2147-6012

Sahibi / Owner
Prof.Dr. Seyit AYDIN
Rektör / *Rector*

Alan Editörleri/ Field Editors

İşletme/Business: Prof. Dr. Yavuz DEMİREL (Prof.Dr.)
İktisat/Economics: Doç. Dr. Serkan DİLEK (Assoc.Prof. Dr.)
Siyaset ve Kamu Yönetimi/ Political Science and Public Admin. : Doç. Dr. Erol TURAN(Assoc.Prof. Dr.)
Bankacılık ve Finans /Banking and Finance: Prof. Dr. Murat ERDOĞAN(Prof.Dr.)
Uluslararası İlişkiler/ International Relations: Doç. Dr. Yahya YEŞİLYURT(Assoc.Prof. Dr.)
Uluslararası Ticaret ve Lojistik /International Trade and Logistics: Prof. Dr. Orhan KÜÇÜK(Prof.Dr.)
Çalışma Ekonomisi/Labor Economics: Doç. Dr. Tolga ULUSOY (Assoc.Prof. Dr.)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof.Dr. Yavuz DEMİREL (Prof.Dr.)
Doç.Dr. Yahya YEŞİLYURT (Assoc.Prof. Dr.)
Yrd.Doç.Dr. Mehmet Yunus Çelik (Assist.Prof. Dr.)

Sekreteryaya / Secretariat

Dr.Fatih Çakmak

Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ercan EREN	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Mümin ERTÜRK	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Prof. Dr. Suat OKTAR	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Sudi APAK	İstanbul Beykent Üniversitesi
Prof.Dr. Bayram Zafer ERDOĞAN	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Şevki ÖZGENER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan BÜLBÜL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof.Dr. Hüsamettin İNAÇ	Dumlupınar Üniversitesi
Prof.Dr. Koray BAŞOL	İstanbul Arel Üniversitesi
Prof.Dr. Mahmut ZORTUK	Dumlupınar Üniversitesi
Prof.Dr. Muhsin HALİS	Kocaeli Üniversitesi
Prof.Dr. Murat ERDOĞAN	Kastamonu Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa ÖZER	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Orhan KÜÇÜK	Kastamonu Üniversitesi
Prof.Dr. Rafet AKTAŞ	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Recep KÖK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr. Ercan TAŞKIN	Dumlupınar Üniversitesi
Prof.Dr. Recep TARI	Kocaeli Üniversitesi
Prof.Dr. Seyfettin ÜNAL	Dumlupınar Üniversitesi
Prof.Dr. Sezgin AÇIKALIN	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Utku UTKULU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr. Yavuz DEMİREL	Kastamonu Üniversitesi
Prof.Dr. Yusuf SÜRMENT	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Andrey V. KOROTAYEV	State Üniversitesi
Prof.Dr. Najat Sayem KHALİL	San'a Üniversitesi
Doç.Dr. Ahmet TIRYAKI	Anadolu Üniversitesi
Doç.Dr. Aysun KANBUR	Kastamonu Üniversitesi
Doç.Dr. Erol TURAN	Kastamonu Üniversitesi
Doç.Dr. Fatih YARDIMCIOĞLU	Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Ferudun KAYA	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. İlhan AKSOY	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç.Dr. İlkin BARAY	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Nuray TERZİ	Marmara Üniversitesi
Doç.Dr. Şakir GÖRMÜŞ	Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Sefa ÇETİN	Kastamonu Üniversitesi
Doç.Dr. Selim İNANÇLI	Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Serkan DİLEK	Kastamonu Üniversitesi
Doç.Dr. Tolga ULUSOY	Kastamonu Üniversitesi
Doç.Dr. Zeliha SEÇKİN	Aksaray Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Jose Ramos Pires MANSO	Universidade De Beira / Portuguesa
Assoc. Prof. Dr. Georgi MARINOV	University of Economics Varna / Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Maciej MILCZANOWSKI	Information Technology University in Rszew
Assoc.Prof. Dr. Venera İSTAYEVA	University of IR and World Languages/Kazakhstan
Yrd.Doç.Dr. Ali KONAK	Karabük Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Deniz KUNDAKÇI	Kastamonu Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ	Karabük Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. İbrahim YALÇIN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Levent KORAP	Kastamonu Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. M. Faruk ÖZÇINAR	Aksaray Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Mehmet Yunus ÇELİK	Kastamonu Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Murat FİDAN	Kastamonu Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Niyazi GÜMÜŞ	Kastamonu Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Orhan KANDEMİR	Kastamonu Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Tahir BENLİ	Kastamonu Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Yavuz GÜLOĞLU	Kastamonu Üniversitesi

Science and Advisory Board

Prof. Dr. Ercan EREN	Yildiz Technical University
Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN	Sakarya University
Prof. Dr. Mümin ERTÜRK	Istanbul Esenyurt University
Prof. Dr. Suat OKTAR	Marmara University
Prof. Dr. Sudi APAK	Istanbul Beykent University
Prof.Dr. Bayram Zafer ERDOĞAN	Anadolu University
Prof.Dr. Şevki ÖZGENER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Prof.Dr. Hasan BÜLBÜL	Niğde Ömer Halisdemir University
Prof.Dr. Hüsamettin İNAÇ	Dumlupınar University
Prof.Dr. Koray BAŞOL	Istanbul Arel University
Prof.Dr. Mahmut ZORTUK	Dumlupınar University
Prof.Dr. Muhsin HALİS	Kocaeli University
Prof.Dr. Murat ERDOĞAN	Kastamonu University
Prof.Dr. Mustafa ÖZER	Anadolu University
Prof.Dr. Orhan KÜÇÜK	Kastamonu University
Prof.Dr. Rafet AKTAŞ	Yıldırım Beyazıt University
Prof.Dr. Recep KÖK	Dokuz Eylül University
Prof.Dr. Ercan TAŞKIN	Dumlupınar University
Prof.Dr. Recep TARI	Kocaeli University
Prof.Dr. Seyfettin ÜNAL	Dumlupınar University
Prof.Dr. Sezgin AÇIKALIN	Anadolu University
Prof.Dr. Utku UTKULU	Dokuz Eylül University
Prof.Dr. Yavuz DEMİREL	Kastamonu University
Prof.Dr. Yusuf SÜRMEK	Karadeniz Teknik University
Prof.Dr. Andrey V. KOROTAYEV	State University
Prof.Dr. Najat Sayem KHALIL	San`a University
Assoc.Prof. Dr.Ahmet TİRYAKI	Anadolu University
Assoc.Prof. Dr.Aysun KANBUR	Kastamonu University
Assoc.Prof. Dr.Erol TURAN	Kastamonu University
Assoc.Prof. Dr.Fatih YARDIMCIOĞLU	Sakarya University
Assoc.Prof. Dr.Ferudun KAYA	Bolu Abant İzzet Baysal University
Assoc.Prof. Dr.İlhan AKSOY	Ondokuz Mayıs University
Assoc.Prof. Dr.İlkin BARAY	Dokuz Eylül University
Assoc.Prof. Dr.Nuray TERZİ	Marmara University
Assoc.Prof. Dr.Şakir GÖRMÜŞ	Sakarya University
Assoc.Prof. Dr.Sefa ÇETİN	Kastamonu University
Assoc.Prof. Dr.Selim İNANÇLI	Sakarya University
Assoc.Prof. Dr. Serkan DİLEK	Kastamonu University
Assoc.Prof. Dr.Tolga ULUSOY	Kastamonu University
Assoc.Prof. Dr. Zeliha SEÇKİN	Aksaray University
Assoc. Prof. Dr. Jose Ramos Pires MANSO	Universidade De Beira / Portuguesa
Assoc. Prof. Dr. Georgi MARINOV	University of Economics Varna / Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Maciej MILCZANOWSKI	Information Technology University in Rszew
Assoc.Prof. Dr. Venera ISTAYEVA	University of IR and World Languages/Kazakhstan
Assist.Prof. Dr. Ali KONAK	Karabük University
Assist.Prof. Dr. Deniz KUNDAKÇI	Kastamonu University
Assist.Prof. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ	Karabük University
Assist.Prof. Dr. İbrahim YALÇIN	Niğde Ömer Halisdemir University
Assist.Prof. Dr. Levent KORAP	Kastamonu University
Assist.Prof. Dr. M. Faruk ÖZÇINAR	Aksaray University
Assist.Prof. Dr. Mehmet Yunus ÇELİK	Kastamonu University
Assist.Prof. Dr. Murat FİDAN	Kastamonu University
Assist.Prof. Dr. Niyazi GÜMÜŞ	Kastamonu University
Assist.Prof. Dr. Orhan KANDEMİR	Kastamonu University
Assist.Prof. Dr. Tahir BENLİ	Kastamonu University
Assist.Prof. Dr. Yavuz GÜLOĞLU	Kastamonu University

İletişim / Contact

Kastamonu Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı
37100 Kastamonu/ Türkiye

Tel: +90 366 280 21 38

Faks: +90 366 280 21 99

iibfdergi@kastamonu.edu.tr

Kastamonu University

Dean's Office of Faculty of Economics and Administrative
Sciences

37100 Kastamonu/ Turkey

Phone: +90 366 280 21 38

Fax: +90 366 280 21 99

iibfdergi@kastamonu.edu.tr

Bu dergi yılda dört defa yayınlanır

This journal is published four times in a year.

Cilt 17 – Sayı 3 Hakemleri

Prof.Dr. Yüksel Bayraktar

İstanbul Üniversitesi

Doç.Dr. Yılmaz Bayar

Uşak Üniversitesi

Doç.Dr. Selçuk Kendirli

Hitit Üniversitesi

Doç. Dr. Savaş Çevik

Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Handan Ertaş

Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Eyüp Akın

Aksaray Üniversitesi

Doç. Dr. Cemil Erarslan

Kırklareli Üniversitesi

Yrd. Doç.Dr. Hayrettin Keskingöz

Karabük Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Zührem Yaman

Selçuk Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Yunus Çelik

Kastamonu Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Tahir Benli

Kastamonu Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Aysel Gündoğdu

İstanbul Medipol Üniversitesi

Yrd. Doç.Dr. M.Ünsal Şaşmaz

Uşak Üniversitesi

Yrd. Doç.Dr. Ali Konak

Karabük Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Ahmet Kamacı

Bartın Üniversitesi

Referees of Volume 17 - Issue 3

Prof.Dr. Yüksel Bayraktar Istanbul University

Assoc. Prof. Dr. Yılmaz Bayar Uşak University

Assoc. Prof. Dr. Selçuk Kendirli Hitit University

Assoc. Prof. Dr. Savaş Çevik Selçuk University

Assoc. Prof. Dr. Handan Ertaş Selçuk University

Assoc. Prof. Dr. Eyüp Akın Aksaray University

Assoc. Prof. Dr. Cemil Erarslan Kırklareli Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Hayrettin Keskingöz Karabük University

Assist.Prof. Dr. Zührem Yaman Selçuk University

Assist.Prof. Dr. Mehmet Yunus Çelik Kastamonu University

Assist.Prof. Dr. Tahir Benli Kastamonu University

Assist.Prof. Dr. Aysel Gündoğdu Istanbul Medipol University

Assist.Prof. Dr. M.Ünsal Şaşmaz Uşak University

Assist.Prof. Dr. Ali Konak Karabük Üniversitesi

Assist.Prof.Dr. Ahmet Kamacı Bartın Üniversitesi

İçindekiler (Contents)

Makale (Article)	Sayfa (Page)
Kobi'lerdeki Yenilik Uygulamaları ve Yenilik Engellerinin Belirlenmesi ve Analizi Üzerine Bir Araştırma A Research on Determination and Analysis of Obstacles and Practices of Innovation in Smes Yavuz Demirel, Enes Uğur Tohum	7-27
Küreselleşmenin Ülkelerin Sağlık Sistemleri ve Politikaları Üzerine Etkileri Effects of Globalization Countries on Health Systems and Policies Handan Ertaş, Fatma Kırac Çiftçi	28-34
Kurumların İnsani Gelişme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği (1996-2014) The Effects Of Institutions On Human Development: The Case Of Turkey (1996- 2014) Ferhat Pehlivanoglu, Mustafa Mert Alabaş	35-53
Çevresel Sorunların Çözümünde Motorlu Taşıtlar Vergisine Bakış: Ab Üyesi Ülke Örnekleri An Overview of Motor Vehicles Tax in Solution of Environmental Problems: Examples of Eu Member Countries Hakkı Odabaş, Betül Hayrullahoğlu	54-70
Politik Ekolojide Doğa-Toplum Diyalektik Birliğine Kuramsal Bir Bakış: Toplumsal Doğa ve Doğanın Kapitalist Üretimi Tezi A Theoretical Look at the Dialectical Unity of Nature-Society in Political Ecology: Socialnature and the Capitalist Production of Nature Thesis Nejdet Özberk	71-98
Üniversite Öğrencilerinin Tüketim Harcamalarının Şehir Ekonomisine Katkısının Belirlenmesi: Kastamonu İlinde Bir Araştırma Determining The Contribution to Consumption Expenditures of University Students on the Economy of the City: A Study on the Students of Kastamonu University Niyazi Gümüş, Nihal Ekiz	99-116
Türk Bankacılık Sektörünün Misyon ve Vizyon İfadelerine Yönelik Bir İçerik Analizi A Content Analysis for the Mission and Vision of the Turkish Banking Sector Oğuzhan Aytar, Şerife Soylu	117-131
Hazine Taşınmazlarının Ekonomiye Kazandırılma Yöntemleri ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi Methods for Integration of Treasury Real Estate to the Economy and an Evaluation of the Current Practices Yeşim Aliefendioğlu, Neslihan Aksu	132-158

KOBİ'LERDEKİ YENİLİK UYGULAMALARI VE YENİLİK ENGELLERİNİN BELİRLENMESİ VE ANALİZİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Yavuz DEMİREL¹
Enes Uğur TOHUM^{2*}

¹ Kastamonu Üniversitesi, İİBF, Kastamonu
² Kastamonu Üniversitesi, S. Yazar, İİBF, Kastamonu
^{*}E- posta: eugurtohum@kastamonu.edu.tr

ÖZ: Bu çalışmanın temel amacı, işletmelerde yenilik uygulamalarının türlerinin ve bu uygulama türlerine yönelik karşılaşılan engellerin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’de Gaziantep İli imalat sanayinde faaliyet gösteren işletmelerde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Son zamanlarda işletmelerde rekabeti belirleyici bir unsur olarak yenilik kavramının giderek önem kazandığı görülmektedir. Buna bağlı olarak da bu konu araştırmacılar tarafından fazlaca ilgi görmektedir. Teknolojide ortaya çıkan gelişmeler, ürün çeşitliliği ve müşteri isteklerindeki belirsizlik, işletmeleri yenilik konusunda farklı düşünmeye itmekte ve her geçen gün farklı yenilik stratejileri geliştirmeye zorlamaktadır. Faaliyette buldukları pazarda sürdürülebilir bir rekabet avantajı sağlamak ve bunu koruyabilmek için; ürün, süreç, pazarlama ve yapıya yönelik (beşeri ve örgütsel yapı gibi) alanlarda katma değer sağlayıcı yenilik türlerini geliştirme zorunlu bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Ancak yenilik çabası içerisinde olan işletmeler bu çabayı hayata geçirme noktasında birtakım engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu engeller hem işletme içinden hem de işletme dışından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, işletmelerin yaptıkları yeniliklerde hangi tür engellerle karşılaştığı ve bu engellerin aşılabilmesi için işletmelerin neler yapabileceği konusu ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ’ler, yenilik türleri, yenilik engelleri, imalat sanayi

JEL KODU: M10, M19

¹ Bu çalışma Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü “Kobilerdeki Yenilik Uygulamaları ve Engellerinin Belirlenmesi ve Analizi: Gaziantep İli Örneği” adlı Yüksek Lisans Tezinden faydalanılarak gerçekleştirilmiştir.

A RESEARCH ON DETERMINATION AND ANALYSIS OF OBSTACLES AND PRACTICES OF INNOVATION IN SMES

Abstract: The main purpose of this study is to determine the types of innovation applications in businesses and the barriers to be encountered for the application types of innovation. For this purpose, a study was held in companies that operating in manufacturing industry in Gaziantep province in Turkey. Recently, the concept of innovation has become increasingly important as a determinant of competition in businesses. Depending on this situation, it becomes more popular among researchers. Emerging developments in technology, product variety and uncertainty of customer demands cause organizations to think uniquely and develop continuously different strategies. In order to maintain a sustainable competitive advantage in the market, it is seen as a necessity to develop product, process, marketing and value-added innovation types in the structural (such as human and organizational structure) fields. However, businesses that try to innovate encounter some barriers. These barriers arise both from internal and external environments of the business. In this context, barriers that business encounter in their innovation applications and the solutions in order to overcome the barriers are examined in detail.

Key Words: SMEs, applications innovation, barriers to innovation, manufacturing industry

1. GİRİŞ

Günümüzde yenilik olgusunun önem kazandığı ve örgütlerin yenilik hareketine doğru bir eğilim sergiledikleri görülmektedir. Giderek artan rekabet ortamında, örgütler farklı alanlara yeni atılımlar yapmaya çalışmakta veya sundukları ürün ve hizmetleri daha farklı sunmaya çaba göstermektedirler. Müşteri istek ve beklentilerindeki değişimi zamanında ve doğru bir şekilde okuyabilmek için örgütlerin yenilik anlayışına sahip olmaları gerekmektedir. Değişime hızlı bir şekilde uyum sağlayan, zamanını doğru okuyabilen, zamanında yapılması gereken yenilik uygulamalarını hayata geçirmek için, ürün veya hizmetin gelişmesi ve yenilenmesinde problem teşkil eden yenilik engellerinin net bir şekilde saptanması ve bununla ilgili gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu sebeple örgütün yaptığı yenilik uygulaması, işletmenin ayakta kalabilmesini ve yaşamına devam etmesini sağlayabilmektedir. Son zamanlarda yönetim literatüründe sıklıkla konuşulan konuların başında yenilik kavramı gelmektedir. Yeniliğin önemi örgütlerin hayatında sürekli olarak artmakta ve etkin, uzun vadeli yenilik çalışmalarının örgütlere rekabet konusunda avantaj ve sürdürülebilir bir rekabet üstünlüğü sağladığı düşünülmektedir. Bu bağlamda yeniliğin önündeki engellerin örgüt içi ve örgüt dışı olarak tasnif edilip belirlenmesi ve bu belirlenen engellerle örgütlerin kapsamlı ve sistematik bir mücadelenin içine girmesi gerekmektedir. Aksi durumda; örgütlerin ayakta kalmaları ve yaşamlarını sürdürebilmeleri güçleşmektedir.

Küçük ve Orta Boy İşletme(KOBİ)'ler dünya da olduğu gibi ülkemizde de büyük bir öneme ve yere sahiptir. Bu sebepten de başta ülkemiz olmak üzere birçok ülkede ekonominin bel kemiğini oluşturmaktadırlar. Oluşturdukları katma değer ve ülke istihdamına katkılarından dolayı gelişmiş ülkelerdeki ekonomin arkasında KOBİ'lerin olduğu ifade edilmektedir. İstatistik verilerine baktığımızda gelişmiş ekonomilere sahip olan ülkelerde, KOBİ'lerin oranlarının büyük işletmelere oranı %95-99 arasında olduğu görülmektedir. Ülkemiz açısından istatistiklere

baktığımızda ise; toplam işletmelerin %99'unu oluşturan KOBİ'ler, ülkede üretilen toplam katma değer %55,7'sini ve istihdamın %77,3'ünü oluşturmakta ve Türkiye ekonomisine büyük çapta katkı sağlamaktadırlar. Sadece gelişmekte olan ülkelerde KOBİ'lerin katkısı yüksek değildir. Aynı zamanda büyük ekonomi olarak gösterilen başta Avrupa olmak üzere birçok ülkenin ekonomisinde de durum bundan farksız değildir (Şener, 2014:213-214). Günümüzde küçük işletmeler denildiğinde, zaman içerisinde çeşitli nedenlerden dolayı başarısız olmuş ve büyümemiş küçük kalmış işletmeler kastedilmemektedir. Bunun aksine küçük işletmeler denildiğinde, dinamik, yeniliğe açık, fırsatları zamanında değerlendirme yetisine sahip, herhangi bir olumsuzluk anında farklı konumlarda yer alabilen işletmeler akla gelmektedir. OECD bölgelerinde toplam girişim sayısının %95'inden daha fazlasını oluşturan KOBİ'ler hemen hemen özel sektör istihdamının %60'ını oluşturarak, OECD ülkelerine yenilikçilik, bölgesel ve sosyal gelişim açısından büyük katkılar sağlamaktadır. (OECD, 2013:10)

Ülkemiz için ekonomik yapının çeşitlenmesi, gelir dağılımının daha adil hale gelmesi, yeni fikir ve buluşların kaynağı olup sanayide gerekli olan esnekliğe ulaşılmasını, küçük birikimlerle aile birikimlerinin ekonomiye daha faydalı bir şekilde kanalize edilmesini, teknolojik gelişmeleri ülkemizin kırsal yörelerine ulaşmasını sağlayan, KOBİ'ler bu konularda büyük ölçekli işletmelere nazaran daha fazla bir avantaja sahiptir. Aynı zamanda KOBİ'lerin istihdam sağlama etkileri daha fazladır ve bundan dolayı da ülke ekonomisinde istihdamın sağlanması için anahtar bir rol üstlenmektedirler. Bunun yanı sıra; refah seviyesinin yükselmesine ve buldukları bölgelerin gelişmesine katkıda bulunan KOBİ'ler, ekonomide meydana gelen konjektüel finansal dalgalanmalara karşı büyük ölçekli işletmelere göre daha az duyarlıdır. İşveren ve çalışan ilişkileri oldukça sıcak ilişkiler temelinde kurulduğundan dolayı sosyo-ekonomik huzursuzluklara nispeten az ölçüde maruz kalan KOBİ'ler, ülke çapında meydana gelen bir ekonomik kriz döneminde bile küçük çapta olsa da üretime devam ederek, halkın bir takım ihtiyaçlarına cevap verebilmektedir (Müftüoğlu, 2002:51-55 ; Erdoğan, 2004:47-48).

2. YENİLİK KAVRAMI

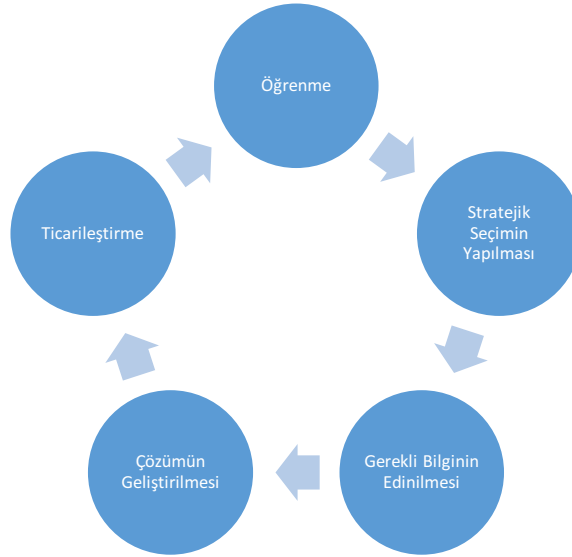
İşletmelerin doğasında üretimde bulunduğu ürün, üretimde bulunduğu işletme çevresi ve bu çabanın pazarlandığı ortamda sürekli bir yenilik yapma arzusu vardır. Bu kapsamda işletmelerin yenilik ortaya koyarak bilinmeyi keşfetmek, bilinen unsurları ise; geliştirip yeniden tasarlamak hususunda en çok yöneldiği alan teknolojidir ve teknoloji de olmalıdır (Eren, 1977:11). Bu bağlamda yenilik çabasının 1950'li yıllardan itibaren teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler ile paralel olarak gelişim gösterdiği söylenilebilir (Rothwell, 1994:8). M.Ö. 500 dolaylarında Yunanlı Filozof Herakleitos "Aynı ırmakta iki kez yıkanamazsınız, çünkü su hiç durmaksızın akar" demiştir. Bu bakış etrafında evrendeki her şeyin sürekli bir değişim halinde olduğu, ancak değişen unsurların hem kalıcı hem de değişimsel özellikleri bir arda barındırdığı anlaşılmaktadır. Heraklitos'a göre; evrenin dinginliği ancak değişimle anlaşılır ve bulunabilir (Morgan, 1998:279). Burada Heraklitos'un da ifade ettiği gibi sürekli bir değişim halinde olan dünyada işletmelerin değişmeden, kalıcı ve sabit olarak kalmaları pek de olası değildir. Bu değişimin boyutları günümüzde küresel konjektürün getirdiği rekabet ile birlikte tamamen bir var olma mücadelesine dönüşmüş haldedir. Anlatılmaya çalışılan yenilik süreçleri ışığında artık günümüz dünyasında işletmelerin yenilik faaliyetleri üzerinde yoğunlaştıkları ve bu faaliyet alanına ciddi bir masraf yaptıkları yadsınamayacak bir gerçektir. Eski zamanlarda sadece bazı iş kollarında yapılabilen yenilik çabası artık hemen hemen tüm iş kollarında yapılabilir hale gelmiş, hatta bunun da ötesinde vazgeçilemez bir konuma gelmiştir.

Yenilikle yakından ilgilenen yazarlardan biri olan Drucker yeniliği; “Bir örgütte beraber çalışan farklı bilgi ve yetenekli insanları verimli hale getirmek için onlara ilk defa olanak sağlayan yararlı bilgidir” şeklinde tanımlamıştır. Drucker yeniliği; girişimci ruhun özel bir aracı ve işletme için yeni bir kapasite meydana getirme çabası olarak görmektedir (Sabuncu, 2014:104). Bu tanımlama çerçevesinde yenilik sadece kavramsal kalmış ve insan fikrinin ürettiği bir bilgi veya ortaya konulan uğraşların sonucu olarak görülmüştür. Eren (1977:50)’ye göre yeniliğin temelinde teknik bilginin ve teknik buluşların var olduğu söylenmiş ve yenilik çerçevesinde ortaya konan ürünün ekonomik açıdan bir teknolojik ürün olduğu düşünülmüştür. Genel anlamda yeniliğin, teknik ve maddi bir uğraş olmanın yanında düşünsel ve mantıki bir yöne de sahip olduğu gerçeği ifade edilmeye çalışılmıştır. Yenilik, bilgi ya da öğrenme süreci aracılığıyla yeni olan bir şeylerin meydana getirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Tabii ki bu yenilik anlayışının şirketler ve uluslar için rekabet unsuru olduğu ve gelecekte de bu şekilde olacağı göz ardı edilemez bir gerçektir (Cordeiro ve Vieira, 2012:151-152).

Yenilik başlangıç aşamasında ünlü iktisatçılar Adam Smith, Karl Marx ve John Smart tarafından incelenmiş ve bu iktisatçılar yeniliği, bilim ve teknik tarafından belirlenen bir veri olarak görmüşlerdir. Bunun dışında işletmelerin faaliyetlerini sınırlayan dış etmenler olarak tanımlamışlardır (Eren, 1977:49).

Yönetim yazınında anlatılmaya çalışılan yenilik kavramı sürekliliği olan ve her aşamasında geri beslemelerin olduğu döngüsel bir süreçtir. Bu süreç içerisinde döngüyü sağlayan unsurların hem kendinden sonraki süreç aşamalarına hem de kendinden önceki süreç aşamalarına geri beslemeleri bulunmaktadır. Bu döngüsel süreç aşağıdaki şekilde olduğu gibi gösterilebilir.

Şekil 1: Yenilik Döngüsü

Kaynak: Davenport, 1992:17

Yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere kendi içerisinde dinamik ve döngüsel bir süreç olan yenilik kavramı, işletmelerin uluslararası rekabet ortamında rakipleri ile girişilen bir rekabet unsuru haline geldiğini söylemek mümkündür.

3. YENİLİK TÜRLERİ

Ürün yeniliği; mevcut özellikleri veya öngörülen kullanımlara göre yeni ya da önemli derecede iyileştirilmiş mal veya hizmetin ortaya konulması şeklinde tanımlanabilir. Yani bir ürünün yeniliğinden söz edebilmek için teknik donanımında, ürünü bir araya getiren bileşen ve malzemelerinde, ürünün yazılımında yapılan önemli derecede iyileştirmeleri içermesiyle birlikte kullanıcıya kolaylık sağlaması gerekmektedir. Yapılan açıklama çerçevesinde bir ürün yeniliğinden söz etmek mümkün olur (Oslo Kılavuzu, 2005:52). Ürün yeniliği, bir ürün ya da hizmetin yeniden üretilmesini ya da ürünün kullanım amacında, karakteristik özelliklerinde önemli iyileştirmeler yapılmasını ifade eder. Hizmette gerçekleşen ürün yeniliği ise; performansı konusunda yapılan yenilik olarak ifade edilebilir. Bu iyileştirme, örneğin, diğerleri ile karşılaştırıldığında, hizmetin hızında ve etkisindeki iyileştirmeleri ve hizmette yeni özellikler ya da hizmetin yeniden tanımlanmasını ifade eder (Cordeiro ve Vieira, 2012:149-150).

Süreç yeniliği, yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün veya üretim sürecinin veya yeni ürün teslimat aşamalarının organizasyonel kapsamda hayata geçirilmesidir (Oslo Kılavuzu, 2005:53). Süreç yeniliği üretim ve teslimat alanında işletmenin faydasını artırmaya yönelik yapılan iyileştirmelerdir. İyileştirmelerin kapsamı ise; bir malın üretiminde veya teslimatında kullanılan teknik ekipman ve yazılımlarla sınırlanmıştır (Cordeiro ve Vieira, 2012:150). Anlatılmaya çalışılan süreç yeniliği kavramının kapsamına, satın alma, muhasebe ve bakım onarım gibi destek departmanlarında işletmenin yararına olacak, sürecin hızlandırılmasına yönelik her türlü yenilik de, süreç yeniliği kapsamında değerlendirilmelidir. Bu destek departmanlarında güncel bir bilgi ve iletişim teknolojisi uygulamasının kullanılması sonucunda, destek faaliyetinin verimliliği veya kalitesi iyileşiyorsa meydana gelen değişimler süreç yeniliği olarak adlandırılır (Keizer vd., 2002:3).

Pazarlama Yeniliği, ürün tasarımı veya ambalajlanması, ürün konumlandırması, ürün tanıtımı veya fiyatlandırılmasında önemli değişiklikleri kapsayan yeni bir pazarlama yöntemi olarak tanımlanan pazarlama yeniliği en geniş kapsamlı ve değişiklik yapması diğer türlere göre daha kolay olarak nitelendirilebilecek yenilik türüdür (Oslo Kılavuzu, 2005:87-88).

Örgütsel Yenilik, firmanın ticari uygulamalarında iç örgüt yapısında veya dış firmalarla ilişkilerini düzenleyen dış örgüt yapılarında bir yeniliği ifade eder (Oslo Kılavuzu, 2005:147-150).

Örgütler, ürün çeşidini ve kalitesini artırmak, yeni pazarlara – özellikle yurt dışı pazarlarına açılmak, üretim esnekliğini ve üretim kapasitesini artırmak ve enerji, işgücü, hammadde maliyetlerini azaltmak gibi amaçlar doğrultusunda yenilik yaparlar (Smith 2005:157). Bununla birlikte dış ilişkiler, çevre, müşteriler, tedarikçiler, diğer işletmeler, üniversiteler, araştırma kuruluşları, teknoloji merkezleri ve işletmelere yardımcı enstitüler işletmeleri yenilik yapmaya itebilecek unsurlar şeklinde sıralanabilir (Mahemba ve Brujin, 2003:162). Çeşitli amaçlar doğrultusunda olsa da; örgütlerin hemen hemen hepsi yenilik yapmak isterler. Ama bir örgütün hemen yenilik hareketini gerçekleştirmesi pek olası değildir. Çünkü; yenilik faaliyetinin gerçekleştirilebilmesi için bir alt yapının yani bir birikimin olması gerekmektedir (Vrande vd., 2009:424).

4. YENİLİK ENGELLERİ

İşletmelerin karşılaştıkları yenilik engellerini belirlemeye yönelik birçok araştırma yapılmıştır. Bu alanda yapılan araştırmalardan kısaca bahsetmek gerekirse; Kaufman ve Tödtling (2002:150)'e göre örgütlerin karşılaştıkları yenilik engelleri iki ana faktör çatısı altında açıklanmıştır. Bunlardan birinci faktör, yenilik için kullanılacak fonların yetersizliği, yenilik uygulamasının riskler taşıması ve yenilikte kullanılacak teknolojinin maliyetli olması şeklinde sıralanırken; ikinci faktör yeniliği gerçekleştirecek ve sürekli hale getirecek insan faktörü olarak ifade edilmiştir. Hadjimanolis (2003:37)'e göre yenilik engellerini içsel ve dışsal yenilik engelleri olmak üzere iki farklı şekilde gruplanmak mümkündür. Bu çalışmada içsel engeller, işletme kaynaklarının yetersizliği, sistem eksiklikleri ve insan kaynaklarında yaşanan eksiklikler şeklinde ana kategorilere ayrılmıştır. Nassar ve Faloye (2015:207-208) yaptığı araştırmada KOBİ'lerin yenilik yaptıkları zaman engel teşkil edecek unsurların başında müşterilerin yeni üretime duyacağı isteksizlik, yeniliğe ayrılacak zaman sorunu, yeniliği gerçekleştirecek kalifiyeli personel eksikliği gibi nedenler yer almıştır.

Kamalian vd. (2011:82)'e göre KOBİ'lerin en fazla ekonomik sebeplerden dolayı yenilik yapmadıkları tespit edilmiştir. Yapılan araştırmada yeniliğin maliyetli olması ve ekonomik risk taşıması KOBİ'ler için en önemli engeller olarak görülmüştür. Demirbaş (2010:17)'e göre ise; yenilik engellerini resmi, resmi olmayan, çevresel ve yeteneksel olmak üzere dört ana kategoride değerlendirmektedir. Türkiye'de faaliyette bulunan KOBİ'ler üzerinde yapılan araştırmaya göre; devletin uyguladığı Ar-Ge ve teknoloji politikalarının yetersiz olması resmi engel, kayıt dışı ekonominin yatırımlardaki olumsuz etkisi, resmi olmayan engel; ileri teknoloji maliyeti ve yeterli finansal kaynağın olmaması, çevresel engel ve yeterli kalifiyede personelin olmaması da yeteneksel engel olarak ifade edilmiştir. Ayrıca araştırmada KOBİ sahibi olan girişimcinin yenilik için "konow-how" bilgisi yetersizliğinin, yenilik için çok önemli bir engel olduğu vurgulanmıştır. Sabuncu (2014:115-116)'e göre yenilik engelleri içsel ve dışsal olarak iki farklı başlık altında tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışmada, KOBİ'lerin yenilik engelleri arasında "yeniliğe ayrılan fonların yetersiz olması" içsel engeller ve "devletin yenilik hususunda bürokrasisi" dışsal engeller kategorisinde ilk sırada yer almaktadır.

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan çalışmaların dışında da yenilik engelleri belirlenmeye birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan bu araştırmalarda belirlenen yenilik engellerini aşağıdaki Tablo 1'deki gibi özetlemek mümkündür.

Tablo 1: Yenilik Engelleri Tespiti

YAZAR	TESPİT ETTİĞİ ENGELLER
Piatier (1984)	<ul style="list-style-type: none">• Teknoloji, bilgi, hammadde ve finans kaynaklarında eksiklik• Yeniliğin risk içermesi, iç ve dış pazarlarda sınırlama• Deneyim, zaman yönetimi ve kültürde eksiklik• Çeşitli devlet politikaları• Çalışanların yeniliğe karşı direnç göstermesi
Acs ve auretsh (1990)	<ul style="list-style-type: none">• Finans, hammadde ve teknolojik bilgi eksikliği• Mali darboğazlar
Comtesse, Hadkinson, Krug (2002)	<ul style="list-style-type: none">• Risk hoşnutsuzluğu• Yenilik için gerekli argümanların olmaması• Sınırlı insan kaynağı ve girişimci eksikliği• Kısıtlı finansal kaynak• Bürokrasi ve politik vizyon yetersizliği

Golia ve Legros (2004)	<ul style="list-style-type: none">• Yeniliğin fazla maliyetli olması• Mali imkanların kısıtlılığı• Değişime karşı işletme içinde direnç• Aşırı derecede ekonomik risk içermesi• Kalifiyeli personel eksikliği
Sanna-Randoccip ve Savona (2006)	<ul style="list-style-type: none">• Finansal kaynakların eksikliği• Aşırı finansal risk• Yeterli olmayan insan kaynağı ve Pazar hakkında az bilgi• Katı uygulamalar
Tavstiga ve Birscholl (2007) Tiwari ve Buse (2007)	<ul style="list-style-type: none">• Yenilik sürecinin fazla zaman alması• Fazla risk taşınması ve sınırlı bütçe• Pazar bilgisinin zayıf olması ve bürokrasi• Kalifiyeli insan kaynağının yetersiz olması• Girişimciler arasında işbirliğinin zayıf olması
Madrid-Guijaro, Garcia ve Auken (2009)	<ul style="list-style-type: none">• Dış çevre ve insan kaynakları• Risk ve finansal durum
Alinaitwe, Widen, Mwakali ve Hansson (2007)	<ul style="list-style-type: none">• İç Pazar ve güvenlik seviyesi• Devlet engellemeleri ve pazarın politik cesaretsizliği• Yeni ürün ve hizmette vergi uygulamaları• Uluslararası pazarlara erişim zorluğu
Kamalian, Rashki ve Arbabi (2011)	<ul style="list-style-type: none">• Aşırı ekonomik risk• Ekonomik kaynakların az olması• Yeniliğin yüksek risk taşınması

Kaynak: Demirbaş,2010; Nassar ve Faloye (2015) ; Cordeiro ve Vieira (2012)'den uyarlanmıştır.

Yapılan söz konusu araştırmalar kapsamında sıklıkla ifade edilen engelleri kısaca açıklamak gerekirse;

Yenilik için ayrılan fonların yetersiz olması: Temelde mali kaynaklardan oluşan ve faaliyette buldukları zamanda mali kaynaklara ihtiyaç duyacak olan işletmeler, yapıldığı takdirde fazladan mali yük getirecek olan yenilik uygulamalarını fon yetersizliği nedeniyle çoğu zaman yapamazlar.

Araştırma ve geliştirme eksikliği: Bir örgütün bilimsel çalışma alanı doğrultusunda bilimsel teknolojiyi yeni ürünler, süreçler ya da hizmetler geliştirmek için yaptığı çalışma ve faaliyetleri tanımlamada yaygın olarak kullanılan bir terim olan Ar-Ge, rekabet konusunda büyük önem arz etmektedir (Kocamış ve Güngör, 2014: 128). Bu noktada yaşanan sorunlar örgütleri rekabet edemez konuma getirebilmektedir. Dolayısıyla Ar-Ge'den kaynaklanan eksiklik yenilik engellerini oluşturan faktörlerdendir.

Kalifiyeli personel eksikliği: Bir örgütün yenilik uygulamasını başlatabilmesi ve bu uygulamayı sürdürebilmesi için kalifiyeli personel ihtiyacı vardır. Bilginin hızlı bir şekilde seyir ettiği günümüzde çalışanların bu hıza uyum sağlaması ve kendilerini sürekli olarak geliştirmesi gerekmektedir. Yenilik faaliyetlerini gerçekleştirecek çalışanlar olduğundan dolayı, çalışanların eğitimi yenilik faaliyetini gerçekleştirecek düzeyde olması gerekmektedir. Aksi takdirde, bir yetersizlik olacak ve bu durum yeniliğe engel teşkil edecektir.

Çalışanların deneyim eksikliği: Bu engel personelin yenilik faaliyetini gerçekleştirebilecek deneyimden yoksun olmasını ifade eder. Yenilik uygulamasını hayata geçirecek olan her ne kadar işletmenin kendisi de olsa, işletme bireylerden oluştuğundan dolayı bu doğrudan bireylerin tecrübesi ile ilişkilidir. Eğer bireyler yeterli tecrübeye sahip değilse, bu durum yenilik için bir engel teşkil edecektir.

Çalışanların yeniliğe direnç göstermesi: Çalışanların yeniliğe karşı endişe duymaları yeterli tecrübeye sahip olmamaları, yenilik konusunda yanlış algılamalar içerisinde olmaları, yönetim tarafından yeterli bir şekilde bilgilendirilmemeleri, bu yenilik faaliyetinin kendilerine fazladan bir yük getirebileceği endişesi taşımaları gibi durumlar, çalışanların yeniliğe karşı olumsuz bir direnç göstermelerine sebep olur (Vrande vd, 2009:426). Bu gibi nedenlerden dolayı çalışanlar yeniliğe karşı bir tutum sergileyebilir ve bu tutum da yeniliğe engel olabilir.

Kısa vadeli devlet politikaları: Yenilik uygulaması zamana yayılan ve süreç gerektiren bir olgudur. Bu faaliyetin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesinin sağlanabilmesi için, bu sürece destek sağlayan her unsurun kısa ve uzun vadeli planları olmalıdır. Bu unsurların başında da şüphesiz devlet politikaları ve bu politikaların hayata geçirilmesi gelmektedir. Bu politikaların yetersiz olması veya kısa vadeli politikalar olmasından dolayı örgütler yeteri kadar destek alamazlar ve yenilik faaliyetlerini gerçekleştiremezler.

Bürokrasi engelleri: KOBİ'lere destek veya hukuki konularında çıkardığı engelleri KOBİ'lerin ya yenilik faaliyetini aksatabilir ya da yenilik faaliyetine başlamamasına neden olabilir. Söz gelimi, yenilik faaliyeti için gerekli olan malzemenin, ulusal kaynaklardan temin edilememesi durumunda, örgütün ithalat alanına yönelmesi gerekmektedir. Ancak; ilgili mevzuatın örgütün aleyhine olması, örgüte yenilik noktasında engel teşkil edebilecektir.

Bankaların kredi kullandırma politikaları: Bankalar tarafından KOBİ'lere kullandırılan kredilerin kolaylıklar içermemesi, başvuru şartlarının ağır olması ve işletmelere yüksek oranda finansman yükü getirmesinden dolayı yenilik faaliyetleri başlayamamaktadır.

Ulaşılması zor ya da pahalı teknoloji: Teknoloji şüphesiz ki yenilik uygulamasının vazgeçilmez bir parçasıdır. Fakat teknolojinin yurt dışından temin edilmesi ve KOBİ için yüksek maliyetli olmasından dolayı KOBİ'ler tarafından kolaylıkla tedarik edilemez ve kullanılamaz. Bu sebepten dolayı, ulaşılması zor ya da pahalı teknoloji KOBİ'lere engel oluşturabilir.

Devlet politikalarının rekabet üzerindeki olumsuz etkisi: Devlet teşvikleri ve yardımı belirli sektörlerde yoğunlaşıp, belirli sektörlerde yok denecek kadar az olursa, burada sektörler de bulunan örgütler arasında devlet teşvikleriyle haksız rekabet ortamı oluşturulmuş olur. Bu nedenle de örgütler gereken devlet desteğini alamadıklarında, rakiplerine karşı dezavantajlı bir durum yaşarlar ve bu durumdan dolayı yenilik çalışmalarını gerçekleştirmezler.

5. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırma metodolojisi araştırmanın amacı, kapsamı, evreni, örnekleme, sınırlılıkları, veri toplama yöntemi, araştırmanın varsayımları, araştırmanın hipotezleri ve araştırmanın bulguları başlıkları altında verilmiştir.

5.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı, Örneklem ve Kısıtları

Bu çalışmanın amacı genel olarak işletmelerde yenilik türlerinin ve bu yenilik türlerine yönelik karşılaşılan yenilik engellerinin belirlenmesidir. Araştırmanın kapsamını Gaziantep İlinde faaliyet gösteren KOBİ'ler oluşturmaktadır. Bu KOBİ'ler arasından basit tesadüfî örneklem ile gönüllük esasına dayalı olarak araştırma verileri toplanmıştır. Zaman ve maliyet unsurları gibi kısıtlamalardan dolayı araştırma evreni tüm ülkede faaliyet gösteren KOBİ'leri kapsayacak şekilde ele alınamamıştır. Elde edilen verilerin sadece Gaziantep İlinde faaliyet gösteren KOBİ'ler ile sınırlı olması bu çalışmanın en önemli kısıtlarındandır. Yapılan anket sayısının çok yüksek olmaması ve anket dışındaki veri toplama yöntemlerinden faydalanılamaması da araştırmanın diğer kısıtları arasındadır. Bu söz konusu kısıtlamalara rağmen araştırma sonucunun genel itibari ile ülkemizde faaliyet gösteren KOBİ'leri genellemesi öngörülmektedir.

5.2. Araştırma Veri Toplama Yöntemi ve Kullanılan Ölçekler

Araştırmada verilerin toplanmasında anket tekniği kullanılmıştır. Çalışmada alan araştırması ve literatür taraması iki yöntem şeklinde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle alan ile ilgili literatür taraması yapılarak ön bilgi toplanmış ve bu bilgi doğrultusunda KOBİ'lerin yenilik türlerini belirlemeye yönelik ölçeğin hazırlanmasında Kaufman ve Tödtling (2002), Oslo Klavuzu (2005) ve Sabuncu (2014) çalışmalarından faydalanılmıştır. Ölçekte toplam 11 ifade yer almakta olup, yenilik türleri 3 tür olarak değerlendirilmiştir. Ölçekte bulunan 4 ifade ürün yeniliğini, 3 ifade pazarlama yeniliğini ve 4 ifade ise örgütsel yeniliği ölçmeye yönelik ifadelerdir. Bunun yanı sıra, örgüt içi yenilik engellerinin belirlenmesi için hazırlanan ölçekte Demirbaş (2011), Günay (2007), Hadjimanolis (2003), Oslo Klavuzu (2005) ve Sabuncu (2014) çalışmalarından ve örgüt dışı yenilik engellerinin belirlenmesi için hazırlanan ölçekte ise; Hippel (1988), Günay (2007), Kamalian vd. (2011) ve Oslo Klavuzu (2005) çalışmalarından faydalanılmıştır. Ölçeğin bu kısmında örgüt içi yenilik engellerini ölçmeye yönelik toplam 10 ifade ve örgüt dışı yenilik engellerini ölçmeye yönelik toplam 16 ifade kullanılmıştır. Anket formu 3 kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımdaki anket soruları katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye ve ölçmeye yönelik çoktan seçmeli sorulardır. İkinci kısımda işletmelerin örgüt içi yenilik engellerini belirlemeye yönelik ve son olarak da üçüncü kısımda işletmelerin örgüt dışı yenilik engellerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Bu kapsamda hazırlanan anket formunda beşli Likert ölçeği ile düzenlenmiş yargılar bulunmaktadır. Bu anket formları 250 işletmeye dağıtılmış olup ve neticesinde 205 işletmeden toplanan anket formları araştırma analizine tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir.

5.3. Araştırmanın Varsayımları, Soruları ve Hipotezleri

Araştırmanın temel varsayımı, araştırmada cevap aranacak temel sorular, araştırma hipotezleri ve hipotezlerin analizinde yararlanılan analizler Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2: Hipotezlerin Test Edilmesinde Kullanılan Analizler

Araştırma Varsayımları	Araştırma Sorusu	Araştırma hipotezleri	İstatistiksel analizler
Örgüt içi yenilik engelleri yenilik uygulamalarını olumsuz etkilemektedir.	Yenilik uygulamaları ile örgüt içi yenilik engelleri arasında bir ilişki var mıdır?	1. H₁: Yenilik uygulamaları ile örgüt içi yenilik engelleri arasında ilişki vardır.	Pearson Korelasyon Analizi
		H _{1a} : Ürün yeniliği ile örgüt içi yenilik engelleri arasında ilişki vardır.	Pearson Korelasyon Analizi
		H _{1b} : Pazar yeniliği ile örgüt içi yenilik engelleri arasında ilişki vardır.	Pearson Korelasyon Analizi
		H _{1c} : Örgütsel yenilik ile örgüt içi yenilik engelleri arasında ilişki vardır.	Pearson Korelasyon Analizi
Örgüt dışı yenilik engelleri yenilik uygulamalarını olumsuz etkilemektedir.	Yenilik uygulamaları ile örgüt dışı yenilik engelleri arasında bir ilişki var mıdır?	2. H₁: Yenilik uygulamaları ile örgüt dışı yenilik engelleri arasında ilişki vardır.	Pearson Korelasyon Analizi
		H _{1a} : Ürün yeniliği ile örgüt dışı yenilik engelleri arasında ilişki vardır.	Pearson Korelasyon Analizi
		H _{1b} : Pazar yeniliği ile örgüt dışı yenilik engelleri arasında ilişki vardır.	Pearson Korelasyon Analizi
Yenilik uygulamaları sektörler göre farklılık göstermektedir.	Yenilik uygulamaları sektöre göre farklılık göstermekte midir?	3. H ₁ : Yenilik uygulamaları sektörler göre farklılık göstermektedir.	Tek Yönlü Anova
		4. H ₁ : Örgüt içi yenilik engelleri sektörler göre farklılık göstermektedir.	Tek Yönlü Anova
		5. H ₁ : Örgüt dışı yenilik engelleri sektörler göre farklılık göstermektedir.	Tek Yönlü Anova

6. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma çerçevesinde elde edilen verilerin analiz sonuçları, çıkarılan bulgular ve bulgulara ilişkin yapılan yorumlara yer verilmiştir. Öncelikle katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin dağılımlar daha sonra analiz kapsamında yenilik türleri, örgüt içi yenilik engelleri ve örgüt dışı yenilik engellerine ilişkin analizlere yer verilmiştir.

6.1. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırmaya dahil edilen katılımcıların sosyo-demografik özellikleri Tablo 3'deki gibi özetlenmiştir.

Tablo 3: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

	Özellikler	Sayı	Yüzde (%)		Özellikler	Sayı	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	60	29.3	Şirkette Çalışma Süresi	0-5 Yıl	61	29.8
	Erkek	145	70.7		6-10 Yıl	90	43.9
	Toplam	205	100		11-15 Yıl	34	16.6
Yaş	25 ile 30 arasında	58	28.3		16 Yıl ve Üzeri	20	9.8
	31 ile 35 arasında	82	40.0		Toplam	205	100
	36 ile 40 arasında	35	17.1		Kurum İçindeki Pozisyonu	Üst Düzey Yönetici	5
	41 ile 45 arasında	26	12.7	Orta Düzey Yönetici		78	38.0
	46 ve üzeri	4	2.0	Sahibi		51	24.9
	Toplam	205	100	Satış-Pazarlama Yetkilisi		51	24.9
Eğitim Durumu	İlköğretim	11	5.4	Servis Mühendisi		17	8.3
	Lise	71	34.6	Koordinatör		2	1.0
	Önlisans	55	26.8	Diğer	1	0.5	
	Lisans	63	30.7	Toplam	205	100	
	Yüksek Lisans	5	2.4				
	Toplam	205	100				

Tablo 3'de görüldüğü üzere, toplam 205 katılımcıdan 60'nın kadın (%29.3), 145'inin erkek (%70.7) olduğu; %40'nın 31 ile 35 yaş aralığında ve %28.3'ünün 25 ile 30 yaş aralığında olduğu; büyük çoğunluğunun lise (%34.6), önlisans (%26.8) ve lisans (%30.7) mezunu olduğu ifade edilebilir. Katılımcıların kurum içerisindeki pozisyonlarının dağılımına ise; %38'inin orta düzey yönetici, %24.9'unun işletme sahibi, %24.9'unun satış pazarlama yetkilisi olduğunu

görürüz. Ayrıca katılımcıların şirkette çalışma sürelerine bakacak olursak da; % 73.7'sinin 10 yıldan az, %16.3'ünün ise; 10 yıldan fazla çalışma süresine sahip olduğu söylenilebilir.

6.2. Ölçeğin Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizleri

Araştırma verilerinin toplanmasında kullanılan ölçeklere ilişkin güvenilirlik ve geçerlilik analizi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi Sonuçları

Yenilik Türleri ve yenilik Engelleri Faktörler		Açıklanan Varyans %	Cronbach Alpha	Toplam Açıklanan Varyans %	Ölçek Cronbach Alpha	K-M-O Değeri
Yenilik Türleri	F1: Ürün Yeniliği	20,561	,675	58,451	,652	,600
	F2: Pazarlama Yeniliği	19,730	,718			
	F3: Örgütsel Yenilik	18,160	,601			
Örgüt İçi Yenilik Engelleri	F1: Çalışan Kaynaklı Engeller	18,962	,620	55,086	,632	,612
	F2: Örgüt Kaynaklı Engeller	18,493	,643			
	F3: İletişim Kaynaklı Engeller	17,631	,501			
Örgüt Dışı Yenilik Engelleri	F1: Devletin Yenilik Üzerindeki Politikalarından Kaynaklı Engeller	15,297	,631	44,241	,753	,645
	F2: Devletin Sosyo-Ekonomik Alandaki Politikalarından Kaynaklı Engeller	15,069	,669			
	F3: Dış Finansman Kaynaklı Engeller	13,875	,617			

Yukarıdaki Tablo 4'te yenilik türleri, örgüt içi yenilik engelleri ve örgüt dışı yenilik engelleri ölçeklerinin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri sonuçları verilmiştir. Yenilik türleri 3 boyut ile birlikte %58,451 toplam varyansla açıklandığı görülmüştür. Bunun yanı sıra; örgüt içi yenilik engelleri 3 alt boyut ile %55,086 toplam varyans ve örgüt dışı yenilik engelleri 3 boyut ile %44,241 toplam varyans ile açıklanmaktadır. Ölçeklere ilişkin Cronbach's Alpha katsayılarının yenilik türleri ölçeği için ,652 ve ölçeğin yeterlilik katsayısının ,600 olduğu, örgüt içi yenilik engelleri ölçeği için Cronbach's Alpha katsayısının ,632 ve ölçeğin yeterlilik katsayısının ,612 ve son olarak örgüt dışı yenilik engelleri için Cronbach's Alpha katsayısının ,753 ve yeterlilik katsayılarının ,645 olduğu tespit edilmiştir.

7. YENİLİK TÜRLERİ VE YENİLİK ENGELLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Literatürde yenilik türleri ile yenilik engelleri arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Ancak KOBİ kapsamında değerlendirilebilecek işletmelerin yenilik türleri ve karşılaştıkları engelleri belirlemeye yönelik yapılan çalışmaların sayısının yetersiz ve çalışmaların yüzeysel kaldığı görülmektedir. Bu nedenle; bu çalışmada KOBİ'lerin gerçekleştirdiği yenilik türleri ile karşılaştıkları yenilik engellerinin belirlenmesi ve aralarındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda öncelikle yenilik türleri ve yenilik engelleri değişkenleri ve bu değişkenlere ilişkin alt boyutların ortalama ve standart sapmalarına bakılmıştır. Daha sonra ise; değişkenler arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tablo 5: Faktörlere İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Faktörler	Ortalama	Std. Sap.	N
Yenilik Türleri	F1: Ürün Yeniliği	2,6488	,67050	205
	F2: Pazarlama Yeniliği	2,8911	,76665	205
	F3: Örgütsel Yenilik	3,6756	,49472	205
Örgüt İçi Yenilik Engelleri	F1: Çalışan Kaynaklı Engeller	2,9988	,53864	205
	F2: Örgüt Kaynaklı Engeller	3,5642	,56862	205
	F3: İletişim Kaynaklı Engeller	2,7431	,60419	205
Örgüt Dışı Yenilik Engelleri	F1: Devletin Yenilik Üzerindeki Politikalarından Kaynaklı Engeller	3,2771	,48275	205
	F2: Devletin Sosyo-Ekonomik Alandaki Politikalarından Kaynaklı Engeller	2,9753	,57459	205
	F3: Dış Finansman Kaynaklı Engeller	2,7951	,52227	205

Not: Ortalama değerler; 1: Kesinlikle Katılmıyorum.....5: Kesinlikle Katılıyorum ölçeği esas alınarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların yenilik türlerine ve yenilik engelleri ile sorulan sorulara verdikleri cevapların ortalama ve standart sapmalarına bakacak olursak; ortalamaların 2 ile 3 arasında değişiklik gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu hususta yenilik türleri ölçeğinde örgütsel yenilik en yüksek ve ürün yeniliği en düşük ortalamaya sahiptir. Örgüt içi yenilik engelleri ölçeğinde örgüt kaynaklı engeller en yüksek ve iletişim kaynaklı engeller en düşük ortalamaya sahip olarak sonuçlanmıştır. Son olarak örgüt dışı yenilik engelleri ölçeğinde ise; devletin yenilik üzerindeki politikalarından kaynaklı engeller en yüksek ve dış finansman kaynaklı engeller en düşük olarak

belirlenmiştir. Bu sonuç kapsamında örgütlerin en fazla örgütsel yenilik gerçekleştirdiğini ve yenilik uygulamalarını gerçekleştirirken örgüt kaynaklı engeller ve devletin yenilik üzerindeki politikalarından kaynaklı engeller ile karşılaştıklarını söylemek mümkün olacaktır.

Yukarıda Tablo 5’te yapılan araştırma sonucunda örgütlerin karşılaştıkları örgüt içi yenilik engelleri ve örgüt dışı yenilik engellerine yönelik güvenilirlik-yapısal geçerlilik analizi sonuçları gösterilmiştir. Örgüt içi engeller daha önceki birçok çalışmada, birçok araştırmacı tarafından incelenmiş ve belirli başlıklar halinde literatürde yer almıştır. Literatürde; Hadjimanolis’in 2003 yılında yaptığı bir çalışmada yenilik engelleri içsel ve dışsal yenilik engelleri olmak üzere iki farklı şekilde gruplanmıştır. Bu çalışmada içsel engeller, işletme kaynaklarının yetersizliği, sistem eksiklikleri ve insan kaynaklarında yaşanan eksiklikler şeklinde ana kategorilere ayrılmıştır. Yapılan söz konusu çalışmada örgütün karşılaşılabileceği dışsal engeller arz, talep ve çevresel engeller olmak üzere üç ana kategori şeklinde sıralanmıştır. Burada arz engelleri olarak, teknolojik konularda eksiklik ya da teknik ekipmanın yetersizliği örnek olarak verilebilir. Talep engelleri olarak da, müşteri ihtiyaçlarındaki belirsizlik ve değişiklik, yeniliğin talep kaybına yol açabilecek olma endişesi ve ulusal ve uluslararası pazarda bir kısıtlamanın ortaya çıkmasından oluşmuştur. Yine söz konusu çalışmaya göre; dışsal engeller kategorisinde sayılan çevresel nedenlere, devletin uyguladığı teşvik politikaları, yasalar ve rakiplerle rekabet ölçüleri örnek olarak verilebilir. Araştırmada ortaya konulan engellerin örgütlerin yenilik süreçlerinde, örgütleri birçok noktada etkilediği ve bu etkilerin her işletme için farklı düzeyde hissedildiği vurgulanmıştır. Araştırmaya göre; örgütlerin finansal açıdan içince buldukları durumun yenilik yapmada işletmeleri diğerler engellerden daha fazla bir şekilde etkilediği ortaya konulmuştur. Bir diğer çalışmaya göre; Kaufman ve Tödtling (2002) yılında örgütlerin karşılaştıkları yenilik engellerini iki ana faktör çatısı altında açıklamıştır. Bunlardan birinci faktör olarak, yenilik için kullanılacak fonların yetersizliği, yenilik uygulamasının riskler taşıması ve yenilikte kullanılacak teknolojinin maliyetli olması şeklinde sıralanmıştır. İkinci faktör olarak da yeniliği gerçekleştirecek ve sürekli hale getirecek insan faktörü üzerinde durulmuştur.

Yapılan bir diğer çalışmada KOBİ’lerin yenilik yaptıkları zaman engel teşkil edecek unsurların başında müşterilerin yeni üretime duyacağı isteksizlik, yeniliğe ayrılacak zaman sorunu, yeniliği gerçekleştirecek kalifiyeli personel eksikliği gibi nedenler yer almıştır (Nassar ve Faloye, 2015). Bir diğer çalışmada ise; yenilik engelleri önem sırasına göre; yüksek ekonomik risk, yeniliğin maliyetli olması ve finansal yetersizlik, örgütsel katılık ve kalifiyeli personel eksikliği, teknoloji hakkında bilgi eksikliği ve pazar hakkında bilgi eksikliği şeklinde sıralanmıştır (Kamalian vd., 2011).

2010 yılında Demirbaş’ın yaptığı bir çalışmada yenilik engelleri dört ana başlıkta özetlenmiştir. Bu çalışmaya göre, KOBİ’lerin karşılaştıkları yenilik engelleri resmi, resmi olmayan, çevresel ve yeteneksel olmak üzere dört ana kategoride değerlendirmektedir. Türkiye’de faaliyette bulunan KOBİ’ler üzerinde yapılan bu çalışmaya göre; devletin uyguladığı Ar-Ge ve teknoloji politikalarının yetersiz olması resmi engel olarak ifade edilmiştir. Söz konusu çalışmada, kayıt dışı ekonominin yatırımlardaki olumsuz etkisi, resmi olmayan engel; ileri teknoloji maliyeti ve yeterli finansal kaynağın olmaması, çevresel engel ve yeterli kalifiyede personelin olmaması da yeteneksel engel olarak ifade edilmiştir (Demirbaş, 2010).

Tablo 6: Yenilik Türleri ile Yenilik Engelleri Arasındaki İlişki

	Faktörler	Korelasyon	YTF1: Ürün	YTF2: Pazarlama	YTF3: Örgütsel	
Örgüt İçi Engeller	İF1: Çalışan kaynaklı engeller	r	-.324**	-.050	-.006	Genel olarak Yenilik uygulaması
		p	.001	.478	.931	
	İF2: Örgüt kaynaklı engeller	r	-.273**	-.143*	.022	
		p	.001	.041	.753	
	İF3: İletişim kaynaklı engeller	r	.034	.193**	-.079	
		p	.625	.005	.258	
Örgüt Dışı Engeller	DF1: Devletin yenilik üzerindeki politikalarından kaynaklı engeller	r	-.103	-.049	.065	
		p	.142	.488	.353	
	DF2: Devletin sosyo-ekonomik alandaki uygulamalarından kaynaklı engeller	r	.075	.321**	-.079	
		p	.286	.001	.262	
	DF3: Dış finansman kaynaklı engeller	r	.150*	.102	.095	
		p	.032	.145	.176	
Genel örgüt içi engeller	r				-.183*	
	P				.009	
Genel örgüt dışı engeller	r				-.145*	
	p				.038	

Tablo 6’da yenilik engelleri faktörleri ile yenilik türleri arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Tablodan hareketle; Çalışanlardan kaynaklı örgüt içi yenilik engelleri ile ürün yeniliği arasında ($r = -.324$) negatif yönlü bir ilişki ; örgütten kaynaklanan örgüt içi engeller ile ürün yeniliği arasında ($r = -.273$) negatif yönlü bir ilişki ve örgütten kaynaklanan örgüt içi engeller ile pazarlama yeniliği arasında ($r = -.143$) negatif yönlü bir ilişki ; iletişimden kaynaklanan örgüt içi engeller ile pazarlama yeniliği arasında ($r = .193$) pozitif yönlü bir ilişki ; devletin sosyo-ekonomik uygulamalarından kaynaklanan örgüt dışı engeller ile pazarlama yeniliği arasında ($r = .321$) pozitif yönlü bir ilişki ve dış finansmandan kaynaklanan örgüt dışı engeller ile ürün yeniliği arasında ($r = .150$) pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışma çerçevesinde devletin yenilik konusunda KOBİ’lere çeşitli teşvikler sağlaması ve dış finansmandan ziyade KOBİ’lerin iç kaynaklardan finansman eksikliklerini gidermesinden

dolayı, devlet politikaları ve dış finansman kaynaklı engeller ile yenilik türleri arasında, genel literatürün aksine, pozitif yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda söz konusu engellerin bu çalışma kapsamında KOBİ'ler için engel olarak nitelendirilmediğini söylemek mümkündür.

Bunun yanı sıra; çalışanlardan kaynaklanan örgüt içi engeller ile pazarlama yeniliği ve örgütsel yenilik uygulaması arasında anlamlı bir ilişki olmadığı; örgütten kaynaklanan örgüt içi engeller ile örgütsel yenilik arasında anlamlı bir ilişki olmadığı; iletişimden kaynaklanan örgüt içi engeller ile ürün yeniliği ve örgütsel yenilik arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca devletin yenilik üzerindeki politikalarından kaynaklanan örgüt dışı engeller ile ürün yeniliği, pazarlama yeniliği ve örgütsel yenilik arasında anlamlı bir ilişki olmadığı; devletin sosyo- ekonomik alandaki uygulamalarından kaynaklanan örgüt dışı yenilik engelleri ile ürün yeniliği ve örgütsel yenilik arasında anlamlı bir ilişki olmadığı; dış finansman bulmadan kaynaklanan örgüt dışı engeller ile pazarlama yeniliği arasında ve örgütsel yenilik arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi yenilik uygulamaları ile örgüt içi yenilik engelleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmıştır, ($r = -.183$; $p = .009$) yani, eğer örgüt içi yenilik engelleri artarsa yenilik uygulamalarında azalma görülür. Bunun aksine bir yorumlama da mümkündür, eğer örgüt içi yenilik engelleri azalursa yenilik uygulamalarında artış görülür. Bu durumda birinci ana hipotezimiz olan H_1 bu veriler doğrultusunda kabul edilmiştir. Yenilik uygulamaları ile örgüt dışı yenilik engelleri arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir, ($r = -.145$; $p = .038$) bu bağlamda; örgüt dışı yenilik engelleri artarsa yenilik uygulamalarında azalma görülecektir. Tersine bir yorum yapacak olursak; örgüt dışı yenilik engellerinde bir azalma söz konusu olursa yenilik uygulamalarında bir artış gözlemlenecektir. Bu durumda ikinci ana hipotezimiz olan H_2 de kabul edilmiştir. Yani kısaca tekrarlayacak olursak örgüt içinden veya örgüt dışından kaynaklanan engeller yaşanan artarlar yenilik uygulamalarında bir azalmaya sebep olacaktır.

Ayrıca diğer iki ana hipotezimiz olan H_3 : Yenilik uygulamaları sektöre göre farklılık göstermektedir ; H_4 : Örgüt içi yenilik engelleri sektöre göre farklılık göstermektedir ve H_5 : Örgüt dışı yenilik engelleri sektöre göre farklılık göstermektedir, hipotezlerinin test edilmesi aşamasında Anova testi kullanılmıştır. Bu hipotezlerin analizi sonucu Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 7: Anova Analizi Sonuçları

	Sektör	Ortalama	Std. Sp.	f-değeri	p değeri
Yenilik Uygulamaları	Halı dokuma	3,0563	,36911	1,541	,136
	Tekstil	3,0508	,34322		
	Plastik sanayi	2,8512	,33097		
	Kimya sanayi	3,0661	,32801		
	Gıda	3,1477	,43245		
	Mobilya	3,1364	,40563		
	Suni deri	2,8571	,30988		
	Kumaş dokuma	2,9273	,29629		

	Makarna	3,2222	,30866		
Örgüt içi yenilik engelleri	Halı dokuma	3,2381	,34141	2,123	,029
	Tekstil	3,0294	,39660		
	Plastik sanayi	3,3636	,30091		
	Kimya sanayi	3,1091	,28794		
	Gıda	3,0531	,36982		
	Mobilya	2,9500	,39886		
	Suni deri	3,1429	,26367		
	Kumaş dokuma	2,9900	,31780		
	Makarna	3,1222	,38980		
Örgüt dışı yenilik engelleri	Halı dokuma	3,1333	,30256	1,656	,102
	Tekstil	2,9831	,36721		
	Plastik sanayi	3,0897	,40226		
	Kimya sanayi	2,9745	,30190		
	Gıda	3,0479	,43132		
	Mobilya	2,8300	,22799		
	Suni deri	3,0552	,27888		
	Kumaş dokuma	2,7627	,22060		
	Makarna	2,9867	,23570		

Tablo 7'den hareketle p değerlerine bakıldığı zaman ; yenilik uygulamaları ile sektör arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. ($p > 0.050$; $p = .136$) Bu durumda H_3 ana hipotezi reddedilmiştir. Buradan hareketle yenilik uygulamalarının sektöre göre bir farklılık göstermediğini ifade edebiliriz. Bir diğer hipotez olan H_4 hipotezine bakıldığında örgüt içi yenilik engelleri ile sektör arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($p < 0.050$; $p = .029$) ve bu nedenle H_4 hipotezi bu bilgi ışığında kabul edilmiştir. Son olarak H_5 hipotezine bakıldığı zaman örgüt dışı yenilik engelleri ile sektör arasında anlamlı bir farklılık saptanamamıştır ($p > 0.050$; $p = .102$) ve böylelikle H_5 ana hipotezimiz reddedilmiştir. Kısaca; örgüt içi yenilik engellerinin sektöre göre farklılık gösterirken; örgüt dışı yenilik engellerinin sektöre göre farklılık göstermediğini söyleyebiliriz.

8. ALT HİPOTEZLERE İLİŞKİN KORELASYON ANALİZİ SONUÇLARI

Alt hipotezlerden H_{1a} alt hipotezi, H_{1b} alt hipotezi ve H_{1c} alt hipotezi kısmen kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra; ikinci ana hipotezinin alt hipotezlerinden olan H_{1a} alt hipotezi ve H_{1b} alt hipotezi kısmen kabul edilirken, H_{1c} alt hipotezi red edilmiştir.

Bu analiz sonucuna bakıldığında; ürün yeniliği, pazarlama yeniliği ve örgütsel yenilik ile örgüt içi yenilik engelleri arasında kısmen bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Buna ilaveten; ürün yeniliği ve pazarlama yeniliği ile örgüt dışı yenilik engelleri arasında kısmen ilişki olduğu söylenebilirken; örgütsel yenilik ile örgüt dışı yenilik engelleri arasında bir ilişkinin saptanamadığı tespit edilmiştir.

Tablo 8: Araştırma Hipotez Sonuçlarının Özet Sunumu

Araştırma hipotezleri	Sonuç
1. H_1: Yenilik uygulamaları ile örgüt içi yenilik engelleri arasında ilişki vardır.	Kabul
H_{1a} : Ürün yeniliği ile örgüt içi yenilik engelleri arasında ilişki vardır.	Kısmen kabul
H_{1b} : Pazar yeniliği ile örgüt içi yenilik engelleri arasında ilişki vardır.	Kısmen kabul
H_{1c} : Örgütsel yenilik ile örgüt içi yenilik engelleri arasında ilişki vardır.	Kısmen kabul
2. H_1: Yenilik uygulamaları ile örgüt dışı yenilik engelleri arasında ilişki vardır.	Kabul
H_{1a} : Ürün yeniliği ile örgüt dışı yenilik engelleri arasında ilişki vardır.	Kısmen kabul
H_{1b} : Pazar yeniliği ile örgüt dışı yenilik engelleri arasında ilişki vardır.	Kısmen kabul
H_{1c} : Örgütsel yenilik ile örgüt dışı yenilik engelleri arasında ilişki vardır.	Red
3. H_1: Yenilik uygulamaları sektörlere göre farklılık göstermektedir.	Red
4. H_1: Örgüt içi yenilik engelleri sektörlere göre farklılık göstermektedir.	Kabul
5. H_1: Örgüt dışı yenilik engelleri sektörlere göre farklılık göstermektedir.	Red

SONUÇ

Öncelikle yenilik uygulamalarının, örgüt içi ve örgüt dışı engellerle olan ilişkisinin incelenmesine yönelik olan bu araştırma sonucunda, elde edilen sonuçların orta düzeyde tatmin edici sonuçlar olduğundan söz edilebilir. Araştırma kapsamında değerlendirilen KOBİ'lerin anket sorularına verdikleri cevapların tanımlayıcı istatistik bulgularına bakıldığı takdirde; KOBİ'lerin yenilik uygulamalarını gerçekleştirdiği, fakat bu yenilik uygulamalarını gerçekleştirirken çeşitli örgüt içi ve dışı engellerle karşılaştığı söylenilebilir. Ama bu karşılaşılan yenilik engellerinin şiddetinin yüksek olduğundan söz etmek güçtür. Bunun sebebi

olarak; çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren KOBİ'lerin ankete katılım göstermesi ve farklı sektörlerde değişik yenilik engellerinin yaşanması dayanak olarak gösterilebilir.

Araştırma kapsamında toplanan veriler faktör analizine tabi tutularak, KOBİ'lerin gerçekleştirdikleri yenilik engelleri belirli faktörlere indirgenmiştir. Elde edilen faktörlerin anketin genelini iyi bir şekilde açıkladığından söz etmek mümkündür. Yapılan faktör analizinin sonucuna göre; karşılaşılan örgüt içi yenilik engelleri üç ana faktör altında toplanmıştır. Bu ana faktörlerden birincisi; çalışan kaynaklı engeller, ikincisi; örgüt kaynaklı engeller, üçüncüsü; iletişim kaynaklı engeller şeklinde sıralanırken; karşılaşılan örgüt dışı yenilik engelleri de üç ana faktör altında toplanmıştır. Bu ana faktörlerden birincisi; devletin yenilik üzerindeki politikalarından kaynaklı engeller, ikincisi; devletin sosyo-ekonomik alandaki politikalarından kaynaklı engeller ve son olarak da üçüncüsü; dış finansman kaynaklı engeller olarak sıralanmaktadır.

Korelasyon analizinde faktörler arasındaki ilişkiler ölçülmüş ve yenilik engelleri ile yenilik uygulamaları arasında çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu ulaşılan sonuçlar doğrultusunda; örgüt içi yenilik engellerinden çalışan kaynaklı engeller ile ürün yeniliği arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu, yani; çalışan kaynaklı engeller arttıkça ürün yeniliği uygulamasının azalacağından bahsetmek mümkündür. Bu husus literatürde de bahsedildiği üzere, çalışanların yeniliğe karşı direnmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenilebilir. Diğer yandan örgüt içi yenilik engellerinden olan örgüt kaynaklı engeller ile ürün yeniliği ve pazarlama yeniliği arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu ve örgüt kaynaklı engellerde bir artma söz konusu olursa; ürün yeniliği ve pazarlama yeniliğinde azalma olacağı söylenebilir. Böylece örgütün iç dinamiklerinin aktif şekilde kullanılması gerektiğinden, bu noktada bir aksamanın doğrudan ürün ve pazarlama yeniliğini etkileyeceğinden söz etmek mümkündür. Aynı şekilde örgüt dışı yenilik engellerinden devletin sosyo-ekonomik alandaki politikalarından kaynaklanan engeller ile pazarlama yeniliği arasında bir ilişki olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra örgüt içi yenilik engelleri ile yenilik uygulamaları arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda örgüt içi yenilik engellerinde bir artış söz konusu olduğu zaman, yenilik uygulamalarında bir azalma söz konusu olacaktır ya da yenilik uygulamalarında artışın yaşanabilmesi için örgüt içi yenilik engellerinin mümkün oldukça elimine edilmesi gerekmektedir. Ayrıca örgüt dışı yenilik engelleri ile yenilik uygulamaları arasında da negatif yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Bu tespit doğrultusunda örgüt dışı yenilik engelleri arttıkça yenilik uygulamalarında azalma olacağı söylenebilir. Bunun aksi olarak da yenilik uygulamalarında bir artışın yaşanabilmesi için örgüt dışı yenilik engellerinin azaltılması gerektiği yorumunu yapmak da mümkündür. Kısaca; örgüt içinden veya örgüt dışından kaynaklanan engeller işletmelerin yenilik uygulamalarını yapmalarını engellemekle birlikte yenilik uygulamaları üzerinde olumsuz sonuçlar doğurduğundan bahsedilebilir.

Bu bağlamda ana hipotezlerden **H₁: Yenilik uygulamaları ile örgüt içi yenilik engelleri arasında ilişki vardır**, hipotezi, **H₁: Yenilik uygulamaları ile örgüt dışı yenilik engelleri arasında ilişki vardır**, hipotezi ve **H₁: Örgüt içi yenilik engelleri sektörlere göre farklılık göstermektedir**, hipotezleri araştırma kapsamında kabul edilirken; **H₁: Yenilik uygulamaları sektörlere göre farklılık göstermektedir** ve **H₁: Örgüt dışı yenilik engelleri sektörlere göre farklılık göstermektedir**, hipotezleri reddedilmiştir.

Örgüt içi yenilik engelleri ile karşılaşan KOBİ'ler bu engelleri aşmak için örgüt içi dinamiklerini kullanmaları gerekmektedir. Söz gelimi; örgütlerin çalışan kaynaklı engeller ile karşılaşmaları durumunda çalışanları işe alma süreçlerinde yeterli iş bilgisine sahip olan kişileri

seçmesi, örgüt içi eğitime önem vermesi ve dışarıdan eğitim veren kuruluşlar ile anlaşması sorunun üstesinden gelinmesini sağlayabilir.

Ayrıca KOBİ'lerin örgüt dışı engeller ile karşılaşmaları durumunda, bu engelleri aşmaları doğrudan kendileri ile ilişkili değildir. Söz gelimi; örgütlerin devletlerin yenilik üzerindeki politikalarından kaynaklı engeller ile karşılaşmaları durumunda bu engelin çözümü noktasında örgütün yapacakları, sorunun ortadan kalkması için dolaylı etki oluşturacaktır. Aynı şekilde; diğer örgüt dışı engeller benzer etkilere sahiptir denilebilir.

Bu çalışma sonucunda elde edilen bulguların dışında, araştırmanın bir takım sınırları ve kısıtları olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu çalışmadaki en önemli kısıt araştırmanın A İli ile sınırlı olması ve sadece bu ildeki KOBİ'lerin baz alınması ve sadece bu ildeki KOBİ'lere anket çalışması yapılmasıdır. Bu konuda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar, örneklemini tek ille sınırlandırmak yerine araştırma sahasını genişleterek çalışmayı zenginleştirebileceklerdir. Ayrıca maliyet ve zaman unsurları kısıtlanmayıp tüm iller göz önüne alınarak Türkiye genelinde araştırma yapılır ise; elde edilecek veriler genelleme yapılmasına imkân tanıyacaktır. Bu şekilde farklı ölçeklere ulaşılabilir ve farklı örnekler üzerinde testler gerçekleştirilir ise; sonuçlar daha ayrıntılı elde edilecektir.

KAYNAKÇA

Cordeiro, A. S., & Vieira, F. D. (2012). Barriers to innovation in SMEs: an international comparison. *IDEMİ*, 21(23).

Davenport, T. H. (1982). Process innovation: reengineering work through technology. https://www.researchgate.net/profile/Thomas_Davenport2/publication/216300521_pdf

Demirbaş, D. (2011). *How do entrepreneurs perceive barriers to innovation? Empirical evidence from Turkish SMEs*. Australia: World Business Institute.

Erdoğan N., (2004). *Aile işletmeleri: ikinci kuşağın yetiştirilmesi*. İstanbul: İGİAD Yayınları.

Eren E., (1977). İşletmelerde yenilik kavramı ve yenilik sürecinin safhaları. *Yönetim Dergisi*. 1(4), 40-50.

Günay, Ö. (2007). *KOBİ'lerdeki yenilik türlerinin analizi ve yenilik engellerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Hadjimanolis A., (2003). Barriers to innovation for SMEs in a small less developed country. *Technovation*, 19, 561-570.

Hippel E. V., (1988). The sources of innovation. *Oxford University Press*, 12, 170-180.

Kamalian, A., Rashki, M., & Arbabi M. L. , (2011). Barriers to innovation among Iranian SMEs. *Asian Journal of Business Management*, 3(2), 79-90.

Kaufman A., & Tödtling F., (2002). How effective is innovation supports SMEs ? Analysis of the region of Upper Austria. *Technovation*, 22, 147-159.

Keizer J. A., Dijkstra L., & Halman J. I.M., (2002). Explaining innovate efforts of SMEs. *Technovation*, 22, 1-13.

Kocamış, T. U., & Güngör, A. (2014). Türkiye’de ar-ge harcamaları ve teknoloji sektöründe ar-ge giderlerinin karlılık üzerine etkisi: borsa İstanbul uygulaması. *Maliye Dergisi*, 166, 127-138.

Mahemba C., & Brujin E. D., (2003). İnnovation activities by small and medium-sized manufacturing enterprises in Tanzania. *Creativity and İnnovation Management*, 12(3), 150-170.

Morgan, G. (1998). *Yönetimde ve örgüt teorilerinde metafor*. (G. Bulut, Çev.). İstanbul: BZD Yayıncılık.

Müftüoğlu T., (2002). *Türkiye’de küçük ve orta ölçekli işletmeler*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Nassar, M. L., & Faloye, D. O. (2015). Barrier to innovation in developing countries’firms: evidence from nigerian small and medium scale enterprises. *European Scientific Journal, ESJ*, 11(19). 196-213.

Oslo Kılavuzu,(2005). *Yenilik verilerinin toplanması ve yorumlanması için ilkeler*, 3.baskı, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.

Rothwell, R. (1994). Towards the fifth-generation innovation process. *International marketing review*, 11(1), 7-31.

Sabuncu, B. (2014). KOBİ’lerde yenilik ve engellerinin tespitine yönelik bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 103-123.

Smith, K. H. (2005). Measuring innovation.

http://eprints.utas.edu.au/1439/5/Pages_from_Measuring_Innovation28_36.pdf

Şener S., Savrul M., & Aydın O., (2014). Structure of small and medium-sized enterprises in Turkey and global competitiveness strategies. *Science Direct*, 150, 212-221.

Vrande, V., Jong, J. P. J., Vanhaverbeke, W., & Rochemant, M. (2009). Open innovation SMEs: trends, motives and management challenges, *Technovation*, 29, 423-437.

KÜRESELLEŞMENİN ÜLKELERİN SAĞLIK SİSTEMLERİ VE POLİTİKALARI ÜZERİNE ETKİLERİ

Handan ERTAŞ¹

Fatma ÇİFTÇİ KIRAC²

Öz: Küreselleşme bir fenomen değil, dinamik bir süreçtir ve ülkeler için fırsatlar sunarken beraberinde önemli zorluklar da getirmektedir. Küreselleşmenin özellikle ülkelerin sağlık sistemleri ve sağlık politikası oluşturma süreçleri üzerine önemli etkilerini vardır. Araştırmada küreselleşmenin ülkelerin sağlık sistemleri ve politikaları üzerine olan etkilerine değinilmiştir. Çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmış olup, konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Sonuç olarak ülkeler küreselleşme süreciyle ortaya çıkan süreç ve negatif sonuçlardan asgari düzeyde etkilenmek için sağlık alanında uluslararası işbirliği ve antlaşmalarla önem ve öncelik vermelidir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Sağlık Sistemi, Sağlık Politikası

Jel Kodu: I0,I1,I18,I19

EFFECTS OF GLOBALIZATION COUNTRIES ON HEALTH SYSTEMS AND POLICIES

Abstract: Globalization is not a phenomenon, it is a dynamic process, and it also presents significant challenges with opportunities for countries. Globalization has important implications, especially on countries health systems and health policy making processes. The research addressed the impact of globalization on countries health systems and policies. Qualitative research design was used in the study and the relevant literature was searched. As a result, countries should give importance and priority to international cooperation and treaties in the field of health in order to be minimally affected by process and negative consequences arising from the process of globalization.

Keywords: Globalization, Health System, Health Policy

¹ Doç.Dr.,Selçuk Üniversitesi,S.yazar,handanertas@selcuk.edu.tr

² Arş.Gör.,Selçuk Üniversitesi, fatma_CIFTCI@hotmail.com.tr

1-Giriş

Son elli yılda dünya refahının temelini oluşturan önemli faktörlerden biri olan küreselleşme süreci, ülkeler için hayati önem taşımaktadır (Yach and Bettcher,1998:736). Günümüzde ulusal sağlık sistemleri, devlet sınırlarını aşan küresel faktörlerden giderek daha da fazla etkilenmektedir. Küreselleşmeyi, teknolojik gelişmeler, politik etkiler, ekonomik baskılar, değişen fikirler, artan sosyal ve çevresel konular etkilemektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde küreselleşme halk sağlığı için önemli bir zorluktur. Fakat küreselleşme süreci düzgün yönetilirse, ülkeler için önemli sağlık kazanımlarına yol açabilir (Cornia,2001:834). “Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), “21. Yüzyılda Herkese Sağlık” politikasının bir parçası olarak ülkelerin uluslararası sağlık güvenliği, uluslararası ilişki ve işbirliği stratejileri oluşturmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Ülkeler arasındaki ve içindeki sağlık eşitsizlikleri daha kapsamlı küresel uyarı, araştırma, izleme ve değerlendirme gerektirmektedir. Sonuç olarak günümüzde, ulusal sağlık sistemleri ve politikaları devlet sınırlarını aşan küresel faktörlerden giderek daha fazla etkilenmektedir (Yach and Bettcher,1998:736)”. Bu eğilimler, sağlık sistemleri ve politikalarının ülke çapında karşılaştırılması, bilgi paylaşımı ve uluslar üstü araştırma gündeminin geliştirilmesini gerektirmektedir.

2- Küreselleşme Kavramı

Küreselleşmenin tanımı konusunda resmi bir görüş birliği bulunmamakla birlikte, küreselleşme; dünya devletlerinin ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel ilişkilerinin yoğunlaşması sonucu birbirlerine bağımlı hale gelerek, tek bir sistem oluşturacak şekilde bütünleşmesi; kıtalararası veya bölgeler arası insan organizasyonu, faaliyeti ve güç kullanımı ile ilişkili ağların ve sistemlerin uzaysal ulaşımında kayda değer değişimine neden olan tarihi bir süreç; malların, sermaye ve teknolojinin akışları nedeniyle farklı ülkelerdeki pazarların ve üretimin birbirine bağımlı hale geldiği fenomen; malların, hizmetlerin ve uluslararası sermaye akışlarının sınır ötesi işlem hacminin ve çeşitliliğinin artması ve ayrıca teknolojinin daha hızlı ve yaygın akışı yoluyla dünya ülkelerinin artan ekonomik bağımlılığı; ekonomik, kültürel, politik ve sosyal sistemlerin coğrafi sınırlar arasında entegrasyona yol açan bir dizi süreç; uluslararasılaşma sürecinin tamamlanıp, bölgesel olmayan üretim dokularının üretim ve tüketiminin dünya ölçeğinde planladığı, serbest rekabet ve piyasa düzeninin uluslar üstü kuruluşlar tarafından denetlendiği, kuralların uluslar üstü anlayışla çalıştığı bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Kaypak,2011:19; Rodhan, 2006:7; OECD,2002:730; IMF,1997:45; HSE,2006; Kutlu, 1998:175). Görüldüğü üzere küreselleşme için birçok tanım yapılmış olmasına rağmen, tanımlar küreselleşmenin özellikle de ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel, politik, teknolojik bileşenleri üzerine vurgu yapmaktadır. Bu bileşenlerden ekonomik küreselleşme, ülkeler arasında mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi, dünya ölçeğinde karşılıklı etkileşimlerin yoğunlaşması ve yaygınlaşması olarak ifade edilmektedir (Kıvılcım,2013:224). Siyasi küreselleşme ise, günümüz dünyasında siyasi güç, otorite ve yönetim biçimlerindeki yapısal dönüşüm olarak tanımlanabilir (Bayar,2008:28). Siyasi küreselleşme sonrasında ulusal sınırların yok olması, sermaye, ürün, işgücü üzerindeki her türlü hareketliliğin artması ve bunun önündeki engellerin kaldırılması, ulus devlet kontrollerini de azaltmaktadır (Elçin,2012:14).

Kuşkusuz küresel sistemi oluşturan bileşenlerin yarattığı etkiler bir bütündür. Her bileşen, sistemin öteki bileşenlerinden destek alırken, aynı zamanda onlara destek de vermektedir (Çalışır,2009:15). Küresel sistemin ekonomik ve siyasal boyutlarının en önemli sonuçlarından biri olan eşitsizliklerin artması, sağlık alanını da etkilemiş, hem yoksul ülkeler ile zengin ülkeler arasındaki, hem de aynı ülkenin yoksulları ile zenginleri arasındaki sağlık

düzei farkı açılmıştır (Hayran,2016:1). Sağlık alanında yaşanan hızlı teknolojik değişmeler, artan maliyet baskıları, sağlık kuruluşları sayısında görülen artışlar, rekabetin yoğunlaşması, değişen hasta-doktor ilişkileri, tüketicilerin bilinçlenmesi, tüketici tatminsizlikleri sağlık kuruluşlarını küreselleşme süreçlerine ve küreselleşmenin doğrudan ya da dolaylı etkilerine bağımlı hale getirmektedir (Tengilimoğlu, 2010:188). “DSÖ, küreselleşmenin sağlıkla bağlantısını üçü doğrudan, ikisi dolaylı olmak üzere toplam beş noktaya odaklayan bir model geliştirmiştir. Direkt etkiler; sağlık sistemi, sağlık politikalarının etkileri ile infeksiyon hastalıkları ve sigara pazarı gibi bazı zararlı durumlara maruz kalmayı içermektedir. İndirekt etkiler ise; sağlık sektörünün ulusal ekonomi aracılığıyla yönetimi ile beslenme, yaşam koşulları vb. faktörlere bağlı ortaya çıkan toplumsal riskleri içermektedir”(Yıldız ve Turan,2010:40).Yukarıda da belirtildiği gibi küreselleşmenin en belirgin etkileri öncelikli olarak sağlık sistemi daha sonra da sağlık politikaları üzerinedir.

3- Sağlık Sistemi ve Sağlık Politikası Kavramları

Sağlık sistemi; birincil amacı doğrudan sağlığı iyileştirmek, korumak ve geliştirmek olan her türlü faaliyet; organizasyon, finansman ve kaynakların kombinasyonu ve nüfusa sağlık hizmetlerinin sunumuyla sonuçlanan yönetim olarak tanımlanmaktadır (WHO,2000; Roemer 1993). Sağlık sisteminin temel amaçları DSÖ tarafından; sağlığın geliştirilmesi, hastaların beklentilerinin karşılanması ve adil finansman olarak ortaya konulmuştur (WHO, 2000). Günümüz karmaşık dünya düzeninde sağlık sisteminin neleri içerdiği nerede başladığı ve bittiğini kesin bir şekilde söylemek zordur. Kişisel tıbbi yardımdan, profesyonel sağlık hizmetlerine, bir sağlayıcı tarafından reçete edilsin ya da edilmesin geleneksel şifacılar tarafından yapılan eylemler ve tüm ilaç kullanımları sağlık sisteminin sınırlarına dâhildir (WHO,2000).

Politika ise, en genel ifadeyle bir aktör ya da aktör grubu tarafından amaçları ve bu amaçlara ulaşılacak araçları belirlemek üzere alınan kararlardır (Atabey,2012:27).Başka bir tanıma göre politika belirli bir grup politik aktörün çeşitli konulara yönelik amaçların belirlenmesi ve bu amaçların gerçekleşmesinde kullanılacak olan araçlar yönünde vermiş oldukları kararlardır (İleri ve ark.,2016:176). Sağlık politikası ise; sağlık sisteminin kurumlarını, hizmetlerini ve finansman düzenlemelerini etkileyen faaliyetler; hükümetlerin ve toplumdaki diğer aktörlerin, toplumların sağlığını iyileştirmeye yönelik faaliyetleri olarak tanımlanabilmektedir (Er,2011:44; Bayın ve Akbulut,2012:117). Sağlık politikası belirleyicisinin cevaplaması gereken dört temel soru bulunmaktadır bunlar (Atabey,2012:31);

- En kritik sağlık ihtiyaçları nelerdir?
- Bir sağlık sistemi etkin ve verimli hizmetleri nasıl sunabilir?
- Ülkeler sağlık sistemlerini nasıl finanse edebilir?
- Sağlık hizmetlerinin finansmanında, kamunun ve özel sektörün hizmet sunumunun uygun bileşimi nasıl olabilir?

Ülkeler sağlık politikası oluştururken bu dört temel sorudan yola çıkarak toplumun sağlık durum ve ihtiyaçları, sistemin aksayan noktalarına yönelik çözüm önerileri geliştirmeli; ülke düzeyinde var olan tecrübelerden de faydalanarak ülke ihtiyaçlarına uygun politikaları hayata geçirmelidir.

4- Küreselleşmenin Sağlık Sistemleri ve Sağlık Politikaları İle İlişkisi

Sağlık sistemleri birçok faktörden etkilenebilen açık dinamik sistemlerdir. Günümüzde özellikle ülkelerin sağlık sistemleri küreselleşme süreçlerinden önemli ölçüde etkilenebilmektedir. Ülkeler aslında sağlık sistemleri konusunda benzer güçlüklerle karşı

karşıyadır. “Gelişmiş ülkeler, hizmetlerin maliyetlerinin artması, teknolojilerin mantıksız kullanımı ve tüketici memnuniyetsizliği sorunlarına tanık olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ise sağlık hizmetlerine erişim, hizmet kalitesi, kamu-özel sağlık kuruluşları arasındaki rekabet ve özel sektörün düzensiz büyümesi sorunlarıyla karşı karşıyadır” (Frenk and Gómez-Dantés,2002:164).

“Aslında dünyada son 40 yılda sağlık alanında ciddi bir ilerleme kaydedilmektedir. Dünyada ortalama ömür 50 yıldan 64 yıla yükselirken, bebek ve çocuk ölümleri aynı dönemde yarı yarıya azalmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin ortalama ömrü 45 yıldan 62 yıla çıkmış ve 1960'tan 1990'ların sonuna kadar çocuk ölümleri binde 216'dan 95'e düşmüştür. Bununla birlikte, bu gelişmeler bölgeler arasında eşit olmayan bir şekilde dağılmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, önlenemez enfeksiyöz hastalıklar, kötü beslenme ve doğum komplikasyonları gibi önlenemez ölüm ve sakatlık yükünü paylaşmaktadır. Toplam küresel hastalık yükünün % 92'si düşük ve orta gelirli ülkelerde yoğunlaşmakta ve yaklaşık %60'ı Çin, Hindistan ve Sahra altı Afrika'da yoğunlaşmaktadır” (Bonilla and etc.,2002:1). Gelişmiş ve gelişmekte olan bölgeler arasında yaşanan büyük farklılıkların yanı sıra küreselleşme ile ülkeler arasındaki belirgin sağlık eşitsizlikleri de gittikçe artmaktadır. “Sağlık alanında ülke sınırlarının ortadan kalkması konusundaki en belirgin durum bulaşıcı hastalıkların sınır tanımadan ülkeler arası yayılmasıdır. Nitekim bu durum yeni bir olgu değildir. Ulusötesi bulaşıcı salgınla ilgili olarak ilk belgelenen olay 430 B.C'de Atenya salgınıydı. Avrupa nüfusunun üçte birini öldüren 1347'deki Kara Ölüm, uluslararası ticaretin doğrudan yansımasının da bir sonucuydu. Yeni olan olgu ise "mikrobik trafik" olarak adlandırılan kavramdır. Dünya seyahatindeki meydana gelen artış, günlük binlerce bulaşıcı virüs teması üretiyor, artık jet uçaklar ile kıtalararası uçuşlar hastalıkların kuluçka sürelerinden bile daha kısa sürmektedir” (Frenk and Gómez-Dantés,2002:161). Böylece, 1990'ların başında olduğu gibi Peru'da oluşan bir kolera salgını birkaç gün içinde kıtasal bir salgın haline gelebiliyor. Küreselleşmenin sağlık sistemlerine yansıması sadece bununla sınırlı kalmamaktadır. Örneğin, bir ülkedeki reçeteli ilaçlara erişim konusunda dikkatli düzenlemeler, komşu ülkedeki sınırsız antibiyotik alımına izin verdiği zaman bozulabilir ve böylece ilk ülkede görünen dirençli mikropların ortaya çıkmasını teşvik eder (Frenk and Gómez-Dantés,2002:162). Görüldüğü üzere ülkeler arasındaki sağlık eşitsizlikleri, demografik ve epidemiyolojik değişiklikler, tıbbi teknolojilerin artan maliyeti, ülkeleri sağlık sistemlerini geliştirmeleri yönünde zorlamaktadır (Ener ve Yelkikalan,2003:99). Küreselleşme bir bakıma ülkeleri bağımlılaştırmakta ve ülkelerin sağlık sistemlerinde reform yapılmasını da gerekli kılmaktadır” (Kahraman ve Bolışık,2014:109).

Ülkeler, sağlık sistemlerinde reformu hayata geçirmeden önce, kendi toplumunun sağlık durumu ve ihtiyaçlarını, sağlık sisteminin aksayan yönlerini, sağlık hizmetleri sisteminin iyi mi kötü mü işlediğini etkili bir şekilde analiz etmelidir (Sağlık Bakanlığı,2009:4). Sağlık sistemlerinde reforma ihtiyaç duyan her ülke, sağlık sisteminin aksayan yönlerine yönelik çözüm önerileri ve eylem planları oluşturulurken, daha önce bu süreci yaşamış olan ülkelerin reform süreçlerinden, uluslararası bilgi birikiminden, ülke düzeyinde var olan tecrübeden faydalanarak ülke ihtiyaçlarına uygun bir modeli hem teorik hem de pratik anlamda hayata geçirmesi önem arz etmektedir” (Sağlık Bakanlığı,2009:4). Ülkelerin yukarıda saydığımız noktalara yeterince odaklanabilmesi ise, kendi sağlık sistemi ile ilgili geçmişte yapılan ve hâlihazırda devam eden uygulamaları ve politikaları tam olarak bilmesi ile gerçekleşecektir. “Politika üretme, karmaşık bir güçler seti içeren son derece analitik ve politik bir süreçtir Ülkeler kendi gelişmişlik düzeyine ve sağlık ihtiyaçlarına yönelik politikalar geliştirmelidir. Gelişmekte olan ülkeler özellikle küresel olaylara ve eylemlere karşı savunmasızdır ve mali ve teknik anlamda uluslararası topluluğa büyük ölçüde bağımlıdır. Yoksul ülkeler ise genelde kırılabilir politikalar, yarı özerk kurumlar ve merkezi

hükümetin uyguladığı dengeyi sağlayacak güçten yoksun zayıf sorumluluk sistemlerine sahip oldukları için küreselleşme süreçleri bu ülkelerin sağlık politikaları üzerinde önemli etkiler yaratabilecek potansiyele sahiptir” (Zaei,2014:331). Aslında ülkeler hem sağlık politikaları oluştururken hem de sağlık sistemlerini revize ederken birbirlerine bir noktada bağımlıdır. Bu karşılıklı bağımlılığı bir anlamda fırsata çevirmek için yeni yöntemler yaratılabilir. Örneğin, yoksul ülkelerde daha ucuz AIDS ilaçları sağlamak için 1990'lı yıllarda yapılan çalışmalar sadece ılımlı sonuçlar vermiştir. Bununla birlikte, 2001 yılının ortalarında, güçlü uluslararası mobilizasyon, birçok büyük çok uluslu ilaç şirketi tarafından, gelişmekte olan ülkelerle AIDS ilaçlarının çok indirimli fiyatlarla satılması için anlaşmalar yapmaya ikna etmiştir (Frenk and Gómez-Dantés,2002:162). Yine Teletıp uygulaması ile ülkeler bakım hizmetlerine erişimi artırma potansiyelini sahiptir ve küreselleşme ile ülkeler arası mesafe, bakıma engel olmayan bir geleceğe işaret eder. Sağlık politikaları oluşturma sürecinde uluslararası kuruluşlar da ülkelere yol gösterici niteliktedir. Örneğin; AIDS ile mücadele için ulusal, bölgesel ve uluslararası çabaların koordinasyonunu ve yoğunlaştırılmasını artırmak için Birleşmiş Milletler (BM) Haziran 2001'de HIV / AIDS konusunda özel oturum düzenlemiştir (Frenk and Gómez-Dantés,2002:162). BM böylece sağlık, ekonomik kalkınma ve küresel güvenlik arasındaki artan bağın da altını çizmiştir. DSÖ ülkelerin iyi ve kötü performansların belirlenmesi, iyi uygulamaların uluslararası düzeyde yaygınlaştırılmasını teşvik etmek için 191 ülkenin sağlık sisteminin performansını değerlendirdiği raporu yayınlamıştır. Bu gibi uluslararası girişimler ülkeler arası sağlık eşitsizliklerinin azaltılmasına yönelik çabaların önemini de göstermektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklı etkiler gösteren küreselleşme sürecini ülkelerin daha iyi kavrayabilmesi için küreselleşmenin çok yönlü bir olgu olduğunu ve sağlığı birçok yönü ile etkilediğini göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Görüldüğü üzere sağlık, ulusal çıkarları, uluslararası çıkarlarla karşılıklı uzlaştırmak için ülkelere somut fırsatlar sunmakta ve ülkeler arasında işbirliği için bir köprü oluşturmaktadır.

5-Sonuç

Sağlık sektörü yılda 3.2 trilyon dolarını aşan toplam cirosu ve yaklaşık 59 milyonu aşan çalışanıyla muhtemelen dünyanın en büyük sektördür. Bu nedenle, küreselleşmenin süreç ve yapılarının, zengin ve fakir ülkelerin sağlık sistemlerini aynı ölçüde ve eşit derecede etkilemesi imkansızdır. Küreselleşme süreci ülkelerin sağlık sistemlerini ve politikalarını hem pozitif hem de negatif yönlü etkilemektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklı etkiler gösteren bu sürecin negatif etkilerini en aza indirmek ancak ülkeler arasındaki işbirliği ve anlaşmalarla mümkün görünmektedir. Bu süreçte uluslararası sağlık kuruluşlarına büyük sorumluluklar düşmekte, özellikle gelişmekte olan ülkelerde var olan belirgin sağlık eşitsizlikleri ve sağlık hizmetlerine erişim sorunlarına önem ve öncelik verilmelidir. Çünkü dünyanın belli bir noktası ya da bölgesinde meydana gelen salgın hastalık, dünyanın tümünü aynı anda ve aynı ölçüde ilgilendirmektedir. Uluslararası düzeyde sağlık alanında var olan iyi uygulamalar ülkeler arasında yaygınlaştırılmalı, ülkeler sağlık sistemlerinin aksayan noktalarından yola çıkarak, ülke ihtiyaçlarına uygun politikaları hem teorik hem de pratik anlamda hayata geçirmelidir.

Kaynakça

Atabey, Selin (2012), **Ulusal Sağlık Sistemleri ve 1980 Sonrasında Türkiye’de Sağlıkta Dönüşüm Politikalarının İncelenmesi ve Değerlendirilmesi**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bayar, Fırat (2008), “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, 25-34.

Bayın, Gamze ve Akbulut, Yasemin (2012), “Kanıt Dayalı Yaklaşım ve Sağlık Politikası”, **Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi**,1(2), 115-132.

Bonilla, Eugenio; Babinard, Julie and Pınstrup-Andersen, Per (2002), **Opportunities and Risks for the Poor in Developing Countries**, Indian Council For Research On International Economic Relations, New Delhi.

Cornia Giovanni, Andrea (2001), **Globalization and health: Results and option**, **Bulletin of the World Health Organization**, 79, 834-841.

Çalışır, Gülsüm (2009), **Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Olayların Türkiye’deki Televizyon Haberlerine Yansımaları**, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Elçin, A.Bora (2012), **Küreselleşmenin Tarihçesi**, Ankara.

Ener, Meliha ve Yelkikalan, Nazan (2003), “Gelişmekte Olan Ülkelerin Sağlık Sistemlerinin Yeniden Yapılanması ve Finansmanı: Türkiye Deneyimi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (6) / 2, 99-113.

Er, Ünal (2011), “Sağlıkta Dönüşümün Aracı Genel Sağlık Sigortası”, Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.

Frenk, Julio and Gómez-Dantés, Octavio (2002), “Globalization And The Challenges To Health Systems”, **Health Affairs**,21(3), 160-165.

Hayran, Osman (2016), “Küresel sağlık sorunları ve sağlık diplomasisi”,**Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Platformu**, <http://www.sdplatform.com/Yazilar/Kose-Yazilari/494/Kuresel-saglik-sorunlari-ve-saglik-diplomasisi.aspx>

HSE stands for Health, Safety and Environment and is part of the Global Environmental Management Initiative (GEMI), **Which States:Business Helping Business Improve Environmental, Health, Safety Performance, Shareholder Value And Corporate Citizenship.**”,<http://www.gemi.org/>.

International Monetary Fund (IMF) (1997), “**World Economic Outlook, A Survey by the Staff of The International Monetary Fund, Meeting the Challenges of Globalization in The Advanced Economies, in The World Economic and Financial Surveys**, 45, <http://www.imf.org/external/pubs/WEOMAY/Weocon.htm> (Chapter 3).

İleri, Hüseyin; Seçer, Betül ve Ertaş, Handan (2016), “Sağlık Politikası Kavramı ve Türkiye’de Sağlık Politikalarının İncelenmesi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi**, 12, 176-186

Kahraman, Ayşe ve Bolışık, Bahire (2014), “Küreselleşmenin Çocuk Sağlığına Etkileri”, **The Journal of Pediatric Research**, 1(3), 108-12.

Kaypak, Şafak (2011), “Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 13 (20), 19-33.

Kıvılcım, Fulya (2013), “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 5(1), 219-230.

Kutlu, Erol (2008), **Dünya Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.

OECD (2002), “Corporate Power and the Globalization Process”, **International Journal of Social Economics**, 29(9), 730-752,

Rodhan, Nayef (2006), **Definitions of Globalization: A Comprehensive Overview and a Proposed Definition, Program on the Geopolitical Implications of Globalization and Transnational Security**.

Roemer, Milton (1993), **National Health Systems of the World**. Oxford University Pres.

Sağlık Bakanlığı (2009), **Sağlık Reformunun Doğru Yapılması**, Ankara, Onur Matbaacılık.

Tengilimoğlu, Dilaver (2010), “Sağlık Hizmetlerinde Pazarlama Karması Elemanları ve Özellikleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** ,55(1), 187-202.

Yach, Derek and Bettcher , Douglas (1998), “The Globalization of Public Health: Threats and Opportunities”, **American Journal of Public Health**, 88(5), 735-738.

Yıldız, Hicran ve Turan, Mustafa (2010), “Küreselleşme ve Sağlık”, **Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, 36, 39-41.

Zaei Mansour, Esmail (2014), “Globalization of National Policy-Making:An International Perspective”, **Viešoji Politika Ir Administravimas Public Policy And Administration**, 13(2), 331–340.

WHO (2000), **World Health Report 2000, Health System: Improving Performance**, Switzerland Geneva, 12-13.

**KURUMLARIN İNSANİ GELİŞME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1996-2014)**

Ferhat PEHLİVANOĞLU*
Mustafa Mert ALABAŞ**

Özet

Ekonomiler arasındaki gerek büyüme gerekse de kalkınma farklılıklarının belirleyicisinin kurumlar olduğu tezini savunan kurumsal iktisat, son yıllarda akademik çalışmalarda kendine oldukça fazla yer bulmaktadır. Buna göre, sürekli değişen bir yapıya sahip olan kurumsal yapı insan ilişkilerinin düzenlenmesinde ve insani gelişmenin sağlanmasında da önemli bir etkiye sahiptir. Bu çalışmanın temel amacı, kurumların ve kurumsal yapının insani gelişme üzerindeki etkisini analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan çalışmada, kurumsal yapının insani gelişme üzerindeki etkisi Türkiye için 1996-2014 dönemi yıllık verileri kullanılarak VECM yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmada kurumsal yapıyı temsilen Dünya Bankası'nın her yıl yayınladığı Dünya Yönetişim Göstergeleri (The Worldwide Governance Indicators), insani gelişme göstergesi olarak Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından her yıl yayınlanan İnsani Gelişme İndeksi (Human Development Index) kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal İktisat, İnsani Gelişme, Politik İktisat

**THE EFFECTS OF INSTITUTIONS ON HUMAN DEVELOPMENT:
THE CASE OF TURKEY (1996- 2014)**

Abstract

Institutions are considered to have a great effect on the difference between Economic Growth and Development according to one of the most important thesis defended by institutional economics, which especially during these last years has taken a very important spot on academic papers. According to Institutional Economic's thought; an institution that owns a constantly changing structure has an indispensable effect even on regulating human relations and in ensuring human development. The aim of this paper is to examine the effect that an institution and its structure have on human development. Trying to make this possible; we have analyzed the effect that institutional structure has on human development of Turkey, in a time period of 1996-2014 by using annual datas and excecuting VECM analysis. In this study, to represent institutional structure variable, the yearly published The Worldwide Governance Indicators have been used, on the other hand to indicate human deveopment variable the Human Development Index, which is published yearly by United Nations Development Program are used.

Key Words: Institutional Economics, Human Development, Political Economy

* Doç. Dr, Kocaeli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, fpehlivanoglu@kocaeli.edu.tr

** Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, m.mertalabas@gmail.com

Giriş

Ekonomilerin büyüme ve kalkınma performanslarında hangi unsurların etkili olduğu sorusu, birçok akademik araştırmaya konu olmuştur. 1980’li yıllardan önce makroekonomik göstergeler ülkeler açısından daha önemli iken, sonraki yıllarda kalkınma kavramının genişlemesi ile birlikte toplumsal ve kurumsal faktörler de iktisadi performans açısından belirleyici hale gelmiştir. Özellikle son yıllarda akademik çalışmalarda ve ekonomiye yön veren düşünce kuruluşlarının tartışmalarında kurum, kuruluş ve kurumsal altyapı kavramlarının ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. İktisadi büyüme ve kalkınmanın açıklanmasında iktisadi faktörlerin yanı sıra iktisadi olmayan faktörlerin de etkinliğine vurgu yapan kurumsal iktisat yaklaşımı üzerinde son dönemde çokça çalışma yapılsa da hala birçok soruya net bir şekilde cevap verilememiştir. Bu durumun en önemli nedenleri olarak kurum kavramının tanım problemi, veri eksikliği ve ölçüm zorlukları gösterilmektedir. “Kurumsal iktisat” kavramı ilk kez 1918 yılında Amerikan İktisatçılar Birliği’nin yıllık toplantısında Walton Hamilton tarafından kullanılmıştır. Hamilton’a göre kurumcu iktisat, kurumlarla, onların iktisadi hayatta yarattığı etkiyle ve bu etkinin ortaya çıkardığı sonuçlarla ilgilenmektedir (Rutherford, 2004: 40). Kurumsal iktisat kavramı Hamilton ile ön plana çıkıp yeni bir ekol olmuş olsa da, kurumsal iktisadın kurucularının Thorstein Veblen, Wesley Mitchell ve John R. Commons olduğu iktisatçılar tarafından kabul görmüştür.

Matematik ve ekonometrinin iktisat alanında yaygın olarak kullanılmaya başlanması ve neo-klasik düşüncenin hakimiyeti, kurumsal iktisat düşüncesinin yeteri kadar ön plana çıkmasını engellemiştir. Kurumsal iktisat düşüncesinin önemi 1980’li yıllardan sonra kurumların sayısının artması ve ekonomide daha etkin hale gelmesi ile birlikte tekrar anlaşılmıştır. Kurumsal iktisadın gelişimini üç dönemde incelemek mümkündür: İlk dönem; 1890 ile 1925 tarihleri arası Veblen’in çalışmaları ile başlayan dönem, ikinci dönem; 1925 ile 1939 tarihleri arasındaki Mitchell, Commons ve Clark’ın çalışmaları ile devam eden dönem, üçüncü dönem ise; Galbraith, Ayres ve Myrdal’ın çalışmaları ile başlayan ve günümüze kadar gelen dönemdir (Tsuru, 1993:71). Günümüzde ise, kurumsal iktisat alanında yapılan çalışmaların artması ve özellikle Acemoğlu ve Robinson’un 2013 yılında yayınlanan “Why Nations Fail” kitabı son dönemde kurumsal iktisat yaklaşımına geniş bir perspektif kazandırmıştır. Kitapta genel olarak ülkelerin gelir ve refah düzeylerinin farklı olma nedenlerinin tarihsel, politik ve coğrafik faktörler tarafından açıklanmasının yetersiz kaldığına değinilmektedir. Bu farklılığın temelinde esas olarak “kurumların” etkili olduğu düşüncesi savunulmaktadır. Yazarlar, kurumları kapsayıcı ve dışlayıcı olarak ikiye ayırmaktadırlar. Dışlayıcı kurumlar yönetimde belli bir kesimin söz sahibi olduğu, bireylerin yönetimde söz hakkının sınırlı olduğu kurumlar olarak ifade edilmektedir. Dışlayıcı kurumlara sahip ekonomilerde ülke kaynaklarını belli bir grup kullanırken, mülkiyet hakları sınırlı kalmakta, yenilik için gerekli teşvikler iktisadi aktörlere verilememekte böylece büyüme yaratacak ortam oluşmamaktadır. Diğer taraftan bu

ifadelerden dışlayıcı kurumlara sahip ekonomilerin kesin olarak büyüme ve kalkınma sağlayamaması anlamı çıkarılmamalıdır. Kapsayıcı kurumlar ise dışlayıcı kurumların aksine çoğulcu bir yönetim anlayışına sahiptir. Böylece kapsayıcı kurumların ortaya çıkmasıyla iktisadi büyüme için gerekli zemin oluşacaktır (Dilek, 2016:206).

İktisadi büyüme ve kalkınmada kurumların ve kurumsal değişimin önemini vurgulayan kurumsalcı düşüncenin, kalkınma iktisadının üzerinde yoğunlaştığı temel sorunlarla yakın ilişki içinde olduğu söylenebilir. Kurumsal iktisatçılar kalkınma sürecinin incelenmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır (Adams, 1993: 245; Klein, 1977: 785). Aynı şekilde kalkınma iktisatçıları da kalkınma sürecinde kurumsal yapının önemine vurgu yapmışlardır (Basu 1984; Brutan 1985; Schultz 1968). Bu karşılıklı etkileşimin temel nedeni, kalkınma sürecinin iktisadi değişimlerle birlikte bir dizi yapısal ve kurumsal değişimi de beraberinde getirmesidir. Ayrıca kurumsalcı iktisatçılar ile yerleşik iktisatçılar arasındaki ayrım noktalarının önemli bir bölümünün kalkınma iktisadı alanında ortadan kalktığı belirtilmelidir¹. Çalışmanın bu bölümünde kurumsal iktisat ve ekonomik kalkınmanın önemli bir göstergesi kabul edilen insani gelişme endeksi arasındaki ilişki teorik olarak ele alınacaktır.

2.Kurumsal İktisat ve İnsani Gelişme

Kurumsal iktisat yaklaşımı, 20.yüzyılın başlarında ortaya çıkmış olup iktisadi büyüme ve kalkınmanın açıklanmasına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Veblen, Commons, Mitchell ve yakın zamanda North gibi ünlü iktisatçıların öncülüğünde gelişen kurumsal iktisat düşüncesi, özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası yaygın hale gelmiştir. Temeli Alman tarihçi okula dayanan kurumsalcı düşünce zamanla eski ve yeni kurumsal olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kurumsal iktisada göre ekonomilerin gelişmişlik düzeylerindeki farklılıkların temel nedeni ülkelerin kurumsal yapılarının farklı olmasıdır. İktisadi büyüme teorileri dışında ülkelerin gelişmişlik düzeyleri coğrafya, kültür ve şans gibi etkenlerle açıklanmaya çalışılmış fakat somut veriler elde edilememiştir. Kurumsal iktisat, aynı coğrafya ve kültürü paylaşan, benzer üretim dinamikleri sergileyen ülkelerin farklı gelişmişlik düzeylerinde olmasından yola çıkarak bu farklılıkların sadece coğrafya, kültür ve şans gibi kavramlar ile açıklanamayacağını öne sürmüştür. İktisadi performansta sayısal değerlerin ötesinde kurumsal faktörlerin önemine vurgu yapan kurumsalcı görüş, son yıllarda özellikle büyüme ve kalkınma teorilerinde belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır.

Kurumsal iktisadi diğer iktisadi düşüncelerden ayıran en önemli nokta “kurum” kavramını merkeze alarak iktisadi performansın belirlenmesinde kurumların önemli bir görev üstlendiğini vurgulamasıdır. Buradan hareketle yola çıkan kurumsal iktisatçılar kurum kavramını çok sayıda farklı yönüyle ele alıp tanımlamaya çalışmışlardır. **Veblen (1898:131)** kurum kavramını, “belirli bir

¹ Klein (1977: 279) kurumsalcılığın en büyük etkisinin kalkınma iktisadı üzerinde görüldüğünü ve kalkınma iktisadının iktisat biliminin en az yerleşik olan alanı olduğunu söylemektedir.

dönemde genel olarak kabul edilen düşünce ve davranış alışkanlıkları” olarak ele alırken, **Mitchell** kurum kavramını, toplumun hemen her kesimince kabul gören üst seviyede standartlaştırılmış sosyal alışkanlıklar olarak ifade etmektedir. Commons ise kurumu, bireysel eylemin kontrolünde, serbestleştirilmesinde ve genişletilmesinde ortaya çıkan toplu eylem olarak ele almıştır. Yine kurumsal iktisadın önemli isimlerinden **North’a** göre kurumlar, toplumda oynanan oyunun kurallarıdır; makro açıdan bakılacak olursa bireyler arasındaki etkileşimi yapılandırmak amacıyla bireylerce dizayn edilmiş kısıtlamalardır. Bu kısıtlamalar, bireylerin hangi şartlarda belirlenen girişimlere izin verileceğini ya da yasaklanacağını açıkça ortaya koymak amacıyla kullanılmaktadır (North, 2010: 9-11). Kurum kavramının tek bir tanımının yapılmamasının en önemli nedenleri olarak kavramın nitelediği şeyin “somut” insanın “dışında” olan şeylerin ötesine taşması ve kurumsal iktisat düşünürlerinin farklı bakış açıları ile tanımlama yapmaları istegidir. (Demir, 1996: 174)

İktisadi ve toplumsal yaşamı bütüncül ve evrimci açıdan inceleyen kurumsal iktisat, kalkınma iktisadı ile benzer sorunlara değinmektedir. Hatta kurumsalcı iktisatçılar iktisadi kalkınma sürecinin incelenmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır (Klein, 1977: 785;Adams, 1993: 245). Bunun yanında kalkınma iktisatçıların da kurumsal yapının önemine dikkat çektikleri ve iktisadi kalkınma için önemli olduğuna değindikleri görülmektedir (Basu 1984; Brutan 1985; Schultz 1968). Kurumsal yapı iktisadi büyüme ve kalkınma arasında bir köprü görevi üstlenerek, ülkeler açısından uzun dönemli kalkınma sürecinin temelini oluşturmaktadır. İktisadi ve toplumsal yapının temelini kurumların oluşturduğu kabul edildiğinde, kurumsal değişimin belirleyenleri ve kurumsal yapının etkilerinin araştırılması büyüme ile kalkınma arasındaki ilişkilerin daha sağlıklı olarak kurulmasına yol açabilir. Aslında kalkınmayı iktisadi büyümeye eşlik eden “etkin” kurumsal değişiklik olarak da tanımlamak olanaklıdır (Nabli ve Nugent, 1989: 1342).

Kalkınma kavramı özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan çalışmalarda sıkça kullanılmaya başlanmış ve 1970'lere kadar sadece nicel ölçütler ile ele alınmıştır. 1970'lerden sonra kalkınma kavramı sayısal verilerin ötesinde eğitim, sağlık, hayat standartları, yoksulluk, beşeri sermaye vb. gibi sosyal göstergeler üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır (Kandemir, 2016). Kalkınmanın sadece sayısal verilerin dışında beşeri göstergeler ile ölçülmeye çalışılması yeni yöntemlerin ortaya çıkmasına ve ülkeler açısından yeni değerlendirilmeler yapılmasına yol açmıştır. Ortaya çıkan bu yeni ölçü yöntemlerinden en önemlisi 1990 yılı itibariyle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index)'dir. Gelir, sağlık ve eğitim gibi üst başlıklardan oluşan İnsani Gelişme Endeksi, ülkelerin kalkınmışlık düzeylerinin göstergesi olarak görülmekte ve ülkeler tarafından oldukça önemsenmektedir (Yalçın ve Çakmak, 2016:705). İnsani gelişme endeksinin ülkelerin kalkınmışlık düzeyini göstermesi ve kurumlarında yukarı da açıklandığı şekilde kalkınma üzerinde etkisinin bulunması, bu iki olgunun analiz edilmesi imkanını sağlamaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada

kurumsal kalite ve insani gelişme endeksi karşılaştırılarak, zaman serileri yöntemi ile elde edilen ekonometrik sonuçlar değerlendirilecektir.

3.Literatür Taraması

Kurumların iktisadi performans üzerindeki etkisini ölçen çalışmalar yakın tarihten itibaren yaygınlaşmaya başlasa da literatür açısından yeterli zenginliğe sahiptir. Literatüre bakıldığında kurumlar ve iktisadi performans ilişkisini araştıran çalışmalarda kurumsal yapıyı temsilen birçok farklı gösterge kullanılmaktadır. Ayrıca literatürde yapılan çalışmaların çoğunluğu kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik olmakla birlikte kurumların insani gelişme üzerine etkisini de inceleyen çalışmalar mevcuttur. Siddiqui ve Ahmed (2010) yaptıkları çalışmada kurumların, büyüme ve insani gelişmişlik üzerinde uzun vadede pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu saptamışlardır. Düzenleyici kurumsal kapasite ülkeler arası ekonomik büyüme farklılıkların açıklanmasında önemli bir rol oynadığından kurumlar ve ekonomik performans arasındaki nedensellik önemli bir konudur. Ayrıca bazı çalışmalarda hükümetin ve kurumsal kalitenin sermaye oluşturulması için yatırım ortamının iyileştirilmesinde etkili olduğu, doğrudan yabancı sermaye ve portföy yatırımlarının geliştirilmesinde kurumsal faktörlerin önemli bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır. (Siddiqui ve Ahmed, 2010: 3)

Kurumsal kalitenin büyüme üzerindeki etkisinin araştırıldığı bir diğer çalışma son yıllarda kurumsal iktisat alanında önemli çalışmalar yapan Acemoğlu ve diğerleri (2003)'nin çalışmasıdır. Kurumsal farklılıklar ve makroekonomik politikadaki farklılıkların hangi iktisadi performans farklılıklarına yol açtığını araştıran çalışmada, kurumsal yapının zayıf olduğu toplumlarda iktisadi dalgalanmaların daha sık görüleceği ve iktisadi kriz ile daha fazla karşılaşılacağı sonucuna varılmıştır. Buradan hareketle kurumsal kalitenin yüksek olduğu ülkelerde ekonominin daha fazla istikrarlı olduğu ve krizleri engelleyen bir etkiye sahip olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır (Acemoğlu vd.,2003). Kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz eden bir diğer çalışma Yapraklı (2008)'nin üst orta gelir düzeyindeki 36 ülke için 2002-2005 dönemini kapsayan çalışmasıdır. Çalışmada kurumsal yapının göstergesi olarak Dünya Bankası'nın Worldwide Governance Indicators endeksinden elde edilen ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik (şeffaflık), politik istikrar, yönetimin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzlukların önlenmesi ölçütleri kullanılmıştır. Yapraklı (2008) çalışmanın sonucunda kurumsal yapı göstergelerinden ifade özgürlüğü ve şeffaflık, politik istikrar, düzenlemelerin kalitesi ve hukukun üstünlüğü değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Çalışmadan çıkan diğer bir sonuç ise yönetimin etkinliği ve yolsuzluğun önlenmesi değişkenlerinin ise ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğudur.

Kurumsal değişkenler ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka çalışma Knack ve Keefer, (1995)'in 46 ülkenin 1974-1989 yılları arasındaki BERI (Business Environmental Risk Intelligence) ve ICRG (International Country Risk Guide) verilerini baz alarak yaptığı çalışmadır. Çalışmada, hukukun üstünlüğü, yolsuzluk düzeyi, bürokratik kalite, sözleşmelerin güvencesi ve uygulanabilirliği ve hükümet tarafından varlıkların kamulaştırılması riski faktörleri ele alınarak; büyüme ve kurumsal kalite ilişkisi incelenmiş bu değişkenlerin kurumsal kaliteye katkı yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Knack ve Keefer'e göre kurumsal kalite unsurları ve büyüme arasında belirgin bir bağlantı söz konusudur (Knack ve Keefer,1995:2010). Barro (1996), BERI ve ICRG endekslerini kullanarak kurumsal faktörlerin büyümeye etkisini araştırmıştır. 100 ülke için 1960-1990 yılları arasındaki veriler kullanılarak yapılan panel veri analizinde, hukukun üstünlüğünün büyüme üzerinde belirgin bir şekilde etkili olduğu sonucuna varılmış, diğer göstergelerin ise daha az etkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bazı kurumsal göstergelerin ise büyümeyi olumsuz etkilediği ulaşılan diğer bir sonuçtur (Barro, 1996:1-79). Filippidis and Katrakilidis (2015) kurumlar, insani gelişme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi 1985-2008 dönemi için incelemiştir. 52 gelişmiş ülke verileri ile yapılan çalışmada bankacılık sektörünün gelişmişliğinin kurumsal kalite ile açıklanabileceği, iktisadi kurumlar ve insani gelişmenin bankacılık sektörünün gelişmesi için oldukça önemli olduğu, iktisadi kurumların etkin ölçüsünün hukuk sistemi olduğu ve kurumsal reformların iktisadi kurumlar ile uyumlu hale getirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. (Filippidis and Katrakilidis, 2015:1018-1033)

Yıldırım ve Gökalp (2016), kurumlar ve iktisadi performans arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 2000-2011 yıllarını kapsayan çalışmada 38 gelişmiş ülke için 23 kurumsal gösterge kullanılmış, kurumlar ve iktisadi performans arasındaki ilişki panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda hukuk sistemi, ticaret regülasyonları, yabancı yatırımlardaki kısıtlamalar, bankacılık sektöründe özel sektörün payı, istihdam gibi kurumsal göstergeler gelişmiş ülkelerin makro ekonomik performanslarında pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yargı bağımsızlığı, devlet harcamaları, transferler ve sübvansiyonlar, sivil özgürlükler, karaborsa, toplu pazarlık ve askeri vesayet gelişmiş ülkelerdeki makro ekonomik performanslara negatif etki etmektedir (Yıldırım ve Gökalp, 2016:347-359). De Muro ve Tridico (2008), insani gelişmede kurumların rolünü araştırmışlardır. Çalışmada insani gelişmenin kurumlar ile bağlantılı olduğu çünkü insanların yeteneklerini geliştirebilmeleri için kurumlara ihtiyaç duyduğundan bahsedilmiştir. İnsani gelişme ve kurumlar arasındaki bağlantının kompleks olduğuna değinen çalışma, bu bağlantıyı açıklamak için kurumların kapsamlı, tutarlı ve sosyal odaklı tanımının yapılması gerekliliğine değinmektedir. Çalışmada Dünya Bankası'nın yönetim göstergelerine atıf yapılarak hükümetin etkinliği, politik istikrar, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik gibi değişkenlerin insani gelişim açısından önemli olduğu tespit edilmiştir. Hükümetin etkinsiz olduğu ve politik istikrarın olmadığı durumlarda formal ekonomik kurumların zayıflığından bahsedilmiş böyle bir durumda informal ve anlık güçlerin hakim olacağından söz edilmiştir. Buradan hareketle bu tür informal kurumların illegal ekonomiler yaratacağı

böylece eşitsiz ve yoksul toplumların oluşmasıyla insani gelişmeyi olumsuz etkileyeceği sonucuna varılmıştır.

Balcerzak ve Pietrzak (2015) ise gelişmiş ülkelerde insani gelişme ve kurumlar arasındaki ilişkiyi Topsis yöntemi ile incelemiş kurumsal sistem kalitesi üzerinde durmuşlardır. Kurumsal kaliteyi ölçmek için 29 değişken kullanan Balcerzak ve Pietrzak, Fraser Enstitüsü'nün verilerinden yararlanmış ve hukuk sisteminin etkinliği, piyasa mekanizmasının etkinliği, girişimciliği etkileyen düzenlemeler, işgücü piyasalarının etkinliği ve finans piyasası kurumları yönünden değerlendirme yapmışlardır. Çalışmada diğer bir değişken olarak insani gelişme endeksi kullanılmış ve dinamik panel veri analizinden yararlanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda insani gelişme üzerinde kurumların etkisinin olumlu olduğu sonucuna varılmıştır.

4.Ampirik Analiz

4.1.Çalışmanın Yöntemi ve Kullanılan Veriler

Bu çalışmada kurumsal yapı ve insani gelişme ilişkisi 1996-2014 yıllarını kapsayan dönemde yıllık veriler kullanılarak Türkiye için incelenmiştir. Bu amaçla ilk olarak çalışmada kullanılacak değişkenlerin durağanlığı araştırılmış, daha sonra Johansen eşbütünleşme yöntemiyle seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Bir sonraki aşamada VECM hata düzeltme modeli ile kısa ve uzun dönemli ilişkinin varlığı araştırılmıştır. Son olarak etki tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırılmalarına bakılarak yorum yapılmıştır. Kurumsal yapı ve insani gelişme ilişkisini analiz etmek üzere oluşturulan model aşağıdaki şekildedir:

$$\dot{IG}_t = \beta_0 + \beta_1 GOV_t + \beta_2 POL_t + \beta_3 RUL_t + u_t \quad (1)$$

(1) Nolu eşitlikte; t zamanı, u hata terimini ifade etmektedir. Modelde yer alan değişkenlerin tanımlamaları ve elde edildikleri kaynaklar aşağıdaki Tablo:1'de gösterilmiştir.

Tablo-1: Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Değişkenin Tanımlanması	Elde Edildiği Kaynak
İG	İnsani Gelişme Endeksi	UNDP, HDI
GOV	Hükümetin Etkinliği (%)	Dünya Bankası, WGI
POL	Siyasi İstikrar ve Şiddetin Olmaması (%)	Dünya Bankası, WGI
RUL	Hukukun Üstünlüğü (yüzde)	Dünya Bankası, WGI

Modelde bağımlı değişken olarak alınan ve İG ile gösterilen insani gelişme değişkeni Birleşmiş Milletler Gelişim Programının İnsani gelişim raporundan elde edilmiştir. İnsani Gelişme Endeksi,

UNDP tarafından ilk defa 1990 yılında hazırlanmıştır. Bu tarihten itibaren İnsani Gelişme Endeksi her yıl tüm dünya ülkelerindeki yaşam şartlarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Endeks içerisinde yer alan insani yaşam standardı, kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) baz alınarak, sağlık ise doğumdan sonra ortalama yaşam beklentisiyle hesaplanmaktadır. Diğer taraftan eğitim değişkeni ise; 25 yaş ve üstü bireylerin yaşamları süresince eğitim alabildikleri süreyle ve okula başlama çağındaki çocuklar için beklenen okula devam etme süresi ile oluşturulmaktadır. Bu üç farklı hesaplamanın bileşik endeks sonucu ile insani kalkınmışlık düzeyi belirlenmektedir (UNDP, 2014:2).

Kurumsal yapının göstergesi olarak ele alınan siyasi istikrar ve şiddetin olmaması (Political Stability and Absence of Violence), hükümetin etkinliği (Government Effectiveness) ve hukukun üstünlüğü (Rule of Law) değişkenlerine ait veriler ise Dünya Bankası tarafından oluşturulan ve ülkelerin yönetim kalitesini ölçen en kapsamlı endeks olan WGI (Worldwide Governance Indicators) endeksinden oluşturulmuştur.² 1996'dan bu yana yayınlanmakta olan WGI endeksi 200'den fazla ülkeyi kapsamakta ve ülkelerin yönetim düzeylerini ölçen altı birleşik göstergeden oluşmaktadır.

4.2.Çalışmanın Bulguları

4.2.1.Birim Kök Testi

Zaman serisi analizlerinde değişkenler arasında sahte regresyon sorununun ortaya çıkmaması için kullanılan serilerin durağan olması gerekmektedir (Kutlar, 2000: 252). Bu nedenle çalışmada öncelikle regresyon denkleminde kullanılan değişkenlerin durağan olup olmadıklarının belirlenmesi için en geçerli yöntem olan birim kök testi yapılmıştır. Bu doğrultuda, değişkenlerin durağanlıkları genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF: Augmented Dickey-Fuller) ve Phillips Perron (PP) birim kök testleri kullanılarak araştırılmıştır. Birim kök testi sonuçları aşağıdaki Tablo:2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Birim Kök Test Sonuçları

	Değişkenler	ADF Test Değerleri	PP Test Değerleri	Mackinnon Kritik Değerleri (%5)	
Düzye Değerleri	İG	-3.61	-2.50	3.71	-3.69
	GOV	-3.28	-3.28	-3.69	-3.69
	POL	-1.47	-1.06	-3.69	-3.69

² Endekste yer alan bu göstergeler ankete katılanlar, sivil toplum örgütleri, ticari bilgi sağlayıcıları ve dünya çapında kamu kuruluşları tarafından bildirilen yönetim algılarını yakalayan 31 farklı veri tabanından elde edilen çok sayıda değişkeni kapsamaktadır. Bu altı yönetim göstergesi -2.5 ile +2.5 arasında değişen aralıkta puanlandırılmakta ve puanlamada yüksek değerler daha iyi yönetim sonuçlarına, düşük değerler daha kötü yönetim sonuçlarına karşılık gelmektedir (Kaufman ve diğerleri, 2010: 9). WGI endeksinin 1997-99 ve 2001 yıllarına ait verileri mevcut olmadığından, çalışmada bu yıllara ait veriler kendisinden bir önceki ve bir sonraki yılın ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

1.Farkları	RUL	-3.29	-2.26	-3.71	-3.69
	ΔİG	-3.77	-3.42	-3.06	-3.05
	ΔGOV	-3.68	-6.16	-3.05	-3.05
	ΔPOL	-3.98	-3.98	-3.05	-3.05
	ΔRUL	-3.96	-2.66**	-3.08	-3.05

Not: Δ sembolü, değişkenlerin birinci farkının alındığını belirtir. ** sembolü ise %10 düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 2’de ADF ve PP birim kök test sonuçlarına göre değişkenlerin hangi durumlarda durağan oldukları görülmektedir. ADF ve PP test istatistiklerinde serilerin durağan olup olmadığı sınıandığında 1996-2014 dönemi için çalışmada kullanılan değişkenlerden İG, GOV ve POL’ün % 5 anlamlılık düzeyinde ve birinci farkında durağan olduğu, RUL değişkeninin ise % 10 anlamlılık düzeyinde yine birinci farkında durağan olduğu sonucuna varılmıştır. Serilerin tümünün birinci farklarında durağan hale gelmeleri, yani serilerin I (1) çıkması aynı zamanda birim kök içermediği anlamına gelmektedir. Serilerin aynı dereceden durağan olmaları sahte regresyon ve nedensellik sorunlarını ortaya çıkarabilmektedir. Bu sorunların önüne geçmek ve seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ortaya koyabilmek için eşbütünleşme analizi yapılmıştır.

4.4.2.Eşbütünleşme Analizi

Seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesinde yaygın olarak kullanılan analizlerden birisi Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilen, Johansen eşbütünleşme analizi yöntemidir. Johansen(1988) eşbütünleşme testinde aynı dereceden durağan olan serilerin denklem sistemi, sistemde yer alan değişkenlerin düzey ve gecikmeli değerlerinin yer aldığı VAR (Vector Auto Regression) analizine dayanmaktadır. Bu analizden elde edilen sonuçlara göre; hesaplanan maksimum özdeğer istatistiği ve iz istatistiği değerleri ile kritik tablo değerleri karşılaştırılarak seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığına yani serilerin eş bütünleşik olarak hareket edip etmediğine karar verilir.

Bu çalışmada seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesinde Johansen ve Juselius eşbütünleşme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde ilk adım olarak kullanılan değişkenler için bir VAR modeli oluşturularak modele ilişkin uygun gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda Tablo 3’te yer alan VAR modeli sonuçlarına göre LR test istatistiği (Likelihood Ratio), son öngörü hatası (FPE: Final Prediction Error), Schwarz bilgi kriteri (SIC: Schwarz Information Criterion), Akaike bilgi kriteri (AIC: Akaike Information Criterion) ve Hannan Quinn (HQ) bilgi kriterlerinden yararlanılarak uygun gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 3: Var Modeli Gecikme Uzunluğu Analizi

Gecikme	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	3.727262	12.66664	12.86269	12.68613
1	47.19323*	0.514951	10.61622	11.59647*	10.71366
2	19.64443	0.436415*	10.04302*	11.80747	10.21841*

* İlgili kriterlere göre belirlenen en uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. **LR**: Logaritmik Olasılık Oranı, **FPE**: Son Öngörü Hatası, **AIC**: Akaike Bilgi Kriteri, **SC**: Schwarz Bilgi Kriteri, **HQ**: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

Gecikme uzunluğu belirlendikten sonra otokorelasyon testi yapılmış ve sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur. Gecikme sayısı belirlenirken otokorelasyon sorununun olmadığı gecikme sayısının seçilmesi gerekmektedir. Gecikme uzunluğu iki olan modelde LM olasılık değerlerinin tümünün 0.05'ten büyük olduğu görülmektedir. Yani, otokorelasyonun olmadığı H_0 hipotezi kabul edilmelidir. Sonuç olarak LR, FPE ve AIC'ye göre belirlenen gecikme uzunluğunun LM otokorelasyon testi ile desteklendiği görülmektedir ve bu çalışmada bu nedenle gecikme uzunluğu iki olarak alınmıştır.

Tablo 4: Otokorelasyon Testi Sonuçları

Gecikme	LM	Prob
1	18.84	0.2768
2	10.71	0.8265

Otokorelasyon testinden sonra VAR Modeli'nin hata terimleri için normallik ve değişen varyans sınamaları yapılmıştır. Değişen varyansın varlığını test etmek için ki-kare (Chi-sq) istatistiği 1.359302 (p-değeri: 0.3243) olarak elde edilmiştir. Buna göre hata terimleri arasında değişen varyans yoktur ve sıfır hipotezi % 5 önem düzeyinde kabul edilmiş olup VAR Modeli'nin gerekli varsayımları sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5: Johansen Eşbütünlük Testi Sonuçları

Hipotezler	İz İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık Değeri	Öz İstatistiği	Kritik Değer	Olasılık Değeri
Hiç*	89.01029	55.24578	0.0000	50.94703	30.81507	0.0001
En Az Bir*	38.06326	35.01090	0.0228	26.64876	24.25202	0.0236
En Az İki	11.41450	18.39771	0.3545	7.808259	17.14769	0.6241
En Az Üç	3.606240	3.841466	0.0576	3.606240	3.841466	0.0576

VAR modeli ile belirlenen gecikme uzunluğu doğrultusunda uygulanan Johansen eşbütünlük testinin sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir. Tablo 5'e göre; maksimum özdeğer istatistiği ve iz istatistiği değeri % 5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerden daha büyük olduğu için seriler arasında eşbütünlük ilişkisi yoktur hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuçlara göre, seriler arasında en az iki tane eşbütünlük vektör olduğunu söylemek mümkündür. Yani serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği sonucu ortaya konulmuştur. Seriler arasındaki eşbütünlük ilişkisinden sonra hata düzeltme modeli incelemesi ile analizimize devam edilecektir.

Vektör Hata Düzeltme (VEC) modeli, kısa dönemde ortaya çıkan dengesizliklerin ne kadarının gelecek dönemlerde düzeltilebileceğini incelemektedir. Bu model, bir değişkendeki değişmeyi, geçmiş denge hatalarıyla ve modelde yer alan değişkenlerin geçmişteki değişimleriyle ilişkilendirmektedir (Kutlar,2005:350-351). Başka bir deyişle eşbütünleşme tahmininde durağan olmayan serilerin farklarının alınması veri kaybına ve dolayısıyla kısa dönemde dengesizliğe neden olmaktadır. VECM hata düzeltme modeli bu dengeden sapmaların belirlenerek düzeltilmesini sağlamaktadır. Hata düzeltme teriminin katsayısının istatistiki açıdan anlamlı olan, 0 ile -1 arasında bir değer olması gerekir. Katsayının negatif bir değer olması, dengeden sapma olduğunda uzun dönemde tekrar dengeye yaklaşılacağını göstermektedir.

$$\text{Denklem (1)} \quad \dot{I}GG=0.50+0.002POL+0.003RUL \\ (0.99) \quad (1.20)$$

$$\text{Denklem (2)} \quad GOV=6.63-0.07POL+1.005RUL \\ (0.70) \quad (8.13)$$

Denklem 1 deki sonuçlara göre; siyasi istikrar ve şiddetin olmamasındaki % 1'lik artış insani gelişmeyi % 0,2 artırırken, hukukun üstünlüğündeki % 1'lik artış insani gelişmeyi % 0.3 oranında artırmaktadır. Modelin hata düzeltme katsayısının işareti negatif olup istatistiksel olarak anlamlıdır. Buradan hareketle uzun dönemde birlikte hareket eden bu seriler arasında kısa dönemde meydana gelen dengesizliklerin ortadan kalktığı ve serilerin tekrar denge değerine geldiği söylenebilir.

Tablo 6: VECM Testi Sonuçları

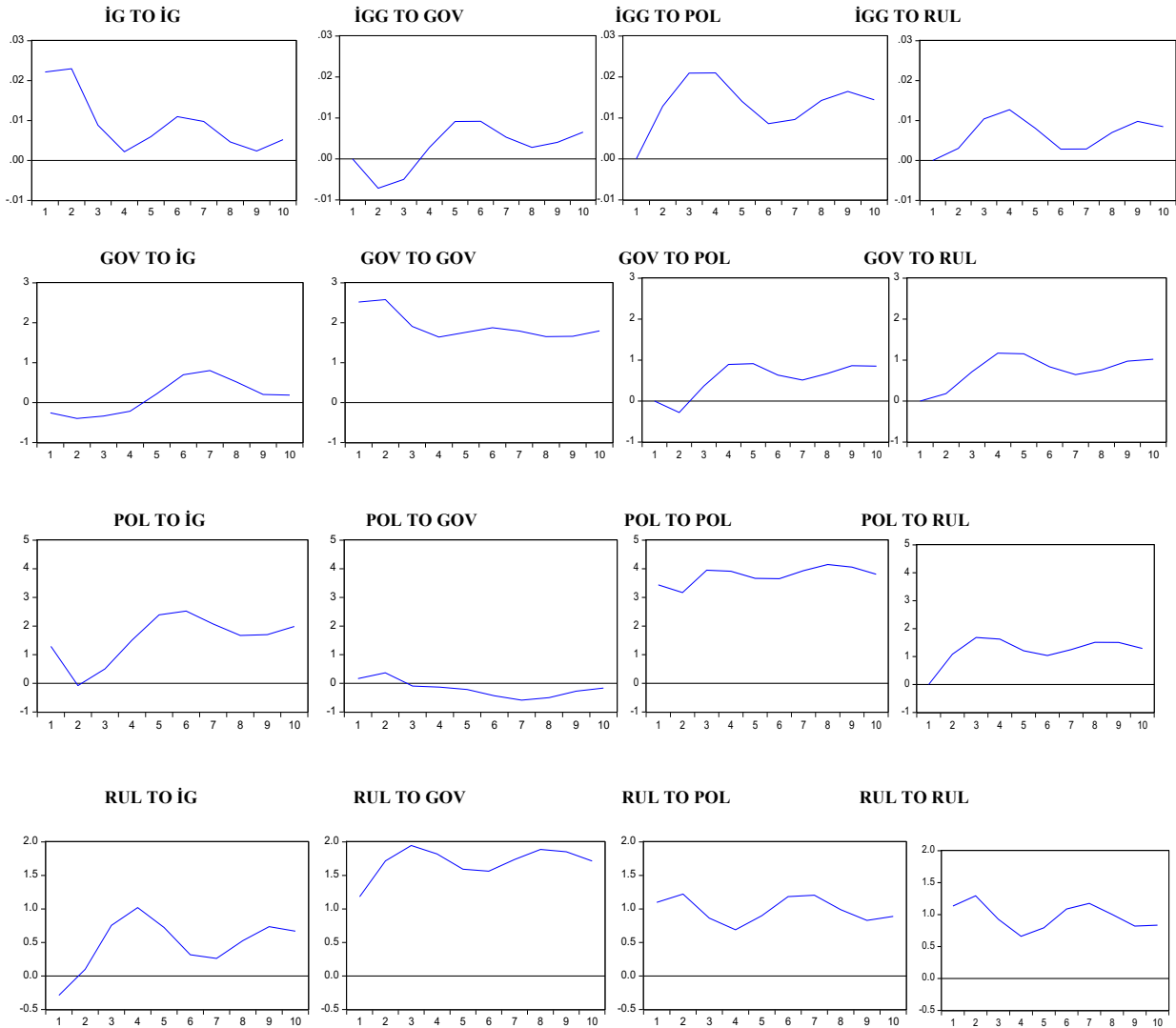
Bağımlı Değişken	Uzun dönem katsayısı	Tahmin	T değeri	Kısa Dönem	Tahmin	T değeri
Eşbütünleşme I	β_{igg}	1,0000	-	β_{igg}	-0,5729	-3,0513
	β_{gov}	0,0000	-	β_{gov}	-6,0553	-0,2821
	β_{pol}	-0,0025	-0,9961	β_{pol}	-11,118	-0,3568
	β_{rul}	-0,0035	-1,2014	β_{rul}	27,6949	1,6395
	β_0	-0,509	-	β_0	-	-
Eşbütünleşme II	β_{igg}	0,0000	-	β_{igg}	-0,0024	-1,0184
	β_{gov}	1,0000	-	β_{gov}	-0,5479	-2,0224
	β_{pol}	0,0745	0,7004	β_{pol}	-0,8550	-2,1743
	β_{rul}	-1,0050	-8,1379	β_{rul}	0,3177	1,4901
	β_0	-6,6352	-	β_0	-	-

Denklem 2 deki sonuçlara göre; siyasi istikrar ve şiddetin olmamasındaki % 1'lik artış hükümetin etkinliğini % 0,7 azaltırken, hukukun üstünlüğündeki % 1'lik artış hükümetin etkinliğini %1 oranında artırmaktadır. Modelin hata düzeltme katsayısının işareti negatif olup istatistiksel olarak

anlamlıdır. Hata düzeltme modeli sonuçları incelendikten sonra çalışmanın sonraki bölümünde serilerin etki tepki fonksiyonlarının analizi yapılmıştır.

Etki-tepki (impulse-response) fonksiyonları, rassal hata terimlerinden birindeki bir standart hatalık şokun, içsel değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değerlerine olan etkisini yansıtır. Bir makro ekonomik büyüklüğün üzerindeki en etkili değişkenin hangisi olduğu varyans ayrıştırması ile; etkili bulunan bu değişkenin politika aracı olarak kullanılabilir olup olmadığı ise, etki-tepki fonksiyonları ile belirlenir (Özgen ve Güloğlu, 2004:97). Bir başka ifade ile etki tepki fonksiyonları, her bir değişkenin bugünkü ve gelecekteki değerlerinin, VAR modeli hatalarından birinin bugünkü değerindeki bir birimlik artışa olan tepkisini göstermektedir (Stock ve Watson, 2001).

Grafik 1: Etki-Tepki Fonksiyonları

Hükümetin Etkinliğinde görülecek olan bir şoka İnsani gelişme'nin ilk tepkisi negatif olmaktadır. İnsani gelişmenin bu şoka olan tepkisi üçüncü yılın ortasından itibaren pozitif yönde

değişmektedir ve bu yıldan sonra sürekli olarak pozitif kalmaktadır. Pozitif yönde en belirgin tepkiyi beşinci ve altıncı yıllarda vermektedir. Uzun dönemde bir denge söz konusu değildir. Politik istikrar ve şiddetin olmamasında görülecek olan bir şoka İnsani gelişme'nin tepkisi ilk yıl görülmemektedir. İlk yıldan sonra ise sürekli olarak pozitif olmaktadır. İnsani gelişmenin bu şoka olan tepkisi üçüncü yılda en belirgin hale gelmektedir. Dördüncü yıldan sonra pozitif etki düşmekte belirli bir dönem sonra tekrar yükselmektedir. Burada da uzun dönemde bir denge söz konusu değildir.

Hukukun üstünlüğünde görülecek olan bir şoka İnsani gelişme'nin tepkisi ilk yıl görülmemekle birlikte zamanla pozitif olduğu anlaşılmaktadır. İlk yıldan sonra ise sürekli olarak pozitif olmaktadır. İnsani gelişmenin bu şoka olan tepkisi dördüncü yılda en belirgin hale gelmektedir. Dördüncü yıldan sonra pozitif etki düşmekte belirli bir dönem sonra tekrar yükselmektedir. Burada da uzun dönemde bir denge söz konusu değildir. İnsani gelişimde görülecek olan bir şoka hükümetin etkinliğinin tepkisi ilk dört buçuk yıl boyunca negatif olduğu görülmektedir. Dördüncü yılın ortasından itibaren bu etki sürekli olarak pozitif olmakta ve bu pozitif etki yedinci yılda en belirgin hale gelmektedir. Dokuzuncu yıldan itibaren uzun dönemde insani gelişimde görülecek olan bir şoka karşı hükümetin etkinliğinin tepkisi dengeye gelmektedir.

Politik istikrar ve şiddetin olmamasında görülecek olan bir şoka hükümetin etkinliğinin tepkisinin ilk yıllarda negatif olduğu görülmektedir. İkinci yılın ortasından itibaren bu etki pozitif yönde değişmektedir. Hükümetin etkinliğinin bu şoka olan tepkisi dördüncü yılda en belirgin hale gelmektedir. Dördüncü yıldan sonra pozitif etki düşmekte belirli bir dönem sonra tekrar yükselmektedir. Uzun dönemde dokuzuncu yıldan itibaren bir denge söz konusudur. Hukukun üstünlüğünde görülecek olan bir şoka hükümetin etkinliğinin tepkisi ilk yıl görülmemekle birlikte zamanla pozitif olduğu görülmektedir. İlk yıldan sonra sürekli olarak pozitif olmaktadır. Hükümetin etkinliğinin bu şoka olan tepkisi dördüncü yılda en belirgin hale gelmektedir. Beşinci yıldan sonra pozitif etki düşmekte belirli bir dönem sonra tekrar yükselmektedir. Burada da uzun dönemde dokuzuncu yıldan itibaren bir denge söz konusudur.

İnsani gelişimde görülecek olan bir şoka politik istikrar ve şiddetin olmamasının tepkisinin ilk yıl pozitif olduğu görülmekle birlikte ikinci yıl negatif hale gelmiştir. İkinci yıldan sonra sürekli olarak pozitif olmaktadır. Politik istikrar ve şiddetin olmamasının bu şoka olan tepkisi altıncı yılda en belirgin hale gelmektedir. Burada da uzun dönemde bir denge söz konusu değildir. Hükümetin etkinliğinde görülecek olan bir şoka politik istikrar ve şiddetin olmamasının tepkisi ilk iki yıl pozitif olmakla birlikte, ikinci yılın ortasından itibaren negatif bir seyir izlemeye başlamıştır. Daha sonra sürekli olarak negatif seyir izleyen bu tepki yedinci yılda en belirgin hale gelmektedir. Burada da uzun dönemde dokuzuncu yıldan sonra bir denge söz konusudur.

Hukukun üstünlüğünde görülecek olan bir şoka politik istikrar ve şiddetin olmamasının tepkisi ilk yıl görülmemekle birlikte zamanla pozitif olduğu görülmektedir. İlk yıldan sonra sürekli olarak

pozitif olmaktadır. Uzun dönemde sekizinci yılın ortasından itibaren bir denge söz konusudur. İnsani gelişimde görülecek olan bir şoka hukukun üstünlüğünün tepkisi ilk yıllarda negatif ve ikinci yıldan itibaren pozitif olduğu görülmektedir. Hukukun üstünlüğünün bu şoka olan tepkisi dördüncü yılda en belirgin hale gelmektedir. Dördüncü yıldan sonra pozitif etki düşmekte belirli bir dönem sonra tekrar yükselmektedir. Uzun dönemde bir denge söz konusu değildir.

Hükümetin etkinliğinde görülecek olan bir şoka hukukun etkinliğinin tepkisi ilk yıldan itibaren sürekli pozitif ve oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Hukukun üstünlüğünün bu şoka olan tepkisi üçüncü yılda en belirgin hale gelmektedir. Üçüncü yıldan sonra pozitif etki düşmekte belirli bir dönem sonra tekrar yükselmektedir. Burada da uzun dönemde bir denge söz konusu değildir. Politik istikrar ve şiddetin olmaması görülecek olan bir şoka hukukun üstünlüğünün tepkisinin ilk yıllardan itibaren pozitif olduğu görülmektedir. İkinci yıldan sonra pozitif etki düşmekte belirli bir dönem sonra tekrar yükselmektedir. Uzun dönemde dokuzuncu yıldan itibaren bir denge söz konusudur.

Etki-Tepki fonksiyonlarının incelenmesinden sonra çalışmaya varyans ayrıştırma analizi ile devam edilmiştir. Varyans ayrıştırması modelde kullanılan değişkenlerde meydana gelecek bir değişimin yüzde kaçının kendisinden, yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösterir. Varyans ayrıştırması, içsel değişkenlerin şoklarını ayrı ayrı göstermesi ve değişkenlerden birinde meydana gelen değişimin oransal olarak kaçının kendisinden kaçının diğer değişkenlerden oluştuğunu göstermesi modelin dinamik yapısı hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca varyans ayrıştırması değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin derecesi konusunda da bilgi verir (Enders, 1995:311).

Tablo 7: Varyans Ayrıştırma Analizi Sonuçları (İG)

DÖNEM(İG)	İG	GOV	POL	RUL
1	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	81.85844	4.112370	13.28669	0.742505
3	57.90645	4.024879	31.86749	6.201173
4	43.91300	3.349050	41.61427	11.12368
5	39.34724	5.787153	42.95127	11.91434
6	39.58720	7.923399	41.39892	11.09048
7	39.77617	8.222448	41.40038	10.60100
8	37.31457	7.809739	43.74898	11.12671
9	33.88941	7.465124	46.22497	12.42050
10	31.82701	7.838880	47.27842	13.05569
11	31.58913	8.412854	47.12782	12.87020
12	31.71290	8.565112	47.12910	12.59289
13	30.91153	8.417378	48.00457	12.66652
14	29.48108	8.255826	49.16907	13.09402
15	28.31597	8.342286	49.90316	13.43859
16	27.84346	8.592522	50.10077	13.46325
17	27.70764	8.731053	50.20032	13.36098
18	27.32904	8.709823	50.59677	13.36437
ORT	41,6	6,9	41,2	10,7

İnsani gelişmenin sistemde bulunan tüm değişkenler üzerindeki etkilerini görebilmek için düzenlenen Tablo 7'de değişkenlerin on sekiz dönemlik varyans ayrıştırma sonuçları verilmektedir. Ortalama bir eğilimin belirlenebilmesi için on sekiz yıllık ayrıştırma sonuçları, aritmetik ortalamaları alınarak ortalama bir değer ile ifade edilmiştir. Değişkenlerin her biri için varyans ayrıştırmaları yapılmış olup, bunların içinden insani gelişme etkisini gösteren sütunlar seçilmiştir. Tablo 7'deki on sekiz yıllık genel ortalamalara göre insani gelişmenin kendisi üzerindeki etkisi % 41,6'dır. On sekiz ortalamaya göre insani gelişmenin hükümetin etkinliği üzerindeki etkisi % 6,9, siyasi istikrar ve şiddetin olmaması üzerindeki etkisi % 41,2, hukukun üstünlüğü üzerindeki etkisi ise % 10,7'dir. İnsani gelişmenin kendisi üzerindeki etkisi yıllar geçtikçe azalırken, siyasi istikrar ve şiddetin olmaması ve hukukun üstünlüğü üzerindeki etkisi giderek artmıştır.

Tablo 8: Varyans Ayrıştırma Analizi Sonuçları (GOV)

DÖNEM(GOV)	İG	GOV	POL	RUL
1	1.034731	98.96527	0.000000	0.000000
2	1.686218	97.48254	0.580120	0.251127
3	1.908216	93.82922	1.192540	3.070026
4	1.700193	85.40061	4.460498	8.438696
5	1.549738	80.26421	6.592553	11.59350
6	2.778880	78.51556	6.793632	11.91193
7	4.163544	77.58232	6.675047	11.57909
8	4.398029	76.64748	7.111347	11.84314
9	4.061001	75.15905	8.033661	12.74628
10	3.731286	74.07716	8.663925	13.52763
11	3.683502	73.87548	8.731211	13.70981
12	3.892475	73.88576	8.619410	13.60235
13	3.990624	73.68949	8.680357	13.63953
14	3.893215	73.20517	8.969700	13.93191
15	3.752531	72.71714	9.259757	14.27058
16	3.697798	72.50852	9.365500	14.42818
17	3.750608	72.46556	9.352840	14.43100
18	3.798814	72.38397	9.372104	14.44511
ORT	3,18	79,03	6,79	10,96

Tablo 8'deki on sekiz genel ortalamalara göre hükümetin etkinliğinin kendisi üzerindeki etkisi % 79,03'tür. On sekiz ortalamaya göre hükümetin etkinliğinin insani gelişme üzerindeki etkisi % 3,18, siyasi istikrar ve şiddetin olmaması üzerindeki etkisi % 6,79, hukukun üstünlüğü üzerindeki etkisi ise % 10,96'dir. Hükümetin etkinliğinin kendisi üzerindeki etkisi yıllar geçtikçe azalırken, siyasi istikrar ve şiddetin olmaması ve hukukun üstünlüğü üzerindeki etkisi giderek artmıştır.

Diğer varyans ayrıştırma tablolarında alınan sonuçlar ise şu şekildedir; On sekiz yıllık genel ortalamalara göre siyasi istikrar ve şiddetin olmamasının kendisi üzerindeki etkisi % 77,24'dir. On yıllık ortalamaya göre siyasi istikrar ve şiddetin olmamasının insani gelişme üzerindeki etkisi % 14,07,

hukukun üstünlüğü üzerindeki etkisi ise % 8,14,hükümetin etkinliği üzerindeki etkisi ise 0.51'dir. Yine on sekiz yıllık ortalamalara göre hukukun üstünlüğünün kendisi üzerinde etkisi % 20,54, hükümetin etkinliğine etkisi % 52,99, siyasi istikrar ve şiddetin olmamasına etkisi % 20,44, insani gelişime etkisi ise % 5,9 olarak bulunmuştur.

SONUÇ

İnsani gelişme kavramı toplumların yaşam kalitesinin yükseltilmesini alır. Bu kapsamda insani gelişme kişi başı gelir, milli gelir, istihdam oranı, ekonomik büyüme gibi nicel göstergelerin yanı sıra bireyin mutluluğu, yaşam kalitesi, eğitim seviyesinin yükseltilmesi, bireylerin sağlıklı ve daha uzun bir yaşam süresine erişmesi, temiz su içme gibi nitel göstergeleri de içermektedir. Ayrıca demokratik hak ve özgürlüklerin güvence altında olmasını da kapsamaktadır. İnsani gelişme çok boyutlu bir yapıya sahip olduğundan kurumsal faktörlerden de etkilenmektedir. Kurumsal faktörler ise daha çok yönetim kavramı ile ilgilidir. Dünya Bankası iyi bir yönetim anlayışını, “ülke gelişiminde ekonomik ve sosyal kaynakların idaresinde gücün kullanılış biçimi” olarak tanımlamaktadır. İyi yönetim anlayışı; şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü gibi başlıklardan oluşmaktadır. Dünya Bankası tarafından kurumsal ve yönetim biçimini yansıtan ve tüm bu alt başlıkları kapsayan bir endeks oluşturulmuştur. Dünya Yönetişim Göstergeleri ismi verilen bu endeks, ülkelerin kurumsal kalitesini ölçen en kapsamlı endekslere dendir. Bu çalışmada söz konusu endekste yer alan hukukun üstünlüğü, siyasi istikrar ve şiddetin olmaması ve hükümetin etkinliği başlıklarından yararlanılmıştır. Çalışmadan elde edilen ampirik bulgular neticesinde Türkiye'nin insani gelişme düzeyi üzerinde kurumsal göstergeleri temsil eden hukukun üstünlüğü, siyasi istikrar ile şiddetin olmaması ve hükümetin etkinliğinin pozitif etkisi vardır. Elde edilen bu sonuç beklentiler ile uyumludur.

Hukukun üstünlüğü, ülke vatandaşlarının hukuk kurallarına kolayca erişim sağlaması, bu kuralların ileriye doğru işlemesi, yargı bağımsızlığı, emniyete duyulan güven, suç oranları, yargının etkinliği ve öngörülebilirliği, fikri mülkiyet haklarının korunması hukuki işleyişin kolayca sonuçlanması ve adil kararlar verilmesi gibi başlıkları kapsamaktadır. Ayrıca hukuk önünde herkesin eşit olduğu, hiç kimsenin hukukun üstüne çıkamayacağını ifade etmektedir. Hukukun üstünlüğünün bireyler tarafından bilinmesi ve devletin hukukun işlenebilirliğini kolaylaştırması, ülke vatandaşlarının hükümete olan güvenini arttıracaktır. Ülke vatandaşlarında oluşan bu güven bireylerin ülkelere daha sıkı bağlanmasını sağlayacaktır. Bu süreç insani gelişmeye de yansıtacak ve insani gelişme üzerinde artırıcı etki oluşturacaktır. Politik istikrar kavramı siyasal iktidarın, toplumdaki aldığı yetkiyle, gerekli yasal düzenlemeleri yaparak işlevsel hale getirmesi, ülke yönetimini ve bürokrasiyi istikrarlı bir biçimde yürütmesi ve yaptığı işlerde halkın desteğini alması olarak tanımlanabilir. Bu başlık altında hükümetin politik istikrarını devam ettiremeyeceği, anayasal olmayan güçler tarafından şiddet yolu ile devrileceği ihtimallerini göz önünde bulunduran veriler kullanılmıştır. Ayrıca şiddetin olmaması

kısımında ise; silahlı çatışma, terörizm ve faili meçhul cinayetler gibi göstergeler dikkate alınmaktadır. Geçmiş dönemlere baktığımızda politik istikrarın, ekonomik istikrar için 'olmazsa olmaz' bir şart olup olmadığı sıkça tartışılmıştır. Tartışmalar sonucunda politik istikrarın varlığı ekonomik istikrarı sağlamak için gerekli olmakla birlikte, tek başına bu amacı sağlamada yeterli olmadığı konusunda uzlaşmıştır. Bunun yanında ülkede şiddetin olmaması da ülke vatandaşlarının birlik ve beraberlik içinde yaşadığının bir göstergesi olmakla birlikte refah düzeyinin de bir yansımasıdır. Politik istikrarın yukarıdaki tanım çerçevesinde ilerlemesi ve ülkede şiddetin azalması ya da olmaması insani gelişmeye de katkı sağlayacaktır. Hükümetin etkinliği genel bir ifade ile hükümetin iç ve dış politikada ülke çıkarları doğrultusunda zamanında ve gerekli politikalar üreterek uygulamaya koyması olarak tanımlanabilir. Hükümetin iyi politikalar üretmesi ve uygulaması için gereken bürokratik kalite, kamu hizmetlerinin kalitesi, kamu görevlilerinin yetkinlikleri ve siyasi süreçten bağımsızlıkları gibi etkenleri içermektedir. Hükümetin içeride ve dışarıda gerçekleşen olaylara karşı hızlı ve doğru bir şekilde karar alarak müdahale etmesi hükümetin etkinliği açısından oldukça önemlidir. İç ve dış politikada doğru alınan her karar hükümetin olaylara karşı yetkin ve donanımlı olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Özellikle iç politikada alınan kararlar ve yapılan reformlar ülke vatandaşlarının sorunlarını çözmeye yönelik olduğunda refah seviyesi artacak insani gelişme yükselecektir.

Bu çalışmada kurumsal yapı ve insani gelişme ilişkisi Türkiye örneği için test edilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde kurumsal göstergelerin insani gelişme üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmüştür. Türkiye'de kurumsal yapının uzun dönemde insani gelişmeyi etkileyen bir unsur olması Türkiye'de kurumsal yapının gelişmesi adına alınacak önlemlerin insani gelişme sürecindeki önemini ortaya koymaktadır. Buradan hareketle Türkiye'de hukukun üstünlüğü, hükümetin etkinliği ve politik istikrar vb. kurumsal göstergelerde iyileştirmeler yaparak daha sağlam bir kurumsal yapıya sahip olunmasıyla birlikte uzun dönemde daha yüksek bir insani gelişme seviyesine ulaşılabilecektir. Türkiye'nin insani gelişme seviyesinin yükseltebilmesi ve ülke vatandaşlarına kaliteli bir yaşam sunabilmesi için kurumsal yapının güçlendirilmesi gerekmektedir. Bunun için yapılması gereken temel unsurların başında hukukun üstünlüğünün daha fazla genişletilmesi, hükümetin politika üretmede ve sorunların çözümünde daha hızlı kararlar alması gelmektedir. Ayrıca politik istikrarın sağlanması ve şiddet olaylarının giderilmesi için toplumsal birlikteliğin oluşturulması önem arz etmektedir. Güçlü bir kurumsal yapıya sahip olunması Türkiye'nin diğer ülkeler bazında büyüme ve kalkınmasının hızlanması, sosyo-kültürel açıdan gelişmesi ve refah düzeyinin artması anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

Acemoğlu, Daron ve Robinson, James (2012), **Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty**, New York: Crown Publishers.

Acemoğlu, Daron ve diğerleri (2004), “Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth”, NBER Working Paper No. 10481

Adams, J., 1993, “Institutions and Economic Development: Structure, Process, and Incentive”, TOOL, M. R. (Ed.) Institutional Economics: Theory, Method, Policy içinde, Massachusetts: Kluwer Academic Publishers, ss. 245-269.

Barro, Robert J. (1996); “Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study,” *NBER Working Papers*, Sayı 5698, <http://www.nber.org/papers/w5698>, (Erişim Tarihi:24.11.2012).

Balcerzak, Adam P. ve Michał Bernard Pietrzak (2015); “Human Development And Quality Of Institutions In Highly Developed Countries,” Institute Of Economic Research Working Papers, 156/2015

Basu, K., 1984, *The Less Developed Economy: A Critique of Contemporary Theory*, Oxford: Basil Blackwell.

Bruton, H. J., 1985, “The Search for a Development Economics”, *World Development*, 13 (10/11), ss. 1099-1124.

Demir, Ömer (1996), **Kurumcu İktisat**, 1. Basım, Ankara: Vadi Yayınları.

De Muro, Pasquale ve Pasquale Tridico (2008); “The role of institutions for human development,” *Università degli Studi Roma Tre, Preliminary Version*, <https://www.researchgate.net/publication/228430665>

Dilek, Serkan (2016), **Oyun Teorisi Eşliğinde Sanayi Ekonomisi**, Seçkin Yayınları, İstanbul

Enders, Walter (1995), *Applied Econometric Time Series*, (New York: Iowa State University).

Filippidis I. ve Constantinos Katrakilidis (2015); “Finance, institutions and human development: Evidence from developing countries,” *Economic Research-Ekonomiska İstraživanja*, 28:1, 1018-1033

Kandemir, Orhan (2016), “The Importance of Human Inequalities and Healthcare Quality In life Expandancy of Countries”, *International Journal Of Financial Research*, 7(5), 140-145

Klein, P. A., 1977, “An Institutionalist View of Development Economics”, *Journal of Economic Issues*, 11 (4), ss. 785-807.

Knack, Stephen ve Philip Keefer (1995); “Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Measures,” *Economics and Politics*, Cilt 7, Sayı 3, s. 207-227.

Mihçı, Hakan (2005), “Kurumsal Yapı ve Kalkınma”, *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*, Muhsin Kar ve Sami Taban (eds.) Bursa: Ekin Kitabevi, s. 53-88.

Nablı, M. K. ve NUGENT, J. B., 1989, “The New Institutional Economics and Its Applicability to Development”, *World Development*, 17 (9), ss. 1333-1347.

North, Douglass C. (2010), “Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans”,

(Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi.

Özgen, Ferhat Başkan/GÜLOĞLU, Bülent (2004), "Türkiye'de iç Borçların iktisadi Etkilerinin VAR Tekniği ile Analizi," METU Studies In Development, VoU1: 93-114.

Rutherford, Malcolm (2004); "Institutional Economics at Columbia University," History of Political Economy , 200436(1): 31-78;

Richter, R. (2005); "The New Institutional Economics: Its Start, Its Meaning, Its Prospects", *European Business Organization Law Review*, Vol. 6, pp.161- 200.

Schultz, T.W., 1968, " Institutions and the Rising Economic Value of Man", *American Journal of Agricultural Economics*, 50, ss. 1113-1122.

Siddiqui, Danish Ahmed ve Ahmed, Qazi Masood (2010), "Institutions and Economic Growth: A Cross Country Evidence", Mpra Paper No. 19747.

Stock, J. H., Watson, M. W. (2001). Vector Autoregressions. *Journal of Economic Perspectives*, 25(4), 101-115.

Tsuru, Shigeto (1993) *Institutional Economics Revisited*, Cambridge University Press, USA

Yalçın, Arman Zafer ve Çakmak, Fatih (2016), "Türkiye'de Kamu Sağlık Harcamalarının İnsani Gelişme Üzerine Etkisi", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 30(4), 705-723

Yapraklı, Sevda (2008), "Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Etkisi: Üst Orta Gelir Düzeyindeki Ülkeler Üzerine Bir Uygulama", **Ege Akademik Bakış/Ege Academic Review**, 8 (1), 301–317.

Yıldırım, Aynur ve Gökalp M.F. (2016), "Institutions and Economic Performance: A Review on the Developing Countries", *Procedia Economics and Finance* 38 (2016) 347 – 359.

Çevresel Sorunların Çözümünde Motorlu Taşıtlar Vergisine Bakış: AB Üyesi Ülke Örnekleri

Hakkı Odabaş¹

Betül Hayrullahoğlu²

Öz: Çevre sorunlarının her geçen gün artması, ülkelerin birtakım önlemler almalarını zorunlu kılmaktadır. Bu noktada ülkeler yönlendirici bir araç olan vergilerden yararlanarak çevre sorunlarıyla mücadele etmeye çalışmaktadır. Bugün 20 Avrupa Birliği üyesi ülke motorlu taşıtlar vergisini CO₂ emisyonuna dayandırarak çevre dostu yakıt ve araçların kullanımını özendirilmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de de son yıllarda motorlu taşıtlar vergisinin CO₂ emisyonunu üzerine yeniden düzenlenmesi çalışmalarına başlanmıştır.

Bu çalışmada başta Türkiye’nin model ülke olarak düşündüğü Almanya ve İngiltere olmak üzere, diğer AB ülke uygulamaları açıklanmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Motorlu Taşıtlar Vergisi, Çevre Sorunları, Küresel Isınma, CO₂, Özel Tüketim Vergisi

Jel Kodu: H23, Q58

An Overview of Motor Vehicles Tax in Solution of Environmental Problems: Examples of EU Member Countries

Abstract: Environmental problems increasing day by day, require taking some precautions of governments. At this point, governments have been trying to struggle with environmental problems by taxes as guiding instruments. Today, 20 European Union member countries working for increasing the usage of environmentally friendly fuels and vehicles by CO₂ based motor vehicle taxes. Within this framework, rearrangement of motor vehicle tax has been started recently in Turkey also.

This study aims to investigate CO₂ based motor vehicle tax applications of EU member countries particularly Germany and England as model countries of Turkey.

Keywords: Motor Vehicle Tax, Environmental Issues, Global Warming, CO₂, Vehicle Excise Duty.

JEL Classification: H23, Q58

¹ Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, hodabas@ybu.edu.tr

² Araştırma Görevlisi, Uşak Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, hayrullahoglu@usak.edu.tr

Giriş

Günümüzde küresel kamusal mal olarak tanımlanan çevrenin korunması gerek bireyler gerekse ülkeler bazında sağduyu ve işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Her ne kadar toplumların çevrenin korunmasına yönelik bilinçleri ve duyarlılıklarının artmış olması çevre için büyük önem taşıyor olsa da tek başına yetersiz kalmakta ve hükümetlerin alacakları önlemler ve uygulayacakları teşviklerle toplumumu yönlendirmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bilindiği gibi ekonomik enstrümanlar ve bunlar içerisinde vergiler toplumların yönlendirilmesinde etkili birer araç konumundadır. Bu amaçla günümüze dek pek çok ülke tarafından çok sayıda çevresel vergi uygulanmaktadır. Bunlardan bir tanesi de motorlu taşıtlar vergisidir (MTV).

Türkiye’de motorlu taşıtlar bir servet göstergesi olarak kabul edilmekte ve motorlu taşıtlar vergisi servet vergisi kapsamına dahil edilmektedir. Oysa Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerde motorlu taşıtlar vergisi çevre kirliliği ile mücadele edilebilecek bir çevre politikası aracı olarak görülmekte ve verginin mali fonksiyonu ikinci planda değerlendirilmektedir. Nitekim çevre kirliliği ile mücadelede yapılan anlaşmalara bazı ülkelerin çekimser kalmasına rağmen, özellikle Avrupa Birliği (AB) ülkeleri çevrenin korunmasına ciddi önem vermişlerdir. Bunun sonucunda çevrenin korunmasına yönelik başta “kirleten öder” prensibi olmak üzere önemli bazı çevresel vergi düzenlemelerini 1990’lı yıllarda hayata geçirmeye başlamışlardır (Tekin ve Şaşmaz, 2016: 2).

Bugün 20 Avrupa ülkesi tarafından Karbondioksit (CO₂) emisyonuna dayandırılarak uygulanan vergi, çevresel sorunlarla mücadelede etkin bir rol oynamaktadır.

Çalışma, çevrenin korunmasına yönelik yeni önlemler alma arzusunda olan Türkiye’nin gündemde olan motorlu taşıtlar vergisinin yeniden düzenlenmesi çalışmaları kapsamında model ülke olarak benimsediği Almanya ve İngiltere uygulamaları ile diğer ülke uygulamaları hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır.

1. Yeniden Düzenleme İhtiyacının Esas Nedeni Olarak Çevresel Sorunlar

Dünya nüfusunda yaşanan hızlı artışa bağlı olarak insani faaliyetlerin yol açtığı ekolojik bozulmanın kanıtları her yerde hissedilmektedir (Ağca, 2003). Bugün gelinen noktada insanlığın karşı karşıya kaldığı en büyük ve en önemli sorunlardan bir tanesi de şüphesiz başta küresel ısınma olmak üzere çevresel sorunlardır. Dünya atmosferinde karbondioksit düzeyinin yıllar boyunca artmasına bağlı olarak çevresel sorunlarda da artış yaşanmaktadır. Dünya iklimini kontrol altına alarak sıcaklıkların artmasına neden olan karbondioksit gazı, enerji üretimi için fosil yakıtların yanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) 1880 yılından günümüze yapılan sıcaklık ölçümleri neticesinde 132 yılın en sıcak 9 yılının tümünün 2000’den bugüne yaşandığını ortaya koymaktadır. 2005 ve 2010 yılları en sıcak yıllar olarak kayda geçerken, 2012 yılı ise 1880 yılından bu yana en sıcak 9. yıl olmuştur (National Aeronautics and Space Administration, 2013).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ulaştırma sektörlerine yapmış oldukları büyük yatırımlar sonucu gelişen ulaştırma sektörü beraberinde çevresel sorunları daha da körüklemiştir. Zira günümüzde, en önemli hava kirleticileri arasında birinci sırada yer alan CO₂ emisyon kaynağı olarak, ulaştırma sektörü ikinci sırada yer almaktadır (Yalçın, 2013: 147). AB ülkelerinde toplam CO₂ emisyonunun %29’u ulaştırmadan kaynaklanmaktadır. Bunların çoğu ise karayolu taşımacılığından oluşmaktadır.

Yaşanan çevresel sorunların iyice hissedilmesi ile birlikte dünyada son yıllarda hassas ekosistemlere karşı ortaya çıkan tehdit ve çevre konusunda bilinçlenme giderek artmıştır.

Özellikle AB ülkelerinde bilinçlenmenin düzeyi ciddi bir şekilde artmıştır. Nitekim bu ülkelerde çeşitli vergi araçları kullanılarak sadece çevre kirliliği ile mücadele edilmemiş, aynı zamanda istihdam düzeyinde artışın sağlanması amaçlanmıştır (Şaşmaz, 2015: 31).

Çevre İnsanlığa ortak bir geleceği olduğunu göstermede büyük önem taşıyan çevre, “küresel kamusal mal” olarak kabul edilmektedir (Ağca, 2003). Kamusal mallar tüketiminde rekabet ve dışlamanın olmadığı mallardır. Ancak küresel kamusal mallar mekansal bir boyut kazanmakta ve sınır ötesi özellik taşımaktadır (The World Bank, 2008). Buna göre kamusal mal, faydaları bir ülkeden diğer ülkeye yayıldığı ve hiçbir ülkenin bu faydadan mahrum edilemediği noktada küresel nitelik kazanmaktadır (World Health Organization, 2016).

Küresel kamusal malların önemli bir kısmı “küresel kamusal zararlar” şeklinde olup, bu durum aslında negatif dışsallıkların sınır ötesine yayılmış şeklini oluşturmaktadır (Kirmanoğlu ve Yılmaz, 2006: 27). Yol açtığı sorunların sınır tanımazlığı nedeniyle küresel kamusal mal olarak kabul edilen çevrenin korunmasında gerek ulusal, gerekse uluslararası boyutta önlem alınması önem taşımaktadır (Ağca, 2003). Bu kapsamda yapılan uluslararası çalışmaların yanı sıra ekonomik enstrümanların CO₂ emisyonunun azaltılmasında etkili bir araç olduğundan yola çıkılarak AB ülkeleri tarafından CO₂ emisyonuna bağlı farklılaştırılmış vergi sistemleri benimsenmekte (Rubik and Mityorn, 2011: 1) ve motorlu taşıtların çevreye duyarlı hale getirilmesinin teşvikinde motorlu taşıtlar vergisinden yararlanılmaktadır.

2. Çevresel Sorunlarla Mücadele Aracı Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi

AB üyesi ülkelere düzenlemeye tabi tutulan CO₂ temelli motorlu taşıtlar vergisi çevre sorunlarıyla mücadelede önemli bir araç konumundadır. Zira artık vazgeçilmez hale gelen motorlu araç kullanımı her geçen yıl artmaktadır.

Tablo 1: Dünya Geneli Binek Otomobil ve Ticari Araç Sayısı (Milyon) (2006-2014)

Yıllar	Binek Otomobil	Ticari Araç	Toplam
2006	678,652	248,400	927,052
2007	698,485	259,447	957,932
2008	726,761	266,562	993,323
2009	747,755	273,700	1021,455
2010	776,140	282,057	1058,197
2011	808,698	290,970	1099,668
2012	834,958	309,402	1144,36
2013	869,288	318,158	1187,446
2014	907,051	329,253	1236,304

Kaynak: (Statista, 2016).

Tablo 1’den de görüleceği üzere 2006 yılından 2014 yılına dek araç sayısında sürekli bir artış söz konusudur. Bu artışın sürekliliği devletlerin önlem almalarını zorunlu kılmaktadır. Bu noktada devlet, daha az CO₂ salınımına yol açan araçları daha yüksek oranda vergilendirmek suretiyle üretim ve tüketim davranışlarını etkileme imkanına kavuşmaktadır.

2.1. Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Çevreye Duyarlı Motorlu Taşıtlar Vergisi

CO₂ emisyonunun azaltılmasında motorlu taşıtlar vergisinden yararlanan ülke sayısı 2007 yılında 11 iken, 2008 yılında 14'e, 2009'a 16'ya ve 2010'da 17'ye yükselmiştir. 2011 senesinde Finlandiya ve Yunanistan'ın da bu sisteme geçmesiyle 27 AB ülkesinin 19'u tarafından benimsenen sistem, 2013 yılında Hırvatistan'ın da birliğe katılımının ardından yapmış olduğu düzenleme ile (Ernst & Young, 2013: 4) 20 'ye ulaşmıştır. Bugün 28 AB üyesi ülkenin 20'si tarafından motorlu taşıtlar vergisinde büyük ölçüde CO₂ emisyonunu dikkate alınmaktadır. Motorlu taşıtlar vergileri kısmen veya tamamen araçların yakıt türüne ya da CO₂ emisyonlarına dayanan 20 AB ülkesi; Avusturya, Belçika, Hırvatistan, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, Letonya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Portekiz, Romanya, Slovenya, İspanya, İsveç ve İngiltere'den oluşmaktadır (ACEA, 2016: 1-6). Bu ülkelerden bazıları yıllık CO₂ emisyonuna ya da yakıtı dayalı vergilendirme yaparken; bazıları ise bir defaya mahsus ödeme veya sübvansiyon uygulamakta; diğer bir kısmı ise tescil vergisi ile dolaşım vergisinden oluşan CO₂ ile alakalı vergi uygulamaktadır (Rubik and Mityorn, 2011: 1). Tablo 2'de 20 AB ülkesinde uygulanan CO₂ temelli motorlu taşıtlar vergisi uygulamaları yer almaktadır.

Tablo 2: AB'de Uygulanan CO₂ Emisyonuna Dayalı Motorlu Taşıtlar Vergileri (2016)

ÜLKELER	CO ₂ /AKARYAKIT TÜKETİM VERGİSİ
AVUSTURYA	Akaryakıt tüketim vergisi NoVA binek otomobillerin ilk tescilinde alınmaktadır. Elektrikli otomobiller vergi dışı bırakılmıştır. 1 Ocak 2016'dan itibaren şirket otomobillerinin vergilendirilmesi de CO ₂ emisyonuna dayandırılmaktadır.
BELÇİKA	1. Şirket otomobillerinin vergileri CO ₂ emisyonlarına dayanmaktadır. 2. Şirket otomobillerinin kullanımı ile ilgili harcamalarının kurumlar vergisinin hesaplanmasında gider olarak düşülebilmesi CO ₂ emisyonlarıyla bağlantılıdır. 3. Valon Bölgesi'nde "ceza sistemi" uygulanmaktadır. Buna göre, 146 g/km'den çok emisyon yayan otomobiller ceza ödemektedirler. Bu ceza 256 g/km veya daha fazla emisyon yayan otomobiller için en fazla 2500 €'dur. 4. Flanders'de tescil vergisi; egzoz emisyon standartları, yakıt ve yaşlarının yanı sıra CO ₂ emisyonlarına dayalıdır. 5. Flaman Bölgesi'nde 1 Ocak 2016'dan itibaren CO ₂ emisyonuna dayalı yeni "yeşil" plaka vergisi uygulamaya konulmuştur.
HIRVATİSTAN	Otomobillerin tescilinde alınan vergi CO ₂ emisyonuna, fiyata ve kullanılan yakıtın türüne dayanmaktadır. CO ₂ içeriği %1.5 ile %31 arasında değişiklik gösteren dizel otomobiller ile %1 ile %29 arasında değişiklik gösteren benzin, CNG ya da LPG'li otomobiller Euro 6 standartlarını karşılamaktadır.
GÜNEY KIBRIS RUM KESİMİ	1. Otomobillerin tescilinde alınan vergi CO ₂ emisyonuna dayandırılmaktadır. 2. Yıllık olarak alınan vergi CO ₂ emisyonuna dayandırılmaktadır.
DANİMARKA	1. Yıllık olarak alınan vergi yakıt tüketimine dayanmaktadır. - <u>Petrollü Otomobillerde:</u> Vergi miktarı yakıtın litresi başına en az 20 km sürüş yapılan otomobillerde 580 Danimarka Kronu (DKK), yakıtın litresi başına 4.5 km'den daha az sürüş yapılan otomobillerde 20.160 DKK'dır. - <u>Dizel Otomobillerde:</u> Vergi miktarı yakıtın litresi başına en az 32,1 km sürüş yapılan otomobillerde 240 DKK, yakıtın litresi başına 5.1 km'den daha az sürüş yapılan otomobillerde 30.360 DKK'dır. - <u>LNG ya da Biyogaz Otomobillerde:</u> Oranlar dizel otomobillerle aynıdır.

	<p>2. Otomobillerin Tescilinde Alınan Vergi (fiyatına göre): Benzinle çalışan otomobillerde 16 km, dizel otomobillerde 17.5 km'yi aşan km'ler için 4000 DKK, benzinle çalışan otomobillerde 16 km, dizel otomobillerde 18 km'yi aşmayan km'ler için ise 1000 DKK'dır.</p>
FİNLANDİYA	<p>1. Otomobillerin tescilinde alınan vergi CO₂ emisyonuna dayanmaktadır. Vergi oranları % 5 ila % 50 arasında değişmektedir. Vergi 2016 ve 2019 yılları arasında 141 g/km ya da daha az CO₂ tüketen otomobillerde 4 aşamada azaltılacaktır. 2. 1 Ocak 2001 tarihinden bu yana tescilli ve toplam kütlesi 2500 kg'a kadar olan otomobiller ile 1 Ocak 2002 tarihinden bu yana tescilli ve toplam kütlesi 2500 kg'ı aşan otomobiller ve 1 Ocak 2008'den beri kayıtlı olan kamyonlardan yıllık olarak alınan vergiler CO₂ emisyonuna dayanmaktadır.</p>
FRANSA	<p>1. Ödül-ceza sistemi altında yeni bir elektrikli ya da hibrid elektrikli otomobil satın alınması için prim verilmektedir. a. 1 Ocak 2016'dan itibaren 61 ile 110 g CO₂/km yayan otomobillerde ödül miktarı 750 €, b. 21 ile 60 g CO₂/km yayan otomobillerde ödül miktarı 1000 €, c. 20 g CO₂/km ve daha az yayan otomobillerde ise ödül miktarı 6300 €, Ayrıca, en az 15 yaşındaki bir otomobil hurdaya çıkarılarak olduğu zaman 200 € ek bir ikramiye de verilmektedir. Ödül ceza sisteminde ceza ise, satın alınan otomobilin emisyonunun 130 g/km'yi aşması halinde ödenmektedir. Ödenecek maksimum vergi miktarı 250 g/km üzeri emisyon yayan otomobiller için geçerli olan 8000 €'dur. 2. Otomobillerinin emisyon salınımı 190 g/km'yi aşanlar yıllık 160 € vergi ödemektedirler. 3. Şirket otomobillerinin vergilendirilmesi CO₂ emisyonlarına dayandırılmaktadır. Vergi miktarları 50-100 g/km emisyon yayan otomobiller için geçerli olan gram başına 2 € ile 250 g/km'den yukarıya emisyon yayan otomobiller için geçerli olan gram başına 27 € arasında değişmektedir.</p>
ALMANYA	<p>1 Temmuz 2009 tarihinden itibaren kayıtlı otomobiller için uygulanan vergi, CO₂ emisyonuna dayanmaktadır. Bu vergi temel bir vergi ve CO₂ vergisinden oluşmaktadır. Temel verginin miktarı benzinli motorlar için her 100 cc başına 2 €, dizel motorlar için ise her 100 cc başına 9,50 €'dur. CO₂ vergisi ise 95g/km üzerinde emisyon yayanlarda her g/km başına 2 €'dur. Bu vergiden 95 g/km'den az emisyon salan otomobiller muafır.</p>
YUNANİSTAN	<p>31 Ekim 2010 yılından sonra kaydedilen otomobiller için uygulanan yıllık olarak alınan vergi CO₂ emisyonuna dayanmaktadır. Vergi miktarları CO₂ emisyonu başına 0.90 € (91-100 g/km) ile gram başına 3.72 € (251 g/km'yi aşan) arasında değişmektedir. 90 g/km'ye kadar emisyon salan otomobiller vergiden muafır.</p>
İRLANDA	<p>1. Otomobillerin tescilinde alınan vergi CO₂ emisyonuna dayanmaktadır. Vergi oranları 80 g/km'ye kadar emisyon yayan otomobiller için % 14'den 226 g/km'den fazla emisyon yayanlar için geçerli olan % 36 arasında değişmektedir. 2. 1 Temmuz 2008 tarihinden itibaren kayıtlı otomobiller için yıllık olarak alınan vergi CO₂ emisyonuna dayanmaktadır. Vergi miktarı 0 g/km emisyon yayan otomobiller için uygulanan 160 €'dan, 225 g/km'den fazla emisyon yayanlar için geçerli olan 2.350 € arasında değişmektedir.</p>
LETONYA	<p>Otomobillerin tescilinde alınan vergi CO₂ emisyonuna dayanmaktadır. Vergi miktarı 120 g/km ve daha az emisyon yayan otomobiller için g/km başına 0.43 € iken, 350 g/km'den daha fazla emisyon yayan otomobiller için g/km başına 7.11 €'dur.</p>
LÜKSEMBURG	<p>1 Ocak 2001'den itibaren kayıtlı otomobiller için yıllık olarak alınan vergi CO₂ emisyonuna dayanmaktadır. Vergi miktarı g/km'de dizel otomobiller için 0.9, diğer yakıtlı otomobiller için 0.6 olan CO₂ emisyonları ile üstel faktörün</p>

	<p>çarpımı ile hesaplanmaktadır. Üstel faktör, 90 g/km'den az emisyon yayanlar için 0.5'dir ve km'de her 10 g'lık CO₂ artışı için 0.1 artmaktadır.</p>
MALTA	<p>1. Otomobillerin tescilinde alınan vergi, otomobillerin CO₂ emisyonlarını, kayıt değerini ve uzunluklarını dikkate alan bir formülle hesaplanmaktadır. 2. Yıllık olarak alınan vergi CO₂ emisyonuna ve otomobilin yaşına dayanmaktadır. İlk beş yıl vergi sadece otomobilin CO₂ emisyonuna dayanmaktadır ve ödenecek vergi miktarı 100 g/km'ye kadar emisyon yayan otomobiller için 100 € iken 150-180 g/km arasında emisyon yayan otomobiller için 180 €'dur.</p>
HOLLANDA	<p>1. Otomobillerin tescilinde alınan vergi, otomobillerin CO₂ emisyonuna bağlı olarak hesaplanmaktadır. Ödenecek vergi miktarı 6 € ile 478 € arasında değişmektedir. Ayrıca km başına 1 g ve daha fazla emisyon yayan otomobiller ile km başına 70 g ve daha fazla emisyon yayan dizel otomobiller için ekstra bir yükümlülük uygulanmaktadır. 2. En fazla 50g CO₂/ km emisyon yayan otomobiller yıllık dolaşım vergisinden muaf tutulmuştur. 3. Şirket otomobillerinin vergilendirilmesinde de CO₂ emisyonu baz alınmaktadır. Oranlar emisyon miktarına bağlı olarak % 4 ile % 25 arasında değişmektedir.</p>
PORTEKİZ	<p>1. Otomobillerin tescilinde alınan vergi, motor hacmi ve CO₂ emisyonuna dayanmaktadır. CO₂ emisyonu şu şekilde hesaplanmaktadır: -99 g'a kadar emisyon yayan benzinli otomobiller için, [(4.00 € x g/km) – 370.00]. - 79 g'a kadar emisyon yayan dizel otomobiller için, [(5.00 € x g/km) – 380.00]. - Benzinli otomobillerde 195 g'dan daha fazla emisyon yayan otomobiller için [(178.00 € x g/km) – 28,900.00] ve dizel otomobillerde 160 g'dan daha fazla emisyon yayan otomobiller için [(232.33 € x g/km) – 28,950.00]. 2. 1 Temmuz 2007 tarihinden beri kayıtlı otomobiller için yıllık dolaşım vergisi silindir kapasitesi ve CO₂ emisyonlarına dayandırılmaktadır.</p>
ROMANYA	<p>Özel kirlilik vergisi (kayıt vergisi) CO₂ emisyonu, silindir kapasitesi Avrupa emisyon standartlarına uygunluğuna ve yaşa dayalı olarak hesaplanmaktadır.</p>
SLOVENYA	<p>Otomobillerin tescilinde alınan vergi otomobillerin fiyatına ve CO₂ emisyonuna dayanmaktadır. Vergi oranı 110 g/km'ye kadar emisyon yayan benzinli otomobiller için % 0.5 ve dizel otomobiller için % 1; 250 g/km'den fazla emisyon yayan benzinli otomobiller için % 28 ve dizel otomobiller için % 31'dir.</p>
İSPANYA	<p>Otomobillerin tescilinde alınan vergi CO₂ emisyonuna dayanmaktadır. Vergi oranları % 4.75 (121 – 159 g/km) ile % 14.75 (200 g/km ve fazlası) arasında değişmektedir.</p>
İSVEÇ	<p>1. Yeni bir elektrikli ya da hibrid elektrikli otomobill satın alınmasında CO₂ emisyonu 1 ile 50 g/km olan otomobillerde 20.000, 0 g/km olan otomobillerde 40.000 İsveç Kronu (SEK) ikramiye verilmektedir. 2. En az 4 Euro egzoz emisyon standartlarını karşılayan otomobiller için yıllık olarak alınan vergi CO₂ emisyonuna dayanmaktadır. Vergi temel miktar olan 360 SEK ek olarak 111 g/km'den fazla yayılan emisyonun her g'ı için 22 SEK'dir. Bu miktar dizel otomobiller için 2.37 ile çarpılmaktadır. İlk kez 2008 ve sonrasında tescil edilen dizel otomobiller 250 SEK, öncesinde tescil edilen dizel otomobiller ise 500 SEK ilave ödemektedirler. Alternatif yakıtlı otomobiller için, vergi 111 g/km üzerinde yayılan her gram emisyon için 11 SEK'dir. 3. "Çevre dostu otomobiller" 5 yıl boyunca yıllık olarak alınan vergiden muaftır.</p>

İNGİLTERE	<p>1. 1 Mart 2001 sonrası kayıtlı otomobiller için yıllık olarak alınan vergi CO₂ emisyonuna dayanmaktadır. Vergi miktarı 100 g/km'ye kadar emisyon yayan otomobiller için geçerli olan 0 £ ile, 255 g/km'nin üzerinde emisyon yayan otomobiller için geçerli olan 505 £ arasında değişmektedir. Ayrıca 1 Nisan 2010'dan itibaren otomobillerin tescilinde vergi uygulanmaya başlanmıştır. Verginin miktarı 130 g/km'ye kadar emisyon yayan otomobiller için geçerli olan 0 £ ile, 255 g/km'nin üzerinde emisyon yayan otomobiller için geçerli olan 1100 £ arasında değişmektedir. Alternatif yakıtlı otomobillerde 10 £ indirim söz konusudur.</p> <p>2. Bireysel şirket otomobillerin vergilendirilmesi de CO₂ emisyonuna dayandırılmaktadır.</p>
------------------	--

Kaynak: (ACEA, 2016: 1-6).

Tablodan da görüleceği üzere 20 AB ülkesi çevresel sorunlarla mücadelede motorlu taşıtlar vergisinden etkin bir şekilde yararlanmakta ve ödül ceza yöntemi, emisyon sınırını aşan araçların yüksek vergilendirilmesi ve teşvik ödemeleri gibi uygulamalar ile CO₂ emisyonunu azaltmayı hedeflemektedirler.

Tablo 3: AB Ülkelerinde Enerji Tüketiminden Kaynaklanan Toplam CO₂ Emisyonları (Milyon Metrik Ton) (2007-2012)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Avusturya	71,09389	69,99211	65,26445	70,03595	69,33971	66,67506
Belçika	142,8161	153,5328	134,7122	143,2184	140,1255	139,1389
Bulgaristan	51,89924	50,61403	44,73865	46,02672	52,56494	48,84771
Hırvatistan	21,62349	21,74174	20,04659	18,96968	17,83133	20,17905
Güney Kıbrıs Rum Kesimi	9,386	9,8226	9,22531	8,91436	8,7309	8,8014
Çek Cumhuriyeti	103,5454	99,10063	92,09819	95,58812	94,35327	91,15491
Danimarka	55,63313	51,90644	48,83244	49,58838	45,30879	40,51219
Estonya	6,47433	6,3165	5,22293	5,4734	5,53453	5,68609
Finlandiya	59,7308	53,61809	50,93984	57,28586	51,60939	46,80646
Fransa	424,5207	421,5602	386,3724	385,5897	374,3236	364,5382
Almanya	812,3176	812,6063	758,1783	796,9563	784,3775	788,321
Yunanistan	109,4671	106,0414	99,82669	93,54463	92,08394	87,55789
Macaristan	56,8396	56,01399	51,90245	52,50846	52,17165	47,90274
İrlanda	45,51763	44,86961	38,9215	39,57119	36,20716	35,48918
İtalya	459,5288	449,7486	407,6301	419,8112	411,5623	385,8128
Letonya	8,61611	8,03126	7,92022	8,5542	8,05008	7,89709
Litvanya	17,843	18,11897	13,38762	13,9304	15,1917	16,68922
Lüksemburg	12,1445	11,96111	11,43675	12,1032	11,62882	11,68678
Malta	3,10463	3,17696	6,68233	8,03025	7,52033	6,56426
Hollanda	233,4024	229,5266	222,9308	234,31	239,7392	239,605
Polonya	295,9488	294,6997	286,4704	304,6076	308,1041	289,4548
Portekiz	59,10662	56,13857	57,10018	53,22172	53,16434	51,19574
Romanya	96,48186	93,87531	81,16977	78,10375	89,48119	86,05824
Slovakya	37,49314	38,30476	35,17909	36,95972	35,04475	32,08004
Slovenya	16,93132	17,42004	16,11383	16,21085	15,99411	15,87215
İspanya	386,8662	354,6998	327,8008	312,588	318,232	312,442
İsveç	56,88582	54,71347	51,83961	56,45176	54,0432	51,07729
İngiltere	569,8946	563,8723	516,191	529,451	488,3102	498,8771
Türkiye	280,1906	272,9004	269,0631	268,5475	294,9092	296,9319

Kaynak: (U.S. Energy Information Administration, 2016).

Tablo 3'ten AB ülkelerinin CO₂ emisyon miktarlarına bakıldığında özellikle motorlu taşıtlar vergilerini CO₂ emisyonuna dayandıran ülkelerin çoğunluğunda yıllar itibariyle emisyon miktarının azaldığı görülmektedir. Bu durum vergi sisteminin başarısını kanıtlamakta ve her geçen gün yeni ülkelerin bu sistemleri tartışmaya açmasına ve hatta uygulamaya koymasına neden olmaktadır.

Çevresel sorunların önemine ve çoğu Avrupa ülkesinin düzenlemelerine paralel olarak Türkiye'de Maliye Bakanlığı da çevrenin korunması ve yüksek teknolojinin teşviki amacıyla motorlu taşıtlar üzerinden alınan MTV ve Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) sisteminin yeniden düzenlenmesi çalışmalarını başlatmış bulunmaktadır (Sabah, 2013). Yıllar itibarıyla Türkiye'nin emisyon miktarlarında görülen artış, önlem alınmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Türkiye'de MTV'ye ilişkin revizyon çalışmalarında AB üyesi ülkeler başta olmak üzere çeşitli ülkelerin MTV uygulamaları incelenmiş olup, Almanya ve İngiltere modellerinin benimsenmesi gündeme getirilmiştir (Sabah, 2013). Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde Almanya ve İngiltere'de uygulanan MTV detaylı olarak ele alınacaktır.

2.1.1. Almanya'da Motorlu Taşıtlar Vergisi

Alman motorlu taşıtlar vergisinde taşıt kapsamına tüm motorlu araçlar ve bu motorlu araçların römorkları girmektedir. Verginin mükellefi ise kural olarak adı, aracın kullanımı için kayıtlı olan kişidir. Mükellefiyet aracın tescili ile başlamakta ve trafik kanununa göre servis dışı kaldığı anda sona ermektedir (Federal Ministry of Finance, 2016: 93).

Almanya'da 2009 yılının ortalarından itibaren ilk kez tescil edilen binek otomobillerde vergi, otomobillerin emisyon standartları altında belirlenen kirlilik sınıfları yerine, CO₂ emisyonlarına dayandırılmaktadır (Federal Ministry of Finance, 2016: 95). Almanya'da uygulanan motorlu taşıtlar vergisinin motor hacminden elde edilen miktar ve CO₂ emisyonundan elde edilen miktar olmak üzere iki temel bileşeni bulunmaktadır (Angloinfo Germany, 2016). Bu bileşenlerden motor hacminden elde edilen miktar, pozitif ateşlemeli motorlar ile (benzin) sıkıştırma ile yanmalı motorlar (dizel) arasında bir ayırım yapılmak suretiyle belirlenirken; CO₂ emisyonundan elde edilen miktar ise otomobilin vergiden muaf kısmı da dikkate alınarak km başına onaylanmış CO₂ emisyon miktarının her gramı için sabit bir vergi uygulanmak suretiyle hesaplanmaktadır. Her otomobil için CO₂ değerlendirmesi araç tescil otoriteleri tarafından belirlenmektedir. Bu miktarlara taşıtların kendi tescil belgelerinde yer verilmektedir. 18.05.2011 ila 31.12.2015 tarihleri arasında tescil edilen tamamen elektrikli otomobiller, ilk tescil tarihinden başlamak üzere 10 yıl, 1.1.2016 ila 31.12.2020 tarihleri arasında tescil edilen tamamen elektrikli otomobiller ise, ilk tescil tarihinden başlamak üzere 5 yıl süreyle vergiden muaf tutulmaktadır (Federal Ministry of Finance, 2016: 96).

Yıllık motorlu taşıtlar vergisinin motor hacminden elde edilen miktarı, benzinli motorlar için her 100 cc başına 2 €, dizel motorlar için ise her 100 cc başına 9,50 €'dur. 1 Ocak 2014'ten itibaren ödenecek vergi miktarı CO₂ emisyonu 95 g/km'yi aşan her g/km başına 2 €'dur. Az miktarda emisyon salan otomobiller bu vergiden istisna tutulmuştur. 2012-2013 için 110 g/km olan bu miktar, 1 Ocak 2014'ten itibaren 95 g/km olarak uygulanmaktadır (Federal Ministry of Finance, 2016: 96).

Verginin hesaplanmasında ilk bileşen olan temel miktarın dizel otomobiller için daha yüksek olarak belirlenmesinin temel nedeni, dizel yakıtların daha fazla emisyon yayılımına neden olmasıdır. Zira 1 litre benzin 2,3434 kg CO₂ emisyonuna neden olurken, 1 litre dizelin

neden olduğu CO₂ miktarı 2,682 kg'dır (OECD, 2013). Otomobillerin özellikleri incelendiğinde dizel otomobillerin CO₂ salınımının muadil benzinli otomobillere göre daha düşük çıkmasının esas nedeni ise, dizel otomobillerin benzinli otomobillere göre daha az yakıt tüketiyor olmasıdır (Yeşil Sokak, 2013). Ancak her ne kadar ilk bakışta daha az yakıt tüketiyor olması nedeniyle dizel otomobiller, CO₂ salınımı açısından benzinli otomobillere göre avantajlı gibi görünse de, Dünya Sağlık Örgütü raporlarında diğer zararlı partiküller ve zararlı azot oksit gazı (NOx) nedeniyle aslında dizel otomobillerin çevreye ve insan sağlığına çok daha fazla zarar verdiği ortaya konulmuş bulunmaktadır (Özpeynirci, 2016).

Alman motorlu taşıtlar vergi sisteminde ayrıca, kayıt gerektiren motosikletler için ödenecek yıllık vergi miktarı bunların motor hacminin her 25cm³'ü başına 1.84 € olarak belirlenmiştir. Karavanlar için ödenecek vergi ise izin verilen maksimum ağırlığa ve AB'nin emisyon standartları kullanılarak belirlenen kirletici emisyonlara göre belirlenmektedir. Farklı yasal kategorilerde yer alan üç tekerlekli ve ışıklı dört tekerlekli araçlar için uygulanacak vergi miktarı, bunların motor hacmine ve AB'nin emisyon standartlarına dayanılarak hesaplanırken, izin verilen maksimum ağırlık olan 3.5 tona kadar ağırlığa sahip olan diğer motorlu araçlar ise tamamen ağırlıklarına göre vergiye tabi tutulmaktadır (Federal Ministry of Finance, 2016: 97).

Türkiye'nin model aldığı ülkeler arasında yer alan Almanya'da CO₂ emisyonuna dayalı MTV uygulaması bu şekilde olmakla beraber bu sisteme bazı eleştiriler yöneltilmeye başlandığı görülmektedir. Alman Vergi Mükellefleri Birliği, bu verginin çevre duyarlılığı ile ilgisi olmadığını ve çevrenin korunabilmesi için MTV'nin tamamen kaldırılarak, akaryakıt üzerinden alınan ÖTV'ye ilave edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Birlik, bu sayede aracını çok kullanarak fazla akaryakıt tüketenlerin daha fazla vergi ödemek zorunda kalacaklarını, aracını kullanmayıp garajda tutanların ise gereksiz yere vergi ödemekten kurtulacaklarını savunmaktadır (Alp, 2013).

2.1.2. İngiltere'de Motorlu Taşıtlar Vergisi

İngiltere'de uygulanmakta olan motorlu taşıtlar vergisi otomobiller için ne zaman tescil edildiğine bağlı olarak üç bileşene göre hesaplanmaktadır. Bunlar otomobillerin motor hacmi, yakıt türü ve CO₂ emisyonlarıdır. Diğer araç türlerinin ise kendi miktarları mevcuttur. 1 Mart 2001 tarihinden önce tescil edilmiş olan otomobillerin vergilendirilmesinde motor hacimleri esas alınmaktadır (Gov.UK, 2016a). 1 Mart 2001 tarihinden önce tescil edilmiş olan otomobiller ve hafif yük taşıtlarının 11.05.2016 tarihinden itibaren geçerli olan motorlu taşıtlar vergisi miktarlarına Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4: 1 Mart 2001 Tarihinden Önce Tescil Edilmiş Olan Otomobiller ve Hafif Yük Taşıtlarının Ödeyeceği Nakit Motorlu Taşıtlar Vergisi Miktarları (2016)

Motor Hacmi (cc)	12 Ayda Ödenecek Miktar	6 Ayda Ödenecek Miktar
1549'u Aşmayan	145 £	79.75 £
1549'u Aşan	235 £	129.25 £

Kaynak: (Gov.UK, 2016b).

İngiliz Hükümeti toplumu çevre dostu otomobillerin kullanımı noktasında teşvik etmek amacıyla 2001 yılında yeni bir uygulama başlatmış bulunmaktadır (Rubik and Mityorn, 2011: 4). Bu kapsamda 1 Mart 2001 ve sonrası tescil edilmiş olan otomobillerde vergi, yakıt türü ve CO₂ emisyonlarına göre hesaplanmaktadır (Gov.UK, 2016b). 1 Mayıs 2009'dan beri ödenecek vergi miktarları Tablo 5'te görüldüğü gibi 13 sınıfa ayrılmakta ve daha düşük emisyon yapan

sınıfta bulunan otomobiller daha düşük miktarda vergiye tabi tutulmaktadır. Benzinli ve dizel otomobillerde oranlar 22.03.2007'den itibaren eşitlenmiştir (ACEA, 2015: 261). Vergi miktarı 100 g/km'ye kadar emisyon yayan otomobiller için geçerli olan 0 £ ile, 255 g/km'nin üzerinde emisyon yayan otomobiller için geçerli olan 515 £ arasında değişmektedir. Alternatif yakıtlı otomobillerde ise 10 £ indirim söz konusu olmaktadır (Gov.UK, 2016b). 1 Mart 2001 ve sonrasında tescil edilmiş olan otomobillerin 11.05.2016 tarihinden itibaren geçerli olan motorlu taşıtlar vergisi miktarları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: 1 Mart 2001 Tarihinden Sonra Tescil Edilmiş Olan Otomobillerin Ödeyeceği Nakit Motorlu Taşıtlar Vergisi Miktarları (2016)

Sınıfı	CO ₂ Emisyonu (g/km)	12 Ayda Ödenecek Miktar	6 Ayda Ödenecek Miktar
A	100'e kadar	0.00 £	Mevcut Değildir
B	101-110	20.00 £	Mevcut Değildir
C	111-120	30.00 £	Mevcut Değildir
D	121-130	110.00 £	60.50 £
E	131-140	130.00 £	71.50 £
F	141-150	145.00 £	79.75 £
G	151-165	185.00 £	101.75 £
H	166-175	210.00 £	115.50 £
I	176-185	230.00 £	126.50 £
J	186-200	270.00 £	148.50 £
K	201-225	295.00 £	162.25 £
L	226-255	500.00 £	275.00 £
M	255'i aşan	515.00 £	283.25 £

Kaynak: (Gov.UK, 2016b).

İngiltere'de ayrıca 1 Nisan 2010'dan itibaren otomobillerin ilk tescil edildikleri yıl için uygulanacak olan MTV belirlenmiştir. 130 g/km'ye kadar emisyon yayan otomobiller ilk yıl hiç vergi ödemezken, 131-165 g/km arası emisyon yayan otomobillerden ise standart motorlu taşıtlar vergisi oranında vergi alınmaktadır. 166 g/km'yi aşan otomobillerde ise ödenecek vergi önemli ölçüde artmaktadır (ACEA, 2015: 261). Verginin miktarı 130 g/km'ye kadar emisyon yayan otomobiller için geçerli olan 0 £ ile, 255 g/km'nin üzerinde emisyon yayan otomobiller için geçerli olan 1120 £ arasında değişmektedir (Gov.UK, 2016b). 1 Nisan 2010 ve sonrasında tescil edilmiş olan otomobillerin 11.05.2016 tarihinden itibaren geçerli olan ilk yıl ödeyecekleri MTV miktarları Tablo 6'da yer almaktadır. Alternatif yakıtlı otomobillerde 10 £ indirim uygulanmaktadır.

Tablo 6: 1 Nisan 2010 Tarihinden Sonra Tescil Edilmiş Olan Otomobillerin İlk Yıl Ödeyecekleri Nakit Motorlu Taşıtlar Vergisi Miktarları (2016)

Sınıfı	CO ₂ Emisyonu (g/km)	12 Ayda Ödenecek Miktar	6 Ayda Ödenecek Miktar
A	100'e varan	0.00 £	Mevcut Değildir
B	101-110	0.00 £	Mevcut Değildir
C	111-120	0.00 £	Mevcut Değildir
D	121-130	0.00 £	Mevcut Değildir
E	131-140	130.00 £	71.50 £

F	141-150	145.00 £	79.75 £
G	151-165	185.00 £	101.75 £
H	166-175	300.00 £	Mevcut Değildir
I	176-185	355.00 £	Mevcut Değildir
J	186-200	500.00 £	Mevcut Değildir
K	201-225	650.00 £	Mevcut Değildir
L	226-255	885.00 £	Mevcut Değildir
M	255'i aşan	1120.00 £	Mevcut Değildir

Kaynak: (Gov.UK, 2016b).

Tablo 7’de de belirtilmiş olduğu gibi, İngiltere’de otomobillerden alınan MTV’de 2017 yılından itibaren önemli değişiklikler söz konusu olacaktır. Buna göre artık 01.04.2017 sonrasında tescil edilen otomobillerde ilk yıl ödenecek olan MTV’de CO₂ emisyonları baz alınmaya devam edilecek olmakla birlikte, izleyen yıllarda ödenecek olan MTV miktarları 0 emisyon yayan otomobiller hariç, ne kadar CO₂ emisyonu yaydığına bağlı kalmaksızın standart tutar olan 140 £ vergi ödeyeceklerdir. Yeni düzenlemeyle ayrıca değeri 40,000 £’u aşan otomobiller için standart tutar olan 140 £ vergiye ek olarak 5 yıl boyunca ayrıca 310 £ ilave vergi ödenmesine karar verilmiş bulunmaktadır (Gov.UK, 2016c).

Tablo 7: 1 Nisan 2017 Tarihinden Sonra Tescil Edilmiş Olan Otomobillerin İlk Yıl ve İzleyen Yıllarda Ödeyecekleri Nakit Motorlu Taşıtlar Vergisi Miktarları (2017)

Sınıfı	CO₂ Emisyonu (g/km)	İlk Yıl Ödenecek Miktar	İzleyen Yıllarda Ödenecek Miktar*
A	0	0.00 £	0.00 £
B	1-50	10.00 £	140.00 £
C	51-75	25.00 £	140.00 £
D	76-90	100.00 £	140.00 £
E	91-100	120.00 £	140.00 £
F	101-110	140.00 £	140.00 £
G	111-130	160.00 £	140.00 £
H	131-150	200.00 £	140.00 £
I	151-170	500.00 £	140.00 £
J	171-190	800.00 £	140.00 £
K	191-225	1200.00 £	140.00 £
L	226-255	1700.00 £	140.00 £
M	255'i aşan	2000.00 £	140.00 £

* Değeri 40,000 £’u aşan otomobiller için standart tutar olan 140 £ vergiye ek olarak 5 yıl boyunca ayrıca 310 £ ilave vergi ödenecektir.

Kaynak: (Gov.UK, 2016c).

Yapılan bu değişikliğin nedenine ilişkin olarak İngiliz Hükümeti; hızla artan sayıdaki otomobilin sıfır ya da daha düşük emisyon sınıfına girecek şekilde üretiliyor olması nedeniyle MTV’nin çevre sorunlarıyla mücadelesinin daha etkin olarak sürdürülebilirliği için değişikliğin gerekli olduğunu, ayrıca mevcut sistemle eski otomobil sahipleri daha çok vergi öderken, yeni

otomobillerin CO₂ emisyon salınımı düşük olacak şekilde üretilmesine bağlı olarak, yeni otomobil satın alanlarla eski otomobil sahipleri arasında artan bir adaletsiz olduğu, söz konusu adaletsiz durumun bu yolla önüne geçilebileceği belirtilmiştir. Ancak bu açıklamaların yanı sıra değişikliğin esas nedeninin MTV gelirlerinde yaşanan ani düşüş olduğu ifade edilmektedir (Boyce, 2016).

Yapılan değişiklik; eskiye oranla hem düşük CO₂ emisyonu, hem de yüksek CO₂ emisyonu yapan otomobil sahiplerinin daha yüksek oranda MTV ödeyecekleri anlamına gelmektedir. Özellikle değeri 40,000 £'u aşan otomobil sahiplerinin ödeyecekleri vergi miktarı eskiye göre iki kata kadar artış gösterebilmektedir. Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse, 3 yıllık zaman diliminde; 01.04.2017 tarihinden önce tescil edilen ve 105 g/km emisyon salınımına sahip bir otomobil için ilk yıl 0 £, izleyen 2 yılda da yıllık 20 £ olmak üzere toplamda 40 £ MTV söz konusu iken, 01.04.2017 tarihinden sonra tescil edilen aynı özellikteki bir diğer otomobil için bu miktar; ilk yıl 140 £ ve izleyen 2 yılda da yıllık 140 £ olmak üzere toplamda 420 £'a ulaşmaktadır. Bu da 380 £'luk bir artış anlamına gelmektedir (Boyce, 2016).

Her ne kadar daha yüksek emisyon salınımına sahip otomobiller için her yıl ödenen MTV miktarının standart bir tutar olarak belirlenmesi daha düşük bir MTV ödenmesi anlamına gelse de, gerek ilk yıl ödenecek olan MTV miktarındaki artışlar, gerekse değeri 40,000 £'u aşan otomobiller için standart tutar olan 140 £ vergiye ek olarak 5 yıl boyunca ödenmesi öngörülen 310 £'luk vergi, bu otomobiller için ödenecek MTV'nin artışı anlamına gelmektedir. Yine 3 yıllık zaman diliminde; 01.04.2017 tarihinden önce tescil edilen ve 170 g/km emisyon salınımına sahip ve değeri 40,000 £'u aşan bir otomobil için ilk yıl 300 £, izleyen 2 yılda da yıllık 210 £ olmak üzere toplamda 720 £ MTV söz konusu iken, 01.04.2017 tarihinden sonra tescil edilen aynı özellikteki bir diğer otomobil için bu miktar; ilk yıl 500 £ ve izleyen 2 yılda da yıllık 140 £ olmak üzere toplamda 780 £'a ulaşmaktadır. Bu rakama ek olarak yıllık 310 £ ek vergi de eklendiğinde toplamda 1400 £'luk bir MTV ödenmesi söz konusu olmaktadır (Boyce, 2016).

İngiltere'de otomobiller dışındaki araçların 2016 yılı için uygulanan motorlu taşıtlar vergisi miktarlarını ise şu şekilde özetlemek mümkündür (Gov.UK, 2016b):

- 1 Mart 2001 ve sonrasında tescil edilen ve ağırlığı 3500 kg'ı geçmeyen hafif yük taşıtları için yıllık 230.00 £, 6 aylık 126.50 £,
- 1 Mart 2003 ve 31 Aralık 2006 tarihleri arasında tescil edilen ve ağırlıkları 3500 kg'ı geçmeyen Euro 4 hafif yük taşıtları için yıllık 140.00 £, 6 aylık 77 £,
- 1 Ocak 2009 ve 31 Aralık 2010 tarihleri arasında tescil edilen ve ağırlıkları 3500 kg'ı geçmeyen Euro 5 hafif yük taşıtları için yıllık 140.00 £, 6 aylık 77 £,
- Sepetli veya sepetsiz motosikletlerde motor hacmine göre, motor hacmi 150 cc'yi geçmeyenlerde yıllık 17 £ ve 600 cc'yi aşanlarda yıllık 82 £ olmak üzere değişen miktarlarda,
- Yüksüz 450 kg'ı aşmayan üç tekerlekli bisikletlerde motor hacmine göre, motor hacmi 150 cc'yi geçmeyenlerde yıllık 17 £ ve diğer hepsinde yıllık 82 £'dur.

İngiltere'de kayıtlı yeni araçların CO₂ emisyonu 15 yıl öncesine göre %32.9 düşerek ortalama 121.4 g/km olarak gerçekleşmiş ve en düşük seviyeye ulaşmıştır (Society of Motor Manufacturers and Traders', 2016). Bu durum CO₂ emisyonunun azaltılmasında ve buna hizmet edecek üretimin gerçekleştirilmesinde uygulanan motorlu taşıtlar vergisinin etkinliğini kanıtlamaktadır.

2.2. Türkiye’de Uygulanan Motorlu Taşıtlar Vergisi

AB üyesi ülkelerde çevre politikası aracı olarak vergilerden etkili bir şekilde yararlanılmasına rağmen, Türkiye henüz vergileme alanında önceliği çevreye verecek bir vergi politikası değişimine gidememiştir. Ülkemizde halen yürürlükte olan motorlu taşıtlar vergisi, bunun en somut örneği konumundadır. Türkiye’de motorlu taşıtlar bir servet göstergesi olarak kabul edilmekte ve motorlu taşıtlar vergisi servet vergisi kapsamına dahil edilmektedir. Oysa AB üyesi ülkelerde motorlu taşıtlar vergisi çevre kirliliği ile mücadele edilebilecek bir çevre politikası aracı olarak görülmekte ve verginin mali fonksiyonu ikinci planda değerlendirilmektedir (Yalçın, 2013: 152-153).

MTV vergi sistemimize 1957 yılında “Hususi Otomobil Vergisi” ile girmiştir. Bu kanun 1963 yılında değişikliğe uğrayarak “Motorlu Kara Taşıtları Vergisi” şekline dönüştürülmüştür. 1980 yılında “Motorlu Taşıtlar Vergisi” adını alan vergi, ilerleyen yıllarda özellikle tarifeler noktasında önemli değişikliklere uğramasının yanı sıra kapsamı da genişletilerek başlangıçta yalnızca özel otomobillerden alınırken, sonraki yıllarda diğer motorlu kara taşıtları, uçaklar ve helikopterleri de kapsamına almıştır (Tosuner ve Arıkan, 2013: 453).

197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu’nun (MTVK) 1’inci maddesinde bu kanunun ilgili maddelerine göre tespit edilen tarifelerde yer alan; Karayolları Trafik Kanunu’na göre trafik şube veya bürolarına kayıt ve tescil edilmiş bulunan motorlu kara taşıtları ile Ulaştırma Bakanlığı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü’ne kayıt ve tescil edilmiş olan uçak ve helikopterlerin motorlu taşıtlar vergisine tabi olduğuna hükmedilmiştir. 2009 yılında yapılan bir düzenleme ile liman veya belediye siciline kayıt ve tescil edilmiş olan motorlu deniz taşıtları verginin kapsamından çıkartılmış bulunmaktadır.

Buna göre MTVK (I), (II) ve (IV) sayılı tarifeler olmak üzere üç tarifeden oluşmaktadır. MTVK’nın 5 ve 6’ncı maddelerine göre otomobil, kaptıkaçtı, arazi taşıtları ve benzerleri ile motosikletler (I) sayılı tarifeye göre, (I) sayılı tarife yazılı taşıtlar dışında kalan, motorlu kara taşıtları (II) sayılı tarifeye göre ve uçak ve helikopterler ise (IV) sayılı tarifeye göre vergilendirilmektedirler.

Tarifelerin genel yapıları incelendiğinde (I) sayılı tarife taşıtların motor silindir hacimleri ve yaşları, (II) sayılı tarife taşıtların cinsleri, oturma yeri, motor silindir hacmi, azami toplam ağırlıkları ve yaşları, (IV) sayılı tarife ise uçak ve helikopterlerin azami kalkış ağırlıkları ve yaşları vergilendirme bakımından esas alınmaktadır. Buna göre taşıtların motor silindir hacimleri, oturma yerleri ve ağırlıkları arttıkça ödenecek vergi miktarı artmakla birlikte, yaşları arttıkça ödenecek vergi miktarı azalmaktadır.

Tablo 8: MTV Vergileme Ölçü ve Hadleri (2016)*

I Sayılı Tarife					
Motor Silindir Hacmi (cm ³)	Taşıtların Yaşları ile Ödenecek Yıllık Vergi Tutarı (TL)				
	1-3 Yaş	4-6 Yaş	7-11 Yaş	12-15 Yaş	16 ve Yukarı Yaş
1-Otomobil, kaptıkaçtı, arazi taşıtları ve benzerleri					
1300 cm ³ ve aşağısı	623,00	434,00	243,00	184,00	66,00
2-Motosikletler					
100 - 250 cm ³ e kadar	118,00	89,00	66,00	42,00	17,00
II Sayılı Tarife					
Taşıtların Cinsi ve Oturma Yeri/ Azami Toplam Ağırlık	Taşıtların Yaşları ile Ödenecek Yıllık Vergi Tutarı (TL)				
	1-6 Yaş	7-15 Yaş		16 ve Yukarı Yaş	

1) Minibüs	748,00	495,00	243,00	
2) Panel van ve motorlu karavanlar (Motor Silindir Hacmi)				
1900 cm ³ ve aşağısı	997,00	623,00	371,00	
3) Otobüs ve benzerleri (Oturma Yeri)				
25 kişiye kadar	1.886,00	1.127,00	495,00	
4) Kamyonet, kamyon, çekici ve benzerleri (Azami Toplam Ağırlık)				
1.500 kg'a kadar	672,00	446,00	220,00	
IV Sayılı Tarife				
Taşıt Cinsi ve Azami Kalkış Ağırlığı	Taşıtların Yaşları ile Ödenecek Yıllık Vergi Tutarı (TL)			
	1-3 Yaş	4-5 Yaş	6-10 Yaş	11 ve Yukarı Yaş
Uçak ve helikopterler				
1.150 kg'a kadar	12.616,00	10.089,00	7.566,00	6.051,00

* Tabloda her taşıt cinsi için belirlenen ilk ölçülere yer verilmiştir.

Tablo 8'den de görüldüğü gibi taşıtların vergilendirilmesinde emisyon salınımları dikkate alınmamaktadır. 28 AB ülkesinde toplam CO₂ emisyonunun yaklaşık % 25'inin ulaştırmadan kaynaklandığı göz önünde bulundurulduğunda (IEA, 2015: 66) ulaşım araçlarının CO₂ salınımlarını azaltacak şekilde düzenlenmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan Türkiye'de uygulanan MTV'nin emisyon salınımını azaltmadığı gibi, daha çok CO₂ emisyonuna neden olan eski otomobillerden daha az miktarda vergi alması çevresel sorunlarla mücadelede verginin yetersizliğini ortaya koymaktadır. İşte bu durum MTV'nin emisyon salınımını dikkate alacak şekilde revizesini gündeme getirmiştir.

Sonuç

Günümüzde 20 AB ülkesi tarafından motorlu taşıtlar vergisi CO₂ emisyonuna dayandırılarak emisyon azatımı noktasında etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'de de Maliye Bakanlığı'nca motorlu taşıtlar vergisinin aynı amaca hizmet edecek şekilde yeniden düzenlenmesi çalışmaları başlatılmış ve tüm ülke uygulamaları incelenerek Almanya ve İngiltere model alınmıştır.

Almanya ve İngiltere uygulamaları incelendiğinde 01.07.2009 tarihinde bu uygulamaya geçen Almanya'da yıllık dolaşım vergisi adı altında bir motorlu taşıtlar vergisi uygulandığı anlaşılmaktadır. Bu vergi otomobillerin motor hacimleri ile CO₂ emisyonlarını baz almakta ve bu noktada dizel motorlu otomobilleri daha yüksek oranda vergiye tabi tutmaktadır.

İngiltere'de ise motorlu taşıtlar vergisi 1 Mart 2001 tarihinden itibaren uygulanan yıllık motorlu taşıtlar vergisi ile 1 Nisan 2010 tarihinden itibaren tescil edilen ilk yıl için alınan motorlu taşıtlar vergisi olmak üzere ikili bir yapı göstermektedir. Yıllık motorlu taşıtlar vergisi kapsamında 1 Mart 2001 öncesi tescil edilen otomobilleri motor hacmine göre vergilendiren İngiltere, bu tarih ve sonrasında tescil edilen otomobillerde ise vergiyi CO₂ emisyonuna dayandırmaktadır. Ödenecek vergi miktarlarını sınıflara ayırarak daha düşük emisyon yapan sınıfta bulunan otomobilleri daha düşük miktarda vergilendiren İngiltere'de ayrıca alternatif yakıtlı otomobillerde 10 £ indirim uygulanmaktadır.

Her iki ülke uygulamasında da otomobiller ve diğer taşıtlar türlerine göre ayrı vergilendirilirken, Almanya otomobillerin vergilendirilmesinde İngiltere'den farklı olarak, uygulama sonrasında tescil edilen otomobillerin de motor hacimlerini baz almakta ve dizel motorlu otomobilleri daha yüksek oranda vergiye tabi tutmaktadır. Her iki ülke bakımından varılabilecek en önemli sonuç şüphesiz verginin başarısı ve etkinliği olmaktadır.

Küresel kamusal mal olan çevresel sorunlarla mücadele noktasında Türkiye'de yapılması planlanan değişikliğin olumlu sonuçlar yaratacağı düşünülmektedir. Ancak düzenlemenin başarısı için, yeni düzenleme ile asıl hedeflenenin mali amaç olmayıp, çevre sorunları ile mücadele edilmesi olduğunun bireylerce kabulü ve çevre duyarlılığının artması büyük önem taşımaktadır. Bunun için Türkiye'de bugüne dek servet vergisi olarak uygulanan motorlu taşıtlar vergisinin çevre vergisine dönüş mantığı iyi kurgulanmalı ve bireylerin düşük emisyonlu araç sahibi olabilmeleri amacıyla KDV ve ÖTV muafiyetleri gündeme alınmalıdır. Ayrıca, daha düşük emisyon yayan araçların teşviki amacıyla Fransa'da uygulanan yeni alınan araçların emisyonunun belirlenen miktarın altında olmasına bağlı olarak prim verilmesi uygulamasının Türkiye'de de uygulanmasının yeni araç alımının teşviki bakımından etkili olabileceği düşünülmektedir.

MTV'ye ilişkin yapılması gereken en önemli düzenlemelerden biri şüphesiz elektrikli ya da hibrid elektrikli otomobil kullanımının teşvikine yönelik düzenlemelerdir. Avrupa ülkelerinin bir çoğunda uzun süredir kullanımı özendirilen bu otomobillerin kullanımının zorunlu hale getirilmesi yönünde çalışmalar başlamış bulunmaktadır. Bu anlamda Türkiye'de yapılacak düzenlemelerin yakın zamanda yeniden çağın gerisinde kalmaması ve küresel kamusal mal olan çevrenin korunması için gereken küresel işbirliğine yeterli katkı sağlayabilmesi için gereken düzenlemeleri içermesi önem taşımaktadır.

CO₂ emisyonuna dayalı motorlu taşıtlar vergisi uygulamasının başarısı açısından Özel Tüketim Vergisi'nde de ilgili değişikliklerin yapılması son derece önem taşımaktadır. Gerek özel tüketim vergisinin II sayılı listesinde yer alan motorlu taşıt araçlarının vergilendirilmesinin yeni sisteme uyarlanması, gerekse I sayılı listede yer alan akaryakıt ürünlerinin vergilendirilmesinde daha az emisyon yayan yakıtların daha düşük miktarda vergilendirilmesi yeni motorlu taşıtlar vergisinin çevreyi koruma amacındaki başarısını pekiştireceği açıktır. Örneğin 98 oktan benzinin 95 oktana göre egzoz emisyonlarında bir iyileşme sağladığı bilinmektedir. Bu nedenle şu anki mevcut durumun aksine daha düşük miktarda vergilendirilmesi yapılmak istenen uygulamanın amacına daha uygun düşecektir. Ayrıca, Türkiye'de Plan Bütçe Komisyonu'nda kabul edilerek 01.01.2017'den itibaren uygulamaya uygulanacak olan tasarı ile Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nda yapılan değişikliğin vergi adaletinin sağlanması bakımından da olumlu olacağı düşünülmektedir. Zira motor hacmini esas alarak daha lüks otomobillerin daha yüksek oranda vergilendirilmesi amacıyla uygulanmaya başlanan ÖTV, zamanla lüks otomobillerin düşük motor hacimli üretilmeleri nedeniyle amacından sapmış bulunmaktadır. Bu anlamda İngiltere'de uygulanmaya başlanacak sistemde değeri yüksek otomobiller için alınacak ilave vergiye benzer şekilde Türkiye'de de otomobillerin motor hacimlerinin yanı sıra fiyatlarının baz alınması vergi adaletinin sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Ağca, B., 2003. Küresel Kamu Malları, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar*, (11), <http://www.mfa.gov.tr/kuresel-kamu-mallari.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 21.06.2016).
- Alp, A., 2013. Havayı Kirleten Araç Sahipleri Yandı. *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/24971448.asp>, (Erişim Tarihi: 20.06.2016).
- Angloinfo Germany. Vehicle Tax, <https://www.angloinfo.com/germany/how-to/page/germany-money-german-taxes-vehicle-tax>, (Erişim Tarihi: 20.06.2016).
- Boyce, C., 2016. Changes to the car tax system in 2017. *Saga*, <https://www.saga.co.uk/magazine/motoring/cars/using/2016/ved-car-tax-changes-2017/2>, (Erişim Tarihi: 04.11.2016).
- Ernst & Young. 2013. Tax Alert Croatia 02/2013, [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Croatia_Tax_Alert_02_2013_English_Version/\\$FILE/Ernst%20&%20Young%20Tax%20Alert%2002_2013.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Croatia_Tax_Alert_02_2013_English_Version/$FILE/Ernst%20&%20Young%20Tax%20Alert%2002_2013.pdf), (Erişim Tarihi: 21.06.2016).
- European Automobile Manufacturer's Association (ACEA). 2015. *ACEA Tax Guide 2015*, Brussels: European Automobile Manufacturer's Association.
- European Automobile Manufacturer's Association (ACEA). 2016. CO₂ Based Motor Vehicle Taxes in the EU in 2016, http://www.acea.be/uploads/publications/CO2_tax_overview_2016.pdf, (Erişim Tarihi: 15.06.2016).
- Federal Ministry of Finance. 2016. An ABC of Taxes, http://www.bundesfinanzministerium.de/Content/EN/Standardartikel/Press_Room/Publications/Brochures/2012-10-30-abc-on-taxes-pdf.pdf?__blob=publicationFile&v=4, (Erişim Tarihi: 20.06.2016).
- Gov.UK. 2016a. Calculate Vehicle Tax Rates, <https://www.gov.uk/calculate-vehicle-tax-rates>, (Erişim Tarihi: 20.06.2016).
- Gov.UK. 2016b. Vehicle Tax Rates Tables, <https://www.gov.uk/vehicle-tax-rate-tables>, (Erişim Tarihi: 20.06.2016).
- Gov.UK. 2016c. Policy Paper Vehicle Excise Duty, <https://www.gov.uk/government/publications/vehicle-excise-duty/vehicle-excise-duty>, (Erişim Tarihi: 03.11.2016).
- International Energy Agency (İEA). 2015. *CO₂ Emissions From Fuel Combustion Highlights*, Paris: OECD/ IEA.
- Kirmanoglu, H. Yılmaz, B. E. ve Susam, N. 2006. Maliye Teorisi'nin Çıkmazı: Küresel Kamusal Mallar (Kalkınma Yardımları İçinde Küresel Kamusal Malların Finansmanı, *Maliye Dergisi*, (150), 25-52.
- National Aeronautics and Space Administration. 2013. Research News: NASA Finds 2012 Sustained Long-Term Climate Warming Trend, <http://www.giss.nasa.gov/research/news/20130115/>, (Erişim Tarihi: 21.06.2016).
- OECD. 2013. Comparisons of CO₂-related tax rate differentiation in motor vehicle taxes, <http://www2.oecd.org/ecoinstant/queries/MotorVehicleCO2.htm>, (Erişim Tarihi: 27.05.2013).

- Özpeynirci, E. 2016. Dizel Ölüyor mu?. Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/dizel-oluyor-mu-40120457>, (Erişim Tarihi: 04.11.2016).
- Rubik F. and Mityorn, L. 2011. CO₂-based Motor Vehicle Tax. Corpus, <http://www.scp-knowledge.eu/sites/default/files/Mityom%20and%20Rubik%202011%20CO2%20based%20motor%20vehicle%20tax.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.05.2013).
- Sabah. 2013. Emisyon Oranına Göre Vergi Geliyor. <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2013/03/10/emisyon-oranina-gore-vergi-geliyor>, (Erişim Tarihi: 20.06.2016).
- Society of Motor Manufacturers and Traders'. 2016. 10 Facts about the New Car Market in March, <http://www.smmt.co.uk/2016/04/10-facts-about-the-new-car-market-in-march/>, (Erişim Tarihi: 20.06.2016).
- Statista, 2016. Number of Passenger Cars and Commercial Vehicles in Use Worldwide from 2006 to 2014", <http://www.statista.com/statistics/281134/number-of-vehicles-in-use-worldwide/>, (Erişim Tarihi: 21.06.2016).
- Şaşmaz, M. Ü., 2016. "Validity of Double Dividend Hypothesis in EU-15 Countries", Global Journal on Humanities and Social Sciences, 4(2016), s. 30-36.
- Tekin A. ve Şaşmaz, M.Ü., 2016. Küreselleşme Sürecinde Ekolojik Riskleri Azaltmada Çevresel Vergilerin Etkisi: Avrupa Birliği Örneği, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 23(1), 1-17.
- The World Bank. 2008. What are Global Public Goods?. 2008 Annual Review of Development Effectiveness. <http://go.worldbank.org/JKZLIHR2B0>, (Erişim Tarihi: 21.06.2016).
- Tosuner, M. ve Arıkan, Z. 2013. *Türk Vergi Sistemi*, İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- U.S. Energy Information Administration. 2016. Total Carbon Dioxide Emissions from the Consumption of Energy (Million Metric Tons), <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=90&pid=44&aid=8&cid=CG1,&syid=2000&eyid=2011&unit=MMTCD>, (Erişim Tarihi: 16.06.2016).
- World Health Organization. 2016. Global Public Goods, <http://www.who.int/trade/glossary/story041/en/>, (Erişim Tarihi: 21.06.2016).
- Yalçın, A. Z. 2013. Potansiyel Bir Çevre Vergisi Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi: Avrupa Birliği ve Türkiye Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 141-158.
- Yeşil Sokak. 2013. Dizel mi Benzinli mi Tercih Edilmeli?, <http://yesil-sokak.blogspot.com.tr/2013/04/dizel-mi-benzinli-mi-tercih-edilmeli.html>, (Erişim Tarihi: 04.11.2016).

POLİTİK EKOLOJİDE DOĞA-TOPLUM DİYALEKTİK BİRLİĞİNE KURAMSAL BİR BAKIŞ: TOPLUMSAL DOĞA ve DOĞANIN KAPİTALİST ÜRETİMİ TEZİ

Nejdet ÖZBERK¹

Özet

Politik ekoloji, doğa ve toplumun insan ve insan dışı varlıkları içeren politik bir ekonomide birlikte üretildiğini iddia eden bir yaklaşımdır. Pek çok teorisyen, alanı hâkim insan-çevre ilişkileri yaklaşımının “apolitik” analizinin aksine çevreyle toplumsal ilişkileri daima politik olarak tanımlar: bu ilişkilerin daima iktidar ilişkileri tarafından biçimlendirildiği, toplumsal farklılık ve eşitsizlikler tarafından yapılandırıldığı ve yeniden üretildiği alanın önemli ve ayırıcı argümanlarıdır. Politik ekoloji toplumsal ve çevresel süreçleri sadece açıklamaya değil, aynı zamanda toplumsal adalet ve radikal siyaset yönelimli alternatif bir anlayış getirmeye de çalışan bir yaklaşımdır. Batı düşüncesinde toplum doğa ilişkisini açıklamaya yönelik üç ana yaklaşım vardır: teknomerkezci, ekomerkezci ve toplumsal. İlk ikisi düalist bir açıdan, doğayı dışsal ve evrensel görür. Bu düalizm çevre iktisadının teknomerkezçiliğinde olduğu gibi yeşillerin radikal ekomerkezçiliğinde de bulunur. Teknomerkezçilik araçsal aklı önceliklendirir ve doğanın kontrolünü insan mutluluğunun bir aracı olarak görür. Bunun aksine ekomerkezçilik insanlığa değil doğaya öncelik verir. Fakat üçüncü bir yaklaşım, doğanın toplumsal üretimi yaklaşımının bu iki yaklaşıma karşı ayırıcı üstünlükleri vardır. Bu yaklaşım toplum (kapitalizm) ve doğa arasında ontolojik bir ayrımı reddeder, kapitalist bir dünyada doğanın artık doğal olmadığını, söylemsel (ideolojik) ve maddi düzeyde sermaye birikimi hizmetinde üretildiğini ve çevresel sorunların ve bunların çözümünün ancak kapitalist ekonomi politiğin gerçekliklerinin anlaşılması sayesinde açıklanabileceğini ileri sürer. Bu makalede toplumsal doğa ve doğanın üretimi tezi eleştirel bir yaklaşımla analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Politik ekoloji, doğanın ekonomi politiği, doğa toplum diyalektiği, toplumsal doğa, doğanın üretimi.

JEL KODU: P48 Q56, Q57

¹ Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, e-mail: nozberk@hotmail.com.

A THEORETICAL LOOK AT THE DIALECTICAL UNITY OF NATURE-SOCIETY IN POLITICAL ECOLOGY: SOCIALNATURE AND THE CAPITALIST PRODUCTION OF NATURE THESIS

Abstract

Political ecology is an approach argues that nature and society are produced together in a political economy that includes humans and non-humans. Many theorists define the field in opposition to “apolitical” analyses of dominant human–environment relationships: analysis of ways in which social relationships with the environment are always political, always shaped by power relationships, and structured by and reproductive of social difference and inequality, have been major and distinguishing arguments in political ecology. Political ecology is normative in its approach, that seek not just to explain social and environmental processes, but to construct an alternative understanding of them, with an orientation toward social justice and radical politics. In western thought, there have been three major approaches to nature society relationships: technocentric, ecocentric and social. The first two see in a dualist way, as external and universal. This dualism, found in the technocentrism of environmental economics as well as in the radical ecocentrism of greens. Technocentrism, prioritise instrumental reason and sees the control of nature as a means to the human happiness. By contrast, ecocentrism place nature rather than humanity first. But the third, the social production of nature approach has distinct advantages over former conceptualisations. It denies an ontological separation between society (capitalism) and nature. Its claim is that in a capitalist world, nature is no longer natural, but instead, actively produced at a discursive and material level in the service of capital accumulation. The production of nature thesis suggests that we can best explain environmental questions and their solution through an understanding of the realities of capitalist political economy. In this article social nature approach and the production of nature thesis analysed critically.

Key Words: Political ecology, political economy of nature, nature society dialectics, socialnature, production of nature.

Giriş

İnsan coğrafyasında toplum doğa ilişkisi 1970'lere kadar apolitik kültür-insan ekolojisi yaklaşımları üzerinden açıklanır (Robbins, 2012). Makalemizin konusu ise özellikle toplum ve doğa arasında diyalektik bir birlik olduğunu ve çevresel sorunların üretim ve sınıf ilişkilerini içeren ekonomi politik, cinsiyet ilişkileri, devlet ve kurumları, sömürgecilik ve yeni sömürgecilik gibi uluslararası politik ilişkiler, bilimsel ve teknik bilginin mimarisi gibi toplumsal süreçler tarafından biçimlendirildiğini savunan politik ekoloji literatürüyle gündeme girmiştir. İnsan-doğa ilişkisini etkileyen faktörlerin çeşitliliğine rağmen bu ilişkiler arasında işleyen bir nedensellik zinciri bulunur. Doğaya çatışma üzerinden bakan ve iktidar ilişkilerini toplum doğa ilişkileri analizinin merkezine yerleştiren ekonomi politik yaklaşımdan kaynaklanan politik ekoloji çalışmaları 1980'lerde artar (Robbins, 2012; Neumann, 2014; Perreault et al.2015). 1960'lardaki kırsal dönüşüm, dayanışma, devrim ve köylülük üzerine araştırmalar geri dönerken, 1980'lerde tarihi alt sınıfların bakış açısından anlamaya ve yazmaya çalışan Maduniyet Çalışmaları kırsal Güney direnişlerine yeni bir bakış getirmiştir. Bu yüzden alana ilişkin çalışmaların çoğu tarımsal ve marjinal toplulukların mücadelelerinin yoğunlaştığı Üçüncü Dünya ülkeleri üzerinedir (Bryant ve Bailey, 1997; Swyngedouw, 2004).

Aynı dönemde kentsel alanda toplumsal, politik ve çevresel süreçlerin ve olayların biraradalığını ve karşılıklı bağımlılığın önemini öne çıkaran *kentsel politik ekoloji* yaklaşımı da gelişmeye başlar. Kentsel politik ekoloji kenti ve doğayı ayrı alanlar olarak değil, karşılıklı ilişki içinde birbirini kuran dinamikler olarak inceler ve kentsel çevre sorunlarını da kapitalizm gibi küresel süreçlerle bağlantılandırır (Heynen et al. 2006). Kentsel politik ekoloji yaklaşımların başlangıç noktasının doğa-kent karşıtlığının sorgulanması ve doğa ve kent kavramlarının kendilerinin toplumsal kurgular olduğunun açık edilmesi olduğu söylenebilir. Kentsel politik ekoloji, kenti ve kentleşmeyi, doğanın bittiği veya hiç olmadığı bir alan olarak anlamayı reddeder; David Harvey'in ünlü deyişiyle, "*Bir karınca yuvasının doğal olmayan bir tarafı olmadığı gibi, kesinlikle, New York şehrinin de doğal olmayan bir tarafı yoktur*" (2011: 85). Kenti yeni ve karmaşık toplum-doğa ilişkilerinin üretildiği ve mekânsallaştığı, doğanın belli şekillerde dönüştürüldüğü, bir ilişkiler yumağı olarak algılar. Bu sayede kentsel politik ekoloji, doğal olan - kentsel olan karşıtlığının ötesine geçerek kentin farklı ölçeklerdeki ekolojisini görebilmenin önünü açar. Bu yaklaşım kenti toplumsal olan ile fiziksel olanın bir araya geldiği bir süreç olarak kavramsallaştırırken, bu sürecin var olan iktidar ilişkilerinden ve "doğa"nın ne olduğuna dair tahayyüllerden bağımsız

düşünülemeyeceğini savunur. Bu anlamda kentin var olan fizikselliğinin yansıttığı (ve maskeleydiği) sosyo-ekolojik ilişkilerdeki asimetri ve adaletsizlikleri görünür kılmayı hedefler. Kentsel mekânın doğa-toplum etkileşimleriyle üretildiği ve bu etkileşimlerin tarihselliğini yansıttığından hareketle, kent mekânının (organizasyonu, üretimi ve dağılımının) eşitsiz toplumsal ilişkilerin damgasını taşıdığını ve çoğu kez bu eşitsizlikleri yeniden üretmeye hizmet ettiğini gösterir (Akbulut ve Candan, 2014: 285).

Egemen politik ve ekonomik yapıları eleştirmeye, teorik ve ampirik normatif politik argümanlarda bulunmaya odaklı bir araştırma alanı olan politik ekoloji, günümüzde çevresel bozulma ve marjinalleşmeden, çevresel koruma ve kontrole, çevresel çatışmadan çevresel özne ve kimliklere, politik nesne ve aktörlerden iklim değişiminden, uluslararası meta zincirine kadar çok geniş bir alana yayılsa da ağırlıklı olarak devlet, sermaye ve çokuluslu şirketler karşısında zayıf yerel toplulukların mücadelelerine ve doğanın iktidar ilişkileri üzerinden dönüştürülmesine odaklanır (Robbins, 2012; Neumann, 2014; Perreault et al, 2015; Bryant et al, 2015). Bu alandaki çalışmalar özellikle yoksullaştırılan, dışlanan ve sömürülenlerin bakış açısından marjinalleşme ve çatışma süreçlerini anlama arzusundan kaynaklanmıştır. Politik ekologlar da devlet ve toplumsal hareketler gibi örgütlü gruplardan ziyade enformel, örgütsüz politika pratiklerini incelemeyi tercih etmişlerdir: kentte ve kırdaki marjinalleşme, çatışma ve direniş.

Yerli literatüre gelince, Türkiye’de toplum doğa ilişkileri literatürüne baskın yaklaşım, hakim toplumsal iktidar ve hegemonik güçler yararına bilgiler üreten teknokratik ve dolayısıyla dualist bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım ekolojiyi ve doğa toplum ilişkilerini ekonomi ve politikanın da bir analiz nesnesi değil, ağırlıklı olarak sadece fen bilimlerinin bir inceleme alanı olarak görür (Sevgi, 2015). Sosyal bilimleri, özellikle (beşeri) coğrafya disiplini doğa ile ilgili çalışmaların ilgi alanı dışında bırakan insan merkezli yaklaşımın ağırlığı, disiplinler arası bakış açısının eksikliği, akademiye hakim kalkınmacı, ilerlemeci retoriğin baskınlığı ve bu türden araştırmalara zemin oluşturacak toplumsal pratiğin yokluğu nedeniyle Türkiye’de ekoloji ve özellikle toplum doğa ilişkilerini ekonomi politik üzerinden ve diyalektik bir yaklaşımdan ele alan politik ekoloji çalışmaları görece daha yenidir (Arsel, 2012; Aksu et al.2016:19-23). Politik ekoloji çalışmaları batıdaki aksine coğrafya disiplininden değil, siyasal bilimler (kentleşme ve çevre) ile iktisat alanından doğmuştur.² 1990’ların ikinci

² Türkiye’de ekoloji, uzun süre sadece fen bilimleri alanı olarak, ekonomik ve siyasal boyutundan kopuk görülmüş ve toplumsal sistemin dışında bir alan olarak ele alınmıştır. Bu yüzden toplum doğa ilişkilerine ilişkin kavramsal tartışmalar da oldukça yenidir. Bunu ekoloji ve “çevrebilim” ayrımına ilişkin terminolojik tartışmalarda görürüz (Sevgi, 2015). Doğa kavramının aksine çevre biz insanları diğer herşeyle çevrili merkezde gördüğünü ima eden antroposantrik ve dualist bir kavramdır. Bunun aksine eko (doğa) ise bağımsız

toplulukların, entegre sistemlerin ve kurucu parçalar arasındaki güçlü bağlantıları ima eder. Dolayısıyla 1980 sonrası ekonomik ikliminde entelektüel ve akademik düzeyde hakim yaklaşım doğayı ve ekolojiyi çevre, çevreyi de insandan ayırık gören insan-çevre bakış açısının ve kurumsal düzeyde de toplum doğa ilişkilerine ilişkin serbest piyasa çevreciliği uygulamalarının damgasını taşır. Ancak Bergama köylü direnişi ile başlayan ve günümüzde HES ve maden karşıtı mücadelelerle yükselen son dönem toplumsal hareketler dalgasının doğayı toplumsallaştırarak bu görüntüyü sarstığı da bir gerçektir. Toplumsal pratik açısından günümüz Türkiye’inde iki tür, çevre/ekoloji anlayışı ve hareketi olduğu söylenebilir: Birincisi devlet ve şirketlerin çevre koruma söylemine dayanan sığ çevrecilik, sermaye ve devlet çevreciliği, ikincisi de yeşil-ekolojist hareket. Birinci hareket mevcut değerler ve üretim, tüketim ilişkilerinde radikal değişiklikler yapmaksızın çevre sorunlarının yönetsel bir yaklaşımla çözülebileceğine inanan anaakım çevreci hareketleri de kapsar. Ekolojist hareket ise, çevrecilikten daha radikal bir akımdır. Sürdürülebilir bir toplum doğa ilişkisinin, insan dışı dünya ile ilişkimizde ve toplumsal ve politik yaşam tarzlarımızda radikal değişiklikler yapmadan imkansız olduğunu savunur. Bu iki terim, genellikle birbirinin eşdeğeri ya da eşanlamlısı olarak tanımlanırsa da kavramsal olarak birbirinden tamamen farklı anlamları ifade ederler. Çevrecilik aşamalı reformlarla ve teknolojik gelişmelerle çevreye verilen zararın azaltılması veya giderilmesini amaçlar, anaakım politik ve ideolojik yaklaşım olmasına rağmen çevresel sorunların sistemik köklerine inmez. Liberal bir doğa anlayışının uzantısı olarak mevcut siyasi ortamda, insan-doğa ilişkisinin derinliklerine inmeden, geçici değişim ve reformlarla ekolojik krizi dizginlemeyi amaçlar. Bu bağlamda çevreciler, insanın doğa üzerinde/n kurduğu tahakkümün ortadan kaldırılması gibi radikal bir bakış açısından çok korumacı, muhafazakâr bir yönelime sahipler. Bunun aksine ekolojistler, insanı doğa üstünde hâkim kılan insanmerkezciliğin, toplumsal ve politik uygulamalarına karşı radikal bir tutum sergiler. Çevre korunması, ağaçlar ve yeşil alanlar için tasalanmakla kalmazlar, aynı zamanda ekolojik sorunların aslında ekonomik ve politik sorunların bir yansıması olduğundan hareketle bu sorunları politikanın bir parçası olarak gören radikal eylemciler ve gruplar olarak mevcut sosyoekonomik yapıya da meydan okurlar. Türkiye’de ekoloji mücadelelerinin politik boyutunu kavramamakta ısrar eden alışlagelmiş verili “çevreci” anlayış, “sistem içi çevrecilik” olarak tanımlanırken ekolojist hareketler parçalı da olsa kırsal ve kentsel yerel hareketlerle bağlar geliştirmeye çalışan, ekolojinin kapitalizm ve sınıf mücadelesiyle bağını kuran sol-yeşil bir çizgiyi temsil eder. Doğaya ilişkin sorunları bir sistem sorunu olarak gören sağ ve muhafazakâr ekolojist bir tavrın ve grubun varlığından bahsedilemez. Sol-yeşil gelenek ise özellikle 1980’lerden itibaren uygulamaya sokulan neoliberal politikaların doğaya yansımalarını sorunsallaştıran ve sivil örgütlenmeler üzerinden mücadele veren gruplarda yankı bulur. Ancak Türkiye’de özellikle toplumsal muhalefetin bastırıldığı dönemlerde gelişen ekoloji hareketi, geleneksel sınıf hareketleriyle arasına mesafe koymuştur. Bu bakış açısının yarattığı alışkanlıkla ekoloji mücadeleleri toplumsal muhalefetin diğer bileşenleri ile bir araya gelmediği gibi, çoğu noktada apolitik tutum olan bir çevre mücadelesi geleneği de yaratılmıştır. Fakat son yıllarda ekoloji mücadelelerinin toplumsal tabanında ve içeriğinde önemli dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır (Erensü et al. 2016; Çoban et al. 2015). Öte yandan Türkiye’de ekolojist hareketlerin ortak bir politik ekseninde örgütlenmeye sahip olmadığı ve iki farklı kolu ve iki ayrı beslenme damarı olduğu görülür. İlk kolun içinde, Murray Bookchin’i referans alan Toplumsal Ekoloji grubu, alaylı ekolojistlerden oluşan Demokratik Toplum Hareketi ve anarşist perspektiften Sosyal Ekolojist Dönüşüm Derneği yer alır; ikinci kol ise tarihsel materyalizmi ve Marksizmi referans alan Ekoloji Kolektifi’dir. Bookchin eğilimi, Mezopotamya Ekolojik Toplum Derneği, Toplumsal Ekoloji Grubu, Sosyal Ekolojist Dönüşüm Derneği ve Demokratik Toplum Hareketi içinde gözlenir. Toplumsal Ekoloji Grubu, Ekoloji Kolektifi’ni ‘fazla’ Marksist’ bulduğu için Yeşiller grubuyla birlikte hareket etmektedir. Bu damar günümüzde kentsel bazda ekoloji meclisleri ile örgütlenmesini sürdürmektedir. Birinci kol etnisite, kültür ve kimlik vurgusu taşıırken, ikinci kolda sınıf vurgusu baskındır. Özlüer (2005) Türkiye’de ekolojist hareketlerin temel özelliklerini şöyle sıralar: Türkiye’de ekoloji hareketlerinin tamamı, gerçekleştirmek istedikleri toplumsal yaşama ulaşmayı sağlayacak örgütsel birikimden uzaktırlar. Çok parçalı ve zayıftırlar. Bu parçalı hareketlerin “siyasal iktidar perspektifleri” netleşmemiştir. Hiyerarşi ve otoriteyi reddeden ekolojistler bile örgüt içinde kişisel özelliklerden kaynaklanan farklılıkların anti otoriter kılınmasında görece başarısız kalmışlardır. Kendi gündemlerini politik gündem konusu haline getirmeye çalışan aksiyoner hareketlerle, bu hareketlere lojistik olarak bilimsel destek sunan kişi ve hareketlerin birlikte hareket etme becerileri gelişkin değildir. Ekoloji hareketlerinin söylemlerindeki çoğulluk, hareketin kadrolarının ve kitlelerinin niteliksel zenginliğini yaratmaya yetecek güçte değildir. Ekoloji hareketlerinin gündemleri, karşılarına aldıkları egemen kalkınma paradigmasının ideolojik hegemonyasını kırabilecek bir toplumsal meşruiyete kavuşmuş değildir. Ekoloji hareketlerinin gündemlerini tartıştırtırken yaratılan kamuoyu, bu gündemlerin arkasındaki tarihsel birikimle halk tanıştırlamadığı için ketum kalmaktadır. Ayrıca sınıf mücadelesine uzak durulduğu gibi, ekolojik sorunlarla emek mücadelesi arasındaki kuramsal paralelliklerin kurulması konusundaki başarısız, ekolojik sorunları, kapitalist üretim biçiminin bağlamına yerleştirmek konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu yalnızca sol entelektüellerde görülen bir eksiklik değildir, genel olarak ekolojik mücadelenin bileşenlerinin de ortak kusurudur. Oysa sınıf mücadelesi ile ekolojik mücadele birbirinden ayrı, yalıtılmış, farklı iki mücadele alanı olarak görülmez. Emek ve doğa sömürsü, kapitalist üretim ilişkilerinin sonucu olan sermaye birikimi ve sömürü çatışmasının birbirinden ayrılmaz iki

yarısından itibaren çalışılmaya başlanmış ve araştırmaların sayısı ve çeşitliliği 2000'lerin başından itibaren artmıştır. Çünkü bu çalışmalar daha çok “neoliberal çitlemelere” karşı kentsel (gecekondu) ve kırsal alanlardaki (HES, maden) yerel toplumsal hareketlenmelerin “yaşam alanı savunusu” olarak ortaya çıkmaya ve artmaya başlamasıyla akademiye yansımıştır ve son dönemde doğa, çevre ve ekoloji hareketleriyle ilgili literatür yavaş ama sürekli bir şekilde genişlemektedir (Arsel, 2012; Erensü et al. 2016; Çoban et al. 2015). Türkiye’de kentsel politik ekoloji çalışmaları da yine aynı şekilde ağırlıklı olarak devlet ve sermaye güdümlü kentsel mekan dönüşümleri ile bunların ürettiği kentsel toplumsal hareketler üzerine yoğunlaşır (Akbulut ve Candan, 2014).

Bu makalenin planı şöyledir: önce araştırmanın perspektifi açıklanmış, ardından toplum doğa dualitesine ve diyalektiğine ilişkin temel teorik yaklaşımlar sunulmuş ve son olarak kapitalizm ve doğa üzerine en yeni politik ekoloji düşünüş tarzlarından biri olan “doğanın üretimi tezi” tartışılmıştır.

1. Doğa-Toplum İkililiğinin Eleştirisi

Politik ekoloji ve coğrafya literatüründe insan-toplum-doğa ilişkisini açıklamaya yönelik genel üç teorik yaklaşım vardır: Birincisi, liberal doğa ya da teknomerkezci insan-çevre yaklaşımı; ikincisi, yaban doğa ya da ekomerkezci yaklaşım; üçüncüsü, toplumsal doğa ya da eko-Marxist yaklaşım. Farklı teorik geleneklerden temellenen üç teorik yaklaşımın da 1940’larla birlikte ortaya çıktığı görülür. Özellikle savaş sonrası sınırsız ekonomik büyümenin getirdiği ciddi çevresel bedeller ve 1970’lerin küresel krizinin yarattığı ekonomik ve ekolojik kaygılar (ekolojik sınırlar anlayışı) bu yaklaşımların yükselişini sağlamıştır. Sonraki süreçte bu yaklaşımları oluşturan çevresel hareketler iki kanada ayrılmıştır: “teknomerkezci” kanat ve “ekomerkezci” kanat. Her iki kanadın da doğa ve doğanın toplum tarafından kullanımına ilişkin farklı görüşleri vardır. Öte yandan doğa ve toplum ayırımına dayanan bu iki yaklaşımın tersine bu ikiliği çözmeye yönelik iki yaklaşım geliştirilmiştir. Birinci yaklaşım, “doğanın üretimi” yaklaşımı, diğeri de toplumsal ve doğal süreçleri aklar

yönüdür. Vurgulanması gereken, günümüzde ekolojist hareketin toplumsallaşan çevre hareketlerinin ortak bir program ve mücadele zemini üzerinde birleştirme mücadelesi verdiğidir. Bu hareketler sokak, kent ve kır hareketlerine eklenmelerine rağmen geniş bir tabanı olmayan, ancak yerel ekolojik çatışmaları sorunsallaştıran ve taban hareketlerine stratejik destekler sunan hareketler olarak görülebilir. Sisteme ve devlete karşı ekolojik muhalefetin bloğunun birer parçasıdır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ekoloji mücadeleleri emekçi karakteri, sınıf mücadelesi içeriği kazanmaya ve sanayi toplumu eleştirisi ile sınırlı kalmayan bir antikapitalist muhtevaya bürünmeye başlamıştır (Horuş; 2009). Son dönem ekoloji hareketinin iki temel özelliği öne çıkmaktadır: antikapitalizm ve emeğin mücadelesiyle ekoloji mücadelesini birleştirmek. Çevre mücadelelerine sınıfsal bir bakış açısı kazandırmak. İklim adaleti forumları, yurttaşlık hareketi eğitimleri, GDO ve degrowth tartışmaları bu yöndeki somut çabaları oluşturmaktadır.

(network) olarak gören ve hem insan hem de insan-dışı actant'lara özne rolü atfeden Bruno Latour'un "aktör-network" teorisidir.³ Şimdi sırasıyla doğa toplum ikiliği üzerine kurulu liberal ve yaban doğa ile bu ikiliği aşmaya yönelik toplumsal doğa yaklaşımlarını eleştirel bir açıdan değerlendirelim.

1.1. Liberal Doğa

Bu yaklaşım, insanların bencil, kaynakların kıt, ihtiyaçların sınırsız olduğunu ve ekonominin sürekli büyümesi gerektiğini salık veren teknomerkezci, kaynak yönetimi ve sonra da "sürdürülebilir kalkınma" görüşlerinde ifadesini bulur ve temelde insanmerkezcidir (antropocentric). Liberal doğa yaklaşımı, doğayı ve toplumu iki karşıt kutupta ayrık kategoriler olarak görür. Doğayı bütünselliğinden kopuk, üretim ilişkilerinden bağımsız, toplumsal ilişkilerin dışında soyut bir olgu olarak ele alır. Sosyal ve ekolojik sorunları liberal politik ve kapitalist ekonomik ilişkilerin içkin ve ayrılmaz bir parçası olarak değil, modernitenin ve kapitalizmin yan etkileri olarak görür (Swyngedouw, 2010: 228). Teknokratik görüş, toplum doğa ilişkilerini örgütlemenin tek makul biçiminin kapitalizm olduğunu savunur, doğanın temel ekonomik (kapitalist) dönüşümünü tartışmaz. Bunun yerine çevresel sorunların derindeki sebeplerine bakmaksızın yüzeyden düzeltilmesini salık veren bir politikayı benimser. Bu görüşün taraftarları insanların doğayı ve çevreyi kullanım tarzlarında özellikle gelişmiş sanayi ülkelerinde bazı sorunlar olmakla birlikte bu sorunların teknik ve idari çözümlerinin bulunduğunu ileri sürer. Hatta bazı teknomerkezcilere göre bilim ve teknoloji doğayı insan refahı adına iyileştirebilir de. Esasında teknomerkezcilerin çoğu mevcut kapitalist ekonomik, politik ve toplumsal düzeni kucaklarlar ve insan ihtiyaçlarına uygun bir biçimde daha iyi çevre yönetimi adına bir kenara atmak yerine sadece tamir edilmesi gerektiğini salık verirler (Castree, 2001a: 3). Genel olarak üç grup teknomerkezci görüş vardır. Birinci grup ekolojik bir felaketten kaçınmak üzere nüfus artışında ve ekonomik büyümede ciddi indirimler öneren "kötümser NeoMalthusyenler". Yelpazenin diğer ucundaki ikinci grup, ekonomik büyümenin teknolojik gelişme ve kaynak kıtlığı tehdidine karşı kaynakların kullanımı için zamanlı teknolojik gelişme yönünde teşvik yarattığını savunan "iyimserler" ya da "bolluk ekolü". Üçüncü ve son olarak bu iki grup arasındaki "kaynak ve çevre yöneticiler." Bu ortadaki grup içinde günümüzün "sürdürülebilir kalkınma"

³ Bu çalışmanın kapsamının dışında kalan bu yaklaşıma ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Latour, 1987 ve 2005. Son dönemde geliştirilen bir diğer yaklaşım Jason W. Moore'un doğayı kapitalizm kapitalizmi de *oikeios*, "yaşam ağı" içine yerleştirerek Kartezyen ikiliği aşmaya çalışan, tarihsel doğa ile tarihsel kapitalizmin birleşik teorisini geliştirmeye yönelik "tarihsel dünya-ekolojisi" yaklaşımıdır (Moore, 2015)

nosyonunu savunanlar da yer alır. Neoliberal dönemde hâkim sürdürülebilir kalkınma görüşü, kapitalizmin sürekli büyüme ihtiyacına yön vermektedir (Merchant, 2005: 227).

Foster'in (2008: 137) vurguladığı gibi ekoloji karşıtı liberal doğa taraftarlarının temel özellikleri şöyle sıralanabilir: 1. şeyler arasında değişmeden kalan tek bağlantı, nakit bağıdır; 2. sermaye dolaşımına girmediği sürece, bir şeyin nereye gittiği bir sorun oluşturmaz; 3. kendi kendini düzenleyen piyasa en iyisini bilir ve 4. doğanın cömertçe verdiği şeyler, mülk sahibine verilmiş karşılıksız bir armağandır. Bunlar sırasıyla, kapitalizmde insanlar arasındaki bütün toplumsal ilişkilerin ve insanların doğayla bütün ilişkilerinin salt para ilişkisine indirildiği olgusunu ifade eder. Doğal süreçlerin birbirleriyle olan bağlantılarının kesilmesi ve bu süreçlerin aşırı derecede basitleştirilmesi insanla doğa arasındaki yegâne bağlantının nakit bağı olarak görülmesi kapitalist gelişmenin yapısında bulunan bir eğilimdir. Doğanın kapitalist bölünmesinin gelişmesiyle, doğanın unsurları bir tek ortak paydaya, yani mübadele değerine indirgenmiştir. Liberallere göre sermaye döngüsüne yeniden girmediği sürece bir şeyin nereye gittiği bir sorun oluşturmaz. Örneğin üretimin yol açtığı kirlenme problemi dışsallık olarak işlem görür: önemli olan doğal döngüler değil, sermayenin döngüsüdür. Liberallere göre bütün yaşama yön vermesi gereken ilke "doğa en iyisini bilir" ekolojik ilkesi değil, ekoloji karşıtı bir ilke olan kendi kendisini düzenleyen bir "piyasa en iyisini bilir" ilkesidir. Üretimin amacı kullanım değeri değil, mübadele değeridir. Liberaller, doğadan yararlanmanın her zaman ekolojik bir bedeli olduğunu inkar ederler. Doğanın gerçek bir değeri yoktur, doğa sermaye için karşılıksız bir lütuf, kazanç alanıdır.

Anaakım liberal doğa anlayışı ekolojik krizi topluma değil, doğaya ait bir sorun olarak görür. Bu anlayış aynı zamanda kapitalistler tarafından yaratılan toplumsal ve ekolojik sorunları tüm insanlığın sorunu ve sorumluluğu olarak görür ve gösterir. Kapitalizmin ekolojik krizine mevcut toplumsal ilişkilere dokunmadan ve üretim tarzında değişime gerek duymadan, kapitalizmin ihtiyaçlarıyla uyumlu, sürdürülebilir kalkınma, ekoverimlilik, ekolojik modernleşme ve piyasanın etkin işleyişi, teknolojik değişme çerçevesinde çözüm arar. Harvey'in (2014: 246-263) belirttiği gibi kapitalizm kendi ekonomik krizlerinde olduğu gibi ekolojik krizlerinde de bu krizleri çözmez, etraftan dolaşır. Piyasa odaklı liberal ve neoliberal yaklaşım sosyal ve ekolojik maliyetleri hesaba katmadan sadece kesintisiz sermaye birikimi ve hızlı ekonomik büyümeye endekslenmiş dizginsiz bir kapitalist dünya düzeni peşindedir ve çözümde altyapı ve üretim tarzında değişime hiç yanaşmaz. Dolayısıyla anaakım çevreciler ekolojik sorunları tamamen üç mekanik stratejiyle çözmeye peşindedir: Teknolojik yöntemler, piyasayı doğanın tüm biçimlerine uyarlama, ekolojik sömürü ve

yıkımın hâkim olduğu bir dünyada korumalı adacıklar oluşturmak (Foster, 2012: 34). Bu yaklaşımın egemenliğinde günümüzde çevre koruma ve kapitalizm doğayı ve toplumu birlikte biçimlendirmektedir, sıklıkla da işbirliği içinde (Brockington, et al., 2008: 5).

Teknokratik yaklaşım, toplum ve doğayı ontolojik olarak ayrı alanlar biçiminde görür. Doğayı çoklu ilişkiler içinde canlı varlıkların oluşturduğu bir alandan ziyade, toplumdan ayrı, ekonomik büyüme için değerli bir dizi yönetilecek nesneye indirger (Swyngedouw, 2013). Doğa ile toplum ve politika arasında bir ilişki yoktur. Doğa toplumun dışında görüldüğünden birikim, sömürü gibi toplumsal ilişkiler ve süreçlerle bağlantısızdır. Bilime, teknolojik gelişmeye, piyasa kuvvetlerine ve yönetim becerisine güvenirlir (Pepper, 1993). Bu yaklaşım, teknokratlara; uzmanlara, yöneticilere ve danışmanlara piyasanın genişletilmesini sağlayacak en uygun insanlar olarak ayrıcalık verir, sosyo-ekolojik meseleleri depolitize eder, demokratik katılımı dışlar. Teknokratik bilgiyi de nesnel ve ideoloji dışı görür. Doğaya yönelik her proje özünde politik olmasına rağmen tüm politik seçenekleri dışlar.

1.2. Yaban Doğa

Ekomerkezci yaklaşımın savunucuları toplumdan ayrı, korunmaya muhtaç bir dışsal doğa anlayışına sahiptirler. Ancak liberal yaklaşımın aksine ekomerkezçiler, toplumsal ile doğal arasında temel bir ayrım yapar ve ikincisini sabit ve evrensel görür, doğal çevreyi moral temelde insanlarla eşit ya da daha yüksek bir seviyeye yerleştirir: doğaya öncelik verir ve daha uyumlu bir insan doğa ilişkisi çağrısında bulunurlar (Braun, 2009: 25). Ekomerkezçiler, kapitalist büyüme takıntısı nedeniyle doğanın sonuna tanıklık ettiğimizi ve doğayı korumayı ve kurtarmayı önerirler. Ekomerkezçilerin çoğu politik ana akım dışında konum alır, az çok mevcut yaşam tarzının aşırı muhalifleri olarak görülür ve belli bir destek ve saygı görürler. Bu yaklaşımı savunan farklı gruplar vardır. Derin yeşillerin birçoğu günümüz endüstriyel, teknolojik kapitalist toplumların daha çevre dostu ve küçük ölçekli yaşam tarzları lehine tümenden terkedilmesi iddiasında bulunurlar. Yeşil hareket ya da “önce doğa” yaklaşımı doğaya saygı ve dönüş, mevcut üretim ve tüketim sistemlerini eleştirmek ve parçalamakla gerçekleştirmeye çalışır. Anaakım yeşiller toplumsal değişimin bireylerden başlaması gerektiğini, toplumun ekonomik yapılarında da değişime ihtiyaç olduğunu söylerler. Kapitalizmi tümenden reddetmezler, en azından küçük ölçekli versiyonlarını kabul etmeye isteklidirler; ancak toplumsal ihtiyaçların ve çevre kalitesinin kâr motifinin üzerine çıkarılmasını savunurlar. Devletin bireysel sorumlulukların geliştirilmesinde olumlu bir rol oynayabileceğini düşünürler. İlimli yeşillere karşı eko-anarşistler devlete yer vermezler.

Teknolojiyi reddetmezler, demokrasi ve bireysel özgürlükler anaakım yeşil ideolojinin temel dayanaklarıdır (Pepper, 1993: 52). Anaakım yeşiller dışında ‘eko-anarşistler’, ‘eko-feminist’ ve ‘eko-pasifistlerden oluşan daha radikal yeşiller de bulunur.

Teknomerkezci ve ekomerkezci dünya görüşlerinin ortak özellikleri vardır. Her iki yaklaşım da doğayı toplumsal değil fiziksel anlamda görür (Castree, 2001a: 13). Teknokratikler yönetmek, kontrol altına almak ya da egemen olmak, tahakküm etmekten bahsederken ekomerkezçiler korumak, uyum içinde yaşamak ve geri dönmekten bahsederler. Aşağıda açıkladığımız doğanın üretimi perspektifinden teknomerkezçilerin doğayı yönetme/iyileştirme ve ekomerkezçilerin doğayı koruma retorikleri sorgulanabilir bir “dışsal doğa” varsayımına dayanır. Her iki durumda da doğa mevcut hatta yeni ekonomik, toplumsal ve çevresel düzenlemelere meşruiyet katacak bir otorite kaynağı olarak hareket eden toplumdaki ayrı bir alan olarak görülür (Castree, 2001a: 5). Örneğin NeoMalthusyenler doğum ve tüketim seviyeleri üzerinde gaddar kısıtlamalarda bulunmak üzere büyümeye sabit doğal sınırlar nosyonuna başvururlar. Aynı şekilde derin yeşiller belli yeni teknolojik gelişmelerin doğal olmadığından şikâyet ederler ve ekolojik ve ahlaki açıdan karşı çıkılması gerektiğini savunurlar. El değmemiş insan-dışı ve korumaya muhtaç bir doğa anlayışını reddetmesiyle bu yaklaşımın şimşeklerini üzerine çeken eko-Marxist doğanın üretimi tezine göre doğanın bu şekilde dışsallaştırılması doğanın ideolojik yorumundan başka bir şey değildir. Bu sadece yanlış olmasından değil modern kapitalizm içindeki doğanın gerçeklerine karşı bizi köreltmesinden dolayı da ideolojiktir. Smith (2008: 45) bunun hâkim bir ideoloji fakat başat kapitalist çıkarılara hizmet eden bir ideoloji olduğunu iddia eder. Bunun içselleştirilmiş olduğu gerçeğini kabul etmeyi kasıtlı olarak reddetmesinden kaynaklandığını ileri sürer. Smith (2008: 65, 81) toplumsal doğa fikrini geliştirmek için iki kavrama başvurur: Birinci ve ikinci doğa. “Birinci doğa” insanın doğal çevreyi dönüştürmesi ve yıkıma uğratmasından önceki insan dışı doğayı ifade eder ve günümüzde neredeyse tükenmiştir. “İkinci doğa” insan istek ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere kapsamlı ve amaçlı bir şekilde dönüştürülen biyofiziksel süreçleri ve varlıkları ifade eder ve toplumsal sisteme karşılık gelir. Dünyanın bazı kesimlerinde el değmemiş birinci doğa hala bulunmakla beraber Smith bu birinci doğanın giderek ekonomik olarak üretilmiş ikinci doğa tarafından kapsandığını, içerildiğini ileri sürer.

Ekomerkezçiler büyük ölçekli teknolojilere, teknik ve bürokratik seçkinlere güvenmezler, merkezîyetçilikten ve maddecilikten nefret ederler. Yeşiller temelde, bireyci, idealist, apolitik, tarihsiz, anti hümanist, tutarsız, milenyarist ve ütöpik olmakla eleştirilirler (Pepper, 1993: 140-151). Endüstriyalizmi asıl sorun olarak görürken üretim araçlarının

mülkiyetini sorunsallaştırmazlar ve günümüzde de kapitalist toplumsal düzenin bir parçası haline gelmişlerdir. Hâkim yeşil düşünce kapitalizmi içeriden dönüştürmeye dayanır. Yani sistemin araçlarını kullanır, bilimselliği öne çıkarır. Ancak bunlar sonuç olarak küreselleşmiş kapitalist sistemin kendini yenilemesini ve kararlılığını sürdürmesini sağlar, dolayısıyla sömürü ve eşitsizlikler konusunda çözüm sunmazlar.

Doğaya ilişkin egemen bu iki görüş dışsal ve evrensel doğa kavramsal felsefi dikotomisi üzerine kuruludur. Dışsal doğa; toplumun dışında mevcut nesnelere ve süreçleri ifade eder ve endüstriyel kapitalizmin sürekli geri ittiği bir sınırdır. Toplumsal üretim sürecine dâhil edilmeyi bekleyen ağaçlar, kayalar, nehirler... Evrensel doğa; insanı da kapsayan ebedi doğadır. İçsel doğa insanı ifade ederken dışsal doğa insanın içinde yaşadığı toplumsal ve fiziksel çevredir. Bilimsel doğa ise (nesne) toplumsal bağlamından koparılmış doğadır: insan ve toplum bu doğadan sürgün edilmiştir. Doğayı dışsal, içkin ve evrensel bir alan olarak görmenin büyük dezavantajları vardır: Birincisi, doğaya toplumsal yargı ve politik çıkarılardan bağımsız bakılamaz. İkincisi doğaya ilişkin ifadeler yanlıdır. Üçüncüsü doğaya ilişkin iddialar ve eylemler iktidar ve tahakküme hizmet aracı işlevi görebilir. Dışsal doğa anlayışı emeği dışlarken evrensel doğa anlayışı ise toplum doğa bağlantısını genellikle reddeder. Dışsal bir doğa anlayışı insan ve insan dışı doğanın sömürsünü rasyonelleştirir ve meşrulaştırır. Örneğin hem ekomerkezci hem de tekno merkezci kanat tarafından savunulan yaban hayatı koruma hareketi tüm dünyada yerel halklar aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Her iki yaklaşımda da doğanın toplumsal boyutları yadsınır, inkâr edilir veya gizlenir.

1.3. Toplumsal Doğa

Geleneksel ve hâkim bu iki yaklaşıma göre, doğa yaygın bir şekilde toplumun dışında ya da ötesinde mevcut insan dışı nesnelere ve süreçler alanı olarak düşünülür. Doğa dışsal ve evrensel ama egemen olunan ve bu egemenliğin kutsandığı ya da aşağılandığı dışsal bir varlıktır. Oysa politik ekolojide doğa toplumsal açılardan görülür. Toplumsal doğa, doğa toplum ayrılmazlığının ve aralarındaki ilişkilerin dualist olmayan bir kavramsallaştırmasıdır (Castree ve Braun, 2001). Kavram, rutin olarak doğal gördüğümüz olguların toplumsal özelliklerini vurgulayan coğrafyacılar tarafından 1990'larda popülerleştirilmiştir. Bilimsel ve toplumsal tahayyüle uzun bir süre doğal-toplumsal ikiliği hakim olmuştur. Toplumsal doğa fikri bu ikiliğin ontolojik bir ayrımı yansıtmadığını, toplumsal olarak yaratıldığını savunur. Doğa insanlık tarihinin sergilendiği dışsal, değişmez bir şey değil, hakim ekonomik ve politik sistemlerin tarihsel olarak bağımlı bir üründür. Kavram ayrıca maddi özellikleriyle doğa denen şeyin yer yer toplumsal değerler ve hedeflerle bir arada bulunduğunu ifade eder.

Doğayı onu biçimlendiren toplumdaki ayırmak imkânsızdır. Toplumsal doğa görüşüne göre doğa, dışarıda toplumdaki ayrı önceden var olan nesnel olarak tanımlanıp incelenebilecek bir şey değildir. Doğanın bilgisi topluma atıf yapmaksın anlaşılabilir. Bu yüzden doğa sadece fizik bilimlerinin değil, ekonomi ve politikanın da bir analiz nesnesidir (Castree et al, 2013: 131). İnsanın doğal çevre ile etkileşimini yapılandıran pratikler ve kurumları biçimlendiren ve biçimlenen, sürdüren toplumsal ilişkiler üzerinden anlaşılır. Emek üzerinden doğa ile kurulan tüm ilişki yalnız doğa dediğimiz şeyle (toprak, su...) değil diğer insanlarla bir ilişkidir. Emeğin nasıl kullanılacağını, üretimin nasıl örgütleneceğini toplumsal ilişkiler koşullar. Dolayısıyla “Gerekli olan şey her bir toplumsal/ekonomik yaşam biçiminin kendi özgül bağlamsal koşulları, kaynak malzemeleri, enerji kaynakları ve doğal olarak dolayımlanan sonuçları (“artık” türleri, “kirlenme” vb.) ile karşılıklı ilişkiye girme biçimlerinin kendi özel tarzına ve dinamiğine sahip olduğunun kabul edilmesidir. Her toplumsal ve ekonomik yaşam biçiminin ekolojik sorunları, bu özgül doğa/toplum eklemlenme yapısının sonucu olarak kuramsallaştırılmalıdır” (Benton, 1989: 77).

İnsan hem tarihsel-toplumsal hem de doğal bir varlıktır. İnsanın gündelik yaşamı doğanın dönüştürüldüğü “metabolik bir ilişki”dir. Doğanın dönüşümü ise toplumsal ilişkiler üzerinden ve toplumsal ilişkilerin içinde şekillenir. Doğa verili toplumsal sistemin, toplumsal ilişkilerin ve tarihin dışında zamansız ve ebedi bir şey değildir, toplumsal süreçlerin ürünüdür (Braun, 2009: 25). Doğa toplumdaki hâkim üretim ilişkileri çerçevesinde üretilir. Buna göre her ekonomik üretim biçimi kaçınılmaz olarak doğayla bir ilişki kurulmasını gerektirdiğinden insan (toplum) ile doğa arasında diyalektik bir ilişki vardır. Bu ilişki üretim sürecinde insanı ve toplumsal sistemi ürettiği gibi doğayı da üretir. Dolayısıyla doğayı insan eylem ve üretiminin dışında düşünmek mümkün değildir. Bu çerçevede eleştirel coğrafyacıların ve politik ekologların geliştirdiği “toplumsal doğa” kavramı, “Toplumsal ilişkilerin özünde ekolojik ve ekolojik ilişkilerin de özünde toplumsal olduğunu vurgular” (Alkon, 2013: 443). Doğa dışsal verili bir şey değil, toplum tarafından, toplumsal ilişkiler üzerinden dönüştürülür. Doğa topluma içseldir, *vice versa*. Doğa ekonominin sosyal bir girdisinden ziyade toplumsal ilişkilerin bir ürünüdür.

Henry Lefebvre *Mekânın Üretimi* isimli başyapıtında (2014: 41) mekânı iktidar ilişkileri üzerinden üretilen toplumsal bir ürün olarak görür. Tarihsel maddeciliğin her üretim tarzının kendine özgü bir sistemsal mantığı olduğu temel önermesine dayanarak “Her toplum (ve dolayısıyla içerdiği çeşitliliklerle birlikte her üretim tarzı, genel kavramın kendini gösterdiği tikel toplumlar) bir mekân, kendi mekânını üretir” der. Üretim tarzı toplumsal

üretim ilişkilerinin örgütlenme biçimidir ve belli toplumsal formasyonlarda işler. Üretim ilişkileri de temelde emek ve üretim güçleri, üretim araçları ve üretilen artık üzerindeki iktidar ilişkileridir. Mekânın üretimi nosyonunu Lefebvre'den ödünç alan ve '*doğanın üretimi*' kavramını geliştiren Neil Smith de (2008: 47) "*Doğanın toplumsal bir önceliği olmalıdır; doğa toplumsal değilse hiçbir şeydir*" der. Doğa tarihsel olarak spesifik insan faaliyetlerinin biçimleri üzerinden dönüştürülür, üretilir. Toplumlar yaşadıkları doğal çevreyi üretirler, az ya da çok ama kendi tercihlerine göre değil. Doğa ile ilişki üretim tarzının örgütlenme biçimi üzerinden gerçekleşir. Smith'e göre doğa, emek ve sermaye süreçleri üzerinden toplumsal olarak üretilir ve günümüz dünyasında kapitalizmin bir ürünüdür: doğa temelde sermaye birikimi için, firmaların kâr etmesi için dönüştürülür. Her üretim biçimi kendi doğasını ürettiği gibi günümüzde doğayı dünya ölçeğinde üreten hâkim ekonomik sistem kapitalizmdir: Kapitalizm doğa-toplum ilişkileri üzerinden gelişir. Kapitalizm sadece ekolojik sonuçlar doğurmaz; aynı zamanda kendisi doğa-toplum ilişkileri üzerinden gelişen bir ekolojik rejimdir (Moore, 2011: 2; Newell, 2012: 158).

Smith'in yukarıda açıkladığımız doğa-toplum ikiliğini aşmaya yönelik "toplumsaldoğa" kavramı, toplumsal ilişkilerin özünde ekolojik, ekolojik ilişkilerin de özünde toplumsal olduğunu vurgular. Bu yaklaşımın hedefi doğa ve toplumun maddi ve ideolojik olarak birbirilerini nasıl birlikte ürettiği ve bu birlikte üretimin gerçekleştiği tarihsel ve mekânsal süreçleri anlamaktır. Bu bakış açısının taraftarlarının birçoğuna göre, toplumsal doğa üzerinden düşünmenin önemi, teorik boyutun ötesine geçer. Doğa ve toplum arasında yanlış bir şekilde yapılan ayırımın hem insanların hem de gezegenin sömürülmesini meşru kıldığını ileri sürerek yeni bir tür politikayı canlandırma yeteneğine sahip olduğunu görürler. Pek çok çevrecinin peşinden koştuğu yeniden bir insan ve doğa birleşmesini değil, politik mücadele için doğa ve toplumun zaten ve daima direngen bir başlangıç noktası olduğunun kabul edilmesi iddiasında bulunurlar. Doğal ile toplumsalın birlikte üretiminin anlaşılması bu teorisyenlere göre daha iyi bir insan toplumu ve insan-dışı doğa arayışındaki bir politikaya götürebilir (Alkon,2013: 443).

Smith, maddi yaşamın üretiminin ve yeniden üretiminin toplumsal olarak gerçekleştirildiğini, doğanın üretim süreçleri ve ilişkileri üzerinden toplumsal olarak üretildiğini vurgulayarak günümüz dünyasında doğanın sadece maddi olarak üretilmediğini aynı zamanda doğa fikrinin de kapitalist birikim yararına üretildiğini ileri sürmektedir. Smith'in tezi sadece doğanın kapitalizmde maddi dönüşümüne ilişkin değildir. Ayrıca "kapitalist doğanın" ayırıcı özelliğinin doğaya ilişkin fikirlerin de kapitalist üretim, meta

dolaşımı, kapitalist toplumsal ilişkiler ve kurumlar içinden ve üzerinden üretildiğine ilişkindir. Endüstriyel kapitalizmle araçsalıcı faydacı bir düşünüş, araçsalıcı bir tavır kapitalist toplumsal ilişkileri değerlendirme süreçleri tarafından güçlendirilmiş ve bu fikirler doğaya ilişkin anlamın kapitalist bir toplumda kuruluşunda gittikçe daha fazla etkili olmuştur. Kapitalizm dışsal ve evrensel bir doğa ideolojisine dayanır. Toplumdan ayırık bir doğa fikri toplumsal ilişkiler gerçekliğini gizlemek için kullanılan bir ideolojidir. Toplumsuz, toplumdan ayırık doğa fikri yada ideolojisi kapitalist projelere dayanak olur, doğanın kapitalist üretiminde yer alan baskıcı ve tahakkümcü toplumsal ilişkileri, kapitalist sömürüyü gizler ve meşrulaştırır. Bu düşünceye göre doğa ve insan toplumunun ayrı varlıklar olduğu şeklindeki yaygın inanış kapitalistlerin çıkarlarına hizmet etmekte ve doğa fikrinin üretiliş tarzı ve doğanın işaret ve temsil ettikleri kapitalizmin ideoloji üzerindeki nüfuzunu örneklemektedir. Bu yüzden, bir nesne ve düşünce olarak doğa, iktidara ve nüfuza sahip olanlar tarafından toplumda kendi hâkim konumlarını güçlendirmek için kullanılabilir.

Kapitalizm doğayı fiziksel olarak üreten tek sistem değildir. Geleneksel ve sosyalist üretim tarzları da doğayı üretir-kaynakları ve çevresel sorunları çok farklı şekilde- ancak doğanın kapitalist üretimi kâr peşinde doğanın kelimenin tam anlamıyla yeniden inşa edilmesini ifade eder. Dolayısıyla sosyo-ekolojik sorunlar da toplumsal sistemden, toplumsal ilişkilerden bağımsız değil, kapitalist üretimle ilişkisi açısından anlaşılmalıdır. En somut örnek daha önceden doğal olan *tohumun kapitalist üretimidir*. Diğer bir örnek ise *doğanın kentleşmesidir* (Swyngedouw, 2004). Kentleşme toplumsal-doğal bir süreçtir. Doğanın en üretilmiş hali kenttir ve kentin fiziksel ve toplumsal çevresi doğanın kentleşmesi (tarihsel ve coğrafi) sürecinin bir sonucudur (Loftus, 2012: 4). Çok daha somut ve güncel bir örnek *doğanın ağaçlandırılmasıdır* (Cohen, 2004).

Belirtildiği gibi ekolojik süreçler açısından Harvey ve Smith gibi eleştirel coğrafyacılar göre doğa toplumsaldır (Harvey, 1996 ve 2014; Smith, 2008). Doğanın toplumsallığı aynı zamanda tarihselliğini de ifade eder. Diğer bir ifadeyle toplumsal doğa tarihsel olarak üretilen bir şeydir. Doğanın toplumsallığının üç boyutu vardır: toplumsal bilgi, toplumsal pratik ve toplumsal iktidar (Castree, 2001a: 12-13). Birincisi doğaya ilişkin bilgiler, doğanın bilgileri tamamen toplumsaldır. Doğaya ilişkin bilgiler örtük ve açık olarak toplumdaki güçlü grupların geniş sınıfsal, cinsiyet ve ırksal çıkarlarını yansıtır. Doğaya ilişkin ideolojiler hakikati gizler ve belli toplumsal çıkarlara hizmet eder. Doğaya ilişkin tüm iddialar ideolojiktir. Bilgi ve dil hem bizden ayrı hem de bir parçası olduğumuz doğal dünyayı anlamak için kullandığımız araçlardır. Bu yüzden doğayı olduğu gibi anlamının objektif bir

yolu yoktur. Farklı bireyler ve gruplar aynı doğalara anlam veren farklı söylemler kullanırlar. Bu söylemler, doğanın hakikatlerini ortaya çıkarmaz ya da gizlemez ama daha ziyade kendi hakikatlerini yaratırlar. Kimin söyleminin hakikat olarak kabul edileceği bir toplumsal mücadele ve iktidar, güç politikası sorunudur. Doğaya ilişkin bilgilerinin bilimsel olduğunu iddiası bile sıklıkla iktidar ilişkilerini ifade eder ve bu bilgiler insanlar bunlara inandıkları ve bunlara göre hareket ettikleri sürece maddi etkiler gösterirler. Bilim bilgi üretir ama bu bilgilerin uygulamaya konulması tamamen politiktir. Dolayısıyla bunların belli bağlamlarda ortaya çıkan ve belli sosyal ve ekolojik amaçlara hizmet eden toplumsal ürünler olduğu sorgulanmalıdır.

Doğanın toplumsallığının ikinci boyutu, toplumsal pratik açısından doğanın bilgileri tamamen toplumsal olmakla birlikte doğanın toplumsal boyutları tek başına bilgiye indirgenemez. Toplum doğa bağlantısının elbette pratik bir yönü vardır. Geçmişte ve bugün toplumlar doğa ile daima fiziksel bir etkileşim içindedir. Bu fiziksel etkileşimin biçimi ve sonuçları yukarıda açıklanan teknokratik ve ekomerkezci yaklaşımların temel kaygısıdır. Ancak bu iki yaklaşım da doğayı toplumsal değil fiziksel anlamda görmeye eğilimlidir. Fakat doğayı onu biçimlendiren toplumdan ayırmak, toplumsalı doğaldan fiziksel olarak koparmak imkânsızdır. Gerçekte her şey Erik Swyngedouw'un (2004: 17) terimiyle "toplumsaldoğa"dır. Doğanın toplumsal olması ağaçlar, ormanlar, nehirler ve hayvanlar gibi doğal denen şeylerin maddi gerçekliğinin yadsınması anlamına gelmez. Daha ziyade doğanın toplumlara sunduğu fiziksel fırsatların ve engellerin bir dizi ekonomik, kültürel ve teknik ilişkiler ve kapasitelere özgü görece tanımlanabileceğine vurgu anlamına gelir. Toplum doğa ilişkisi zamana ve yere göre değişen, farklı toplumsal yapılara, üretim örgütlenmesine, tüketim kalıplarına, kültürel örüntülere göre değişen ilişkilerdir. Başka bir deyişle aynı doğa parçası, misal kentte bir park veya kırdaki bir yayla yakın-uzak toplulukların bunu nasıl kullandığına bağlı olarak farklı fiziksel özellikler ve anlamlar ifade edecektir. Bu anlamda doğanın fiziksel özellikleri toplumsal pratiklere bağlıdır, sabit değildir. Eleştirel coğrafyacılar son yıllarda bu önemli argümanı dört temel alanda yapmışlardır (Castree, 2001a: 13-14): Birincisi, (doğal) afetlerin doğanın bir sonucu değil, toplumun yapısıyla yakından ilişkili olduğunu, toplumdaki grupların görece savunmasızlığı açısından tanımlanabileceğini ileri süren (doğal) afet çalışmaları. İkincisi, kuraklık gibi doğal olayların kıtlıklara sebep olmayacağını, açlıkların çoğu kez gıda fazlası durumlarda ortaya çıktığını ileri süren açlık çalışmaları. Üçüncüsü, yerel topluluklarının "kaynak" kullanımı ve yanlış kullanımını yerel üstü ekonomik politik ve

toplumsal kuvvetlere bağlayan üçüncü dünya politik ekolojisi. Son olarak, nüfusun atıklara ve kirliliğe orantısız maruz kaldığını ileri süren çevresel adaletsizlik olgusu.

Doğanın toplumsallığının üçüncü, iktidar boyutuna göre, toplumlar fiziksel olarak doğa ile ilişkiye girdiği gibi ayrıca bilerek ve bilmeyerek doğayı yeniden kurarlar. Burada doğanın toplumsallığı emek süreçlerine ve doğanın hem maddi hem de ideolojik boyutlarına eşitsiz erişim üreten eşitsiz iktidar ilişkilerinin kapitalizmde kurumsallaşma biçimlerine işaret eder. Başka bir deyişle toplumsal hem insan hem de daha spesifik iktidar, sömürü ve eşitsizlik meselelerini ifade eder (Alkon, 2013: 477). Doğaya hâkim üretim biçimi ve hâkim sınıf damgasını vurur ve bu sınıfın maddi ve ideolojik pratikleri iktidar olarak yansır. Burada doğanın maddi bir biçimde toplumsal süreçlere içsel hale geldiği görülür. Dışsal, içkin, ya da evrensel doğa fikirleri toplumsal doğa fikrinden tamamen farklı bir biçim alır.

3. Doğanın Kapitalist Üretimi

Doğanın üretimi tezi dünyaya kapitalist doğa prizmasının dışından bakar. Dünyamızın anlaşılmasında doğa ve toplum ayrımı bir anlam ifade etmez. Doğa ve toplumu ayırık alanlara ayırtmaya çalışan her yaklaşım radikal ve özgürleştirici bir politika alanını imkânsız kılar (Loftus, 2012: 1; Ekers ve Loftus, 2013). Doğa-toplum ikiliğini, topluma dışsal bir doğa düşüncesini aşmaya yönelik en güçlü girişim neo-Marxist yazarlardan Neil Smith'in doğanın üretimi tezidir (Smith, 2011; 2008; 1996; 1998; Ekers ve Loftus, 2013; Neumann, 2014: 44; Braun, 2009: 24-25). Argümanlarını doğa ve toplumu ontolojik olarak ayırık alanlar olarak gören Frankfurt Okulu yazarlarından Alfred Schmidt'in *The Concept of Nature in Marx* (1971) eleştirisine yönelten Smith, doğanın toplumsal üretimi teziyle insanı kurucu unsurlarından biri olarak doğanın içine yerleştirerek doğa ile toplumun diyalektik birliği fikrine temellendirir: doğa insan emeği tarafından biçimlendirilirken, emek de (insan) bu ilişki üzerinden doğa tarafından biçimlendirilir. Bu diyalektik yaklaşım doğa-toplum birliğini kabul eder ve bu birliğin kurulduğu tarihsel ve coğrafi özgünlüklere odaklanır. Bu tarihsel ve coğrafi materyalist yaklaşım doğanın üretildiği ve yeniden üretildiği ilişki ve süreçleri öne çıkarır ve altını çizer. Doğa toplumsal ilişkiler yoluyla ve toplumsal iktidar ilişkileri içinde üretilir. Doğa toplumsal olarak üretildiği için insanlığa dışsal değil, toplumun içsel bir parçası olarak düşünülür. Bu yüzden doğayı ayrı bir varlık ya da dışsal bir unsur olarak gören her teori yanlış bir mantığa düşer. İnsan ve doğa arasında gerçek hiçbir ayrılık olamaz, olsa olsa bir ayrılık görüntüsü söz konusudur. Bu ayrılık görüntüsü de kapitalizme özgü süreçlerin bu görünüşü toplumsal pratiğe aktarmasından kaynaklanır. Smith'in kapitalist dünyada doğanın artık doğal olmadığını, bunun yerine söylemler ve maddi pratikler düzeyinde sermaye

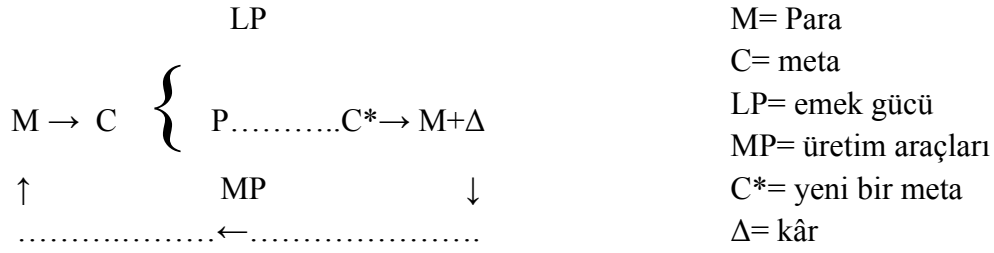
birikimi hizmetinde üretildiğini ileri sürmesi, doğanın *denaturalize* edilmesi, toplumsallaştırılması analitik ilginin doğayı yeniden kuran/dönüştüren süreçlere odaklanılmasını sağlamış ve politikayı içkin kapasite ve değerlere sahip toplumsal olmayan doğa fikirlerine dayandıranlara tehdit oluşturmuştur.

Toplumsal doğa yaklaşımı, doğanın çoğu kez farklı toplumlar tarafından belli ve genellikle hâkim çıkarılara hizmet etmek üzere tanımlandığı, sınırlandırıldığı ve hatta yeniden kurulduğu iddiasında bulunur. Düşüncede ve uygulamada doğa ve toplum ayrılmaz bir birlik olarak görülür. Toplumsal ile doğal olan ayrılması imkânsız bir biçimde birbirine geçmiştir (Castree, 2001a: 3). Toplumsal doğa yaklaşımına göre yaban hayatı, “kaynaklar”, doğal afetler ve hatta insan bedeni bile asla doğal olmamıştır, daha ziyade farklı düzeylerde, farklı biçimlerde ve çoklu ciddi imaları ile birlikte özünde toplumsaldır (Guthman, 2011). Doğadan tanım gereği toplum dışı ve değişmez “kendi başına” bir alan olarak bahsetmek sadece kafa karışıklığına yol açmaz ayrıca geniş dünyadaki iktidarın ve eşitsizliğin de ebedileştirilmesine yol açar. Bu açıdan diğer iki, teknomerkezci ve ekomerkezci yaklaşımdan birini benimsemek doğayı koparılamaz toplumsal zarından yanlış bir şekilde soyutlar (Castree, 2001a: 5).

Doğa insanlık tarihinin sergilendiği dışsal değişmez bir şey değil, hakim ekonomik ve politik sistemlerin tarihsel olarak bağımlı bir ürünüdür. Doğa ekonomik açıdan dönüştürülür. Smith (2008: 72) iki kavram öne sürer: birincisi maddiliği insan tarafından değiştirilmemiş “birinci doğa”; ikincisi de toplumun kurumlarını, piyasayı, devleti ve diğerlerini içeren “ikinci doğa”. Üretilmiş ikinci doğa fikrini getirir. Sadece ikinci doğa değil, birinci doğa da kapitalist üretim tarzının bir parçası olarak üretilir. Gerçekte ikinci doğa birinciden değil daha ziyade birinci doğa ikinci tarafından ve ikincinin sınırları içinde üretilir. Bu üretim süreci birinci ve ikinci doğa arasındaki ayrımı aşar. Doğanın tümünün biçimi insan faaliyeti tarafından değiştirilmiştir, fakat günümüzde bu üretim ihtiyaçların karşılanması için değil belli bir ihtiyacın gerçekleştirilmesi içindir: kâr. Birinci doğa kapitalist üretim yoluyla ikinci doğaya dahil edilir ve süreçte başka bir metaya dönüştürülür. Toplumlar doğayı bu ya da şu ölçekte üretseler de endüstriyel kapitalizmde doğa küresel ölçekte üretilir. Smith (2008: 243) küresel iklim değişikliğini bir örnek göstererek “birinci doğanın giderek ikinci doğanın içinden ve onun bir parçası olarak üretildiğini” ileri sürer. İklim değişikliği kârlara tehditten yeni bir kârlılık sektörüne dönüştürülmüştür. Diğer bir deyişle örgütlü küresel endüstriyel üretim sistemleri biyotik, atmosferik ve hidrolojik sistemleri küresel ölçekte toplumsal olarak üretilmemiş birinci doğa kalmayacak bir biçimde üretmiştir. Bu görüş, doğanın gerçek olmadığı anlamına gelmez. Toplumsal olarak üretilmiş doğa kavramı temelde materyalist bir

kavramdır ve biyofiziksel varlıkların ve süreçlerinin varlığını kabul eder, fakat bunlar doğa toplum diyalektiğinin birliği olarak vardır (Neumann, 2014: 47). Vurgulandığı gibi bu görüş doğa-toplum ayrışmasını reddeder. Çevreye ilişkin teknomerkezci ve ekomerkezci düşünüşün altında yatan doğa toplum ikiliğinin düşüncelerimiz üzerinde güçlü bir ideolojik kontrolünün ve baskısının olduğunu savunur. Bu ikiliğin çözülmesi ile doğanın üretimi yaklaşımı dikkatlerimizi modern toplumların doğa ve çevreyle nasıl etkiletiği, müdahale ettiği ya da rahatsız ettiğine çeker. Her bir terim birbirlerinden sözde ayrık alanlar arasında asimetrik bir ilişki olduğunu ima eder. Bunun yerine doğanın üretimi yaklaşımı, en başından itibaren doğa ve toplumun bir birine içkin olduğunu göstermeye çalışır.

Doğanın üretimi yaklaşımı esas olarak doğanın üretiminde modern kapitalizmin rolüne odaklanır ve Marxizmle yakından ilişkilidir. Bu yaklaşım ilk olarak ekonomik coğrafya alanında Smith tarafından polülerleştirilmişse de köklerini David Harvey'in "*Population Resources and the Ideology of Science*" (1974) başlıklı makalesinde bulur. Harvey doğayı toplumsallaştırarak 1970'lerin başındaki NeoMalthusyencilik bağlamında dikkatleri uyuzmaz, dışsal bir doğanın dayattığı sözde "ekonomik büyümenin sınırlarından" ekolojik sınırların zamanda ve mekânda spesifik sosyoekonomik sistemler açısından görelî olduğu olgusuna çekmek istemiştir. Biyofiziksel dünyanın toplumsal dünyayı nasıl etkilediği sorusuna görelî bir bakış açısı getirmiş ve yoksulluğun ve kıtlığın belli bir üretim tarzına özgü ve dolayısıyla doğal ve kaçınılmaz değil, tarihsel, toplumsal ve politik olduğunu ileri sürmüştür (Castree, 2015: 284). Böylelikle gıda kıtlığının nadiren mutlak olduğunu, şüpheli aşırı nüfus nosyonunun da Marxist görelî artık nüfus nosyonuna bırakması gerektiğini göstermiştir (Braun, 2006: 196). Marxist coğrafyacılar bu düşünceleri geliştirmişlerdir. Nihayet Smith 1984 yılında yazdığı *Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space* isimli başyapıtında biyofiziksel olguları mekân, ölçek ve süreç içindeki eşitsizliklerle ilişkilendirerek Marx'ın ekonomi politiği ile bütünleştirmeye yönelik ilk girişim olan ve kapitalizmde üretimin örgütlenme tarzıyla doğa arasındaki kurulan ilişkiyi açıklamaya odaklanan doğanın kapitalist üretimi teorisini geliştirmiştir. Toplum doğa ilişkisini kapitalist üretimin temel mantığı içine yerleştirerek açıklamıştır. "Kapitalist sistem" dediğimiz bu mantık onu oluşturan sayısız firma, işçi ve devlet kurumunun dışında var olmaz. Bunların tümünden oluşur, faaliyetlerinin ön koşulu ve sonucudur. Kapitalist üretim basitçe şu formüle ifade edilir (Castree et al. 2004: 28):

Bu sistem özünde emek sermaye ilişkisi üzerine kurulu ve ekonomik faaliyetin piyasada mübadele edilen metaların üretimi ve genişletilmiş yeniden üretimine dayalı bir üretim tarzıdır. Sistemin parametreleri içinde doğa toplum ilişkileri temel toplumsal ilişkilere ve genelleştirilmiş meta üretiminin ekonomik dinamiklerine göre yapılıdır. Bu sistemde firma sahipleri, kapitalistler parayı (M) iki tür meta (C) satın almak için kullanılır. MP (üretim araçları; bina, hammadde, makine v.s.) ve LP (işçilerin emek gücü). Üretim araçları ve emek gücü üretim sürecine (P) sokulur ve yeni bir meta ya da metalar (C*) üretilir. Üretilen bu meta ardından ilk para (M) artı kâr (Δ) ile tüketicilere satılır. Sonra bu kârın bir kısmı yeni üretim döngülerine sokulur ve yeni üretim süreçlerinde sonu olmayan birikim için tekrar tekrar yeniden yatırılır. Bu kapitalist üretim durağan değil dinamik bir süreçtir. Bu sistemde birikim belli bir dinamik, mübadele değeri yaratmaya odaklı genişletilmiş üretim dinamiğine dayanır: M-C-M*. Para metaya meta paraya dönüştürülürken, nicel bir değişiklik yaratılır. Başlangıçta dolaşıma sokulan paradan daha fazlası çekilir sonunda: M*= M+ ΔM. Aradaki fark (ΔM) sermayenin dolaşımını genişletilmiş bir ölçekte yeniden üretecek şekilde yatırım olarak üretim sürecine geri aktarılan “artık değeri” oluşturur ve bu hareket onu sermayeye dönüştürür. Bu süreç sadece fabrikada, çiftlikte ya da ofisteki üretimden ibaret değildir, geniş meta sisteminin tüm kısımlarını -satın alma, dönüştürme, dağıtım, mübadele, satış- kapsar. Harvey’in (2006: 3) “sermayenin birincil çevrimi” dediği bu sistemde metalar sadece kullanım değeri için değil mübadele değeri için de üretilir. Artı değer ve birikim mantığı üzerine kurulu M-C-M* genişletilmiş üretim dinamiği, kapitalizmi yoğun bir yayılma süreci içinde dışarıya doğru sürükler ve bu da doğanın küresel ölçekte metalaştırılmasına yol açar. Sınırsız sermaye birikimi doğanın sınırsız metalaştırılmasıdır (Moore, 2011: 8).

Kapitalizmin sürekli yayılması açısından bu sürecin metalaştırılmamış toplumsal yaşamın, kapitalist olmayan kültürlerin ve sürekli artan fiziksel üretim ile sınırlı gezegen ekolojisi arasındaki artan çelişkiler açısından tüm boyutları için kapsamlı yansımaları vardır. Tüm üretim tarzları gibi kapitalizm de kullanım değerleri yayar. Ancak kapitalist ekonomi geçimlik bir ekonomi olmadığından faydalı nesnelere parayla mübadele edilmek için üretilir. Üretimin mantığı sınıfsal bir ilişki üzerinden emekçi için farklı (yeniden üretim=geçim)

kapitalist için farklıdır (kâr). Sermayenin dolaşımı: emek gücünün satın alınması, metaların üretimi ve piyasalarda metaların mübadelesinin sermaye ve emek açısından iki farklı ekonomi politiği söz konusudur. Sermayenin ekonomi politiği açısından genişletilmiş yeniden üretim üzerinden artı değer çekimi; emeğin ekonomi politiği açısından ise toplumsal yeniden üretimi sağlama ve sermaye birikimine karşı mücadele bileşimi. Kısaca kapitalist üretim tarzı temelde sermayenin daha fazla büyümek üzere daha fazla artı değer çekme ihtiyacı ile emekçinin kendi gelişimi için toplumsal yeniden üretim ihtiyacı arasındaki bir karşılaşmadır. Toplum doğa ilişkisi de bu karşılaşmalar üzerinden dönüşür.

Marx'tan hareketle Neil Smith kapitalizmin kendi biyofiziksel varlık koşullarını neden ve nasıl bozduğunu sistematik bir şekilde sorgularken bu sistemi karakterize eden dört büyük özellik olduğunu iddia eder: *kâr (büyüme), rekabet, yenilik ve sömürü* (Castree, 2001b: 193). Birincisi sistem özünde büyüme, kâr odaklıdır, tek amacı daha fazla kâr sağlamaktır: sözgelimi sosyal adalet ya da çevresel sürdürülebilirlik değil, ama kâr birinci hedeftir. Kapitalist üretim ve doğanın temellükü genel olarak ihtiyaçların karşılanması için değil belli bir ihtiyacın, kârın gerçekleştirilmesi içindir. “*Kâr arayışı içinde sermaye tüm yerküreye sinsice yaklaşır gördüğü her şeye bir fiyat biçer ve ondan sonra da bu bedel doğanın kaderini belirler*” (Smith, 2008: 78). Doğayı üretim sürecinin bir parçasına dönüştürerek doğa ile ilk ilişkide değiştirilmemiş hiçbir şey ve etkilenmemiş canlı hiçbir şey bırakmaz. Kapitalizmi emsalsiz kılan üretimin nasıl örgütlendiğidir. Doğa ile ilişki kullanım değeri değil, mübadele mantığı tarafından belirlenir. “*Birikim için birikim*” bu sistemin özüdür (Smith, 2008: 70). Kapitalizmi yıkıcı ve çevresel felaketlerle ilgilenmez kılan da bu saiktir (Empson, 2014). Mülkiyet, mübadele ve rekabet gibi kapitalizme özgü tüm toplumsal ilişkiler, birikim için birikimi garantiler. Kapitalizm doğadan faydalanır, ona dayanırken genişleyen bir ölçekte de onu yok eder: toplumun ve doğanın yaratıcı yıkımı. İkincisi, kapitalizm özünde rekabetçi bir ekonomik sistemdir: yerel, ulusal ve dünya piyasalarında mallarını tüketicilere satmaya çabaladıklarından kapitalistler ve endüstriyel sektörler arasındaki rekabete dayanır. Bir üretim tarzı olarak kapitalizm birikim sürecinin dayatması ile hayatta kalmak için sürekli genişlemelidir (Smith, 2008: 71). Üçüncüsü, bu rekabetçi etik tek tek kapitalistlerin yeni ürünler ve üretim süreçleri geliştirerek getirilerini mümkün her yöntemle (yeni yerlerin sömürülmesi ya da teknolojik buluşlar) maksimize ettirecek güçlü teşvikler yaratır (Castree, et al, 2004: 28). Rekabet kapitalizmi coğrafi olarak metalaştırmanın zayıf, temellük fırsatlarının yüksek olduğu alanlara sürükler. Her metada bulunan sermaye yoğunluğunu yükseltme ve emeği azaltma ve biyofiziksel doğa girdisini arttırmaya zorlar. Bu da insan ve insan dışı

doğanın geometrik olarak genişleyen üretim sürecine sokulmasını, ardından da coğrafi yayılmanın teşvikini hızlandırır (Moore, 2011: 27). “*Bundan böyle yerkürenin hiçbir parçası atmosfer, okyanuslar, jeolojik altkatman ya da biyolojik üstkatman sermayenin dönüştürmesinden muaf değildir*” (Smith, 2008: 79). Kapitalizm geliştikçe daha önceden fiyatlandırılmaz olan her şey mübadele değeri arzusu için dolaşıma çekilir. Doğanın el değmemiş, bakir olduğu yerkabuğunun kilometrelerce altı ya da ışık yılları ötesi sadece henüz erişilmez olduğu için öyledir (Smith, 2008: 81). Son olarak kârın kaynağı herhangi bir diğer üretim faktöründen ziyade metaya dönüştürülmüş emeğe dayanır. Artık değer sermayenin her dolaşımı-çevrimi sonunda gerçekleşir ve artık emek zamanı biçiminde sadece fabrika işçileriyle sınırlı olmayan, tüm bileşenleriyle emekçilerin sömürsünden kaynaklanır: bu da sistemin asli unsurunun sınıf mücadelesi olduğunu ortaya koyar. Smith (2008: 47) doğa toplum ilişkisine sınıf çatışması açısından bakar. Kapitalizmde toplum doğa ilişkisi doğanın kullanımına ve üretimine ilişkin politik bir mücadeleyi içerir: sınıf mücadelesi. Sınıf ve doğa birbirine dışsal meseleler olarak görülemez, birbirleriyle bağlantılı ve birbirini kurucudur. Bu da yeşil politikanın kızıl, kızıl politikanın da yeşil olması gerektiği anlamına gelir.

Smith (2008: 50) bu kapitalist üretim biçiminin coğrafi yansımalarını çıkarır. Kapitalizm mekânsal eşitleme ve farklılaşma diyalektiğine dayandığından ona göre bu üretimin coğrafi eşitlemesi ve farklılaşması yönünde “eşitsiz gelişme” dediği karşıt eğilimler taşır. Üretim daima mekâna bağımlı olmak zorundadır: mutlaka bir yerde gerçekleşmesi gerekir. Smith’in kastı farklılaşmış ekonomik mekânın kapitalistlerin nihayetinde daha kârlı üretim yapabilecekleri yeni yerler araması nedeniyle karşı yönde eşitleme eğilimi tarafından engellendiğidir. Bu eşitsiz gelişme kapitalizmin kurucu değilsen bile temel özelliğidir.

Peki tüm bunların doğayla ne ilgisi vardır? İlk başta doğa genellikle topluma dışsal ve üretilmez ayrık bir şey olarak görülür. Kapitalist birikimin gelişmesiyle birlikte bu maddi altkatman (doğa) giderek toplumsal üretimin bir ürünü haline gelir ve farklılaşmanın başat aksları giderek daha toplumsal bir hal alır. Kısaca doğanın bu birincil görünümü tarihsel bağlama oturtulduğunda, maddi mekânın gelişimi kendini doğanın bir üretim süreci olarak sunar (Smith, 2008: 50). Smith, burada kapitalizmin bir kez doğayla ilişkiye girdiğinde doğanın dışsallığını kaybettiğini ve sermaye birikiminin geniş dinamikleri içinde bir moment olan toplumsal olarak üretilmiş ikinci doğaya dönüştüğünü kasteder. Özel olarak emek süreci doğanın topluma ve toplumun doğaya dolaymlandığı sosyo-doğal diyalektik için bir parlama noktası haline gelir.

Doğanın üretimi yaklaşımı argümanları açısından proaktif olduğu kadar imaları açısından da oldukça zengindir (Castree, 2003: 285; 1995: 19): Ontolojik açıdan kapitalizm ile doğa arasındaki bir ayrımı reddederken birini diğerinden koparmaz. Belirlenimci olmayan bir teoridir: hem doğaya hem de kapitalizme güç ve özne rolü atfeder. Teknokratik ve ekomerkezci dünya görüşlerinin aksine çevresel sorunların ve doğanın dönüşümlerinin çoğunu kapitalizmin ürettiğini gösterir: ayrı bir ekonomimin problemleri ve dönüşümlerinin ayrı toplumsal-olmayan bir ekoloji üzerindeki etkileri olarak değil. Doğayı toplumsallaştırır: toplum ile doğa arasındaki içsel ilişkilere dikkat çeker. Birincisine atıf yapmadan ikincisinin anlamı yoktur. Dışsal ve evrensel doğa anlayışlarının ötesine geçer ve doğanın geleneksel, birinci doğa olarak bilinen bozulmamış, insan eli değmemiş bir varlık olarak düşünülmesinin lüzumsuzluğunu kayda alır. Bu dualist olmayan, diyalektik yaklaşımın bazı entelektüel ve pratik güçlü yönleri vardır. Öncelikle günümüz ekolojik dönüşümlerinden kendisini sorumlu görmeyen ve göstermeyen kapitalist ekonomik sistemi savunan liberal ve teknomerkezci politik muhafazakârlığı ifşa eder. Çoğu artık “ikincil doğaya” dönüşmüş “birincil doğanın” korunmasına yönelik romantik ekomerkezçiliğin hatasını sorgulamaya açar. Doğanın üretimi tezinin en güçlü yönlerinden biri doğayı tarihsel bir ürün olarak sunmasıdır (Braun,2004:201). Kapitalist üretimin son yüz elli iki yüz yıllık bir olgu olduğunu ve dolayısıyla doğal ve kaçınılmaz bir olgu olmadığını göstererek güçlü bir şekilde doğayla sosyoekonomik ilişkileri tarihselleştirir. Kapitalizmin doğayı tümünden metalaştırdığı, kâr amaçlı yöntemlerle kurduğu ve yeniden kurduğu konusunda bizi uyarır. Ayrıca bir üretim sisteminin yani kapitalizmin nasıl yerel ve küresel üretilmiş doğaları birbirine bağlayan içsel bir karmaşıklık içerdiğini, doğanın üretiminin birbiriyle bağlı ekolojik ve toplumsal sonuçlar doğurduğunu ve üretilmiş mekânlar arasında eşitsiz gelişme yarattığını gösterir. Özel olarak emeğin sömürsünün ve eşitsiz gelişme olgusunun çevresel sorunların ya da kaynak kıtlığının etkin üretimi ile sık sık ele ele gittiğini gösterir. Çevresel sorunların ve bunların çözümlerinin kapitalist ekonomi politiğin gerçekliklerinin anlaşılması yoluyla açıklanabileceğini önerir. Ayrıca bu yaklaşım kapitalist üretimin oldukça politik, yanlı ve sorgulanabilir sosyoekolojik sonuçlarının olduğunu gösterir. İnsanın doğayla ilişkisini güçlü bir şekilde tarihselleştirirken hem doğa hem de toplumun dönüşümüne yönelik politik bir perspektif sunar: toplumsal açıdan daha adil ve ekolojik açıdan daha eşitlikçi ve sürdürülebilir bir dizi post kapitalist doğanın üretiminin kurgulanması ihtimaline kapı aralar (Henderson, 2009: 288). Kapitalist olmayan bir insan doğa ilişkisi kurgular.

Literatüre kazandırdığı bu yeni açılımlara rağmen doğanın üretimi yaklaşımı teknik, teorik, ontolojik ve politik açılardan eleştiriler almıştır (Castree, 2001b: 204-205; 2003: 285-287; Braun, 2004:201-202; Phillips, 2008: 78-80): Birincisi liberaller (teknomerkezciler) bu yaklaşımın kapitalizmi eleştirirken ekonomik olarak üretilen çevresel ve “kaynak” sorunlarının ekonomik açıdan kapitalizmi tümünden yıkmaktan başka somut bir çözümünü önerememekle eleştirmişlerdir (Loftus, 2012: 13). Teorik açıdan doğayı toplumsallaştıran diğer süreçler pahasına üretimci bir bakışı sergilemektedir. İnsanlığı ve emeği analizin kalbine yerleştirdiğinden insanmerkezci olmakla ve doğanın toplumdan özerkliğini ve fiziksel gerçekliğini inkâr etmekle suçlanır. Bu eleştiri doğanın fiziksel yeniden yapımının modern bilim, teknoloji ve şirketler elinde basit bir macun olduğuna ilişkin argümanlarda görülür. Ontolojik açıdan eleştirdiği teknomerkezci yaklaşım gibi insanmerkezcidir: sermaye-doğa diyalektiğinde sermayeyi önceliklendirmekte, mevcut üretilmiş çevre/kaynak sorunlarının ekolojik ve toplumsal ciddiyetini takdir etmekte başarısızlıkla suçlanır. Kapitalizmin doğanın her yönünü belirlediğini ima ederken, kapitalizmin doğayı nasıl ürettiğine odaklanırken üretilmiş doğanın kapitalizmi nasıl etkilediğine daha az önem vermiştir. Doğayı insan ihtiyaçları ve mutluluğu için bir amaç olarak görmektedir. Doğanın kendi başına bir değeri olduğunu yadsımaktadır (ekokritik). Ayrıca maskulinist bir yaklaşımla kadının kapitalist toplumlardaki eşitsiz yerine kör bir bakışı sürdüren sosyal ve çevresel politikaları idame ettirmekle suçlanır. Doğaya dönüş mitini reddeder. Emek ve ekoloji sömürüsüne karşıdır, sistemin içinde değil dışında çözüm arar: sosyoekolojik sürdürülebilir bir geleceğin kapitalizmin dışında aranması gerektiğini öngörür.

Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç olarak ciddi eleştiriler olsa da doğanın üretimi tezi, toplum-doğa ilişkisinin kapitalizm üzerinden işleyişini açıklamada önemli imkânlar ve açılımlar sunar. Sistemin, özellikle de günümüzde, insanları kapitalizmi doğal ve doğayı da sermaye olarak düşünmeye koşulladığı bir dünyada çevre politikası için farklı bir temel, gelecekteki doğaların nasıl üretileceğine ve insanlar ve insan dışı varlıklar için ne tür sonuçlar getireceğine odaklı bir temel arayışındadır. Doğanın üretildiği bir dünyada yaşamaya devam edeceksek bu sürece kimin katılıp kimin katılmadığını, bu sürecin kime hizmet ettiğini kime hizmet etmediğini ve bu soruların neden kapitalizm şartlarında çözülmesi gerektiğini sorgulamamız gerekir. Bu yaklaşımın verdiği en güçlü mesaj şudur: Çevre sorunları çevrenin kendi sorunu değil, toplumun sorunlarıdır ve eğer çevre sorunlarını çözmek istiyorsanız toplumsal sistemin önceliklerine meydan okumanız gerekir.

Doğa sermaye birikim mantığı tarafından, mübadele değeri ilişkisi üzerinden üretilir ve mekânın üretimi doğanın üretiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Ayrıca zaman ve ölçek de kapitalizm tarafından üretildiği gibi kentsel dönüşümden soylulaştırmaya, orman plantasyonlarından biyoçeşitliliğe, tohumdan doğal(?) gıdalara, çevresel korumadan geri dönüşüm endüstrilerine, küresel ısınmadan karbon piyasalarına, sürdürülebilir kalkınmadan yeşil aklamaya günümüz için doğanın kapitalist üretimi yadsınmaz bir hakikattir. Doğanın sömürsü kapitalizmle başlamamışsa bile, kapitalizm insanlık tarihinin bu döneminde bu sömürüyü derinleştirmiş, genelleştirmiş ve dramatik bir biçimde yoğunlaştırmıştır. “Kapitalist toplumlarda doğanın üretimi tesadüfi ve parçalı bir gerçeklikten toplumsal var oluşun sistemik bir koşuluna, yerel bir sıra dışılıktan küresel bir ihtirasa, bir birikim stratejisine dönüşmüştür” (Smith, 2007: 21-22). Son otuz yıllık neoliberal birikim stratejisinde bir yandan anaakım çevrecilik terbiye edilip uysallaştırılırken, doğa artık sadece yatay (hammadde arayışı, metalaştırma) değil, dikey (finansallaştırma, piyasalaştırma) olarak da üretilmektedir.

Doğanın üretimi tezine göre, kapitalizmin yeşillendirildiği günümüz koşullarında doğanın üretimi sadece yoğunlaşmamış aynı zamanda boyutları da katlanarak artmıştır. Ancak doğanın üretimi doğa üzerinde kontrol ile karıştırılmamalıdır. Asıl soru doğanın kontrol altına alınıp alınmadığı değil, doğayı nasıl ürettiğimiz ve doğanın üretimini kimin kontrol ettiği. Kapitalizmde değerli olanı insan ihtiyacı değil, piyasa; kullanım değeri değil, mübadele değeri ve kâr belirler. Üretim sürecinin ayrılmaz parçası olan atıkların, kirleticilerin asıl hedef olmaması gibi doğanın üretiminin çoğu, üretimin istenen hedefi değildir. Üretim süreci oldukça amaçlıdır, asıl amacı kullanım değeri değil, mübadele değeri açısından hesaplanan kârdır. Bu yüzden insan ile doğa arasındaki çatışmanın gerçek çözümü doğanın üretimi üzerindeki gerçek toplumsal kontrolün sağlanmasıdır. Nihai amaç toplumun üretim sürecinde ve dolayısıyla doğanın üretiminde kontrolü sağlaması, kapitalizmin ve mübadele değeri sistemi olan piyasanın toplum üzerindeki kontrolünün yıkılmasıdır. Asıl amaç kullanım değeri alanının kontrolünü ele geçirmektir. İnsan ihtiyaçlarına dar parasal çıkarlara göre işleyen piyasa mantığının değil, mübadele mantığına ve kâra göre değil, kullanım değerine göre insanların karar vermesi mücadelesidir. Kapitalizmde piyasanın karar verdiği ve doğal gösterdiği, toplum için gerekli ve değerli olanı belirlemenin toplumsal kontrolünü ele geçirme mücadelesi; doğanın üretildiği politikaların demokratikleştirilmesi, doğanın üretimi üzerindeki gerçekten insani toplumsal kontrolün ele geçirilmesi; emeğin ve doğanın sömürsüne son verilmesi ve insan doğa birliğinin yeniden kurulması mücadelesi.

Referanslar

- AKBULUT, Bengi ve Ayfer Bartu Candan (2014) “Bir-İki Ağacın Ötesinde: İstanbul’a Politik Ekoloji Çerçevesinden Bakmak” (haz.) Ayfer Bartu Candan, Cenk Özbay, **Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar**, İstanbul: Metis.
- AKSU, Cemil, Sinan Erensü ve Erdem Evren (2016) **Sudan Sebepler: Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ALKON, Alison Hope (2013) “The Socio-Nature of Local Organic Food” **Antipode**, 45: 3 s. 663-680.
- ARSEL, Murat (2012) “Environmental Studies in Turkey: Critical Perspectives in a Time of Neoliberal Developmentalism” **The Arab World Geographer** 15: 1, s. 72-81.
- BENTON, Ted (1989) “Marxism and Natural Limits: An Ecological Critique and Reconstruction” **New Left Review**, I:178, s. 51–86.
- BRAUN, Bruce (2009) “Nature” **A Companion to Environmental Geography** (der.) Noel Castree, David Demeritt, Diana Liverman ve Bruce Rhoads, Oxford: Blackwell.
- _____(2006) “Towards a New Earth and a New Humanity: Nature, Ontology, Politics” **David Harvey: A Critical Reader** (der.) Noel Castree ve Derek Gregory, Oxford: Blackwell.
- BROCKINGTON, Dan, Rosaleen Duffy ve Jim Igoe (2008) **Nature Unbound: Conservation, Capitalism and the Future of Protected Areas**, London: Earthscan.
- BRYANT, Raymond L. ve Sinead Bailey (1997) **Third World Political Ecology**, London: Routledge.
- BRYANT, Raymond L. (der) (2015) **The International Handbook of Political Ecology**, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- CASTREE, Noel (2015) “Capitalism and the Marxist Critique of Political Ecology” Tom Perreault, Gavin Bridge ve James McCarthy **The Routledge Handbook Of Political Ecology**, Abingdon: Routledge.
- _____(2003) “Production of Nature” **A Companion to Economic Geography** (der.) Eric Sheppard ve Trevor J. Barnes, Oxford: Blackwell Publishing.
- _____(2001a) “Socializing Nature: Theory, Practice, and Politics”, Noel Castree ve Bruce Braun, (der.) **Social Nature: Theory, Practice and Politics**. Blackwell: London.
- _____(2001b) “Marxism, Capitalism and the Production of Nature” Castree, Noel ve Braun, Bruce (der.) **Social Nature: Theory, Practice and Politics**. Blackwell: London.
- _____(1995) “The Nature of Produced Nature: Materiality and Knowledge Construction in

Marxism” **Antipode**, 27:1, s. 12-48

CASTREE, Noel, Rob Kitchin ve Alisdair Rogers (2013) **A Dictionary of Human Geography**, Oxford: Oxford University Press.

CASTREE, Noel, Neil M. Coe, Kevin Ward ve Michael Samers (2004) **Spaces of Work: Global Capitalism and the Geographies of Labour**, London: SAGE Publications.

COHEN, Shaul E. (2004) **Planting Nature: Trees and the Manipulation of Environmental Stewardship in America**, Berkeley: University of California Press.

ÇOBAN, Aykut, Fevzi Özlüer ve Sinan Erensü 2015 “Türkiye’de Doğanın Neoliberalleştirilmesi ve Bu Sürece Karşı Mücadeleler” Aykut Çoban (der.) **Yerel Yönetim Kent ve Ekoloji**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

EKERS, Michael ve Alex Loftus (2013) “Revitalizing the Production of Nature Thesis: A Gramscian Turn?” **Progress in Human Geography**, 37:2, s. 234-252

EMPSON, Martin (2014) **Land and Labour: Marxism, Ecology and Human History**, London: Bookmarks Publications.

ERENSÜ, Sinan, Ethemcan Turhan ,Fevzi Özlüer ve Arif Cem Gündoğan (2016) **İsyanın ve Umudun Dip Dalgası: Günümüz Türkiye’sinden Politik Ekoloji Tartışmaları**, Ankara: Tekin Yayınevi.

FOSTER, John B. (2012) **Marksist Ekoloji**, (Çev. Şahan Yatarkalkmaz), İstanbul: Kalkedon.

_____ (2008) **Savunmasız Gezegen: Çevrenin Ekonomik Tarihi**, (Çev. Hasan Ünder) Ankara: Epos Yayınları.

GUTHMAN, Julie (2011) “Bodies and Accumulation: Revisiting Labour in the ‘Production of Nature” **New Political Economy**, 16:2, 233-238

HARVEY, David (2014) **Seventeen Contradictions and the End of Capitalism**, New York: Oxford University Press.

_____ (2011) **The Enigma of Capital and the Crises of Capitalism**. London: Profile.

_____ (2006) **The Limits to Capital**, London: Verso.

_____ (1996), **Justice, Nature and the Geography of Difference**, Oxford: Blackwell.

_____ (1974) “Population, Resources, and the Ideology of Science” **Economic Geography**, 50:3, s. 256-277.

HENDERSON, George (2009) “Marxist Political Economy and the Environment” **A Companion to Environmental Geography** (der.) Noel Castree, David Demeritt, Diana Liverman ve Bruce Rhoads, Oxford: Blackwell Publishing.

- HEYNEN, Nik, Maria Kaika ve Erik Swyngedouw, (2006) **In the Nature of Cities: Urban Political Ecology and the Politics of Urban Metabolism**, London: Routledge.
- HORUŞ, Mehmet (2009) “Türkiye Çevre Hareketi Halklaşırken”
<http://politeknik.org.tr/tuerkiye-cevre-hareketi-halklarken-mehmet-horu/> (Erişim Tarihi. 22.08.2016)
- LATOUR, Bruno (2005) **Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory**. Oxford: Oxford University Press.
- _____ (1987) **Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers Through Society**, Milton Keynes: Open University Press.
- LOFTUS, Alex (2012) **Everyday Environmentalism: Creating an Urban Political Ecology**, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- LEFEBVRE, Henri (2014) **Mekânın Üretimi**, (Çev. Işık Ergüden) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- MERCHANT, Carolyn (2005) **Radical Ecology: the Search for a Livable World**, New York: Routledge.
- MOORE, Jason W. (2015) **Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital**, New York: Verso.
- _____ (2011) “Transcending the Metabolic Rift: a Theory of Crises in the Capitalist world-ecology”, **The Journal of Peasant Studies**, 38:1, s, 1-46.
- _____ (2003) The Modern World-System as Environmental History? Ecology and the Rise of Capitalism, **Theory and Society**, 32, s, 307-377.
- NEUMANN, Roderick P. (2014) **Making Political Ecology**, New York: Routledge.
- ÖZLÜER, Fevzi (2005) “Ekoloji Hareketleri Tarih Yapabilecek mi?”
<http://www.fevziozluer.av.tr/ekoloji-hareketleri-tarih-yapabilecek-mi/> (Erişim tarihi: 06.09.2016)
- PEPPER, David (1993) **Eco-Socialism: From Deep Ecology to Social Justice**, London: Routledge.
- PERREAULT, Tom, Gavin Bridge ve James McCarthy (2015) **The Routledge Handbook of Political Ecology**, Abingdon: Routledge.
- PHILLIPS, Martin (2008) “Uneven Development (1984): Neil Smith” **Key Texts in Human Geography**, (der.) Phil Hubbard, Rob Kitchin ve Gill Valentine, London: SAGE Publications.
- ROBBINS, Paul (2012) **Political Ecology: A Critical Introduction**, Malden: Blackwell Publishing.

- SCHMIDT, Alfred (1971) **The Concept of Nature in Marx**, (Translated by Ben Fowkes), London: NLB.
- SEVGİ, Orhan (2015) “Ecology Teriminin Türkçe Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme” **Avrasya Terim Dergisi**, 3:1, 27 – 46.
- SMITH, Neil (2011) “Uneven Development Redux” **New Political Economy** 16, s. 261-65.
- _____ (2008) **Uneven Development; Nature, Capital, and the Production of Space**, London: University of Georgia Press.
- _____ (2007) “Nature as Accumulation Strategy” **Socialist Register**, 43, s. 16-36.
- _____ (1998) “Nature at the millennium” (der.) Bruce Braun ve Noel Castree **Remaking Reality** (London: Routledge) s. 271–285.
- _____ (1996) “The Production of Nature” (der.) J. Bird, B. Curtis, M. Mash, T. Putnam, G. Robertson ve L. Tickner, **FutureNatural**, London: Routledge, s. 35–54.
- SWYNGEDOUW, Erik (2010) “Apocalypse Forever? Post-political Populism and the Spectre of Climate Change” **Theory Culture Society**, 27:2-3, s. 213-232.
- _____ (2013) “The Non-political Politics of Climate Change” **ACME**, 12:1, s. 1-8.
- _____ (2004) **Social Power and the Urbanization of Water: Flows of Power**, New York: Oxford University Press,

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TÜKETİM HARCAMALARININ ŞEHİR EKONOMİSİNE KATKISININ BELİRLENMESİ: KASTAMONU İLİNDE BİR ARAŞTIRMA*

Niyazi GÜMÜŞ¹

Nihal EKİZ²

Öz: Üniversitelerin buldukları şehirlere yönelik çok sayıda katkısı söz konusudur. Üniversitelerin buldukları şehirlere yönelik en önemli katkıları şehrin ekonomisine yaptıkları katkıdır. Üniversiteler başta öğrencilerin, akademik ve idari personelin konaklama, gıda, giyim vb. harcamaları ile üniversitenin yapmış olduğu fiziki yatırımlar ile bu katkıyı gerçekleştirmektedir. Bu ekonomik katkının şehrin ekonomisinde gözle görünür bir canlılık, daha önce sunulmayan bir takım hizmetlerin sunulması, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıkların azalması ve şehir ekonomisinin sürdürülebilirliği gibi daha birçok etkisi söz konusudur. Bu araştırma kapsamında Kastamonu Üniversitesi'nin şehir merkezindeki birimlerinde 2016-2017 akademik yılı güz döneminde eğitim gören öğrencilerin yapmış oldukları başta konaklama, gıda, giyim sosyal ve kültürel harcamalarının belirlenmesi ve bu harcamaların Kastamonu ekonomisine katkısının ortaya konulmasını amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda ihtiyaç duyulan veriler 1-30 Aralık 2016 tarihleri arasında Kastamonu Üniversitesi'nin şehir merkezindeki birimlerinde eğitim gören kolayda örnekleme yöntemine göre belirlenmiş öğrencilere yüz yüze anket yapılarak elde edilmiştir.

Araştırmada Kastamonu'da genel olarak üniversitede okumanın maliyeti katılımcıların yarısından fazlası tarafından normal olarak değerlendirilmektedir. Şehirde barınmanın maliyeti konusunda ise normal ve yüksek diyenlerin oransal çokluğu öne çıkmaktadır. Şehirdeki yiyecek/içecek fiyatları ile ilgili olarak ise katılımcıların yarısından fazlası normal cevabını vermektedir. Şehirdeki alışveriş imkanları ile ilgili olarak da ne yeterli ne yetersiz cevabı ile yetersiz cevabını verenlerin oranları çoğunluğu oluşturmaktadır. Kastamonu Üniversitesi öğrencilerinin en önemli harcama kalemini barınma oluşturmaktadır. Barınma harcamasının Kastamonu'ya aylık katkısı yaklaşık 5 milyon TL olurken bu rakam 1 yıl için yaklaşık 60 milyon TL olmaktadır. Öğrencilerin toplam tüketim harcamalarının Kastamonu'ya 1 aylık katkısı yaklaşık 19.5 milyon TL olurken 1 yıllık katkıları yaklaşık 173 Milyon TL olmaktadır. Elde edilen sonuçların öğrencilerin yaptıkları tüketim harcamalarının yönünü belirlemesi ve Kastamonu Üniversitesi'nin şehir ekonomisine yaptığı katkıyı ortaya koyması açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Kastamonu, şehir ekonomisi, tüketim harcamaları, üniversite öğrencileri.

* 10-12 Nisan 2017, tarihinde Kastamonu Taşköprü'de düzenlenen Uluslararası Taşköprü Pompeiopolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Kastamonu Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, ngumus@kastamonu.edu.tr

² Kastamonu Üniversitesi, SBE, nekiz@kastamonu.edu.tr

DETERMINING THE CONTRIBUTION TO CONSUMPTION EXPENDITURES OF UNIVERSITY STUDENTS ON THE ECONOMY OF THE CITY: A STUDY ON THE STUDENTS OF KASTAMONU UNIVERSITY

Abstract: Universities have various contributions to the cities they are located in. The most important contribution by universities for the city they are located in is their participation in the city's economy. Universities achieve this contribution with the accommodation, food, clothing and similar expenditures of especially the students, as well as the academic and administrative personnel. This economic contribution has various other effects such as visible vibrancy in the city's economy, provision of services that were not previously provided, reduction of the differences of development among region and sustainability of the economy of the city. In scope of this study, it is aimed to determine the expenditures of university students enrolled in the Fall semester of the school year of 2016-2017 in the departments of Kastamonu University located in the city center, especially on accommodation, food, clothing, social and cultural consumption, as well as revealing the contribution of these expenditures on the economy of Kastamonu. The data required for this purpose collected at the units of Kastamonu University located in the city center between the dates of 1 and 30 December 2016, on students selected by the method of convenience sampling via face to face interviews.

The cost of educating universities in Kastamonu is generally considered normal by more than half of the participants. In terms of the cost of housing in the city, the ratio of normal and high dense stands out. Regarding food and beverage prices in the city, it gives more than half of the participants a normal response. With regard to shopping facilities in the city, it also constitutes the majority of the rate of those who give insufficient answers. The most important expenditure item of the students of Kastamonu University is housing. The monthly contribution of the accommodation expenses to Kastamonu is approximately 5 million TL, which is approximately 60 million TL for 1 year. While the one month contribution of the total consumption expenditures of the students to Kastamonu is about 19,5 million TL, the contribution of 1 year is about 173 million TL. It is considered that the obtained results have important in terms of determining the trends in consumption expenditures by students and revealing the effects of Kastamonu University on the economy of the city.

Keywords: Kastamonu, urban economics, consumption expenditures, university students.

1. GİRİŞ

Üniversiteler buldukları şehirlere doğrudan ya da dolaylı olarak önemli katkılarda bulunmaktadır. İlk akla gelen katkı şüphesiz şehirdeki öğrencilerin yükseköğrenim ihtiyacını karşılamasıdır. Diğer bir katkı ise Üniversitelerin buldukları şehirlerin sosyal ve kültürel hayatına yaptığı katkıdır. Bu katkı farklı ülkelerden elde ettiği bilgi, tecrübe ve becerilere sahip akademik personel ve sosyal ve kültürel gelişime yoğunlaşan üniversite araştırma merkezleri ile yerine getirilmektedir. Bu katkılardan en önemlisi üniversite öğrencilerinin ya da akademik ve idari personelin tüketim harcamaları aracılığı ile şehre yapmış olduğu ekonomik katkıdır. Bu sayede şehre önemli bir para girişi olmakta şehirde yeni alışveriş imkanları ortaya çıkmaktadır. Bu durum şehrin mevcut sakinlerinin yeni hizmetlere

ulaşmasını da mümkün kılmaktadır. Bu araştırma kapsamında öncelikle üniversitelerin buldukları şehirlere yönelik doğrudan ya da dolaylı olarak yaptıkları ekonomik katkılara yönelik literatür çalışmalarına yer verilmiş ardından Kastamonu'nun da içinde yer aldığı TR82 bölgesinin 2003-2004 ile 2013-2015 yılları arasındaki tüketim harcamaları ile Türkiye'nin 2015 yılı hane halkı tüketim harcamaları dağılımına yer verilmiştir. Kastamonu Üniversitesi hakkında genel bir bilgi verilmiş ve ardından öğrenci sayıları ile ilgili bilgiler tablo halinde sunulmuştur. Son olarak ise Kastamonu Üniversitesi'nin şehir merkezinde bulunan birimlerinde eğitim gören toplam 667 öğrenciye yüz yüze yapılan anketlerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir, son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Üniversiteler, bilimsel araştırma yapmak, bu araştırmaları ve neticelerini toplumla paylaşmak, bireysel gelişimi sağlamak ve iş yaşamının ihtiyacı olan vasıflı insan kaynağını yetiştirmek gibi temel işlevlerinin yanı sıra buldukları bölgenin özellikle sosyo-ekonomik açıdan gelişmesine büyük katkı sağlamaktadırlar. Bu katkı özellikle sanayileşmemiş ve tarıma dayalı ekonomiye sahip bölgelerde daha da önemli hale gelmektedir (Yayar ve Demir, 2013:106). 1960'lardan günümüze birçok Avrupa ülkesinde yükseköğretim kurumları buldukları yerleri çeşitli açılardan etkileyecekleri beklentisiyle bölgesel kalkınma aracı olarak görülmüş ve gelişmemiş şehirlerde kuruluşları hızlandırılmıştır (Kaşlı ve Serel, 2008:99). Ülkemizde de Cumhuriyet'in kuruluşundan, özellikle de üniversite sayısının çoğalmaya başladığı 1950'li yıllardan bu tarafa, bölgesel eşitsizlikleri azaltmak adına üniversitelerin yurt çapına yayılmasının sağlanması çabası yeni üniversitelerin kurulmasına ilişkin önemli hedeflerden birisi olmuştur. Buradaki temel yaklaşım bir yandan hemen her bölgeye eğitimin götürülebilmesi, diğer yandan da ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan bölgenin gelişmesini sağlamak ve böylece ülkedeki bölgeler arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına katkı yapmaktır (Kavili Arap'dan akt. Ergun, 2014: 216). 1992 ve 2006 yıllarında çıkarılan kanunlarla açılan çok sayıda üniversite sayesinde ülkemizde her ilde en az bir üniversite mevcuttur. Durum böyle olunca üniversitelerin çeşitli yönleri ile bölgesel kalkınmaya etkileri araştırmacıların çok daha fazla ilgisini çekmektedir.

Türkiye'de üniversitelerin kurulma amaçlarına bakıldığında öncelikle üniversite eğitimi talep eden ve sayıları gittikçe artan genç nüfusun bu eğitim talebinin karşılanması ikinci olarak ise kurulacak üniversitenin şehrin sosyo-ekonomik hayatına önemli katkılar yapması gelmektedir (Gümüş, Ertürk ve Şen, 2015:293). Şehirlerin ekonomik kalkınmasında önemli yer tutan üniversitelerin temel fonksiyonlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Dalğar ve diğ., 2009:39):

- Bölgesel bilgi ekonomisinin ve toplumun destekleyicisi olmak,
- Ekonomik dengenin, sosyal yaşamın ve kültürel kaynakların önemli yapı taşlarından biri olmak,
- Bölgenin milletlerarası işbirliklerine katkı sağlamak
- Şehirde inovasyon ve girişimciliğin temel kaynağı olmak.

Üniversitelerin bölgesel kalkınmaya katkıları ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda farklı başlıklarda ancak benzer içerikle katkının incelendiğini görülmektedir. Dalğar vd. (2009) “Bölgesel Kalkınmada Yükseköğretim Kurumlarının Rolü ve Bucak Örneği” başlıklı çalışmalarında üniversitelerin kalkınmaya katkılarını ekonomik ve sosyo-kültürel katkılar olmak üzere iki ana başlıkta değerlendirmektedir. Ekonomik katkılar, üniversitede çalışan personelin, öğrencinin yapmış olduğu her türlü harcama ile kurumun bütçe harcamalarını kapsarken, sosyo-kültürel katkılar bölgenin yaşam kalitesini ve refah seviyesinin artmasını sağlayan etkileri kapsamaktadır.

Üniversitelerin bölgesel kalkınmaya katkıları ile ilgili bir diğer sınıflandırma statik ve dinamik katkılar şeklindedir. Statik katkılar da doğrudan, dolaylı ve uyarılmış katkılar olarak gruplandırılmaktadır. Üniversitelerin yapmış olduğu direk işe alımlar ve personeline yaptığı harcamalar doğrudan katkılar olarak kabul edilmektedir. Üniversite öğrencilerinin yaptıkları harcamalar, üniversitenin faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla satın aldığı mal ve hizmet harcamaları ise dolaylı katkılar içerisinde yer almaktadır. Üniversitelerin buldukları şehirlerin ekonomilerinde ortaya çıkardığı uyarılmış etkiler ise, şehre gelen öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla iş yerlerinin açılması ve şehrin üniversitenin önemini kavrayarak bu alanda uzun vadeli düşünebilmesidir (Gümüş vd, 2015:293).

Çayın ve Özer (2015), Muş Alparslan Üniversitesi’nde okuyan öğrencilerin Muş ekonomisine katkılarını incelemiştir. Ekonomik alandaki bu katkıyı istihdam ve harcama olarak gruplandırmış; bu gruplandırmayı da kendi içinde dolaylı ve dolaysız olarak iki başlık altında değerlendirmiştir. Üniversitenin 2010-2011 akademik yılında Muş ilinde akademisyenler ile idari personelden oluşan 417 kişilik direk istihdam ve 477 kişilik dolaylı istihdam olmak üzere toplamda 894 kişilik bir istihdam katkısı sağladığı; bunun yanı sıra toplam 40 662 570 TL de gelir sağladığı belirtilmiştir. Muş Alparslan Üniversitesi’nde de harcama kalemleri arasında barınma ve beslenmenin en üst seviyede olduğu ortaya çıkmıştır.

Büyükoğlan ve diğ., (2015), literatürde yapılmış olan pek çok araştırmadaki gibi devlet üniversitesindeki değil de bir vakıf üniversitesindeki öğrencilerin şehir ekonomisine katkılarını araştırmışlardır. Konya KTO Karatay Üniversitesi’nin 700 öğrencisi ile anket yoluyla yapılan araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin aylık kişi başı harcamaları 621,85 TL olarak, şehre yıllık katkıları toplamda 3,482 milyon TL olarak belirlenmiştir. Bu verilerde öğrencilerin üniversite için ödedikleri ücretlerin hariç olduğu da ayrıca belirtilmiştir. Diğer çalışmalardan farklı olarak harcama kalemlerinde beslenme, eğlence-sosyal etkinlik ve giyim ilk üç sırayı almış barınma harcamaları geri planda kalmıştır. Bunun sebebi olarak da öğrencilerin %76 gibi bir çoğunlukla Konyalı olması gösterilmiştir.

Altuntaş ve Erilli (2015), Cumhuriyet Üniversitesi’nin Sivas ili ekonomisi için ne kadar önemli olduğunu özellikle vurguladıkları çalışmalarında üniversite öğrencilerinin Sivas şehrine ekonomik katkılarının yanı sıra kente bakış açıları ve beklentilerini de belirleyerek bir değerlendirme yapmışlardır. Direk katkılar, dolaylı katkılar ve toplam katkı başlıkları altında yapılan hesaplamalar sonucunda Cumhuriyet Üniversitesi’nin Sivas ekonomisine katkısını yaklaşık 549 248 455 TL olarak belirtmişlerdir.

Korkmaz (2015), Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerine yönelik yaptığı araştırmasında fakültedeki öğrencilerin aylık ortalama 432,66TL harcama yaptıklarını, buna bağlı olarak Bayburt Üniversitesinde öğrenim gören 4791 öğrencinin il ekonomisine yıllık 16 582 992,48 TL katkı sağladığını ortaya koymuştur. Öğrencilerin Bayburt Üniversitesi'ni tercih sebepleri incelendiğinde büyük çoğunluk yerleştirme puanına ve memleketlerine yakın olması sebebiyle tercih ettiklerini; çok az bir kesim de eğitim kalitesi ve üniversitenin olanaklarından dolayı tercih ettiklerini belirtmiştir. Korkmaz'ın çalışmasında göze çarpan hususlardan biri de öğrencilerin büyük çoğunluğunun üniversiteyi eğitim kalitesi, fiziki olanaklar vb. sebeple arkadaşlarına tavsiye etmemesi, şehrin ekonomik olarak pahalı olması sebebiyle tekrar gelmeyi düşünmemesidir.

Selçuk ve Başar (2012), Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin harcamalarının Kars ili ekonomisine katkısını inceledikleri çalışmalarında Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin bir ayda yaklaşık 549,63TL harcadıklarını; lisans ve lisansüstü olmak üzere toplam 12 500 öğrencinin ilde buldukları 8 aylık süre zarfında il ekonomisine yıl bazında 54,9 Milyon TL'lık katkı sağladıklarını; öğrencilerin en çok barınma için, en az da haberleşme için harcama yaptıklarını tespit etmişlerdir. Öğrencilerin ildeki yiyecek- içecek fiyatlarını yüksek bulması ve Kars ilini başka arkadaşlarına tavsiye etmeyecekleri çalışma neticesinde göze çarpan diğer hususlardır.

Yayar ve Demir (2013), Gaziosmanpaşa Üniversitesi öğrencileri, personeli ve bölge işletmeleri üzerinde yaptıkları çalışmalarında Mayıs 2012'de uyguladıkları anket sonuçlarına göre değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Söz konusu çalışmada bir öğrencinin geliri 646,97TL olarak verilirken, bu gelirin gider olarak dağılımında barınma, giyim ve gıda harcamalarının en fazla olduğu, en az harcamanın ise iletişime ayrıldığı görülmüştür. Ayrıca bu çalışmada kayda değer bir hususta öğrencilerin gelirlerinin çok az da olsa bir kısmını tasarrufa ayırıyor olmalarıdır. Öğrencilerin tasarrufa ayırdıkları kısım haricinde yaklaşık 13 296 752,17 TL harcama yaptıkları bununda 11 752 491,92 TL'sini Tokat'ta harcadıkları çalışmada ifade edilmiştir.

Arslan (2014) yaptığı çalışmasında Çankırı Karatekin Üniversitesi'nin Çankırı'ya doğrudan ve dolaylı ekonomik katkılarını analiz etmiştir. Anket çalışması ile elde edilen veriler neticesinde öğrenci başına ayda ortalama 565, 04 TL harcama tutarı elde edilmiş; bu tutarın da büyük bir kısmının barınmaya ayrıldığı, ardından giyim-ulaşım-eğitim harcamalarının geldiği söz konusu çalışmada belirtilmiştir.

Selçuk (2012) çalışmasında Atatürk üniversitesinin lisans ve lisansüstü örgün öğretim öğrencilerinin harcama analizleri ile Erzurum'a olan ekonomik katkılarını tespit etmeye çalışmıştır. Hem akademik çalışmalara hem de ildeki yatırımcılar ışık tutması adına yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin bir ayda ortalama 744,66 TL harcama yaptıkları; en çok barınmaya harcama yaparken en az sportif faaliyetlere harcama yaptıkları tespit edilmiş ve yılda yaklaşık 186,3 milyon TL şehre katkıda buldukları ortaya konulmuştur.

Güven ve diğ., (2015) yaptıkları çalışmalarında Manisa ili Gördes ilçesindeki Celal Bayar Üniversitesi Gördes Meslek Yüksekokulu'nun ilçeye ekonomik katkılarını belirlemeye çalışmışlardır. Benzer çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da anket aracılığı ile veriler elde edilmiştir. Celal Bayar Üniversitesi Gördes Meslek Yüksekokulu'nda 2014-2015 bahar

döneminde eğitim gören öğrencilere uygulanan ankette öğrencilerin demografik özellikleri, gelir durumları ve barınma, gıda, ulaşım, kırtasiye gibi alanlarda yaptıkları harcamaları ve harcama alışkanlıkları değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda bir öğrencinin aylık ortalama 426 TL harcama yaptığı, bu harcamaların Gördes ilçe ekonomisine ortalama aylık 313 110 TL, yıllık ise toplam 2 milyon 504 880 TL katkı sağladığı tespit edilmiştir. Gördes Meslek Yüksekokulunun ilçeye ciddi manada bir ekonomik katkı sağladığı ortaya konulmuştur. Öğrencilerinin yaklaşık yarısının Ege bölgesinden ve diğer yarısının da diğer bölgelerden geldiği belirtilen Gördes MYO'nun, bu sosyo-kültürel çeşitlilik bakımından ilçeye kültürel zenginliğin yanında, öğrencilerinin büyük çoğunluğunun ilçede ikamet etmesi sebebiyle de ilçe ekonomisine hayat verdiği ortaya çıkmıştır.

3. TR 82 BÖLGESİ TÜKETİM HARCAMALARI

Şehirde yapılan tüketim harcamaları şüphesiz şehir ekonomisinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Bundan dolayı şehirde gerek iş gerek eğitim gerekse turistik amaçla bulunan sakinlerin tüketim kalıplarının, alışkanlıklarının öğrenilmesi şehir ekonomisinin gelişimi ve tüketim tercihlerinin yönünü belirlemek açısından büyük önem taşımaktadır. Konu ile ilgili Kastamonu hane halkı tüketim harcamaları dağılımı Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Türkiye ve TR 82 Bölgesi Kastamonu Hane Halkı Tüketim Harcamalarının Yüzdesele Dağılımı

	Toplam	Gıda ve alkolsüz içecekler	Alkollü içecekler, sigara ve tütün	Giyim ve ayakkabı	Konut ve kira	Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	Sağlık	Ulaştırma	Haberleşme	Eğlence ve kültür	Eğitim hizmetleri	Lokanta ve oteller	Çeşitli mal ve hizmetler
Türkiye (2015)	100	20,2	4,2	5,2	26	6,1	2	17	3,7	2,9	2,2	6,4	4,3
Kastamonu, Çankırı, Sinop (2013-2015)	100,0	24,6	4,7	4,5	24,9	7,1	2,2	16,6	3,9	3,0	1,8	2,9	3,8
Kastamonu, Çankırı, Sinop (2003-2004)	100	32,5	4,4	6,2	24,2	7,4	1,6	9,6	4,6	1,8	1,6	2,8	3,4

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21581> (20/04/2017)

Tablo incelendiğinde 2015 yılında Türkiye genelinde hane halkı harcamalarının büyük oranda konut ve kiraya ayrıldığı görülmektedir. Toplamda aylık ortalama 3 bin 43 TL harcamanın yapıldığı Türkiye genelinde, yapılan harcamaların dağılımında en düşük pay %2 ile sağlık ve %2,2 ile eğitim hizmetleri harcamalarına yapılmıştır. Tablo 1'de TR82 bölgesinin 2003-2004 ile 2013-2015 yılları arasındaki hane halkı harcama türleri de yer almaktadır. Hane halkı harcamaları kapsamında Kastamonu'nun da içinde yer aldığı TR82 bölgesine bakıldığında 2003-2004 yıllarında en büyük oran %32,5 ile gıda ve alkolsüz içecek türünde olurken 2013-2015 yılları arasında da yaklaşık % 7'lik bir azalışla %24,6'lık bir oranla yine gıda ve

alkolsüz içeceklere olmuştur. Burada ki düşüş dikkat çekmektedir. 2013-2015 yılları arasında ikinci en fazla harcama oranı ise konut ve kira harcamalarına olmuştur. Söz konusu yıllar arasında en düşük harcama türü ise %1,8 ile eğitim hizmetleri olmaktadır. TR82 bölgesi özelinde bakıldığında son yıllarda ulaştırma ile eğlence ve kültür harcamaları türlerinde önemli artışlar göze çarpmaktadır. Bu rakamlar bölge insanının ulaşımına, eğlenceye ve kültüre geçmiş yıllara göre daha fazla pay ayırdığını göstermektedir.

4. KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

İldeki tek üniversite olan Kastamonu Üniversitesi 5467 sayılı Kanunla 01 Mart 2006 tarihinde kurulmuş, başta bilimsel alan olmak üzere sosyal, kültürel, fiziki ve sportif alanlardaki başarılarıyla Türkiye'nin "Gelişen Genç Üniversite" lerinden biridir. İki kampüsten oluşan üniversite bünyesinde 13 fakülte, 2 enstitü, 3 yüksekokul, 13 meslek yüksekokulu ve 19 araştırma ve uygulama merkezi bulunmaktadır. Üniversitede 717 akademik, 403 idari personel görev yapmakta olup 2016-2017 akademik yılı verilerine göre toplam 27372 öğrenci öğrenim görmektedir. Akademik birimlere göre öğrenci sayıları Tablo 2'de yer almaktadır (www.kastamonu.edu.tr,2017).

Tablo 2. Kastamonu Üniversitesi Akademik Birimlere Göre Öğrenci Sayıları

BİRİM ADI	I. ÖĞRETİM			II. ÖĞRETİM			TOPLAM		GENEL TOPLAM
	E	K	Toplam	E	K	Toplam	E	K	
Abana Sabahat-Mesut Yılmaz Meslek Yüksekokulu	203	47	250	43	6	49	246	53	299
Araç Rafet Vergili Meslek Yüksekokulu	535	220	755	277	103	380	812	323	1 135
Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu	515	289	804	239	91	330	754	380	1 134
Bozkurt Meslek Yüksekokulu	126	76	202	7	6	13	133	82	215
Cide Rıfat İlgaz Meslek Yüksekokulu	482	107	589	15	13	28	497	120	617
Çatalzeytin Meslek Yüksekokulu	22	67	89	28	59	87	50	126	176
Daday Nafi Ve Ümit Çeri Meslek Yüksekokulu	15	9	24	0	0	0	15	9	24
Devrekani Meslek Yüksekokulu	108	204	312	31	40	71	139	244	383
Eğitim Fakültesi	911	2034	2945	52	330	382	963	2364	3 327
Fen Bilimleri Enstitüsü	519	333	852	0	0	0	519	333	852
Fen Edebiyat Fakültesi	403	729	1132	208	383	591	611	1112	1 723
Güzel Sanatlar Ve Tasarım Fakültesi	36	91	127	0	0	0	36	91	127
İhsangazi Meslek Yüksekokulu	144	165	309	156	129	285	300	294	594
İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi	640	685	1325	618	512	1130	1258	1197	2 455
İlahiyat Fakültesi	324	373	697	238	235	473	562	608	1 170
İletişim Fakültesi	351	265	616	349	187	536	700	452	1 152

İnebolu Meslek Yüksekokulu	290	103	393	17	4	21	307	107	414
Kastamonu Meslek Yüksekokulu	2755	944	3699	1074	558	1632	3829	1502	5 331
Küre Meslek Yüksekokulu	143	41	184	0	0	0	143	41	184
Mühendislik Ve Mimarlık Fakültesi	444	396	840	89	10	99	533	406	939
Orman Fakültesi	224	57	281	0	0	0	224	57	281
Sağlık Bilimleri Fakültesi	198	652	850	25	40	65	223	692	915
Sosyal Bilimler Enstitüsü	465	352	817	93	20	113	558	372	930
Su Ürünleri Fakültesi	8	3	11	0	0	0	8	3	11
Taşköprü Meslek Yüksekokulu	526	314	840	161	194	355	687	508	1 195
Tosya Meslek Yüksekokulu	503	258	761	172	149	321	675	407	1 082
Turizm Fakültesi	324	221	545	130	32	162	454	253	707
TOPLAM	11 214	9 035	20 249	4 022	3 101	7 123	15 236	12 136	27 372

Not: Kastamonu Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı Ocak 2017 rakamlarıdır.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Üniversite öğrencilerinin tüketim harcamalarının şehir ekonomisine katkısının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma kapsamında 2016 Aralık ayında Kastamonu Üniversitesi şehir merkezindeki akademik birimlerde eğitim gören kolayda örnekleme yöntemine göre belirlenmiş toplam 667 öğrenciyle yüz yüze anket yapılmıştır. Verilerin elde edilmesinde kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde öğrencilerin demografik bilgileri yer alırken ikinci bölümde öğrencilerin Kastamonu şehrine yönelik değerlendirmelerinin ve şehirde yaptıkları harcamaların öğrenilmesine yönelik sorular yer almaktadır. Araştırmanın evrenini Kastamonu Üniversitesi'nin şehir merkezindeki akademik birimlerinde eğitim gören öğrenciler oluştururken, araştırmanın örneklemini bu 667 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada barınma harcaması hesaplanırken KYK'da (Kredi Yurtlar Kurumu) kalan öğrenci sayıları hesaplamaya dahil edilmemiş olup şehirde aileleri ile kalan öğrenciler göz ardı edilmiştir.

6. BULGULAR

Bu bölümde araştırmaya katılanların demografik özellikleri ile Kastamonu'da ki gıda, giyim vb. işletmelere ve bu işletmelerden yaptıkları alışverişlere yönelik değerlendirmeleri yer almaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların demografik özellikleri

Cinsiyet	F	%	Akademik Birim	F	%
Kadın	404	60,6	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	71	10,6
Erkek	263	39,4	Orman Fakültesi	54	8,1

Toplam	667	100,0	Eğitim Fakültesi	131	19,6
Yas	F	%	Fen Edebiyat Fakültesi	72	10.8
16-18	23	3.4	Güzel Sanatlar Fakültesi	30	4,5
19-21	435	65.2	İletişim Fakültesi	44	6.6
22-24	179	26.8	BESYO	75	11.2
25-27	19	2.8	Sağlık Bilimleri Fakültesi	49	7.3
28 ve Üstü	11	1.6	Turizm Fakültesi	41	6.1
Aile Aylık	F	%	İlahiyat Fakültesi	50	7.5
1000 TL ve altı	89	13.3	Kastamonu Meslek Yüksekokulu	50	7.5
1001 TL-2000 TL	268	40.2	Öğrenci Aylık Ortalama Gelir	F	%
2001 TL -3000 TL	189	28.3	250 TL Ve Altı	125	18.7
3001 TL ve üstü	112	16.8	251 TL - 500 TL	314	47.1
Cevapsız	9	1.3	501 TL - 750 TL	124	18.6
Ek Gelir	F	%	751 TL - 1000 TL	52	7.8
Burs	165	24.7	1001 TL Ve Üstü	36	5.4
Kredi	291	43.6	Cevapsız	16	2.4
Diğer	192	28.8	Herhangi bir iste çalışıyor musunuz?	F	%
Yok	19	2,8	Hayır	548	82,2
			Ara Sıra	70	10,5
			Yarı Zamanlı	32	4,8
			Sürekli Olarak	17	2,5
Total	667	100,0	Total	667	100,0

Tablo 3'te katılımcıların demografik özellikleri yer almaktadır. Tablo incelendiğinde katılımcıların yarıdan fazlasının bayan ve 19-21 yaşları arasında olduğu görülmektedir. Aile gelirleri açısından 1001-2000 TL arasında olanların, kişisel gelir açısından ise 251-500 TL arasında gelire sahip olanların çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Kastamonu'da üniversite okumaya yönelik ekonomik değerlendirmeleri

Şehirde Okumanın Maliyeti	F	%	Şehirde Barınmanın Maliyeti	F	%
Çok Yüksek	87	13,0	Çok Yüksek	152	22,8
Yüksek	184	27,6	Yüksek	231	34,6
Normal	377	56,5	Normal	270	40,5
Düşük	12	1,8	Düşük	10	1,5
Çok Düşük	7	1,0	Çok Düşük	4	,6
Yiyecek/içecek Fiyatları	F	%	Alışveriş İmkânları	F	%
Çok Yüksek	75	11,2	Fazlası İle Yeterli	9	1,3
Yüksek	196	29,4	Yeterli	132	19,8
Normal	380	57,0	Ne Yeterli Ne Yetersiz	206	30,9
Düşük	12	1,8	Yetersiz	197	29,5
Çok Düşük	4	,6	Fazlası İle Yetersiz	123	18,4
Total	667	100,0	Total	667	100,0

Tablo 4'te katılımcıların Kastamonu'da üniversite okumaya yönelik ekonomik değerlendirmeleri yer almaktadır. Tablo incelendiğinde şehirde genel olarak okumanın maliyeti katılımcıların yarıdan fazlası tarafından normal olarak değerlendirilmektedir. Çok yüksek diyenlerin oranı % 13 olmaktadır. Daha detaylı bakıldığında ise şehirde barınmanın maliyeti konusunda normal ve yüksek diyenlerin oranı öne çıkmaktadır. Şehirdeki yiyecek/içecek fiyatları ile ilgili olarak ise katılımcıların yarıdan fazlası normal cevabını vermektedir. Şehirdeki alışveriş imkanları ile ilgili olarak da ne yeterli ne yetersiz cevabı ile yetersiz cevabını verenlerin oranları çoğunluğu oluşturmaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Kastamonu'daki yeme/içme işletmelerine yönelik değerlendirmeleri

Yeme İçme İşletmelerinin Sayısı	F	%	Yeme İçme İşletmelerinin Hizmet Kalitesi	F	%
Fazlası İle Yeterli	20	3,0	Fazlası İle Yeterli	10	1,5
Yeterli	205	30,7	Yeterli	42	6,3
Ne Yeterli Ne Yetersiz	212	31,8	Ne Yeterli Ne Yetersiz	411	61,6
Yetersiz	178	26,7	Yetersiz	165	24,7
Fazlası İle Yetersiz	52	7,8	Fazlası İle Yetersiz	39	5,8
Total	667	100,0	Total	667	100,0

Tablo 5'te katılımcıların Kastamonu'daki yeme/içme işletmelerine yönelik değerlendirmeleri görülmektedir. Tablo incelendiğinde yeme içme işletmelerinin sayısı konusunda kararsız olanlar ile yeterli diyenlerin oranı öne çıkmaktadır. Bu işletmelerin hizmet kalitesi ile ilgili olarak büyük çoğunluğun yeterli ile yetersiz arasında arada kaldığı görülmektedir. Ancak genel anlamda bu işletmelerin sunmuş olduğu hizmetlerin yetersiz olduğu değerlendirilmektedir.

Tablo 6. Katılımcıların Kastamonu'daki giyim mağazalarına yönelik değerlendirmeleri

Giyim Mağazalarının Sayısı	F	%	Giyim Mağazalarının Hizmet Kalitesi	F	%
Fazlası İle Yeterli	10	1,5	Fazlası İle Yeterli	4	,6
Yeterli	112	16,8	Yeterli	154	23,1
Ne Yeterli Ne Yetersiz	175	26,2	Ne Yeterli Ne Yetersiz	252	37,8
Yetersiz	265	39,7	Yetersiz	206	30,9
Fazlası İle Yetersiz	105	15,7	Fazlası İle Yetersiz	51	7,6
Total	667	100,0	Total	667	100,0

Tablo 6'da katılımcıların Kastamonu'daki giyim mağazalarına yönelik değerlendirmeleri yer almaktadır. Tablo incelendiğinde katılımcıların şehirdeki giyim mağazası sayısını yetersiz gördükleri anlaşılmaktadır. Yine bu mağazalarda sunulan hizmet ile ilgili olarak da katılımcıların kararsız olduğu veya yetersiz gördüğü söylenebilecektir.

Tablo 7. Katılımcıların Kastamonu'daki sosyal ve kültürel etkinliklere yönelik değerlendirmeleri

Kastamonu'daki sosyal ve kültürel etkinlikler yeterli mi?	F	%
Fazlası İle Yeterli	10	1,5
Yeterli	62	9,3
Ne Yeterli Ne Yetersiz	148	22,2
Yetersiz	307	46,0
Fazlası İle Yetersiz	140	21,0
Total	667	100,0

Tablo 7'de şehirdeki sosyal ve kültürel etkinliklere yönelik katılımcıların değerlendirmeleri yer almaktadır. Tabloya bakıldığında katılımcıların yarıya yakını şehirde ki mevcut sosyal ve kültürel etkinlikleri yetersiz görmektedir. Genel anlamda bakıldığında da bu etkinlik sayısı yetersiz olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 8. Katılımcıların Kastamonu'da gördüğü en önemli eksiklikler

Kastamonu'daki En Önemli Eksiklikler	F	%
Sosyal ve Kültürel Etkinlik	285	42,7
Alışveriş İmkânları	79	11,8
Ulaşım	71	10,6
Cevap Vermeyen	59	8,8
Spor Alanları	57	8,5
Halkın Olumsuz Tutumu	57	8,5
Eğlence İmkânları	31	4,6
Sağlık İmkânları	15	2,2
İklim Koşullarının Sert Olması	13	1,9
Toplam	667	100,0

Tablo 8'de araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin Kastamonu'da gördüğü en önemli eksiklikler yer almaktadır. Tabloya bakıldığında ilk sırada sosyal ve kültürel etkinlik eksikliği göze çarpmaktadır. İkinci sırada ise alışveriş imkânlarına yönelik eksiklikler yer almaktadır. Üçüncü sırada ise ulaşım eksikliği katılımcılar tarafından dile getirilmektedir. Bu sonuç Kandemir ve Kürkcü (2016) tarafından yapılan bir çalışmada Kastamonu'nun öncelikle ele alınması ve geliştirilmesi gereken alanlar olarak sıralandığı sinema, tiyatro, alışveriş merkezi sonuçları ile örtüşmektedir.

Tablo 9. Katılımcıların Kastamonu'daki harcama türleri

Harcama Türleri	N	Ortalama (TL)
Barınma harcaması	651	322,59

Gıda ve alkolsüz içecek	651	149,60
Ders kitapları kırtasiye	651	69,53
Giyim ayakkabı	641	94,96
Isınma elektrik	609	60,27
Sağlık	601	20,12
Kafe	647	61,61
Alkol sigara	601	43,30
Ulaşım	654	60,80
Eğitim amaçlı gezi	584	21,37
İletişim	656	41,83
Kültür ve eğlence	649	39,76
Sportif faaliyet	592	17,07
Toplam		1002,81 TL

Tablo 9’da katılımcıların harcama türleri yer almaktadır. Tablo incelendiğinde 651 katılımcının barınma harcaması ortalaması 322,59 TL dir. 651 kişinin gıda ve alkolsüz içecek harcamasının ortalaması 149,60 TL olmaktadır. Katılımcıların en az harcama yaptığı unsur ise 17,07 TL ile sportif faaliyetler olmaktadır. Öğrencilerin aylık ortalama harcamaları toplamı 1002,81 TL olmaktadır.

Tablo 10. Kastamonu Üniversitesi öğrencilerinin 2016-2017 akademik yılı güz dönemi aylık ortalama harcamaları

Harcama Türleri	Harcama Ortalamaları (TL)	Öğrenci Harcamalarının Kastamonu İline 1 Aylık Katkısı (TL)	Öğrenci Harcamalarının Kastamonu İline 1 Yıllık Katkısı (TL)
Barınma harcaması	322,59	4 919 497,50 *	59 033 970 *
Gıda ve alkolsüz içecek	149,6	3 149 678,40	25 197 427,2
Ders kitapları kırtasiye	69,53	1 463 884,62	11 711 076,96
Giyim ayakkabı	94,96	1 999 287,84	15 994 302,72
Isınma elektrik	60,27	1 268 924,58	10 151 396,64
Sağlık	20,12	423 606,48	3 388 851,84
Kafe	61,61	1 297 136,94	10 377 095,52
Alkol sigara	43,3	911 638,20	7 293 105,6
Ulaşım	60,8	1 280 083,20	10 240 665,6
Eğitim amaçlı gezi	21,37	449 923,98	3 599 391,84
İletişim	41,83	880 688,82	7 045 510,56
Kültür ve eğlence	39,76	837 107,04	6 696 856,32
Sportif faaliyet	17,07	359 391,78	2 875 134,24
Toplam Harcama	1002,81	19 240 849,38	173 604 785,04

Not. Şehir merkezindeki akademik birimlerdeki Ocak 2017 tarihli toplam öğrenci sayısı (21.054) dikkate alınmıştır.

*Barınma harcamalarının il ekonomisine katkısı hesaplanırken Kredi Yurtlar Kurumunda kalan toplam 5.804 öğrencinin barınma harcaması hesaplama dahil edilmemiştir.

Tablo 10’da Kastamonu Üniversitesi’ne kayıtlı öğrencilerden 2016-2017 akademik yılı Güz döneminde şehir merkezindeki akademik birimlerde öğrenimine devam edenlerin aylık ortalama harcamaları yer almaktadır. Öğrencilerin Kastamonu’ya barınma 12 ay (Ocak-Aralık) diğer harcama türleri için 8 aylık (Eylül-Haziran) katkısı tabloda görülmektedir. Tablo incelendiğinde öğrencilerin en çok harcamayı aylık 322,59 TL ile barınmaya yaptıkları görülmektedir. Barınma harcamasının Kastamonu’ya aylık katkısı yaklaşık 5 milyon TL olurken bu rakam 1 yıl için yaklaşık 59 milyon TL olmaktadır. Öğrencilerin toplam tüketim harcamalarının Kastamonu’ya 1 aylık katkısı yaklaşık 19,5 milyon TL olurken 1 yıllık katkıları yaklaşık 173,6 milyon TL olmaktadır. Bu rakamlar Kastamonu Üniversitesi öğrencilerinin Kastamonu şehrine yaptığı ekonomik katkıyı ve şehir için önemini ortaya koymaktadır.

Tablo 11. Öğrencilerin cinsiyetleri ile şehirde eğitim görmenin maliyeti çapraz tablosu

		Cinsiyet		Toplam
		Kadın	Erkek	
Çok Yüksek	F	34	53	87
	%	8,4%	20,2%	13,0%
Yüksek	F	102	82	184
	%	25,2%	31,2%	27,6%
Normal	F	260	117	377
	%	64,4%	44,5%	56,5%
Düşük	F	4	8	12
	%	1,0%	3,0%	1,8%
Çok Düşük	F	4	3	7
	%	1,0%	1,1%	1,0%
Toplam	F	404	263	667
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 11’de öğrencilerin cinsiyetleri ile şehirde eğitim görmenin maliyeti arasındaki ilişki yer almaktadır. Tablo incelendiğinde şehirde eğitim görmenin maliyetini çok yüksek diyenlerin oranı kadınlarda % 8,4 olurken erkeklerde % 20,2 olmaktadır. Genel anlamda tabloya bakıldığında erkek öğrencilerin şehirde eğitim görmenin maliyetini bayan öğrencilere göre daha yüksek buldukları değerlendirilmektedir.

Tablo 12. Öğrencilerin akademik birimleri ile tüketim harcamaları çapraz tablosu

Akademik Birim	Gıda ve Alkolsüz İçecek	Giyim ve Ayakkabı	Barınma	Ders Kitapları ve Kırtasiye	Alkol ve Sigara	Kişisel Bakım	Sportif Faaliyet	Cafe
İkt. ve İdari Bil. Fak.	12795	8915	23730	4480	4910	3158	1185	5065
Orman Fakültesi	7590	3380	15900	1360	2910	1684	623	3580
Eğitim Fakültesi	19400	11675	41069	9540	5200	5732	1045	8980
Fen Edebiyat Fakültesi	8435	5605	17390	6265	920	2308	1255	2770
Güzel Sanatlar Fak.	2870	2060	8895	4655	990	1035	80	1410
İletişim Fakültesi	7510	4340	15240	2400	2490	2080	866	2965
Beden Eği. ve Spor Y.	10645	6545	23490	2375	2890	2430	2851	4985
Sağlık Bilimleri Fak.	7720	4095	15555	2963	891	1531	509	2738
Turizm Fakültesi	7450	4810	16290	2740	1790	2268	1535	2805
İlahiyat Fakültesi	5540	4190	14895	4405	950	1447	480	1520
Kastamonu Meslek Y.	7435	5255	17005	4285	2986	2134	490	3010

Tablo 12’de katılımcıların akademik birimleri ile çeşitli harcama kalemlerindeki toplam tüketim harcamaları yer almaktadır. Tablo detaylı incelendiğinde Eğitim Fakültesi öğrencilerinin sportif faaliyet dışındaki tüm harcama kalemlerinde en yüksek harcamayı yaptıkları görülmektedir. Burada eğitim fakültesinin öne çıkmasında öğrenci sayısının fazla olmasının ve şehir merkezinde bulunmalarının etkili olduğu düşünülmektedir. Sportif faaliyet harcama türünde ise doğal olarak Beden Eğitimi ve spor Yüksekokulu’nun ilk sırada geldiği görülmektedir.

Tablo 13. Öğrencilerin cinsiyetleri ile tüketim harcamaları çapraz tablosu

Akademik Birim	Gıda ve Alkolsüz İçecek	Giyim ve Ayakkabı	Barınma	Ders Kitapları ve Kırtasiye	Alkol ve Sigara	Kişisel Bakım	Sportif Faaliyet
Erkek	52995	21000	80600	13680	17690	9046	7187
Kadın	56545	39630	121311	31588	8337	16761	2931

Tablo 13'te öğrencilerin cinsiyetleri ile tüketim harcamalarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde araştırmaya katılan bayan öğrenci sayısının fazla olması nedeniyle harcamaların tümünde yüksek çıktığı görülmektedir. Ancak alkol ve sigara ile sportif faaliyet harcamalarında erkek öğrencilerin gerisinde kaldıkları görülmektedir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Üniversite öğrencilerinin tüketim harcamalarının Kastamonu şehrine katkısının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma kapsamında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- Öğrencilerin toplam tüketim harcamalarının Kastamonu'ya 1 aylık katkısı yaklaşık 19,5 milyon TL olurken 1 yıllık katkıları yaklaşık 173,6 milyon TL olmaktadır. bu rakamlar Kastamonu Üniversitesinin şehir ekonomisi için önemini net biçimde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda şehirle ilgili alınacak kararlarda ve yapılacak planlamalarda üniversitenin dikkate alınması karar mekanizmalarında üniversiteye yer verilmesi şehrin ekonomik geleceği açısından son derece faydalı olacaktır.
- Kastamonu'da üniversite öğrencisi olarak barınmanın maliyeti konusunda ise normal ve yüksek diyenlerin oranı öne çıkmaktadır. Yiyecek/içecek fiyatları ile ilgili olarak ise katılımcıların yarısından fazlası normal cevabını vermektedir. Şehirdeki alışveriş imkanları ile ilgili olarak da ne yeterli ne yetersiz cevabı ile yetersiz cevabını verenlerin oranları çoğunluğu oluşturmaktadır. Katılımcılar arasında şehirdeki yeme içme işletmelerinin sayısı konusunda kararsız olanlar ile yeterli diyenlerin oranı öne çıkarken, giyim mağazası sayısını yetersiz görenlerin oranı çoğunlukta olmaktadır. Şüphesiz şehirdeki gerek alışveriş gerekse yeme içme işletmelerinin sayısının fazlalığı öğrenciler için seçme özgürlüğü anlamına gelmektedir. Her öğrenci kendi gelir düzeyine uygun yerde yemek yiyebilecek ve alışveriş yapabilecektir. Bu durumda öğrencilerin memnuniyetini olumlu yönde etkileyecektir. Bundan dolayı şehirde ilgili sektörlerde yeni işyerlerinin açılması teşvik edilmelidir.

- Katılımcıların şehirde gördüğü en önemli eksiklikler, sosyal ve kültürel etkinlik eksikliği olurken ikinci sırada alışveriş imkânlarına yönelik eksiklikler üçüncü sırada ise ulaşımaya yönelik eksiklikler olarak ortaya çıkmıştır. Bu eksiklikler dikkate alındığında başta üniversitede ki öğrenci topluluklarının şehirdeki gençlik yapılanmalarının daha fazla çalışması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ulaşım konusunda ise ilgili kamu kuruluşlarının eksiklikleri ve sorunları detaylı biçimde tespit edip gereken çalışmaları yapmaları gerekmektedir.
- Kastamonu üniversitesi öğrencilerinin en önemli harcama kalemini barınma oluşturmaktadır. Barınma harcamasının Kastamonu'ya aylık katkısı yaklaşık 5 milyon TL olurken bu rakam 1 yıl için yaklaşık 59 milyon TL olmaktadır. Öğrencilerin Kastamonu ekonomisine yaptıkları ikinci büyük katkı ise ortalama aylık 149,60 TL ile Gıda ve alkolsüz içecek türünde olmaktadır. Bu harcama türünün yıllık toplam katkısı ise yaklaşık 25 milyon TL olmaktadır. Üçüncü sıradaki en yüksek harcama türü ise 94,96 TL ile Giyim ayakkabı olmaktadır. Bu harcama türündeki Kastamonu ekonomisine toplam yıllık katkı ise yaklaşık 16 milyon TL olmaktadır. Bu doğrultuda şehir ekonomisi için son derece önemli olan bu harcama türlerinde öğrenci memnuniyeti için iyileştirmelerin yapılması kaçınılmaz görülmektedir.

Araştırma kapsamında ortaya çıkan bu sonuçlar üniversitenin Kastamonu şehri için önemini ortaya koyarken şehirde yeni alışveriş imkanlarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Açılacak bu yeni alışveriş mağazalarının fiyatlarının çok yüksek olmaması da öğrenciler tarafından arzu edilmektedir. Burada bir diğer önemli nokta gerek yeme/içme gerekse giyim mağazalarında verilen hizmete öğrencilerin büyük önem vermeleridir. Bundan dolayı işletme ve mağaza sahiplerinin sunacakları hizmete ve hizmeti sunacak personele özen göstermeleri gerekmektedir. Yapılan bu çalışma Üniversite öğrencilerinin tüketim harcamalarının Kastamonu iline yaptığı ekonomik katkıyı ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Ancak şehirde ücretlerin yıldan yıla değişiklik göstermesi, ücretlerin şehirler arasında da farklılık göstermesi rakamların gerek şehirler arasında gerekse aynı şehir içinde karşılaştırılmasını güçleştirmektedir. Bundan dolayı ortaya çıkan rakamların dönemi içinde değerlendirilmesinin daha anlamlı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın kısıtları olarak ise örnekleme yönteminin kolayda örnekleme yöntemi olarak belirlenmesi ilk sırada sayılabilir. İkinci olarak ise araştırmada kullanılan ölçekten kaynaklı istatistiksel analizlerin yeterince yapılamamış olması gösterilebilecektir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda daha detaylı analizlerin yapılması ortaya çıkarın bilgilerin önemini ve faydasını artıracaktır.

KAYNAKÇA

- Altuntaş, C., Erilli, N.A. (2015), “Cumhuriyet Üniversitesi’nin Sivas İli Ekonomisine Katkısı”, Siirt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi Yenilik Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, s.11
- Arslan, H. (2014), “Çankırı Karatekin Üniversitesi’nin Kente Ekonomik Katkısı ve Öğrenci Harcamalarının Farklı Değişkenler Açısından Analizi”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (DÜSBED) ISSN : 1308-6219 Yıl:6 S.12: 114-127
- Büyükdoğan, B., Afşar, B., Gedik, H. (2015), “Üniversite Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Şehire Ekonomik Katkıları: KTO Karatay Üniversitesi Örneği”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 15, s. 161-174
- Çayın, M., Özer, H. (2015), “Üniversitelerin İl Ekonomisine Katkısı ve Öğrencilerin Tüketim Yapısı: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt:30, Sayı:2, 131-147
- Dalğar, H., Tunç, H., Kaya, M., (2009), “Bölgesel Kalkınmada Yükseköğretim Kurumlarının Rolü ve Bucak Örneği”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi”, Yıl:1, Sayı:1, 39-50.
- Ergun, C (2014), “Üniversite ve Kent İlişkisi Üzerine Görüşler: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Örneği”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 31, 216 - 237
- Gümüş, N., Ertürk, E., Şen, Ş. (2015), “Kastamonu Halkının Kastamonu Üniversitesi’ne Yönelik Algılarının İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2): 293-312
- Güven, E., Uşun, E., Çömez, F., Palamutçuoğlu, B.T. (2015), “Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Tüketim Harcamaları Analizi ve Yerel Ekonomiye Katkıları: Celal Bayar Üniversitesi Gördes Meslek Yüksekokulu Örneği”, 1.Uluslararası Ekonomi Ve İşletme Kongresi (Iceb'15) Bildiriler Kitabı, 75
- Kandemir, O. ve Kürkcü M. (2016), Bir Refah Göstergesi Olan “Yaşam Endeksi” Bağlamında Tr82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop) Bölgesinin Analizi. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Eylül 2016, Sayı:14
- Kaşlı, M., Serel, A. (2008), “Üniversite Öğrenci Harcamalarının Analizi ve Bölge Ekonomilerinin Katkılarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, Yönetim ve Ekonomi, Cilt:15, Sayı:2, 99-113.
- Korkmaz, Ö. (2015), “Üniversite Öğrencilerinin Harcamalarının İl Ekonomisine Katkısı: Bayburt Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Analiz”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 2, 233

Selçuk, G.N. (2012), “Atatürk Üniversitesi Öğrencilerinin Harcamalarının Analizi ve Erzurum Ekonomisine Katkısı”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16 (3),317-330.

Selçuk, G.N., Başar, S., (2012), “Kafkas Üniversitesi Öğrencilerinin Harcamalarının Kars İli Ekonomisine Katkısı”, Kafkas Üniversitesi (KAÜ) İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 3, Sayı 4,89-106.

Tuik (2017) Hane Halkı Tüketim Harcaması (Bölgesel) 2015
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21581> (20/04/2017)

www. Kastamonu.edu.tr (2017), Hakkında. <https://www.kastamonu.edu.tr/index.php/tr/universitemiz-tr/menu-universitemiz-hakkimizda-tr> (Erişim tarihi, 10.01.2017).

Yayar, R., Demir, D. (2013), “Gaziosmanpaşa Üniversitesinin Tokat İli Ekonomisine Etkisi”, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Yıl 5, Sayı 8, Mayıs 2013, 106-122.

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN MİSYON VE VİZYON İFADELERİNE YÖNELİK BİR İÇERİK ANALİZİ

Oğuzhan AYTAR¹

Şerife SOYLU²

Özet:

Örgütlerde misyon ifadeleri hedef kitleye yönelik görev algısının yansıtılmasını, vizyon ifadeleri ise gelecekte kazanılması veya ulaşılması gereken ideal konumu tanımlamaktadır. Örgüt başarısında bu kavramların sahip olduğu potansiyel, temel olarak özgünlüğün ve sürekliliğin kritik faktörleridir. Bu çalışmanın amacı, Türk bankacılık sektörü üyelerinin görevleri ve gelecek öngörülerine yönelik kurguladıkları misyon ve vizyon ifadelerinin içerik analizi yardımıyla incelenerek belirlenen gruplar arasında karşılaştırılmanın yapılmasıdır. Çalışma kapsamında Türkiye’de faaliyet gösteren tüm bankaların misyon ve vizyon ifadelerine yönelik içerik analizi yapılarak; kamu bankaları, yerli özel bankalar ve yabancı bankalar sınıflandırması kapsamında kavramsal ve temasal ifade benzerlikleri ve farklılıkları tespit edilmiştir. Bu tespitler yapılırken nitel analiz programları yardımıyla objektif bir takım sayısal veriler ve görsel kelime bulutları kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Yönetim, Misyon, Vizyon

JEL Kodu: M10, M14

A CONTENT ANALYSIS FOR THE MISSION AND VISION OF THE TURKISH BANKING SECTOR

Abstract:

In organizations, mission statements define the reflection of the duty perception towards the target group and vision statements define the ideal position that must be achieved in the future. The potential that these concepts have in the success of the organization is essentially the critical factors of originality and continuity. The purpose of this study is to compare the mission and vision expressions that the members of the Turkish banking sector have formed for their duties and future predictions with the help of content analysis and compare them among the determined groups. Within the scope of the study, content analyzes are made for the expressions of mission and vision of all banks operating in Turkey; Similarities and differences in conceptual and theoretical expression within the scope of public banking, domestic private banks and foreign banking classifications have been determined. When these

¹ Yrd.Doç.Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İ.İ.B.F., S.yazar, oguzhanaytar@hotmail.com

² Ar.Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İ.İ.B.F., serifesoylu3406@gmail.com

determinations were made, some objective numerical data and visual word clouds were used with the help of qualitative analysis programs.

Keywords: Strategic Management, Mission, Vision

JEL Code: M10, M14

1.GİRİŞ

Bankacılık sektörü kendisine özgü birtakım teknik, örgütsel, davranışsal ve stratejik uygulamaları barındırmaktadır (Takan ve Boyacıoğlu, 2011: 402). Bankaların ekonomi içerisinde kendilerine özel ve önemli işlevlerinin olmasının yanı sıra, genel olarak bir firmanın piyasa yaklaşımıyla benzer yaklaşımlara sahip olduğu bilinmektedir. Ancak ekonomi içerisinde düzenleyici birtakım kuralların bulunmaması durumunda, firma davranışları gösteren bir banka sektörü konjonktürel dalgalanmaların yaşanmasına neden olabilmektedir (Parasız, 2011: 95). Dolayısıyla bankacılık sektörünün kendine özgü birtakım işlevsel fonksiyonlarını kısa dönemli bakış açısı temeline dayalı kar elde etme amacına yönelik icra etmesi, ekonominin genelini olumsuz yönde etkileme potansiyeline sahiptir. Buna karşın uzun dönemde istikrarlı, dengeli ve sağlıklı bir kar marjı amacının; ekonomik daralma ve genişleme dönemlerinde piyasa politikalarına zıt stratejiler geliştirmekle mümkün olabileceği bilinmektedir. Geleceği kurgulama, proaktif politikalar yürütme, planlama ve stratejik yönetim gibi kavramlar bankaların devamlılıklarını sağlamada üst yönetimler tarafından üzerinde önemle durulması gereken konular arasında sayılmaktadır. Dolayısıyla stratejik yönetim ve stratejik yönlendirme araçları banka örgütlerinin süreklilikleri açısından kritik öneme sahip konulardır.

Stratejik yönetim, örgütlerin amaçlarına ulaşması için planların kurgulanması ve uygulanmasıyla oluşan kararları ifade etmektedir (Pearce ve Robinson, 2015: 3). Stratejik yönetim, örgütlerin gelecek mimarisinde öngörülemez pek çok dış etkene karşı inşa ettiği; rekabet üstü avantaj sahibi olma düşüncesini belirtmektedir. Bir örgütün stratejik yönlendirme araçları misyon, vizyon, değer ve SWOT (güçlü-zayıf yönler ve fırsat-tehditler matrisi) analizinden elde edilen bilgilerden oluşmaktadır (Özdaşlı vd., 2012: 2). Günümüzde başarılı örgütlerin devamlılıklarını ve performansını önemli oranda etkileyen misyon, vizyon, amaç ve hedefler gibi stratejik yönlendirme araçlarının motivasyon işlevi yürüttüğü görülmektedir. Özel girişimlerde misyon ve vizyon kavramlarının konjonktür eğimlerine göre edebi nitelikte moda davranışlara büründüğü görülmektedir. Ancak stratejik yönetim gerçeğinin ve öneminin farkında olan kurumsal firmalar, süreç ve faaliyetlerini bu kavramları referans alarak; olması gerektiği gibi kullanmak zorundadır. Yirmi birinci yüzyıl işletmeleri misyon ve vizyon ifadelerini rekabet avantajı stratejilerine yön verebilecek biçimde kurgulamaktadır (Latif ve Muslu, 2015: 16).

Örgütsel faaliyetlerin gelecek mimarisinde kilit öneme sahip olan strateji kavramı ilk olarak askeri alanda ortaya çıkmış, 1960'lı yıllardan sonra stratejik yönetim olarak örgütler tarafından kullanılmaya başlamıştır (Bircan, 1999: 13). Gelişen teknoloji, küreselleşme ve rekabet, örgütsel faaliyetlerin yürütüldüğü çevrelerdeki risk ve belirsizliği artırmış, stratejik yönetim uygulamalarını 80'ler den sonra zorunlu bir ihtiyaç haline getirmiştir (Renkal, 2012: 3).

Bankaların etkili ve esnek bir şekilde yönetilebilmesi için örgüt yapısı, koşullar ve amaçların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Küresel rekabet ortamında bankaların rekabet etmek zorunda oldukları çevre unsurları, banka yöneticilerinin yeni yönetim

tekniklerinden azami ölçüde yararlanmaları gereğini ortaya çıkarmaktadır. Yeniden yapılanma, kıyaslama, öğrenen örgütler gibi kavramların yer aldığı teknikler bankaların stratejik hedeflerine ulaşmasında kullanılabilirler (Takan ve Boyacıoğlu, 2011: 391).

Türkiye’de faaliyet yürüten örgütlerin çevresel ve ekonomik koşulları, risk faktörleri ve riskten korunma stratejileri dikkate alınmalıdır (Erol ve Kanbur, 2014: 160). Günümüzde Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasi konjonktür ve jeo-politik konumun risk faktörlerinin etkisini artırdığı, bankacılık ve diğer sektörlerin riskten kaçınmak için yürüttüğü politikaların maliyetini yükselttiği söylenebilir.

Eylem olmadan vizyon bir hayalden ibarettir. Stratejik planların kağıt üzerinde kalmasının nedeni harekete yani uygulamaya dönüşmemesinde yatmaktadır (Alogan ve Yetiş, 2006). Vizyon kavramında olduğu gibi stratejide gelecek ile ilişkilidir ve strateji daha somut bir içeriğe sahiptir (Latif ve Muslu, 2015: 16). Türk bankacılık sektörüne bakıldığında zaman Türkiye ekonomisi içerisinde en dinamik sektörlerden birisi olduğu görülmektedir. Bankacılık sektörünün özellikle kamu bankalarının son dönemdeki başarısında stratejik planların tasarlanması ve uygulanmasının etkisi büyüktür. Misyon ve vizyon kavramları ile örgütün asli görev algısı ve gelecek kurgularına yönelik motive edici ifadelerin çalışan performansı üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Bu kapsamda çalışma konusuyla ilişkili literatürde kayda değer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Örneğin; Erol ve Kanbur (2014) misyon ve vizyon ifadelerine göre firmaların girişimcilik özelliklerini incelemiş, sektörlere göre farklı girişimcilik özelliklerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Leggat ve Holmes (2015) Avustralya kamu ve özel hastanelerinin vizyon, misyon ve değer ifadelerine yönelik bir içerik analizi yapmış; kamu ve özel hastanelerin stratejik yönlendirme araçlarına yönelik ifadeleri arasında önemli farklılıkları tespit etmiştir. Çalışmada, Avustralya’da ki özel hastanelerin rekabetçi stratejiye daha fazla odaklandığı görülmüştür. Zirvedeki Amerikan şirketlerinin vizyon, misyon ve değer ifadelerinde aynı kelimelerin kullanılıp kullanılmadığını araştıran Anderson ve Jamison’un (2015) çalışmasına göre; önemli miktarda aynı kurumsal değer ifadelerinin paylaşıldığı ancak benzer kurumsal misyon ve vizyon ifadelerine rastlanmadığı belirtilmiştir. Latif ve Muslu (2015) Türkiye’nin en büyük 100 sanayi işletmesinin vizyon ve misyon tanımlarına yönelik içerik analizini gerçekleştirmişlerdir. Bu kapsamda işletmelerin misyon ve vizyon kavramlarının literatürde belirtilen kriterlerden oldukça uzak olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Türk bankacılık sektörünün misyon ve vizyon ifadelerine yönelik böyle bir çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Stratejik Yönlendirme

İşletmelerde stratejik yönlendirme süreci misyon, vizyon ve amaçlarının belirlenmesiyle ilişkili uygulamaları kapsamaktadır (Ülgen ve Mirze, 2013: 68). İşletmelerin gelecek kurgularına yönelik çalışanların yönlendirilmesi, motive edilmesi, iç ve dış paydaşların faaliyetler hakkında bilgi edinmesi, stratejik yönlendirme araçlarıyla daha sağlıklı ve güvenli bir şekilde sağlanmaktadır. Misyon ve vizyon arasındaki bağlantı veya köprü izlenecek stratejiler aracılığıyla kurulmaktadır. Dolayısıyla bir işletmenin misyon ve vizyonu sürekliliğin sağlanmasında ilk olarak belirlenmesi gereken referans rehber kaynaklardır.

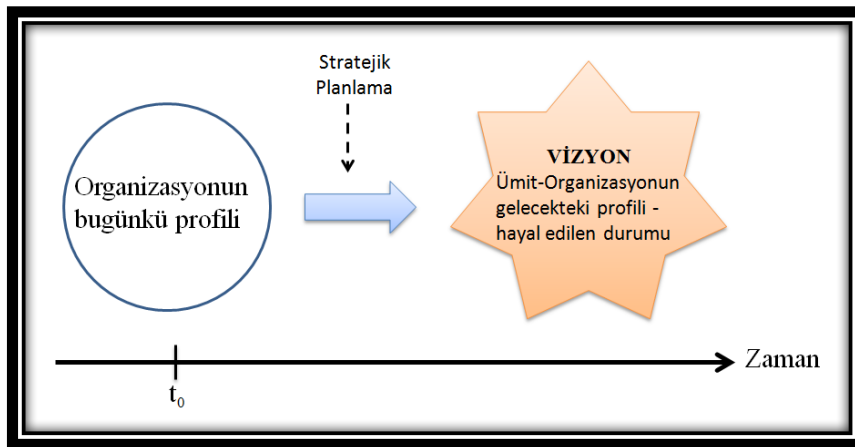
2.2. Stratejik Yönlendirmede Vizyon Kavramının Önemi

Vizyon bir örgütün gelecekte kendisini nerede görmek istediğinin betimsel anlatımıdır. Gelecekte sahip olunmak istenilen yere vurgu yaptığı için de vizyon aslında örgütlerin ilham kaynağıdır (Laurel, 2012). Bilinenden bilinmeye doğru süregelen zihni bir akıştır (Güney, 2004: 256). Vizyonun tasarlanmasında üst yönetimin gelecek öngörüsünün yanı sıra, örgütün faaliyetlerini gerçekleştirdiği sektörde kendisini tanımlayan kültürel felsefesi de yer almaktadır. Örgüt için vazgeçilmez değer ve standartlar vizyonun tasarımında önemli ölçüde etkilidir. Örgütün sahip olduğu ve gelecekte çok daha üst noktalara taşımak istediği kültürel felsefe vizyon tanımında yer almaktadır. Vizyon yalnızca bir gelecek öngörüsü değil aynı zamanda tüm çalışanlar ve paydaşlar açısından bir rehber özelliği taşımaktadır. Örgütün tüm karar ve tercihlerinde vizyon kavramı dikkate alınmaktadır. Vizyon tüm örgüt üyeleri tarafından benimsenerek, öncelikli örgütsel amaç olarak kabul gördüğü takdirde başarı sağlamaktadır.

Örgütsel amaçların yerine getirilmesinde birinci derecede rol oynayan aktörler örgüt içerisindeki paydaşlardır. Dolayısıyla vizyon kavramının örgüt üyeleri tarafından iyi anlaşılması ve onlar için motive edici bir yapıya sahip olması gerekmektedir (Kılıç, 2010: 89). Bu faktörler göz önünde bulundurularak tasarlanmış bir vizyon, örgüt kültürünün güçlenmesini, örgütsel bağlılığı ve örgütsel adanmışlığı üst noktalara taşıyacak kazanımlar sağlamaktadır. Üyeleri ile tam bütünleşme ve entegrasyon sağlayan örgüt yapıları diğer örgüt yapıları ve diğer paydaşlar nezdinde olumlu bir imaj ortaya koymaktadır. Dolayısı ile çok yönlü tasarlanmış bir vizyonunun ve bu vizyon doğrultusunda yürütülen faaliyetlerin başarı getirmesi kaçınılmazdır.

Örgütlerde vizyon, örgüt performansı, örgüt hedeflerini ve örgüt standartlarını daha üst noktalara taşıyacak bir yapıda olmalıdır (Kılıç, 2010: 89). Vizyon gelecekte olunması gereken konum için bir hareket planı içermelidir. Tüm çalışanlar tarafından yanıtlanması gereken ne yaratmak istiyoruz sorusunun yanıtıdır (Gürüz ve Gürel, 2009:34). Vizyon gelecekte ulaşılması gereken konumu tanımlarken örgütün bulunduğu konumu dikkate almalı, ütopyik bir takım hayali hedeflerden kaçınılmalıdır. Aksi takdirde, stratejik yönlendirme araçlarının işleyişi ile ilgili beklenmeyen bir takım gelişmelerin yaşanması örgüt paydaşları açısından olumsuz ve yıkıcı etkilere neden olabilmektedir.

Şekil 1: Organizasyonun Bu Güncü Durumu - Vizyon İlişkisi.

Kaynak: Koçel, 2015: 194

Vizyon, aynı zamanda planlama faaliyetlerinin başarıyla sonuçlanması, belirlenen hedef doğrultusunda yürütülen tüm süreçlere yönelik bir kutup yıldızı işlevi görmektedir. Plan tek

başına ve hiçbir anlam ifade etmezken, planın uygulanması sürecinde gelişmeleri dikkate alarak dinamik bir plan uygulama faaliyeti yüksek başarı sağlayacaktır (Koçel, 2015: 195).

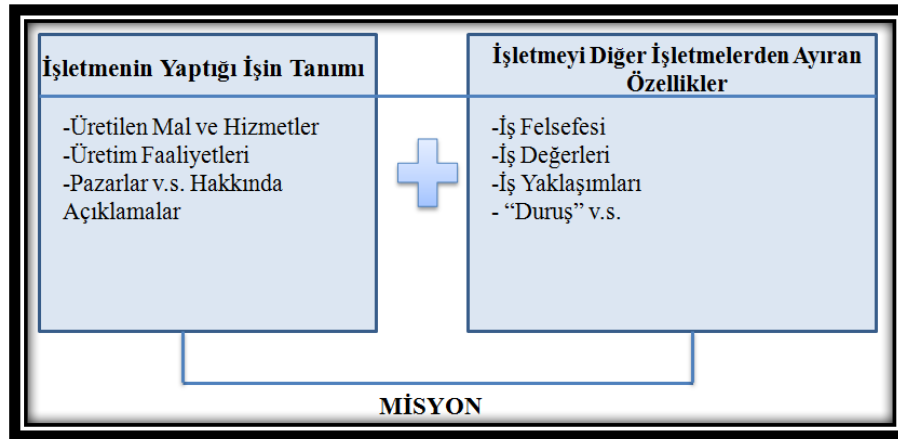
2.3.Stratejik Yönlendirmede Misyon Kavramının Önemi

Misyon bir örgütün faaliyet yürüttüğü çevrede kendisine atfettiği görevdir. Örgüt bu görevi hangi amaçla yapacağını ve kendisini nasıl görmek istediğini anlatmak için de bu kavramı kullanır (Güney, 2004: 169). Bunun yanında üst yönetimin birinci sorumluluğu olan “işimiz nedir?” sorusuna yanlış yanıt vermek iş başarısızlığının belki de en önemli nedenidir (Drucker, 2012: 168).

Örgüt misyonu belirlenirken üzerinde durulması gereken en önemli konulardan biride, yönetim düzeyindeki her bir departmanın genel misyonla uyumlu bir alt misyona sahip olmasıdır. Alt birimlerle yapılandırılan görevsel entegrasyon örgütsel amaçların gerçekleştirilmesinde büyük öneme sahiptir. Aynı zamanda bu entegrasyon sürecinin diğer stratejik yönlendirme araçları kurgulanırken de yapılandırılması gerekmektedir. Misyon kavramının örgütler açısından iki temel işlevi bulunmaktadır. Bu işlevler (Ülgen ve Mirze, 2013: 176):

- Örgüt üyelerinin tümüne yönelik ortak bir yön belirlemesi,
- Örgütü diğer örgütlerden ayıran bir özelliği bulundurması olarak ifade edilebilir.

Şekil 2: Organizasyonda Misyon Kavramının İçeriği

Kaynak: Ülgen ve Mirze, 2013: 173

İşletmeler için ekonomik kazançlar, insanoğlu için nefes alıp-vermek ne kadar önemliyse aynı derece önemlidir. Ancak, insanoğlunun varoluş amacı nefes almak değildir (Kılıç, 2010: 89). İşletmelerin kazanç sağlaması, kar elde etmesi önem taşımaktadır, ancak işletmenin sektörde bulunma nedeni, insan ihtiyaçlarına cevap vermesi onun var oluş nedenini açıklamaktadır. Bu açıdan misyon, bir işletmenin yaptığı işi; üretilen mal ve hizmetleri, üretim faaliyetlerini ve pazarlarını; ayrıca bu işletmeyi diğer işletmelerden ayıran temel felsefe, değerler ve yaklaşımları da içermelidir (Ülgen ve Mirze, 2013: 173). Şekil 2’de işlevsel bir misyon kavramının hangi unsurlardan oluştuğu net olarak gösterilmektedir.

2.4.Türk Bankacılık Sektörü ve Stratejik Yönetim Etki Alanı

Bankacılık sektörünün ekonomi açısından en önemli işlevi fon ihtiyacı olanlar ile fon fazlası olanlar arasında sistematik bir aracılık hizmeti yürütmesidir. Bu işlev üretim, hizmet, dağıtım ve tüketim alanlarının hareket alanını genişletirken, finansal sistemin derinliği ve

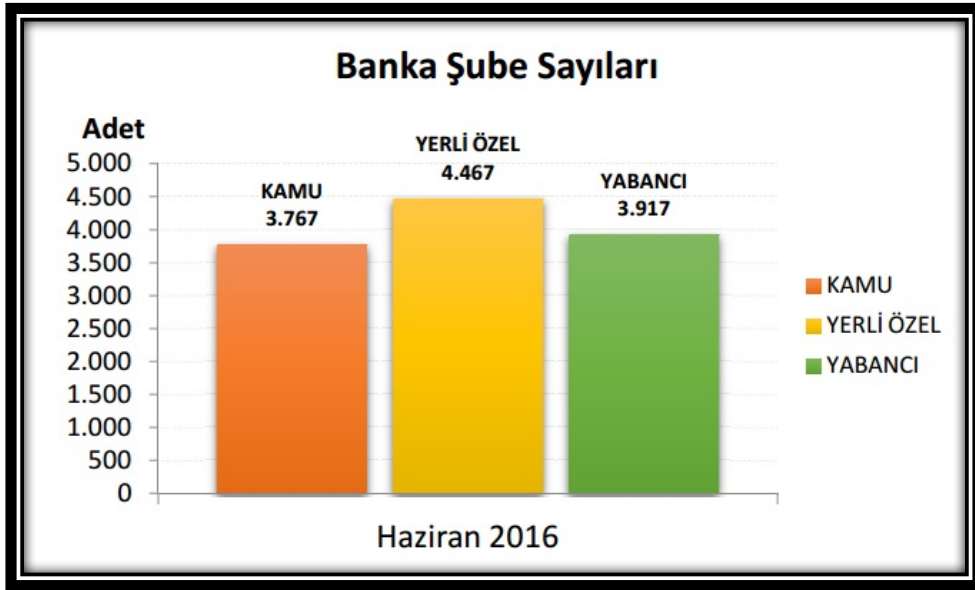
kurumsallaşmasına yardımcı olmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomiler için bankacılık sektörü diğer sektörleri sürükleyen ve doğrudan etkileyen bir lokomotif etkisine sahiptir. Türk bankacılık sektörünün işleyişi ve geleceğe yönelik planları ülke ekonomisi açısından üzerinde dikkat ve özenle durulması gereken konuların başında gelmektedir.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türkiye’de bankacılık faaliyetleri kamu ve özel sermaye eksenli iki yapı üzerinde gelişim göstermiştir. Gelişim süreci içerisinde ciddi sarsıntılar ve krizler atlatılarak yapısal bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Özellikle 2001 krizi sonrasında radikal değişiklikler yapılarak, yeni yasal düzenlemeler yapılmış ve düzenleyici kuruluşlar oluşturulmuştur (Coşkun vd., 2012: 195). Sektörün yeniden yapılandırılmasının amacı; kamu bankalarının istikrarsız çalışmalarına son vererek mali sistemi güçlendirmek, özel bankaların daha sağlıklı faaliyet yürütmelerini sağlamak ve TMSF bankalarının sorunlarının çözümüne hız kazandırmak olarak açıklanmaktadır (Parasız, 2011: 31). Bu gelişmeler sektör yapısını ve rekabet düzeyini olumlu yönde etkilemiştir.

Türk bankacılık sektörü genel olarak sermaye sahipliği açısından üç ana grup içerisinde; kamu bankaları, yerli özel bankalar ve yabancı özel bankalar sınıflandırması kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak bu gruplar içerisinde işlevsel olarak farklı amaçlar ve farklı çalışma sistematiğine sahip bankalar bulunmaktadır. Yatırım ve kalkınma bankacılığı, mevduat bankacılığı ve katılım bankacılığı bu işlevsel farklılığı ortaya koyan bankacılık sınıflandırmalarıdır. Dolayısıyla herhangi bir mevduat, katılım ya da yatırım bankası kamu ya da özel sermayeli olabilirken farklı sistematik temelleri kullanarak aynı işleve sahip ikame finansal ürünler sunabilmektedirler. Çalışma kapsamında yönetim açısından mülkiyet temelli bir sınıflandırmanın çalışma sonuçları açısından daha sağlıklı sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Bankaların kamu, yerli ve yabancı sınıflarında değerlendirilmelerindeki temel ölçüt sermaye sahipliği ağırlığıdır. Bir bankanın kuruluş koşulları arasında anonim şirket şeklinde kurulma şartı bulunmaktadır. Dolayısı ile farklı sermaye ağırlığına sahip pek çok ortak bulunmaktadır.

Haziran 2016 tarihi itibari ile Türkiye’de toplam 53 banka faaliyet yürütmektedir. Bu bankaların 34’ ü mevduat bankası, 6’ sı katılım bankası ve 13’ ü kalkınma ve yatırım bankası olarak hizmet sunmaktadır. Sektörde faaliyet yürüten toplam şube sayısı 12151’dir. İstihdam edilen personel sayısı 215.442 kişidir. 2016 yılının Haziran ayı verilerine bakıldığında şube ve personel sayılarında azalma yaşandığı görülmektedir. Bir önceki çeyreğe göre (2016-Mart Dönemi) Türk bankacılık sektöründe 125 şube kapanırken, personel sayısı 1090 kişi azalmıştır (BDDK, 2016).

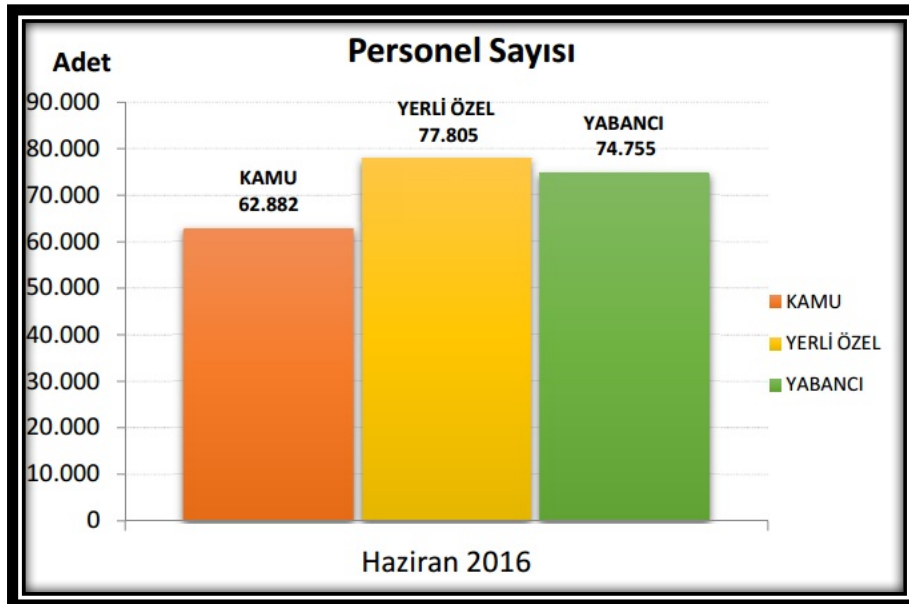
Şekil 3: Türk Bankacılık Sektörü Şube Sayısı

Kaynak: BDDK, 2016

Şekil 3'te görüldüğü üzere Türkiye genelinde 3767 kamu bankası şubesi, 4467 yerli özel banka şubesi ve 3917 yabancı banka şubesi faaliyet yürütmektedir. 2014 ve 2015 verileri incelendiğinde, Türk Bankacılık Sektöründeki şube ve personel sayısının azaldığı görülmektedir. Bu gelişmedeki başlıca faktörleri; sektör büyüme hızının yavaşlaması, verimliliğe yönelik çalışmalar ve elektronik bankacılık faaliyetlerinin yaygınlaşması olarak sıralamak mümkündür.

Şekil 4: Türk Bankacılık Sektörü Personel Sayısı.

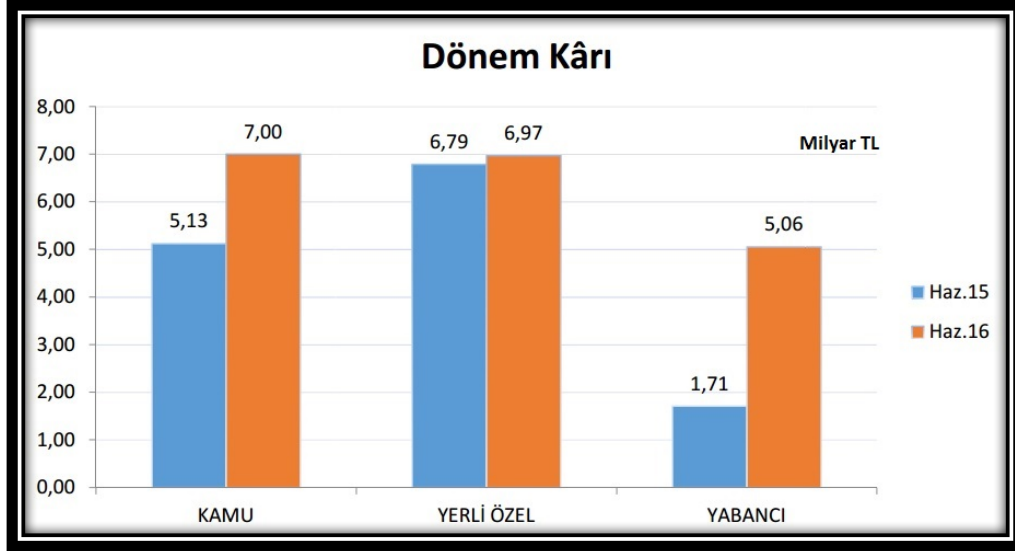

Kaynak: BDDK, 2016

Türk bankacılık sektörü personel sayısı açısından incelendiğinde kamu, yerli özel ve yabancı banka şube sayılarıyla paralel bir tablonun olduğu görülmektedir. Sektör geneline yönelik ortalama personel yoğunluğunun en fazla yabancı banka şubelerinde olduğu

görülmektedir. Türkiye genelinde 62882 kamu bankası personeli, 77805 yerli özel banka personeli ve 74755 yabancı banka personeli istihdam edilmektedir.

Şekil 5: Türk Bankacılık Sektörü 2015-2016 Dönem Karlılık Rakamları.

Kaynak: BDDK, 2016

Sektörün 2016 Yılı Haziran dönemi net kar rakamları incelendiğinde; 2015 Yılı Haziran dönemine göre artış gösterdiği görülmektedir. Türk bankacılık sektörünün Uluslararası Para Fonu(IMF) 2015 verilerine göre diğer ülkelerle karşılaştırılması yapıldığında sermaye yeterlilik oranının 14,6 ile tatmin edici bir düzeyde olduğu görülmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan bazı ülkeleri sermaye yeterlilik oranları şu şekilde sıralanmaktadır. ABD 14.2, Japonya 13.6, Kanada 14, Brezilya 15.5, Çin 13, Rusya 13' tür. Türk bankacılık sektöründe kredi riskinin makul düzeyde seyretmesine rağmen özkaynak karlılığının %13.3 değeriyle özkaynak maliyetinin altında yer aldığı görülmektedir (TBB, 2016).

Örgütlerin stratejik yönetim uygulamalarını sağlıklı bir şekilde yürütebilmeleri için misyon ve vizyon kavramlarını çok iyi kurgulamaları gerekmektedir (Latif ve Muslu, 2015: 169). Bir örgütün stratejik hedeflerinin belirlenerek kurumsal referansların oluşturulması, şirketin devamlılığı açısından oldukça önemlidir. Dolayısı ile bankaların yönetim kurulları faaliyetlere ilişkin stratejik ve kurumsal değerlerin ortaya konulması ve genel politikaların geliştirilmesinden sorumludur (Takan ve Boyacıoğlu, 2011: 603). Bu stratejilerin uygulanabilmesi için çalışanlar, hissedarlar ve müşterilerin örgütün işlevi ve geleceğe yönelik projeksiyonlarından haberdar olması gerekmektedir. Stratejik yönlendirme araçları arasında sayılan misyon ve vizyon kavramları tüm paydaşlara bu konu başlıkları hakkında bilgi ve rehberlik sunmaktadır. Üst yönetim, örgütün asli görev alanını ve gelecek hedeflerini net olarak misyon ve vizyon kavramları aracılığıyla iletmektedir.

3.YÖNTEM

Çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi dokümanların, ifadelerin ya da kayıtların karakterize edilerek karşılaştırılması için kullanılan ve kaynak içeriklerinin sistematik olarak tanımlanması için kullanılan bir yöntemdir (Altunışık vd., 2010: 322). İçerik analizi yöntemi yazılı dokümanların araştırma problemleri ve amaçlarına göre kodlanması ve çözümlenmesi temeline dayanmaktadır (Berg ve Lune, 2015: 381). İçerik analizi yöntemi genel olarak objektif bir veri yorumlama işlemidir.

İçerik analizi yönteminin tarafsızlık, sistematiklik ve genellik olarak ifade edilen üç temel özelliği bulunmaktadır. Tarafsızlık araştırma sürecinin her aşamasında belirli kuralların işletilmesini ifade etmektedir. Sistemik yapı ise her aşamanın objektif kurallara uygun ve uyumlu bir süreç dâhilinde tutarlı bir işlevselliğe sahip olmasıdır. Bulguların teorik ilgi ve bağlantısının kurulması ise genellik özelliği olarak tanımlanmaktadır (Altunışık vd., 2010: 323).

Metin ya da söylem ile ifade edilen amaç, hedef, yorum ya da olaylar içerik analizi ile ayrıntılı olarak incelenir, farklı kaynakların ifadelerinde fark edilemeyen yada vurgulanmak istenen kavram ve temalar tespit edilebilir. İçerik analizi yöntemi ile ifade içindeki kavram ve temaların içerdiği mesajlar daha anlaşılır ve net hale getirilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 227).

İçerik analizi yardımıyla sayılabilecek nitelikteki kavramlar istatistiki bir şekilde ifade edilir. Bu ifade biçimi içeriğe yönelik yapılacak yorumlarda; objektif çıkarımlarda bulunmayı ve içerik kapsamında önemli kavramları vurgulama olanağı sunmaktadır. Bu kapsamda içerik analizi yöntem olarak nitel bir takım çıktılar sağlamakla birlikte, nicel bir analiz için objektif bir takım dayanaklar sunmaktadır.

İçerik analizini objektif olarak izlenebilir ve görülebilir bir temele oturtmak amacıyla bir takım nicel ve nitel analiz programlarından yararlanılmaktadır. Çalışma kapsamında misyon ve vizyon ifadelerinin incelenmesinde Nvivo nitel analiz programı kullanılmıştır. Kelime vurguları, benzerlikler ve farklılıklar nicel sonuçlar yardımıyla objektif bir temelde tartışılmıştır. Çalışma kapsamında Türkiye’de faaliyet yürüten tüm bankaların misyon ve vizyon ifadeleri alınarak incelenmiş, kelime kökleri ve tema başlıklarına göre düzenlenmiş, kamu, yerli özel ve yabancı bankaları gruplar arasındaki kavram kullanımı benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmuştur.

4.BULGULAR

4.1.Türk Bankacılık Sektörünün Misyon Algısı

Çalışma kapsamında Türk bankacılık sektörünün misyon algısı bankaların sermaye yapılarına göre incelenmiş, benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda sektör önceden belirlenen kamu, yerli özel ve yabancı banka başlıkları altında sınıflandırılmış, her gruba yönelik içerik analizi çalışmaları yapılmıştır.

Kamu bankaları grubu içerisinde kamu kalkınma ve yatırım bankaları, kamu mevduat bankaları ve kamu katılım bankaları yer almaktadır. Kalkınma ve yatırım bankaları özellikle kendileri için özel olarak belirlenmiş mevzuat ve görev çerçevesinde faaliyet yürütmektedir. Dolayısıyla bu bankaların misyonlarında özel işlevlerine yönelik görev algılarının yansımaları görülmektedir. Bu bankaların misyon ifadeleri içerisinde, çalışmanın ana konusunu oluşturan mevduat bankalarının önem atfettiği müşteri, hizmet, bankacılık ve değer gibi temaların yer almadığı görülmektedir. Bu bankaların misyonlarında yasa ile kendileri için belirlenmiş hedeflere yönelik açıklamaların yapıldığı görülmektedir. Yatırım, kalkınma, gelişim ve ihracat kavramları bu bankaların misyon ifadelerinde yoğunlukta tespit edilen ve vurgu yapılan temalardır.

Kamu bankalarının misyon kavramları incelendiğinde işlevsel bankacılık faaliyetleriyle müşteri taleplerinin karşılanması görev olarak kabul edildiği ve bunun net bir biçimde misyon ifadelerinde yansıtıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra kamu bankalarının özellikle değer kavramını farklı açılardan kullanarak üstü örtülü söylemin değer kavramı üzerinde şekillendiği görülmektedir. Stratejik yönetimin temel amacının rekabet üstü bir avantaj sağlama hedefi olduğu ve bu hedefin değer yaratma doğrultusunda gerçekleştirilebileceği

öngörüsü, kamu bankalarının misyon ifadelerine yansımaktadır. Kamu bankalarının misyon ifadeleri üzerinde yapılan analiz sonucu frekans ve yüzde açısından değer kavramına daha fazla vurgu yapıldığı nicel açıdan da görülmektedir. Tablo 1’de kamu bankalarının misyon ifadelerinde en fazla yer alan ilk on kavram yer almaktadır. Bu kavramlar içerisinde değer, müşteri ve bankacılık kavramlarının ilk üç sırada buldukları görülmektedir. Dolayısıyla kamu bankalarının kendi hedef kitesine yönelik temalara yer vermelerinin yanı sıra etkin bankacılık hizmetleri sunmayı görev bilinci kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Her ne kadar banka olarak faaliyet yürütseler de kamu bankası niteliğine sahip olmaları bankacılık faaliyetlerine yönelik bir görev algısını ön plana taşımıştır. Bankacılık kavramının vurgulanma nedeni; kamu bankalarında, kamu hizmeti sunan kamu kurumu ve kamu personeli üzerindeki memur zihniyeti ve bürokratik algının değiştirilmesine ya da yok edilmesine yönelik bir düşünce olduğu söylenebilir.

Yerli özel bankaların misyon ifadelerinin genel olarak ortak birtakım temalar üzerinde şekillendiği görülmektedir. İçerik analizi kapsamında tema; bir ifade, düşünce ya da söylemin merkezinde yer alan temel olguyu tanımlamaktadır. Yerli özel bankaların konu açısından misyon ifadeleri arasında “değer yaratma” temasının özellikle vurgulandığı görülmektedir. Yerli özel bankaların müşteri ihtiyaç, istek ve sorunlarına yönelik ürün ve çözüm önerileri ifade edilirken, değer kavramı temeline dayalı değer yaratma temasını asli görev kapsamında kabul ettikleri görülmektedir. Stratejik yönetim açısından değer yaratılması, örgüt içerisinde yer alan süreçler içerisinde genel olarak maliyet yada farklılaştırma temeline göre yürütülen stratejiye bağlıdır. Bu kapsamda yerli özel bankaların bankacılık sektörüne yönelik farklı ürün geliştirme ya da bankacılık hizmetlerinin daha ekonomik sunulmasına yönelik görev üstlendiği görülmektedir. Tablo 1’de yerli özel bankalarının misyon ifadeleri içinde en yüksek oranda vurgu yapılan kavramların sırasıyla; müşteri, değer, hizmet ve banka kelimeleri olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yerli özel banka misyonlarının kavram vurgusu analizleri yapılan yorumları destekler niteliktedir. Yerli özel bankalar grubu yerli yatırım bankaları ve mevduat bankalarından oluşmaktadır. Yatırım bankaları toplumdan mevduat kabul etmeyen, kalkınma bankacılığının faaliyetleri dışında görev yürüten bankalardır. Fon ihtiyacı kurumsal müşterilerle fon fazlası olan kurumsal müşteriler arasında görev yürütmektedir. Türkiye genelinde özel yatırım bankaları belirli bir grubun finansal gereksinimlerini karşılama ve fon yönetimi görevlerini icra etmekle görevlidir. Dolayısıyla bu bankaların misyonlarının varlık nedenlerine bağlı olarak kurgulandığı görülmektedir.

Tablo 1: Türk Bankacılık Sektörü Misyon İfadeleri Kelime Frekans Sorgusu.

	Kamu Bankaları				Yerli Özel Bankalar				Yabancı Bankalar		
	Kavram	N	(%)		Kavram	Sayı	(%)		Kavram	N	(%)
1	değer	9	003	1	müşteri	23	004	1	müşteri	9	003
2	müşteri	7	002	2	değer (yaratma)	16	002	2	banka	7	002
3	bankacılık	6	002	3	hizmet	10	002	3	değer (yaratma)	6	002
4	etkin	5	001	4	banka	7	001	4	çalışanlar	6	002
5	katkı	5	001	5	finansal	7	001	5	hizmet	4	001
6	katılım	4	001	6	hissedarlar	7	001	6	ihtiyaçlar	4	001
7	sosyal	4	001	7	anlayış	6	001	7	paydaşlar	4	001
8	sürdürülebilir	4	001	8	yüksek	6	001	8	finansal	3	001
9	uluslararası	4	001	9	çözümler	6	001	9	sürdürülebilir	3	001
10	dünya	3	001	10	etik	5	001	10	sürekli	3	001

Tablo 1’deki kavram yoğunlukları incelendiğinde yabancı bankaların misyon ifadeleri kapsamında en yüksek vurgunun müşteri kavramına yapıldığı, daha sonra bu sıralamanın banka, değer ve çalışan kavramlarıyla devam ettiği görülmektedir. Yabancı bankaların misyon ifadeleri incelendiğinde kamu ve yerli bankalara oranla daha genel ve evrensel kavramların yer aldığı tespit edilmiştir. Yabancı banka misyon ifadelerinde değer yaratan bir banka olma temasının ön plana çıktığı görülmektedir. Yabancı banka misyonları kapsamında müşteri, hissedar ve paydaş kavramlarının yanı sıra çalışanların memnuniyeti üzerine odaklanıldığı gözlemlenmektedir.

4.2. Türk Bankacılık Sektörünün Vizyon Algısı

Çalışma kapsamında Türk bankacılık sektöründe yer alan aktörlerin 2016 yılı vizyonları ele alınarak incelenmiştir. Bu kapsamda sektör misyon kavramında olduğu gibi kamu, yerli özel ve yabancı banka başlıkları altında sınıflandırılmış, her gruba yönelik içerik analizi çalışmaları yapılmıştır.

Tablo 2’de, kamu bankalarının vizyon ifadelerine yönelik kavram sorgusu yapıldığında en yüksek yoğunluğa sahip ilk iki kelimenin banka ve bankacılık kavramları olduğu tespit edilmiştir. Kamu bankalarının stratejik yönlendirme araçlarına yönelik ifadeleri incelendiğinde, misyon ve vizyon temaları içerisinde her iki açıdan klasik kamu kurumu imajının yok edilmeye çalışılarak, serbest piyasa ekonomisine yönelik bankacılık hizmetlerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Kamu bankalarının toplum menfaatlerini gözeten uygulamalarda ve devlet politikalarında araç olarak kullanılmalarının pozitif bir algının yanı sıra verimlilik ve işlevsellik açısından eleştiriye açık olduğu bilinmektedir. Kamu bankaları grubunun vizyon ifadeleri incelendiğinde serbest piyasa ekonomisi içerisinde bir banka olarak kabul görerek, iyi bankacılık hizmeti sunma amacının belirtildiği gözlemlenmiştir.

Yerli özel bankaların vizyon ifadelerine bakıldığında, kamu bankalarından farklı olarak Türkiye odaklı gelecek kurgularına rastlanmaktadır. Türkiye’nin öncü, lider, yenilikçi bankası olmak gibi hedeflerin belirtildiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla ile bu tür hedeflerin yabancı sermaye açılımlı politikaları ihmal ettiği, Türkiye’nin gelecek potansiyeline paralel gelecek fırsatları dikkate almadığı görülmektedir. Yerli özel bankaların vizyon ifadelerinde en yoğun olarak yer alan kavramlar Türkiye, banka, finansal (hizmet) ve lider kavramlarıdır.

Tablo 2: Türk Bankacılık Sektörü Vizyon İfadeleri Kelime Frekans Sorgusu.

	Kamu Bankaları				Yerli Özel Bankalar				Yabancı Bankalar		
	Kavram	N	(%)		Kavram	N	(%)		Kavram	N	(%)
1	banka	8	005	1	Türkiye	7	003	1	banka	24	003
2	bankacılık	4	003	2	banka	6	003	2	finansal	15	002
3	değer	3	002	3	finansal	5	002	3	bankacılık	10	001
4	evrensel	3	002	4	lider	5	002	4	hizmet	10	001
5	katılım	3	002	5	bankacılık	3	001	5	iyi	9	001
6	lider	3	002	6	hizmet	3	001	6	lider	9	001
7	güvenilir	2	001	7	yenilikçi	3	001	7	Türkiye	9	001
8	hizmet	2	001	8	öncü	3	001	8	değer	7	001
9	kalkınma	2	001	9	finans	2	001	9	tercih	7	001
10	kurum	2	001	10	global	2	001	10	ilk	6	001

Bankacılık sektörü içerisindeki yabancı bankaların vizyon kavramları incelendiğinde; küresel ve bölgesel bir takım gelecek kurgularının bulunduğu görülmektedir. Yabancı bankaların vizyon ifadelerinde bağlı oldukları sermaye grubu veya bölgesine yönelik atıflara rastlanmaktadır. Avrupa’da en iyi banka olmak, Türkiye ile Afrika ve Orta Doğu ülkeleri arasında en iyi hizmet sunan banka olmak, Orta Doğu, Kafkaslar, Balkanlar gibi finansal bölgelerin en güçlü ortağı olmak gibi amaçlar yabancı bankaların bölgesel amaçlarına örnek olarak gösterilebilir. Tablo 2 incelendiğinde, yabancı bankaların vizyonlarında en yoğun biçimde yer alan başlıca kavramların banka, finansal (hizmet), bankacılık ve hizmet kavramları olarak sıralandığı görülmektedir. Yine her üç grubun vizyon ifadelerinde ortak bir şekilde belirli bir alan yada bölgede faaliyet alanı, işletme türünü belirten “banka” kavramının yoğun olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

5.DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Finans piyasasının ülke için önemi ve küresel bir takım değişkenlerin varlığı; bankacılık sektörünü daha hassas ve önemli bir konuma taşımaktadır. Dolayısıyla Türk bankacılık sektörünün geleceği ve yönetim performansı verimlilik, etkinlik, kurumsallık ve stratejik yönetim açısından incelenmesi ve çalışılması gereken temalar arasında kritik öneme sahiptir. Bu kapsamda, sektörün geleceğe yönelik planlama süreçleri ve planlama araçları günümüz verileriyle değerlendirildiğinde önemli sonuçlar sağlayacaktır.

Stratejik yönlendirme araçları, örgütlerin halkla ilişkiler ve kurumsal iletişim anlamında müşteri memnuniyeti odaklı edebi tanımlar olarak değerlendirilmemelidir. Bu kavramlar örgütler açısından hayati öneme sahip unsurlar olup temel bir takım değer ve felsefelere dayanmalıdır. Türkiye genelinde özel işletmelerin misyon ve vizyon kavram içeriklerinin, işlev açısından beklenen niteliklere sahip olmadığı bilinmektedir (Latif ve Muslu, 2015; Ocak vd. 2016). Çalışma kapsamında incelenen Türk bankacılık sektörü işletmelerinin diğer işletmelere oranla, daha objektif ve işlevsel yapıda stratejik yönlendirme araçlarına sahip olduğu tespit edilmiştir. Stratejik yönlendirme araçlarına yönelik yapılan bazı çalışmalarda (Leggat ve Holmes, 2015) işletmelerin kamu ve özel sektör başlığı kapsamında misyon ve vizyon ifadelerinde farklılıkların bulunduğu tespit edilmiştir. Türk bankacılık sektörü işletmelerinin de sermaye yapısına göre misyon ve vizyon ifadeleri arasında farklılık bulunduğu tespit edilmiştir.

Tük bankacılık sektörünün misyon ifadeleri incelendiğinde kamu, yerli özel ve yabancı banka grupları nezdinde misyon ifadeleri içerisinde farklı kavram ve tema vurgulamalarının bulunduğu görülmektedir. Kamu bankalarının sermaye yapılarına bağlı olarak kendisini serbest piyasa ekonomisi içerisinde bankacılık faaliyetlerini yürütme işlevine odakladığı görülürken, yerli özel ve yabancı bankaların değer ve değer yaratma gibi kavram ve temalar üzerinde görev üstlenmek istedikleri görülmektedir. Müşteri ihtiyaç ve beklentilerine cevap verme her üç kategorideki bankalar tarafından belirtilmesine rağmen çalışanların memnuniyetine sadece yabancı bankaların misyonları içerisinde değinilmiştir. Aynı zamanda yerli özel ve yabancı banka misyonlarında kamu bankalarından farklı olarak hissedar ve paydaşlara özel atıflar yapılmaktadır. Türk bankacılık sektörünün misyon ifadelerinin yoğunluklu olarak müşteri ve değer kavramları üzerine şekillendiği ve bu kavramlara özel önem atfedildiği görülmektedir.

Tük bankacılık sektörünün vizyon ifadeleri kamu, yerli özel ve yabancı banka grupları içinde karşılaştırıldığında her grubun sermaye yapısına bağlı olarak farklılıklar taşıdığı görülmektedir. Kamu bankalarının hizmet anlayışı açısından kamu kurumu anlayışından farklı olarak özel sektör standartlarında bankacılık faaliyeti yürüttüğü ve bu doğrultuda amaçlar kurguladığı görülmektedir. Stratejik amaçların hizmet ve değer odaklı ifade edildiği

görülmektedir. Yerli özel banka vizyon ifadelerinin ise genel olarak Türkiye odaklı amaçlar ortaya koydukları görülmektedir. Vizyon kavramının gelecek tasarımı ve bu doğrultuda planlama ve faaliyet yürütme gerçeğinden yola çıkılarak kamu ve yerli özel bankaların genelinde bölgesel bir takım amaçlarının vizyon ifadelerine yansımadağı görülmektedir. Yabancı özel banka grubu ise, diğer banka gruplarından farklı olarak sermaye yapısına göre amaç belirtirken, küresel ve bölgesel bir takım amaçlar belirtmektedir. Vizyon ifadeleri içerisinde her üç grupta ortak bir şekilde belirli konularda Türkiye ve liderlik kavramlarına atıf yaptığı ve amaçlarını bu kavramlar üzerine kurguladığı görülmektedir.

Şekil 6: Tük Bankacılık Sektörünün Misyon ve Vizyon İfadeleri Kelime Bulutları

Tük bankacılık sektörünün misyon ve vizyon ifadeleri genel olarak değerlendirildiğinde hangi kavramların daha yoğun olarak kullanıldığı Şekil 6'da gösterilmiştir. Genel olarak misyon ifadeleri içerisinde ön plana çıkan kavramlar müşteri, değer ve hizmet kavramlarıdır. Bu kavramların müşteri memnuniyeti ve değer yaratma temaları üzerine şekillendiği görülmektedir. Türk bankacılık sektörünün müşteri ihtiyaç ve beklentilerini karşılamayı bir görev olarak algıladığı ve bunu ifadelerine yansıttığı aynı zamanda değer yaratma teması üzerine yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Sektörün vizyon ifadeleri ele alındığında ise banka, lider ve Türkiye kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Türkiye'nin faaliyet yürütülen ülke olması yanında, jeopolitik konumu özelliğiyle bölgesel bir takım amaçların kilit unsuru olarak kullanıldığı gerçeğiyle karşılaşılmaktadır. Sonuç olarak Türk bankacılık sektörünün gelecek amaçlarının genel olarak Türkiye odaklı ya da Türkiye bağlantılı lider banka olma çerçevesinde kurgulandığı ifade edilebilir. Bu kapsamda Türk bankacılık sektörünün vizyon ifadeleri genelinde, finansal hizmet sunumu açısından Türkiye'de öncü, lider, yenilikçi banka olma amacının net olarak belirtildiği görülmektedir.

Kaynakça

Alogan, Güldal B.; Yetiş, Nuket (2006), "Defining Strategic Objectives: A Methodology Suited for Public Organizations", **Total Quality Management & Business Excellence**, Vol.17, No:6, p. 669-684.

Altunışık, Remzi, Coşkun, Recai, Bayraktaroğlu, Serkan ve Yıldırım, Engin (2010), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı**, Sakarya Yayıncılık, Adapazarı.

Anderson, S. Eric, Jamison, Brad, (2015), "Do the Top U.S. Corporations Often Use The Same Words in their Vision, Mission and Value Statements?", **Journal of Marketing and Management**, 6 (1), p.1-15.

Berg, Bruce L., Lune, Howard (2015), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Çev. Editörü: Hasan Aydın, Eğitim Yayınevi, Konya.

BDDK, (2016), **Türk Bankacılık Sektörü Genel Göstergeleri**, Haziran 2016, Veri ve Sistem Yönetimi Daire Başkanlığı, Ankara

Bircan, İsmail (1999), "Türk Kamu Kesiminde Stratejik Yönetim ve Vizyon", **Planlama Dergisi**, Özel Sayı, s.11-20.

Coşkun, Necat vd. (2012), **Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi**, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 280, İstanbul.

Drucker, Peter (2012), **Yönetim**, Çev. İlker Gülfidan, Optimist Kitap, İstanbul.

Erol, Yücel, Kanbur, Engin, (2014), "Miyon ve Vizyon İfadelerine Göre Türkiye’nin İlk 100 Büyük Şirketinin Girişimcilik Özellikleri", **Business and Economics Research Journal**, Volume 5, Number 3, s. 149-165

Güney, Salih (2004), **Açıklamalı Yönetim-Organizasyon ve Örgütsel Davranış Terimler Sözlüğü**, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Gürüz, Demet, Gürel, Emet, (2009), **Bireyden Örgüte, Fikirden Eyleme Yönetim ve Organizasyon**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Kılıç, Mustafa, (2010), "Stratejik Yönetim Sürecinde Değerler, Vizyon ve Misyon Kavramları Arasındaki İlişki", **Sosyoekonomi**, Temmuz-Aralık Sayısı, p. 81-97.

Koçel, Tamer, (2015), **İşletme Yöneticiliği**, Beta Basım Yayım, İstanbul.

Latif, Hasan, Muslu, Şükrü, (2015), "Türk İşletmelerinin Misyon Ve Vizyon Kavramlarında Anlam Karmaşası", **İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi**, Yıl : 26 Sayı : 78, s.12-32

Laurel, Mount,(2012), "American Association of Heart Failure Nurses’ Mission, Vision and Strategic Plan: What Do These Mean to Me-the Member?", **Heart&Lung: The Journal of Acute and Critical Care**,Volume 41, Issue 2, March-April 2012, p. 105-106

Ocak, Metin, vd., (2016), "Türk Savunma Sanayi Firmaları Vizyon ve Misyon İfadelerinin İçerik Analizi", **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:23 Sayı:2, s. 503-518.

Özdaşlı, Kürşat, vd.,(2012), "Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Çalışanlarının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi’nin Stratejik Yönlendiricileri Konusundaki Tutumları", **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 4, Sayı:6, s.1-13.

Parasız, İlker (2011), **Türkiye’de ve Dünya’da Bankacılık**, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Pearce, J.,A., Robinson R.,B.(2015), **Stratejik Yönetim**, Geliştirme, Uygulama ve Kontrol, (Çev. Mehmet Barca), Nobel, Ankara.

Renkal, Seval, (2012), "Büyükşehir Belediyelerinin Stratejik Planlarındaki Misyon, Vizyon ve Stratejik Amaçların İçerik Analizi", Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Takan, M., Boyacıoğlu M. A. (2011), **Bankacılık, Teori, Uygulama ve Yöntem**, Nobel Yayıncılık, Ankara.

TBB, (2016), Seçilmiş Göstergelerle, Türkiye’de Bankacılık Sektörü ve Uluslararası Karşılaştırması, https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7355/TBB_BN_Uluslararası_Karşılaştırma.pdf. Erişim Tarihi: 15.08.2016.

Ülgen, Hayri, Mirze, S.Kadri, (2013), **İşletmelerde Stratejik Yönetim**, Beta Basım Yayım, İstanbul.

Yıldırım, Ali, Şimşek, Hasan, (2008), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Extended Abstract:

The purpose of this study is to compare the mission and vision expressions that the members of the Turkish banking sector have formed for their duties and future predictions with the help of content analysis and compare them among the determined groups. Within the scope of the study, content analyzes are made for the expressions of mission and vision of all banks operating in Turkey; Similarities and differences in conceptual and theoretical expression within the scope of public banking, domestic private banks and foreign banking classifications have been determined. Strategic orientation tools should not be considered literary definitions with focus on customer satisfaction in the sense of public relations and corporate communication for organizations. These concepts are crucial elements for organizations and must be based on a set of values and philosophies. When the mission statements of the Turkish banking sector are examined it is seen that different concepts and themes are emphasized within the mission statements in public, domestic private and foreign bank classifications. When the vision statements of the Turkish banking sector are compared within the public, domestic private and foreign bank classifications, it is seen that each group has differences depending on the capital structure. Generally, concepts that come to the forefront in mission statements are customer, value and service concepts. When the vision statements of the sector are taken into consideration, it is seen that the concepts of bank, leader and Turkey are the foreground.

HAZİNE TAŞINMAZLARININ EKONOMİYE KAZANDIRILMA YÖNTEMLERİ VE UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ*

Yeşim ALİFENDİOĞLU**

Neslihan AKSU ***

Özet: Bu çalışmada Hazine taşınır ve taşınmazlarının idaresinden sorumlu kuruluş olan Maliye Bakanlığı ana hizmet birimlerinden Milli Emlak Genel Müdürlüğü'nün iş ve işlemlerinden genel hatlarıyla bahsedilmiş, uygulamada bu işlemlerin ülke ekonomisine olan etkileri ortaya konulmuştur. Hazine taşınmazlarının ekonomiye hangi yollarla kazandırıldığı ve bu yollarla elde edilen gelirler incelenmiş, ayrıca görev alanında bulunan ve gelir elde edilmeyen işlemler vasıtasıyla da ülke ekonomisini nasıl etkilediği yönetmelik ve genel tebliğlerden yararlanarak değerlendirilmiştir.

Ülke genelindeki Hazine taşınmazları hakkında istatistiksel verilere yer verilerek, uygulamada bu işlemlerden hangilerinin kullanıldığı ile sonucunda elde edilen gelirler 2010-2016 yılları arasında incelenmiştir. Hazine taşınmazlarının mevzuat gereği konu edildiği işlemler vasıtasıyla yatırım, üretim, istihdam, gelir dağılımı konularında teşvik amaçlı kullanıldığı, yapılan satış, kiralama, tahsis, irtifak hakkı ve kullanma izni tesisi, bedelsiz devir, harca esas değer üzerinden satış, trampa gibi işlemler vasıtasıyla hem gelir elde edildiği, hem de ekonomiye katkı sağladığı ortaya konmuştur. 2016 yılı itibariyle Hazine'nin mülkiyetinde bulunan 3.841.426 adet tescilli taşınmazın 525.468 adetinin, yüzölçümü bazında bakıldığında ise 245.548.399.111 m² yüzölçümünün yaklaşık yarısına karşılık gelen 120.243.724.712 m²'sinin tahsis edilmiş olduğu görülmüştür. Bu veriler ışığında, Hazine taşınmazlarının yaklaşık olarak % 49'unun tahsisli olduğu, kalan % 51'lik kısmının ise satış, kira, ön izin, irtifak hakkı tesisi ve kullanma izni, arsa/kat karşılığı inşaat, trampa, devir ve terk gibi birçok işleme konu edilmekte olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hazine, Taşınmaz Edinimi, Ekonomiye Kazandırma Yöntemleri

JEL Sınıflandırması: O 1, R 10, R 52, R 59

* Makale Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Anabilim Dalı'nda Yrd. Doç. Dr. Yeşim Aliefendioğlu'nun danışmanlığında Neslihan Aksu (Erken) tarafından hazırlanan "Hazine Taşınmazlarının Ekonomiye Kazandırılma Yöntemleri ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi" adlı dönem projesinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

**Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, S. yazar, aliefendioğlu@ankara.edu.tr

*** Uzman, Samsun Defterdarlığı Milli Emlak Müdürlüğü, neslihan_aksu55@hotmail.com

METHODS FOR INTEGRATION OF TREASURY REAL ESTATE TO THE ECONOMY AND AN EVALUATION OF THE CURRENT PRACTICES

Yeşim ALİEFENDİOĞLU*

Neslihan AKSU**

Abstract: In this study, the duties and operations of the General Directorate of National Real Estate, which is one of the main service units of the Ministry of Finance, which is the organization responsible for managing the movable and immovable assets of the Treasury are outlined and the practical effects of these operations on the economy of the country are discussed. The ways in which Treasury real estate are integrated into the economy and the revenues obtained as such are examined in addition to how the economy of the country is affected from the procedures through which no income is obtained although they are within the Directorate.

Employing statistical data about Treasury real estate throughout the country, which of these procedures were used and the revenues obtained as a result were examined for the period between 2010 and 2016. It has been shown that Treasury real estate are used as an incentives for investments, production, employment, and income distribution through operations they are subjected to as required by the related legislation and identified that they both generate income and contribute to the economy through transactions such as sales, leasing, allocation, establishment of easement and permission to use, free assignment, sales over the value forming the basis for duties, and exchange. It has been found that 525.468 of the 3.841.426 registered real estate units (120.243.724.712 m² of the 245.548.399.111 m² surface area) at the possession of the Treasury have been allocated. In the light of these data, it has been concluded that approximately 49% of the Treasury real estate are allocated and the remaining 51% portion are being made the subject of many types of transactions such as sales, rental, preliminary permit, establishment of easement and permission to use, construction in exchange of land, exchange, transfer, and abandonment.

Keywords: Treasury, Real Estate Acquisition, Methods for Integration to the Economy

JEL Classification: O 1, R 10, R 52, R 59

* Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Taşınmaz Geliştirme Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi.

** İstanbul Büyükşehir Belediyesi Emlak Yönetimi Daire Başkanlığı Kamulaştırma Müdürlüğü.

GİRİŞ

Devlet toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. Toplumun ortak ihtiyaçları hukuki olarak kamu hizmeti olarak adlandırılmaktadır. 1930'larda dünyada yaşanan büyük ekonomik bunalımdan sonra devletin ekonomik hayata müdahale etme zorunluluğunun doğmasıyla beraber Devlet faaliyetleri geniş anlamda yorumlanmaya başlanmıştır.¹ Devletin kamu hizmetini yerine getirirken gelir elde etme zorunluluğu bulunmaktadır. Diğer yandan devletin faaliyet alanı genişledikçe daha fazla kamu gelirine sahip olması gereği ortaya çıkmaktadır. Devlet malları gelirlerinin kamu gelirleri içerisindeki önemi; zamana, ülkelere ve uygulanan ekonomik ve mali politikalara göre değişiklikler göstermektedir.² Kamu maliyesi teorisinin, kamu gelirleri çözümlemelerinde vergi ve borçlanma gelirleri yanında, vergi dışı normal gelirler bağlamında devlet mallarından sağlanan gelirler de bulunmaktadır.³

Türkiye'de mülkiyeti Hazine'ye ait olan ve Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan taşınmazların 2016 yılı itibariyle 3.791.899 adet olduğu, toplam yüzölçümlerinin ise 240.678.149.452,92 m² olduğu bilinmektedir.⁴ Bu potansiyelin ülkenin ekonomik kalkınmasında önemli bir kaynak olduğu bilinen bir gerçek olup, Türkiye'de de her kriz döneminde Hazine taşınmazlarının değerlendirilmesi fikri tekrarlanmıştır. Devlete ait taşınmazların fazla olduğu ülkelerde söz konusu taşınmazların iyi şekilde yönetilmesi, kamu kaynaklarının optimal biçimde kullanılması, kamu hizmetlerinin en iyi şekilde ve israfa yol açmadan sunulması, devlet bütçesine katkıda bulunulması, yatırımların ve istihdamın teşvik edilmesi, ekonomik kalkınmanın desteklenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Milli Emlak Genel Müdürlüğü'ne önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun amacı kamu kaynaklarının mevzuata uygun, ekonomik, etkili ve verimli bir şekilde kullanılması, bunu sağlamaya yönelik kontrol ve denetim mekanizmalarının kurulmasıdır. 178 sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin "Milli Emlak Genel Müdürlüğünün Görevleri" başlıklı 13'üncü maddesinin (a) ve (b) fıkralarında "Hazinenin özel mülkiyetinde ve Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki taşınmaz malların yönetimine ilişkin hizmetleri, gerektiğinde diğer kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği yaparak yürütmek ve Hazinenin özel mülkiyetindeki taşınmazların satışı, kiralanması, trampası ve üzerinde sınırlı aynî hak tesisi, Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerin kiralanması ve bu yerler için gerekli görülen hallerde kullanma izni verilmesi işlemlerini yapmak." Milli Emlak Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında sayılmıştır. 10.10.2006 tarih ve 26315 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Kamu İdarelerine Ait Taşınmazların Tahsis ve Devri Hakkında Yönetmeliğin amacı kamu idarelerinin mülkiyetlerindeki taşınmazların birbirlerine bedelsiz olarak tahsis ve devri ile; Hazine'ye ait taşınmazlar ile Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerin kamu

¹ Anonim, XIV. Türkiye Maliye Sempozyumu - Antalya, İİBF Yayınları, 12 -15 Mayıs 1999, s. 61.

² Turan, T. vd., Sayıştay Dergisi, Ankara: Sayı:88, Ocak - Mart 2013, s. 70.

³ Çelik, Kemal, Hazine Taşınmazlarının Değerlemesi ve Türkiye Ekonomisine Etkilerinin İrdelenmesi, Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı'nda sunulan bildiri, ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi, 11-15 Mayıs 2009, 12.

⁴ Anonim (2016a), Milli Emlak Genel Müdürlüğü (Kurumsal internet erişimi) <http://kurumsal.milliemlak.gov.tr/Sayfalar/kurumsal-bilgiler/istatistiksel-bilgiler/tasinmaz-bilgileri.aspx>. 15.06.2017.

idarelerine tahsis ve devir işlemlerinin usul ve esaslarını belirlemektir. 19.06.2007 tarih ve 26557 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Hazine Taşınmazlarının İdaresi Hakkında Yönetmelik ise, Hazine’nin özel mülkiyetindeki taşınmazların satışı, trampası, arsa veya kat karşılığı inşaat yaptırılması, kiraya verilmesi, ön izin verilmesi ve üzerinde irtifak hakkı kurulması, Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerin kiraya verilmesi, ön izin ve kullanma izni verilmesi ile ecrimisil ve tahliye işlemlerine ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacıyla çıkarılmıştır. Çeşitli kanun ve yönetmeliklerin yanı sıra Milli Emlak Genel Müdürlüğünce çıkartılan genel tebliğler ve genelgeler yol gösterici olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde Milli Emlak Genel Müdürlüğü’nün iş ve işlemlerinden genel hatlarıyla bahsedilecek, ikinci bölümde Milli Emlak Genel Müdürlüğü merkez ve taşra birimlerince yürütülen uygulamalara ve bu uygulamalardan elde edilen gelirlere yer verilecek, üçüncü bölümde satış, kira, irtifak hakkı, bedelsiz devir, ecrimisil, tahsis uygulamalarının ekonomiye olan etkileri ve son bölümde ise bazı ülkelerde uygulanan taşınmaz yönetim sistemleri incelenmiştir.

1. MİLLİ EMLAK GENEL MÜDÜRLÜĞÜNCE YÜRÜTÜLEN İŞ VE İŞLEMLER

Milli Emlak Genel Müdürlüğünce yürütülen iş ve işlemler; edinim, yönetim, elden çıkarma başlıkları altında ele alınacaktır.

1.1 Edinim İşlemleri

Milli Emlak Genel Müdürlüğünce yürütülen iş ve işlemlerden edinim işlemleri; satın alma, kamulaştırma, trampa, arsa/kat karşılığı inşaat, bağış, teferruğ ve tefevvüz, hazineye mal intikali ve finansal kiralama şeklinde yapılmaktadır. Satın alma işlemleri; 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu hükümlerine göre, kamulaştırma işlemleri; 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununa göre, trampa işlemleri; 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu, 2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve 4706 sayılı Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun hükümlerine göre ve arsa karşılığı inşaat veya kat karşılığı inşaat ihalesi bedel ve miktarı 2886 sayılı Kanunun 51’inci maddesinin (g) bendi gereği pazarlık usulü ve finansal kiralama işlemleri ise 5018 sayılı Kamu Mali Kontrol ve Yönetimi Kanununa göre, yapılmakta olup edinim işlemlerinin genel işleyişi şu şekildedir:

Satın Alma: Devlet, görevlerini yerine getirmek için ihtiyaç duyduğu taşınır ve taşınmazları, özel şahıslar gibi satın alma suretiyle elde edebilmekte olup, Devletin satın alma yolu gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinden farklıdır. Satın alma işlemleri 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu hükümlerine göre yapılmaktadır.

Kamulaştırma: Kamu yararının gerektirdiği hallerde gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan taşınmazların, kaynakların ve irtifak haklarının bedeli peşin veya bazı hallerde taksitle ödenmek kaydıyla belirli esas ve usuller çerçevesinde anlaşarak ya da zorla alınması kamulaştırma olarak adlandırılır. Kamulaştırmada satın almadan farklı olarak

kamulaştırılacak taşınmaz mal malikinin rızası aranmaz. Yani kamulaştırmada Devlet kamu yararı için cebren taşınmaz mal edinmektedir. Kamulaştırma yöntemleri; satın alma usulü, irtifak hakkı kurulması, tam kamulaştırma, kısmen kamulaştırma, trampa yolu ile kamulaştırma ve acele kamulaştırma olarak sıralanabilir.

Trampa: Mülkiyeti geçirme borcunu yükleyen akit türlerinden olup, bu yönüyle satım akdine benzemektedir. Çünkü trampada akdin iki tarafına borç yüklenmektedir. Trampa işlemleri 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve 4706 sayılı Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik yapılması Hakkında Kanun hükümlerine göre yapılmaktadır.

Arsa/Kat Karşılığı İnşaat: Hazine Taşınmazlarının İdaresi Hakkında Yönetmelik ve 298 sıra sayılı Milli Emlak Genel Tebliği hükümleri uyarınca Hazine'ye ait taşınmazlar arsa/kat karşılığı inşaaata konu edilebilmektedir. Bu şekilde genel bütçeden herhangi bir ödeme yapılmaksızın kamu hizmetleri için ilgili idarelerce ihtiyaç duyulan yapı ve tesislerin edinimi sağlanmaktadır. Arsa karşılığı inşaat veya kat karşılığı inşaat ihalesi bedel ve miktarı ne olursa olsun 2886 Sayılı Kanunun 51'inci maddesinin (g) bendi gereği pazarlık usulü ile yapılmaktadır. Bu ihalelerin yapılması için öncelikle Bakanlık'tan (Milli Emlak Genel Müdürlüğü) izin alınması gerekmekte olup, izin alınmadan arsa/kat karşılığı verilebilecek taşınmazlar Bakanlıkça belirlenmektedir.

Bağış: Gerçek veya tüzel kişiler tarafından Hazine'ye yapılacak şartlı veya şartsız ya da mükellefiyetli veya mükellefiyetsiz taşınmaz bağış işlemleri ile bağış amacıyla kullanılmaması veya mükellefiyetin yerine getirilmemesi nedeniyle bağışlayana iadesi gereken taşınmazların iade işlemleri 191 ve 327 sıra sayılı Milli Emlak Genel Tebliği uyarınca valilikler (defterdarlıklar) tarafından yerine getirilerek sonuçlandırılmaktadır.

Teferruğ ve Tefevvüz: Teferruğ, satın alınan bir taşınmazın tapuda devir işleminin yapılmasıdır. Tefevvüz ise bir ihalede bir taşınmazın belli bir bedel karşılığında bir kimsenin üzerinde kalmasıdır. Mali Hukukta ise teferruğ ve tefevvüz kelimeleri genellikle aynı anlamda kullanılmaktadır. Hazine açısından teferruğ ve tefevvüz, bir taşınmaz malın Hazine'nin mülkiyetine geçmesi anlamını taşır.

Hazine'ye Mal İntikali: Devletin çeşitli kanun ve anlaşmalar yolu ile mal iktisap etmesi bir kamu hizmetinin görülmesi için söz konusu taşınmazlara ihtiyaç duymasından kaynaklanmamaktadır. Hazine'ye mal intikalinde bir ihtiyaç dolayısıyla değil, yapılmış anlaşmalarla veya değişik kanunlarda yer alan hükümler uyarınca taşınmaz edinilmektedir. Türk ve Rum ahalsinin mübadelesi ile ilgili hükümler, Bulgaristan'la yapılan anlaşma, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile yapılan anlaşmalar, Emvali Metruke Kanunları, 431 sayılı Hilafetin Kaldırılması Hakkında Kanun, 4706 sayılı Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 3402 sayılı Kadastro Kanunu, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 5283 sayılı Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Ait Sağlık Birimlerinin Sağlık Bakanlığına Devredilmesi Hakkında Kanun, 5450 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Bağlı Okulların Milli Eğitim Bakanlığına Devredilmesi Hakkında Kanun, Borçlar Kanunu'nun bağışlama ilgili hükümleri, Medeni Kanun'un gaiplik, kayyımlik ve miras hususları ile ilgili düzenlemeleri gibi birçok yasal düzenleme ile Hazine'ye mal intikali gerçekleşmektedir.

Finansal Kiralama: 5018 sayılı Kamu Mali Kontrol ve Yönetimi Kanununun 45'inci maddesi ile genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin, kamu hizmetlerinin zorunlu kıldığı durumlarda gereken nicelikte ve nitelikte taşınır ve taşınmazları, yurt içinde veya yurt dışında,

bedellerini peşin veya taksitle ödeyerek veya finansal kiralama suretiyle edinebilecekleri düzenlenmiştir.

1.2 Yönetim İşlemleri

Milli Emlak Genel Müdürlüğünce yürütülen iş ve işlemlerden yönetim işlemleri; tahsis, ecrimisil, kira, öz izin, kullanma izni ve irtifak hakkı, Kamu kurum ve kuruluşlarına ait kamu konutlarının yönetilmesi, mülkiyet işlemleri, taşınmaz geliştirme işlemleri ve değerlendirme işlemleri başlıkları altında sıralanabilir. Tahsis işlemleri; Kamu İdarelerine Ait Taşınmazların Tahsis ve Devri Hakkında Yönetmelik ve 315 sıra sayılı Genel Tebliğ hükümlerine göre, ecrimisil işlemleri; Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 336 sıra sayılı Milli Emlak Genel Tebliğine göre, kira işlemleri; Kamu İdarelerine Ait Taşınmazların Tahsis ve Devri Hakkında Yönetmelik ve 315 sıra sayılı Genel Tebliğ hükümlerine göre, kamu kurum ve kuruluşlarına ait kamu konutlarının yönetilmesi işlemleri; 18524 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Kamu Konutları Uygulama Yönetmeliği ile 294 sıra no.lu Milli Emlak Genel Tebliğindeki hükümlerine göre, değerlendirme işlemleri ise 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu, 4706 sayılı Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Hazine Taşınmazlarının İdaresi Hakkında Yönetmelik ile uluslararası değerlendirme standartlarına göre yürütülmekte olup, Milli Emlak Genel Müdürlüğünce yürütülen iş ve işlemlerden yönetim işlemleri aşağıda kısaca açıklanmıştır:

Tahsis: 5018 Sayılı Kanunun 47'nci maddesi ile düzenlenen tahsis işlemleri, bu madde dayanağında çıkartılan 10/10/2006 tarih ve 26315 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Kamu İdarelerine Ait Taşınmazların Tahsis ve Devri Hakkında Yönetmelik ve 315 sıra sayılı Milli Emlak Genel Tebliği hükümlerine göre yürütülmektedir. Kamu idareleri, kanunlarında belirtilen kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için mülkiyetindeki taşınmazlarla Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerleri, birbirlerine ve köy tüzel kişiliklerine bedelsiz olarak tahsis edebilirler, ancak tahsis edilen taşınmazlar tahsis amacı dışında kullanılamaz. Hazine'nin özel mülkiyetindeki taşınmazlarla Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerleri tahsis etmeye, kamu ihtiyaçları için gerekli olmayanların tahsisini kaldırmaya Maliye Bakanlığı; diğer taşınmazları tahsis etmeye ve tahsisini kaldırmaya ise maliki kamu idaresi yetkilidir. Bu bağlamda çıkarılan 327 sıra sayılı Milli Emlak Genel Tebliğinde Hazine'nin özel mülkiyetindeki taşınmazlar ile Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerin tahsis işlemlerinde, Maliye Bakanlığı yerel birimlerince kullanılacak yetkiler belirtilmiştir.

Ecrimisil: İşgale uğradığı tespit edilen Hazine'nin özel mülkiyetinde veya Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan taşınmazlara yönelik ecrimisil⁵ işlemleri, Milli Emlak Genel Müdürlüğünce yerine getirilmektedir. Milli Emlak Genel Müdürlüğü'nün bu görevi Maliye Bakanlığı Milli Emlak Genel Müdürlüğü Taşra Birimleri Kuruluş ve Görev Yönetmeliği kapsamında, Milli Emlak Dairesi Başkanlığı kurulan illerde, Milli Emlak Dairesi Başkanlığınca, diğer illerde, Milli Emlak Müdürlüklerince, ilçelerde ise Milli Emlak Servislerince yerine getirilmektedir. Bu çerçevede, Milli Emlak birimlerince Hazine'nin özel mülkiyetinde veya devletin hüküm ve tasarrufu altındaki taşınmazların, bir program dahilinde işgale uğrayıp uğramadıkları, işgale uğradıysa, işgalin süresi, tasarrufun şekli ve sebebi tespit

⁵ Hazine taşınmazının, İdarenin izni dışında gerçek veya tüzel kişilerce işgal veya tasarruf edilmesi sebebiyle, İdarenin bir zarara uğrayıp uğramadığına veya işgalcinin kusurlu olup olmadığına bakılmaksızın İdarece talep edilen tazminat.

edilir. Hazine'nin özel mülkiyetinde bulunan taşınmazların ve Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerin işgalen kullanıldığına tespiti halinde, 20.08.2011 tarih ve 28031 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 336 sıra sayılı Milli Emlak Genel Tebliği'nde öngörülen şekilde ecrimisil tespit ve takdir edilmektedir.

Kira: Hazinesinin özel mülkiyetindeki taşınmazlar ile devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerin kiraya verilmesi görev ve yetkisi, Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 178 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 13'üncü maddesinin (b) bendine göre Maliye Bakanlığı'na aittir. Hazine'nin özel mülkiyetinde ve Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan taşınmazların kiraya verilmesi işlemleri esasen 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu ve Hazine Taşınmazlarının İdaresi Hakkında Yönetmelik hükümleri ile Maliye Bakanlığınca çıkarılan 300 sıra sayılı Milli Emlak Genel Tebliği hükümlerine göre yürütülmektedir.

Ön İzin, Kullanma İzni ve İrtifak Hakkı: Ön izin, irtifak hakkı kurulmadan veya kullanma izni verilmeden önce tescil, ifraz, tevhit, terk ve benzeri işlemlerin yapılması veya imar planının yaptırılması, değiştirilmesi ya da uygulama projelerinin hazırlanması ve onaylatılması gibi işlemlerin yerine getirilebilmesi için İdarece verilen izni; irtifak hakkı, bir taşınmaz üzerinde yararlanmaya ve kullanıma rıza göstermeyi veya mülkiyete ilişkin bazı hakların kullanılmasından vazgeçmeyi kapsayan ve diğer bir taşınmaz veya kişi lehine aynı hak olarak kurulan yükümlülüğü; kullanma izni, Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerler üzerinde kişiler lehine İdarece verilen izni ifade etmektedir. Hazine taşınmazları üzerinde ön izin verilmesi, irtifak hakkı kurulması ve kullanma izni verilmesinden önce Maliye Bakanlığı'ndan izin alınır.

Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Ait Kamu Konutlarının Yönetilmesi: Kamu kurum ve kuruluşlarına ait konutların yönetimi konusundaki politikaların belirlenmesi, her yıl yurt içi ve yurt dışındaki konutların aylık kira ve yakıt (TL/m²) birim bedelleri ile işletme, bakım ve onarım esaslarının tespit edilmesi Milli Emlak Genel Müdürlüğü görev alanına giren konulardandır. Bu görevlerin yürütülmesinde, 2946 sayılı Kamu Konutları Kanunu, 23/09/1984 tarih ve 18524 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Kamu Konutları Uygulama Yönetmeliği ile 294 sıra nolu Milli Emlak Genel Tebliği'ndeki hükümler uygulanmaktadır.

Mülkiyet İşlemleri: İzale-i şüyu satışlarında Hazine; paydaş olduğu taşınmazlardaki paydaşlığın giderilmesi için diğer paydaşlarınca sulh hukuk mahkemelerinde açılan davalarda mahkemelerce paydaşlığın satış yoluyla giderilmesine karar verilmesi durumunda, icra dairelerince 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununun 129'uncu maddesi uyarınca gerçekleştirilen satış ihalelerinde, Hazine payının rayiç değerinin altında satışını önlemek veya imar planında genel bütçeli kamu kuruluşlarının hizmetine ayrılmış olan taşınmazların ileride Hazine lehine kamulaştırılması gerekebileceğinden uygun bir bedelle satın alınması için ihalelere katılmaktadır. 3561 sayılı Mal Memurlarının Kayyım Tayin Edilmesine Dair Kanunun 2'nci maddesi hükmü uyarınca, 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medenî Kanununun 427'nci maddesine göre, bir kimsenin uzun süreden beri bulunamaması veya oturduğu yerin bilinmemesi veya ortada bulunmayan ve miras açıldığında sağ olup olmadığı ispatlanamayan mirasçının payının resmen yönetilmesi amacıyla kayyım atanmasının gerektiği hallerde, vesayet makamınca (sulh hukuk mahkemesi), bu kimselerin malları üzerinde Hazine'nin hak ve menfaati bulunup bulunmadığı, mahallin en büyük mal memurluğundan araştırılmakta, Hazine'nin hak ve menfaatinin söz konusu olduğunun anlaşılması hâlinde, mahallin en büyük mal memuru sıfatıyla ilgili defterdar/malmüdürü yönetim kayyımı olarak atanmaktadır. Kayyım tayin edilen kişilere ait malvarlıkları (taşınmaz, taşınır ve diğer değerler), 3561 sayılı Mal Memurlarının Kayyım Tayin Edilmesine Dair Kanun ve Mal Memurlarının Kayyımlığı

Hakkında Yönetmelik hükümleri uyarınca, kayyım ve yetki devredeceği görevliler tarafından idare edilmektedir.

Taşınmaz Geliştirme İşlemleri: Taşınmaz geliştirme kapsamında yürütülen işlemler; özellik arz eden Hazine taşınmazlarının tespit edilmesini, bu taşınmazlara ilişkin üretilecek projeler kapsamında her tür ve ölçekteki etüt, harita, plan, imar planları, imar plan tadilatları ve imar uygulamalarının yapılmasını sağlamak, özellik arz eden Hazine taşınmazlarının geliştirilmesi ve değerlendirilmesine ilişkin tüm işlemleri gerektiğinde diğer kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği yaparak tek elden yürütmek, Bakanlar Kurulunca belirlenecek Hazine'ye ait taşınmazları gayrimenkul satış vaadi ve arsa payı karşılığında hasılat paylaşımı esasına göre inşaat sözleşmesi yapılmak suretiyle gayrimenkul yatırım ortaklıkları veya diğer gerçek ve tüzel kişiler ile birlikte değerlendirmek, Bakanlar Kurulu veya Yüksek Planlama Kurulunca belirlenen projeler kapsamında; Hazine taşınmazlarını geliştirmek ve değerlendirmek, Hazine taşınmazlarının geliştirilmesi ve değerlendirilmesine ilişkin olarak gerektiğinde danışmanlık ve müşavirlik hizmetleri satın almak, ülke içinde ve dışında tanıtım, pazarlama, reklam yapmak ve yaptırmak, 178 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 13/r bendi kapsamındaki iş ve işlemleri yürütmek olarak sıralanabilir. Ayrıca, büyük ölçekli, katma değeri yüksek, yeni teknoloji getiren ve özellik arzeden yatırım yeri teminine ilişkin olarak Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı ile yatırımcılarla gerekli irtibatı ve işbirliğini sağlamak, bilgilendirme ve tanıtım amaçlı çalışmalar ile ajans tarafından intikal ettirilen taleplere ilişkin işlemleri yürütmek, 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamında değerlendirilmek üzere taşınmaz devirlerini yapmak ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca 6306 Sayılı Kanununun 2/c maddesi çerçevesinde belirlenen taşınmazların, rezerv yapı alanı olarak ilan edilmesinde sakınca olup olmadığı konusunda gerekli değerlendirme ve uygun görüş vermeye ilişkin işlemleri yürütmek taşınmaz geliştirme kapsamında yürütülen işlemlerdendir.

Değerleme İşlemleri: Bir taşınmazın etkin bir şekilde idare edilebilmesinin temelinde değerinin belirlenmiş olması bulunmaktadır. Hazinesin özel mülkiyetindeki taşınmazlar ile Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerin satış, kira, trampa, irtifak hakkı ve kullanma izni ile ecrimisil bedellerinin belirlenmesi işlemleri Milli Emlak Genel Müdürlüğünün görev alanına girmektedir. Değerleme işlemleri; 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu, 4706 sayılı Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Hazine Taşınmazlarının İdaresi Hakkında Yönetmelik ile uluslararası değerlendirme standartlarına uygun olarak, Milli Emlak Genel Müdürlüğü merkez teşkilatında Değerleme Dairesince, taşra teşkilatında ise Milli Emlak Müdürlüklerinde çalışan personel tarafından yürütülmektedir.

1.3 Elden Çıkarma İşlemleri

Milli Emlak Genel Müdürlüğünce yürütülen iş ve işlemlerden elden çıkarma işlemleri satış, bedelsiz devir, terk ve imar, 2/B işlemleri ve tarım arazileri işlemleri şeklinde yapılmaktadır. Satış işlemleri 2886 Sayılı Kanununa göre, bedelsiz devir işlemleri 5018 Sayılı Kanunun 45'inci maddesi dayanağında çıkartılan Kamu İdarelerine Ait Taşınmazların Tahsis ve Devri Hakkında Yönetmeliğe göre, terk ve imar işlemleri 3194 sayılı İmar Kanuna göre, 2/B işlemleri 6292 Sayılı Kanuna göre, tarım arazileri işlemleri ise 6292 Sayılı Kanuna göre yürütülmekte olup bahsedilen işlemlerle ilgili süreç aşağıda açıklandığı şekliyle işlemektedir:

Satış: Hazine taşınmazlarının satışında tahmin edilen bedel 2886 Sayılı Kanunun 45'inci maddesine göre her yıl Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu'nda belirtilen parasal sınıra kadar olanlar açık teklif, bu sınırı geçenler ise kapalı teklif usulü uygulanır. Kapalı veya açık teklif usulüne göre satılmayan taşınmazlar, uygun zamanda tekrar aynı usulle satışa çıkarılır. 2886 Sayılı Kanunun 51'inci maddesi pazarlık usulüyle yapılacak işleri sıralamış olup, yer, özellik (askeri birliklerin kuruluş özellikleri dahil) ve nitelikleri itibarıyla her yıl Genel Bütçe Kanunu'nda gösterilecek belli tutarları aşmayan ve süreklilik göstermeyen alım, satım, hizmet, yapım, kira, trampa, mülkiyetin gayri ayni hak tesis ve taşıma işlerinin de pazarlık usulüne göre yapılacağı belirtilmiş, ancak yönetmelik hükümlerine göre parasal sınırlar içinde kalsa da satış ihalesinin pazarlıkla yapılmayacağı hüküm altına alınmıştır. Ancak Milli Emlak Genel Müdürlüğü merkez ve taşra teşkilatınca genel hükümlerin yanı sıra özel kanun hükümlerine göre de satış işlemleri yürütülmektedir. Satışların hızlandırılması ve kolaylaştırılması amacıyla yapılan yasal düzenlemeler ile belirlenen esaslar dahilinde alıcılar lehine bazı kolaylıklar sağlanmıştır. Bu bağlamda; 4706 Sayılı Kanun ve 6292 Sayılı Kanun hükümlerine göre yapılacak satış işlemlerinde özellik arz eden uygulamalar bulunmakla birlikte alıcılar lehine önemli avantajlar da getirilmiştir.

Genel bütçeye dahil dairelerle katma bütçeli idarelerin, özel idare ve belediyelerin alım, satım, hizmet, yapım, kira, trampa, mülkiyetin gayri ayni hak tesisi ve taşıma işleri 2886 Sayılı Kanun hükümlerine göre yürütülmektedir. 4706 Sayılı Kanunun 4'üncü maddesinde ise taşınmazların ihale usulüne tabi olmadan doğrudan satılabileceği haller düzenlenmiştir. Bu kapsamda yapılacak doğrudan satış işlemleri; defterdarlıklar veya Milli Emlak Dairesi Başkanlığı ile Maliye Bakanlığı tarafından satış talimatında belirtilen bedel üzerinden gerçekleştirilmektedir. 8/9/1983 tarih ve 2886 sayılı Devlet İhale Kanununun 74'üncü maddesine ve 29/6/2001 tarih ve 4706 sayılı Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 178 sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 13'üncü maddesine dayanılarak hazırlanan Hazine Taşınmazlarının İdaresi Hakkında Yönetmelikte Hazine'ye ait taşınmazların satışı ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Doğrudan satışı yapılacak taşınmazlar için satış bedelleri, 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu ile bu Kanun'un 74'üncü maddesine dayanılarak çıkarılan Hazine Taşınmazlarının İdaresi Hakkında Yönetmelik hükümlerine göre belirlenir.⁶ Bedel tespit ve takdiri, taşınmazın konumu ve özellikleri göz önünde bulundurulmak suretiyle rayiç bedel esas alınarak belirlenir.

6292 Sayılı Kanun hükümlerine göre yapılan satış, 4071 sayılı 3 Mart 1340 (1924) tarihli ve 431 Sayılı Kanunla Hazineye Kalan Taşınmaz Mallardan Bazılarının Zilyedlerine Devri Hakkında Kanuna göre yapılan satış (2/B taşınmazlarının satış işlemleri ve tarım arazilerinin satış işlemleri), 4072 Sayılı Mülga 2613 ve 766 Sayılı Kanunlarla Hazine Adına Tescil Edilen Miktar Fazlalıklarının İlgililerine Devrine Dair Kanun'a göre yapılan satış, kamu yararına çalışan derneklere taşınmaz satışı⁷, devletçe yaptırılan örnek sanayi sitesinin kiracılarına satışı, 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu'na göre yapılan satış, 4706 sayılı Kanunun 5'inci maddesine göre satış amacıyla belediyelere taşınmaz devri ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun 30'uncu maddesine göre yapılan satış işlemleri özel kanun hükmüne göre yapılan satış işlemleridir.

⁶ Kardeş, Salâhaddin, Milli Emlak, Milli Emlak Kontrolörleri Derneği, s.711.

⁷ 5253 sayılı Dernekler Kanununun Kamu yararına çalışan dernekler başlıklı 27. maddesine göre, kamu yararına çalışan dernekler, ilgili bakanlıkların ve Maliye Bakanlığının görüşü üzerine, İçişleri Bakanlığının teklifi ve Bakanlar Kurulu kararıyla tespit edilir. Bir derneğin kamu yararına çalışan derneklerden sayılabilmesi için, en az bir yıldan beri faaliyette bulunması ve derneğin amacı ve bu amacı gerçekleştirmek üzere giriştiği faaliyetlerin topluma yararlı sonuçlar verecek nitelikte ve ölçüde olması şarttır.

Bedelsiz Devir: Bedelsiz devir işlemlerinin konusunu Hazine taşınmazlarının mülkiyetinin veya tasarruf ve dağıtım hakkının bir kanun hükmüne dayanarak kamu tüzel kişilerine ve gerçek kişilere bedelsiz verilmesi oluşturmaktadır.

Terk ve İmar: 3194 sayılı İmar Kanununun 11'inci maddesine göre, imar planlarında yol, yeşil alan, park (oyun alanı, çocuk bahçesi vb.), otopark, meydan toplu taşıma istasyonu ve terminal alanına ayrılan Hazine taşınmazlarının terk işlemleri 203 sıra nolu Milli Emlak Genel Tebliği'ne göre yürütülmektedir.

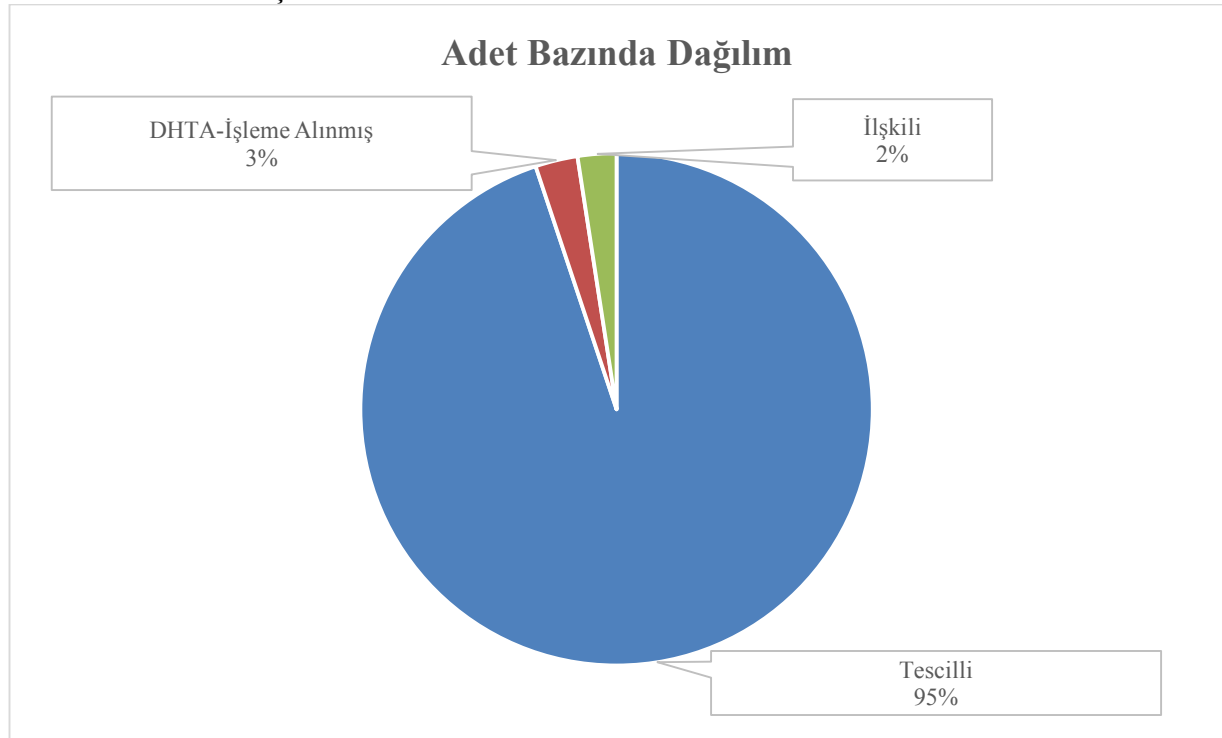
2/B İşlemleri: 6292 Sayılı Kanunun 6'ncı maddesi kapsamında Milli Emlak Genel Müdürlüğü merkez ve taşra teşkilatınca yürütülmektedir.

Tarım Arazileri İşlemleri: 6292 Sayılı Kanunun 12'nci maddesi kapsamında Milli Emlak Genel Müdürlüğü merkez ve taşra teşkilatınca yürütülmektedir.

2. MİLLİ EMLAK GENEL MÜDÜRLÜĞÜNCE YÜRÜTÜLEN UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

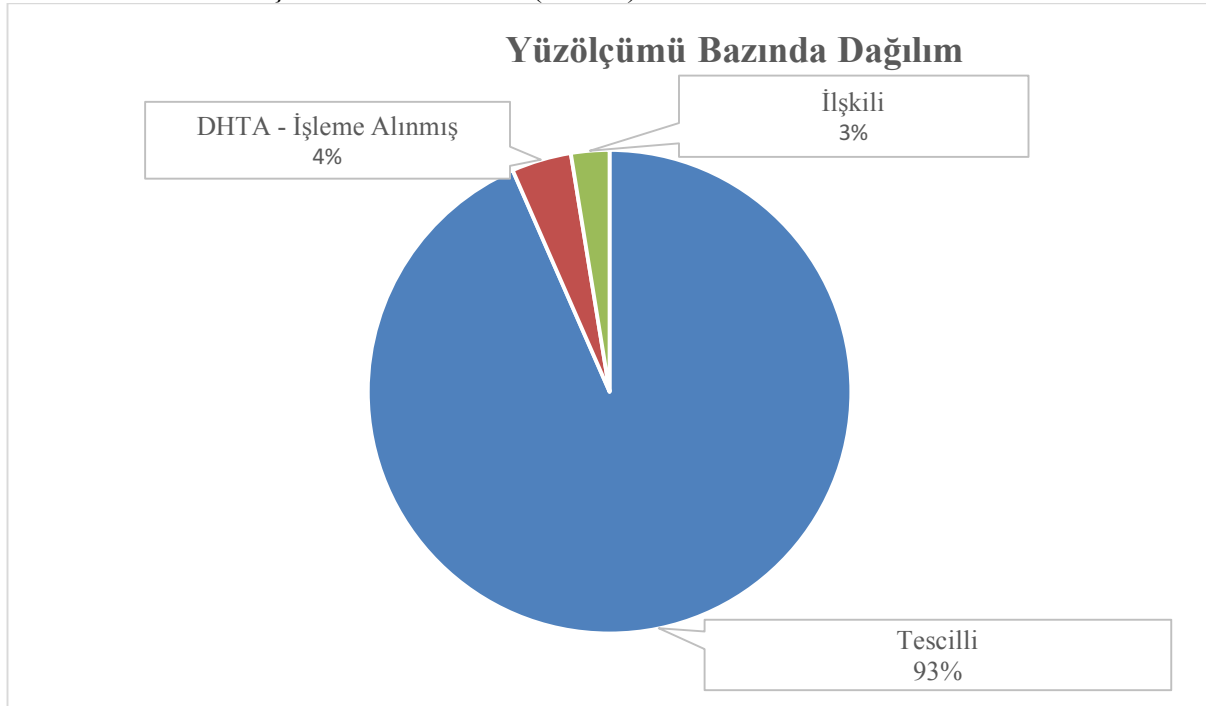
Türkiye Cumhuriyeti Devleti adet ve yüzölçümü olarak önemli bir gayrimenkul portföyüne sahip olup, Türkiye genelinde 2016 yılı itibariyle Hazine'nin özel mülkiyetindeki tescilli taşınmaz sayısı 3.841.426 (% 95) adet ve bu taşınmazların toplam yüzölçümü 245.548.399.111 m² (% 93)'dir. Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki taşınmazlardan işlem görenlerin sayısı 108.312 (% 3) adet ve toplam yüzölçümü 10.507.732.837 m² (% 4)'dir. İlişkili taşınmazların ise sayısı 98.874 (% 2) adet ve toplam yüzölçümü 6.745.630.992 m² (% 3)'dir (Grafik 1).

Grafik 1. Hazine Taşınmaz İstatistikleri

Kaynak: Anonim 2016b, Web Sitesi: www.milliemlak.gov.tr

Grafik 1. Hazine Taşınmaz İstatistikleri (devam)

Kaynak: Anonim 2016b, Web Sitesi: www.milliemlak.gov.tr

Hazine'nin özel mülkiyetinde ve Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan bu taşınmazlar birçok idari işleme konu olmaktadır. Bu işlemlerin bazıları genel bütçeye gelir getirici nitelikte bazıları ise ekonomiye dolaylı olarak katkı sağlar niteliktedir. Söz konusu işlemler hakkında 2010-2016 yılları verilerine aşağıda yer verilmiştir.

2.1 Trampa

2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu, 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında yapılan trampa işlemlerine Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. 2010-2016 Yılları Arasında Trampası Gerçekleşen Taşınmazlar

Yıllar	Hazineye Ait Taşınmazlar			Edinilen Taşınmazlar		
	Adet	Yüzölçümü (m ²)	Bedeli (TL)	Adet	Yüzölçümü (m ²)	Bedeli (TL)
2010	63	469.740	44.730.813	26	191.067	46.149.400
2011	79	529.076	50.031.006	75	339.562	49.975.540
2012	93	3.077.433	369.220.479	70	1.206.794	660.701.652
2013	345	3.148.862	975.312.387	67	610.527	1.114.470.309
2014	33	355.631	885.962.943	27	404.332	982.060.403
2015	170	5.344.287	358.527.170	151	385.445	343.715.750
2016	94	5.180.542	404.191.595	183	408.678	412.769.075

Kaynak: Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2010-2016 Yılları Faaliyet Raporları

4706 Sayılı Kanuna göre verilen ve 31/12/2011 tarihine kadar geçerli olan sit sertifikaları kullanılarak gerçekleştirilen trampa işlemleri Tablo 2’de verilmiş olup, ihale onaylanma tarihleri 2012 yılına sarkmıştır.

Tablo 2. 2863 Sayılı Kanuna Göre Yapılan Trampa İşlemleri

Yıllar	Hazineye Ait Taşınmazlar			Edinilen Taşınmazlar		
	Adet	Yüzölçümü (m ²)	Bedeli (TL)	Adet	Yüzölçümü (m ²)	Bedeli (TL)
2008	42	375.311	71.500.611	84	351.908	71.086.093
2009	70	99.607	22.088.099	95	104.799	20.986.794
2010	85	4.537.249	23.301.770	101	303.943	20.622.970
2011	76	167.939	42.060.858	103	349.069	41.404.124
2012	5	5.373	359.150	5	1.254	359.150
Toplam	278	5.185,479	159.310,488	388	1.110,853	154.459,131

Kaynak: Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2010-2016 Yılları Faaliyet Raporları

2.2 Arsa/Kat Karşılığı İnşaat

2010 yılında 30 adet, 398.031 m² yüzölçümlü, 68.655.268 TL bedelli taşınmaz⁸; 2011 yılında 67 adet, 223.023,74 m² yüzölçümlü, 63.744.736,18 TL tahmini bedelli taşınmaz⁹; 2012 yılında 7 adet, 47.759 m² yüzölçümlü, 487.061.970 TL bedelli taşınmaz¹⁰; 2013 yılında 35 adet, 24.256,17 m² yüzölçümlü, 79.400.438,32 TL bedelli taşınmaz¹¹, 2014 yılında 5 adet, 4.565,19 m² yüzölçümlü 5.929.194,00 TL bedelli taşınmaz¹², 2015 yılında 7 adet, 162.709,66¹³ m² yüzölçümlü 348.635.854,88 TL bedelli taşınmaz¹⁴, 2016 yılında ise 8 adet 42.275,41 m² yüzölçümlü 74.980.438,17 TL bedelli taşınmaz¹⁵ arsa/kat karşılığı inşaat ihalelerine konu edilmiştir.

2.3 Tahsis

Hazine'nin özel mülkiyetindeki taşınmazların 2015 yılında 6.094.721.527 m² ve 21.655 adedinin 2016 yılında ise 10.435.684.829 m² yüzölçümlü 28.634 adedin tahsisli taşınmaz statüsünde olduğu tespit edilmiştir. (Tablo 3).

Tablo 3. Tahsis Edilen Taşınmazların Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Tahsis Edilen Adet	Tahsis Edilen Yüzölçümü (m ²)
2010	79.828	15.391.895.250
2011	62.812	14.928.476.537
2012	26.398	6.219.586.559
2013	4.423	425.225.223
2014	27.794	4.583.967.334
2015	21.655	6.094.721.527
2016	28.634	10.435.684.829

Kaynak: Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2010-2016 Yılları Faaliyet Raporları

⁸ Anonim 2010, Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2010 Yılı Faaliyet Raporu.

⁹ Anonim 2011, Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2011 Yılı Faaliyet Raporu.

¹⁰ Anonim 2012, Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2012 Yılı Faaliyet Raporu.

¹¹ Anonim 2013, Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2013 Yılı Faaliyet Raporu.

¹² Anonim 2014, Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2014 Yılı Faaliyet Raporu.

¹³ Taşınmazlardan birinde inşaat maliyet bedeline denk gelecek kısım ifraz edilerek devredilecek olup, bu kısım belli değildir.

¹⁴ Anonim 2015, Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2015 Yılı Faaliyet Raporu.

¹⁵ Anonim 2016c, Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Faaliyet Raporu.

2.4 Ecrimisil

Yıllar itibariyle işgal edilen Hazine taşınmazlarından elde edilen ecrimisil gelirleri tablo 4’de verilmiş olup, bu işgallerin en çok tarımsal amaçlı olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Hazine taşınmazlarının en çok tarımsal amaçlı işgal edildiği görüldüğünden, 26/04/2012 tarihli ve 28275 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 6292 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi İle Hazine’ye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanununun 12’nci maddesi uyarınca 31/12/2011 tarihi itibariyle en az 3 yıl süreyle tarımsal amaçla işgal edilmiş taşınmazların kullanıcılarına satılarak işgallerin sona erdirilmesi ve bu yerlerin ekonomiye kazandırılması amaçlanmaktadır. Söz konusu kanun hükümlerine göre; hak sahiplerine satılan taşınmazlardan ecrimisil alınmaz, tahakkuk ettirilen ecrimisiller terkin edilir, başvuru tarihi itibarıyla son beş yıl için tahsil edilen ecrimisil ve kira bedelleri satış bedelinden mahsup edilir, bu bedelden fazlası iade edilmez. Taşınmazların tahliye edilerek atıl konuma getirilmesi ile Hazine açısından gelir kaybına neden olunmaması için, işgalcilerin kira ve/veya irtifak hakkı sözleşmelerine bağlı olarak kullanımlarının teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca ecrimisil gelirleri yıllar itibariyle incelenmiştir. Buna göre 2014 yılında 263.120.000 TL, 2015 yılında 345.171.000 TL ve 2016 yılında ise 424.550.000 TL olduğu belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Ecrimisil Gelirlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Ecrimisil Gelirleri (TL)
2010	247.967.000
2011	318.257.000
2012	305.992.000
2013	305.646.000
2014	263.120.000
2015	345.171.000
2016	424.550.000

Kaynak: Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2010-2016 Yılları Faaliyet Raporları

2.5 Kira

327 sıra sayılı Milli Emlak Genel Tebliğine göre; Valiliklerin (Defterdarlık) 5 yıla kadar, yıllık tahmini kira bedeli her yıl Mali Yılı Bütçe Kanunu (İ) cetvelinde 2886 sayılı Devlet İhale Kanununun 76’ncı maddesi uyarınca belirlenen parasal sınır çerçevesinde (pazarlık usulü ile yapılacak kiralamalarda bu sınırın yarısına kadar) kiralama yetkisi bulunmaktadır. Milli Emlak Genel Müdürlüğü’nün kira gelirlerinin yıllara göre dağılımı incelendiğinde 2012 yılında 166.831 TL iken 2016 yılında 291.429 TL olduğu belirlenmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Türkiye Genelinde Yapılan Kiralama İşlemlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Kira Bedeli (TL)
2012	166.831
2013	186.043
2014	253.723
2015	260.839
2016	291.429

Kaynak: Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2010-2016 Yılları Faaliyet Raporları

Türkiye genelinde yapılan kiralama işlemlerinin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, 2011 yılından 2012 yılına geçerken kiralama işlemlerinin sayısında büyük bir azalış olduğu dikkati çekmektedir (Tablo 5). Bu azalışın sebebi mülkiyeti Hazine'ye ait/Hazine ile hisseli/üst yapı Hazine'ye ait ya da zemini Hazine'ye ait olup Sağlık Bakanlığı'na tahsisli olan yerler ile Sağlık Bakanlığınca kiralanmış ve kira bedelleri merkezi yönetim bütçesinden karşılanan hastane ve birinci basamak sağlık kurumlarındaki ticari amaçla kullanılması mümkün olan bölümlerinin (söz konusu taşınmazların aile hekimlerine kiralanması dahil olmak üzere) Sağlık Bakanlığı tarafından döner sermaye işletmeleri eliyle işlettilmesinin sağlanması amacıyla 15/06/2011 tarihinde Sağlık Bakanlığı ile Maliye Bakanlığı arasında imzalanan protokol olarak görülmektedir. Ticari nitelikte yapılan kiralamaların sayısı azalsa da 2012 yılında yapılan kiralamalara adet olarak bakıldığında; ticari nitelikli kiralamaların % 68,68; yüzölçümü olarak bakıldığında ise tarımsal nitelikli kiralamaların % 52,12'lik oranla en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 6. 2012 Yılında Yapılan Kiralamaların Türlerine Göre Dağılımı

Kiralama Türleri	Adet	Kiralanın Yüzölçümü (m ²)	Kira Sözleşme Bedeli (TL)
Ağaçlandırma ve Bitkisel Nitelikli Alanlar	27	4.042.293,02	24.520,00
Eğitim Amaçlı Alanlar	3	3.057,00	17.700,00
Maden ve Ocak Alanları	6	80.920,92	23.700,00
Spor ve Sosyal Nitelikli Alanlar	15	68.986,75	161.800,00
Su ve Su Ürünü Üretimi Alanları	27	569.029,36	263.325,00
Tarımsal Nitelikli Alanlar	352	11.541.004,31	723.948,01
Ticari Nitelikli Alanlar	1044	5.827.384,39	10.617.220,41
Yerleşim Nitelikli Alanlar	46	11.826,99	100.230,04
Toplam	1.520	22.144.502,74	11.932.443,46

Kaynak: Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2012 Yılı Faaliyet Raporu

2013 yılı kiralama işlemlerinin dağılımı incelendiğinde adet bazında en fazla ticari nitelikli taşınmazların, yüzölçümü bazında ise tarımsal nitelikli taşınmazların kiralandığı görülmektedir (Tablo 7). IX. Kalkınma Planının (2007–2013), “Ağaçlandırma ve Ormancılık” başlıklı bölümünde; öncelikle çölleşme ve toplum sağlığı dikkate alınarak, havza bazında endüstriyel ve toprak muhafaza ağaçlandırmaları, rehabilitasyon çalışmaları, kent ormancılığı ve tarımsal ormancılık yapılmasıyla arazilerin daha iyi değerlendirilmesinin, özel ağaçlandırmaların geliştirilmesinin ve toplumun bu konularda bilinçlendirilmesinin önem arz ettiği belirtilmiştir.

Tablo 7. 2013 Yılında Yapılan Kiralamaların Türlerine Göre Dağılımı

Kiralama Türü	Adet	Taşınmaz Yüzölçümü (m ²)	Kira Bedeli (TL)
Maden ve Ocak Alanları	6	64.327	87.723
Yerleşim Nitelikli Alanlar	19	13.066	62.882
Ağaçlandırma ve Bitkisel Nitelikli Alanlar	17	2.791.965	69.409
Su ve Su Ürünü Üretimi Alanları	24	67.573	447.120
Ticari Nitelikli Alanlar	980	1.039.604	8.601.600
Spor ve Sosyal Nitelikli Alanlar	7	39.455	167.705
Tarımsal Nitelikli Alanlar	222	3.884.312	713.612
Eğitim Amaçlı Alanlar	1	3.679	65.050
Toplam	1.276	7.903.981	10.215.101

Kaynak: Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2013 Yılı Faaliyet Raporu

Ülkemizde sanayileşme ile birlikte çevresel değerlerin büyük ölçüde zarar görmesi nedeniyle çölleşmenin önüne geçilerek ülke genelinde orman alanlarını çoğaltmak, toprak, su ve bitki arasında bozulan dengeyi koruyarak erozyonu önlemek ve çevre değerlerini korumak amacıyla, yeni düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç duyulmuş ve buna istinaden 6831 Sayılı Kanuna dayanılarak Ağaçlandırma Yönetmeliği çıkarılmıştır. 2007 yılında Çevre ve Orman Bakanlığınca 2008-2012 yıllarını kapsayan Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberliği Eylem Planı hazırlanmıştır. Hazırlanan eylem planı 01/11/2007 tarih ve 26687 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiş, erozyonla mücadele ve iyileştirme çalışmalarının hızlandırılacağı ve kararlılıkla devam ettirileceği, “Ağaçlandırma Seferberliği” konulu Başbakanlık Genelgesi ile ilgili tüm kurum ve kuruluşlara bildirilmiştir. Bakanlık tarafından yapılan inceleme sonucunda hak sahiplerine ağaçlandırma yapılmak üzere uygulama projesi hazırlanması amacıyla bedelsiz olarak doksan gün süreli ön izin verilmesinin uygun görülmesi halinde İdare’ye bildirilmektedir. İdare tarafından ön izin verildiği hak sahibine bildirilmesinden sonra ön izin sahibi tarafından uygulama projesinin hazırlatılarak onaylatılması gerekmektedir. Bu durumda taşınmaz, Bakanlık’tan izin alınmaksızın, illerde Defterdarlıklarca, ilçelerde ise Defterdarlık’tan izin alınmak suretiyle varsa Milli Emlak Müdürlüklerince yoksa Mal Müdürlüklerince; on yılı (on yıl dahil) geçmemek üzere, kira süresi ve birinci fıkraya göre belirlenen ilk yıl tahmini kira bedeli üzerinden Kanunun 51’inci maddesinin birinci fıkrasının (g) bendine göre pazarlık usulüyle yapılacak ihale sonucunda belirlenecek kira bedeli karşılığında adına ön izin verilen kişiye kiralama yapılmakta ve kiracı ile kira sözleşmesi düzenlenmektedir

Ağaçlandırma yapılmak amacıyla kiraya verilen taşınmazların yıllık tahmini kira bedelleri; Orman ve Su İşleri Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü tarafından fidan türleri ve arazi verim sınıfları dikkate alınarak her yıl yeniden belirlenen bedeller üzerinden tespit edilir ve bu bedeller Bakanlık tarafından il defterdarlıklarına duyurulur. Hazine arazilerinin ağaçlandırma amaçlı kiraya verilmesinin yanı sıra Milli Emlak Genel Müdürlüğünce, Hazine arazilerinin ağaçlandırma amaçlı tahsisi de yapılmaktadır.

2012-2016 yılları arasında Milli Emlak Genel Müdürlüğü tarafından ağaçlandırma amaçlı kiraya verilen toplam 256 adet taşınmazın toplam yüzölçümü 26.214.515,99 metrekare olarak gerçekleşmiştir (Tablo 8).

Tablo 8. 2012-2016 Yılları İtibariyle Ağaçlandırma Amaçlı Kiraya Verilen Taşınmazların Dağılımı

Yıllar	Adet	Yüzölçümü (m ²)
2012	24	1.488.955,34
2013	53	8.264.271,78
2014	59	5.495.105,58
2015	90	6.991.492,59
2016	30*	3.974.690,70
Toplam	256	26.214.515,99

*Ağaçlandırma yapılmak amacıyla kiraya vermeye esas illere verilen talimatlardan 8 adedi sözleşme düzenlenerek geri gönderilmiştir.

Kaynak: Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2012-2016 Yılları Faaliyet Raporları

2.6 Ön İzin, İrtifak Hakkı ve Kullanma İzni

2016 yılında ilgili yasal düzenlemeler doğrultusunda Milli Emlak Genel Müdürlüğünce toplam 181.265 TL kullanma izni, 125.581 TL irtifak hakkı ve 24.639 TL değerinde ön izin geliri olmak üzere toplam 331.485 TL gelir elde edilmiştir (Tablo 9).

Tablo 9. 2016 Yılı Kullanma İzni, İrtifak Hakkı, Ön İzin Gelirleri (Bin TL)

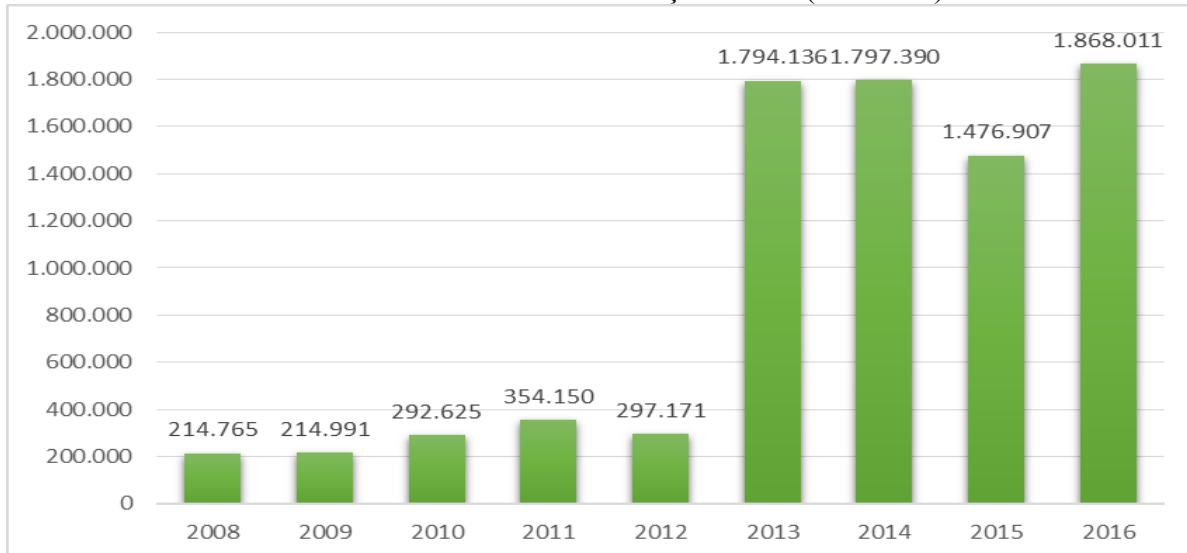
Aylar	Kullanma İzni	İrtifak Hakkı	Ön İzin	Toplam
Ocak	27.994	27.094	2.608	57.696
Şubat	12.720	1.947	3.226	17.893
Mart	14.477	10.871	1.957	27.305
Nisan	11.881	13.748	1.370	26.999
Mayıs	11.450	10.796	2.778	25.024
Haziran	12.558	12.112	3.102	27.772
Temmuz	27.102	6.996	793	34.891
Ağustos	11.713	2.850	1.677	16.240
Eylül	13.203	4.131	450	17.784
Ekim	9.240	9.730	1.699	20.669
Kasım	13.855	9.407	1.753	25.015
Aralık	15.072	15.899	3.226	34.197
Toplam	181.265	125.581	24.639	331.485

Kaynak: Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2016 Dönemi Faaliyet Raporu

2.7 Satış

Milli Emlak satış gelirlerinin 2008-2016 yılları arasında seyrine bakıldığında, 2016 yılında 1.868.011 TL satış rakamıyla en yüksek gelir elde edildiği görülmektedir. Satış gelirlerinin 2013 yılında artış göstermesinin sebebi 2013 yılına kadar gerçekleşen satışlara ilave olarak 2/B taşınmazlarının satışlarından elde edilen gelirler olarak görülmektedir (Grafik 2).

Grafik 2. 2008-2016 Yılları Arası Milli Emlak Satış Gelirleri (1.000 TL)

Kaynak: Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2008-2016 Yılları Faaliyet Raporları

31.12.2016 tarihi itibarıyla 2/B taşınmazlarına ilişkin 1.819.692.285 m² yüzölçümlü taşınmazın 457.967 hak sahibine satış işlemi gerçekleştirilmiştir.¹⁶

2.8 Bedelsiz Devir

Milli Emlak Genel Müdürlüğü tarafından 2016 yılında, 6111 Sayılı Kanununun 95'nci maddesi ile değiştirilen 233 sayılı KHK'nin 54'üncü maddesinin 3'üncü fıkrasına göre KİT'lere satış ve sermayelerinden mahsup edilmek üzere yüzölçümü 91.035,47 m² olan 34 adet taşınmaz için 1.708.497,01 TL bedel ile devir işlemleri gerçekleştirilmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanununun 73'üncü maddesine göre Kentsel Dönüşüm Alanlarında Belediyelere devir işlemleri ise 36 adet taşınmaz (3.363.613,22 m²) için 92.735.472,25 TL bedel ile gerçekleştirilmiştir. 6461 sayılı Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanununun 7'nci maddesi kapsamında TCDD'ye Devir İşlemleri 566.876,55 m² yüzölçümlü 67 adet taşınmazın 44.532.540,00 TL bedel ile gerçekleştirilmiştir. 4706 Sayılı Kanununun 5'inci maddesinin altıncı fıkrasına göre belediyelere devir işlemleri ise 1.310 adet taşınmaz (517.000,00 m²) ile gerçekleştirilmiştir (Tablo 10).

Tablo 10. 2014-2016 Yılları Arası Bedelsiz Devir İşlemleri

Kanun No	2014 Yılı			2015 Yılı			2016 Yılı		
	Taşınmaz Sayısı (Adet)	Yüzölçümü (m ²)	Satış Bedeli (TL)	Taşınmaz Sayısı (Adet)	Yüzölçümü (m ²)	Satış Bedeli (TL)	Taşınmaz Sayısı (Adet)	Yüzölçümü (m ²)	Satış Bedeli (TL)
6111 sayılı Kanununun 95'nci maddesi ile değiştirilen 233 sayılı KHK'nin 54 üncü maddesinin 3'üncü fıkrasına göre KİT'lere Satış ve Sermayelerinden Mahsup Edilmek Üzere Devir işlemleri.	12	530.302,00	194.155,00	16	320.147,67	2.646.431,90	34	91.035,47	1.708.497,01
5393 sayılı Belediye Kanununun 73'üncü maddesine göre Kentsel Dönüşüm Alanlarında Belediyelere Devir işlemleri	14	164.414,00	25.730.032,00	132	28.422.412,29	104.820.193,77	36	3.363.613,22	92.735.472,25
6461 sayılı Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının serbestleştirilmesi Hakkında Kanununun 7'nci maddesi kapsamında TCDD'ye Devir İşlemleri	158	3.265.393,00	8.351.825,00	459,00	5.672.568,30	44.439.926,61	67	566.876,55	44.532.540,00
4706 sayılı Kanununun 5'inci maddesinin altıncı fıkrasına göre belediyelere devir işlemleri.	535			411			1.310	517.000,00	

Kaynak: Anonim 2016d, Web Sitesi: www.mevzuat.gov.tr

¹⁶ Anonim 2016c, Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Faaliyet Raporu.

Milli Emlak Genel Müdürlüğü verilerine göre elde edilen gelirlerin taşınmaz kira ve taşınmaz satışları ile ön izin, irtifak hakkı kullanma izinleri gelirlerinden oluştuğu görülmektedir. 2016 yılında gerçekleşen gelirler içindeki en yüksek pay taşınmaz satışları olup 1.865.326,00 TL'dir. Diğer gelirler ise sırasıyla taşınmaz kiralari, ön izin, irtifak hakkı ve kullanma izinleri ve taşınmaz satış gelirlerinden oluşmaktadır. Taşınmaz kira gelirleri içindeki en büyük pay lojman kiralariina ait olup 2016 yılında lojman kiralariinin taşınmaz kira gelirleri içindeki payı % 39 olmuştur. Diğer kira gelirleri ise ecrimisil, sosyal tesis ve diğer kiralari olarak sınıflandırılmıştır. Ön izin, irtifak hakkı ve kullanma izinleri bütçe gelirleri 2016 yılında irtifak hakkı gelirlerinin tüm izin gelirleri içindeki payı yaklaşık olarak % 30 olmuştur. Diğer izin gelirleri ise ön izin, kullanma izni ve hasılat payları olarak sınıflandırılmıştır. 2016 yılında taşınmaz satış gelirleri içinde arsa satışları 550.778,00 TL ile en yüksek paya sahip olmuştur. Arsa satışlarının taşınmaz satış gelirleri arasındaki payı yaklaşık % 30 oranında gerçekleşmiştir. Taşınmaz satış gelirleri arsa ve 2/B satış gelirlerinin yanı sıra lojman, sosyal tesis, diğer binalar, arazi, 2/B taşınmazlarının devrinden elde edilen gelirler, tarım arazisi satış ve diğer satış gelirlerinden oluşmaktadır (Tablo 11). Ayrıca 2.685,00 TL'lik taşınmaz satış geliri elde edilmiştir.

Tablo 11. Bütçe Gelirlerinin Gerçekleşmeleri (1.000 TL)

Gelir Türü	Bütçe Hedefi			Gerçekleşen		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
A)Taşınmaz Kira Gelirleri	991.500,00	1.007.078,00	1.094.600,00	913.358,00	1.030.714,00	1.174.089,00
Lojman kira	411.500,00	446.213,00	473.600,00	396.450,00	424.694,00	458.003,00
Ecrimisil	360.000,00	309.870,00	366.000,00	263.120,00	345.171,00	424.550,00
Sosyal tesis kira	0,00	0,00	0,00	65,00	10,00	107,00
Diğer kiralari	220.000,00	250.995,00	255.000,00	253.723,00	260.839,00	291.429,00
B) Ön izin, İrtifak Hakkı, Kullanma İzni	370.000,00	591.852,00	662.000,00	549.932,00	627.425,00	415.535,00
Ön izin	35.000,00	38.217,00	41.000,00	24.247,00	26.911,00	24.639,00
İrtifak hakkı	205.000,00	220.008,00	261.000,00	233.079,00	248.903,00	125.581,00
Kullanma izni	130.000,00	137.376,00	186.000,00	152.984,00	186.367,00	181.265,00
Hasılat payları	0,00	196.251,00	174.000,00	139.622,00	165.244,00	84.050,00
C)Taşınmaz Satış Gelirleri	1.892.576,00	1.694.543,00	1.398.576,00	1.794.887,00	1.474.207,00	1.865.326,00
Lojman satış	100.000,00	0,00	0,00	23,00	26,00	117,00
Sosyal tesis satış	500.000,00	300.000,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Diğer bina satış	900,00	980,00	1.650,00	1.792,00	2.050,00	1.717,00
Arazi satış	100.000,00	110.000,00	125.000,00	75.147,00	83.041,00	96.589,00
Arsa satış	400.000,00	437.000,00	530.000,00	375.917,00	501.733,00	550.778,00
Diğer satışlar	900,00	980,00	1.100,00	799,00	716,00	1.739,00
2/B satışları	788.792,00	775.583,00	534.664,00	1.339.262,00	885.785,00	939.670,00
2B Taş. Dev. Elde. Et. Gelir	1.984,00	20.000,00	0,00	438,00	337,00	185.423,00
Tarım Arazi Satışı	0,00	50.000,00	206.162,00	1.509,00	519,00	89.293,00
Taşınmaz Satış Gelirleri	3.007,00	3.100,00	3.000,00	2.503,00	2.700,00	2.685,00
Toplam	3.257.083,00	3.296.573,00	3.158.176,00	3.260.680,00	3.135.046,00	3.457.635,00

Kaynak: Anonim 2016c, Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Faaliyet Raporu

3. HAZİNE TAŞINMAZLARINA UYGULANAN İŞLEMLERİN EKONOMİYE ETKİLERİ

Hazine taşınmazlarının birden çok işleme konu olmaları sebebiyle ekonomiye etkilerini tam olarak belirleyebilmek mümkün değildir. Ancak şüphesiz ki Türkiye yüzölçümünün yaklaşık % 30'unu oluşturan Hazine taşınmazlarının doğrudan ve/veya dolaylı olarak ekonomiye etkileri mevcuttur. Doğrudan etkisinden kasıt bir Hazine taşınmazının gelir getirici bir işleme konu edilmesi, dolaylı etkisinden kasıt ise bütçeye gelir getirmemekle birlikte istihdam, büyüme, gelir dağılımı, bütçe açığı, konut açığı, çarpık kentleşme, bölgeler arası ekonomik ve sosyal dengesizlikler, erozyon gibi hem ekonomik hem de sosyal anlamda bir etki yaratmasıdır.

3.1 Tahsis İşleminin Etkileri

Bir hizmet üretiminin en temel ve en maliyetli unsuru olan taşınmaz, tahsis işlemi aracılığıyla bir kamu hizmetinin yerine getirilmesi amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarının kullanımına bedelsiz olarak bırakılmaktadır. Bu yolla aynı hizmetin dışarıdan satın alınması, kamulaştırılması, kiralanması, irtifak hakkı tesis edilmesi bedeli karşılığı kadar kamu idareleri bütçelerine dolaylı yoldan mali katkı sağlanmaktadır. Tahsis mevzuatı çerçevesinde 2016 yılı içerisinde 10.435.684.829 m² yüzölçümlü toplam 28.634 adet taşınmaz kamu hizmetlerinde kullanılmak üzere tahsis edilmiş ve bu yolla kamusal hizmet üretimine katkıda bulunulmuştur.¹⁷

3.2 Ön İzin, Kullanma İzni ve İrtifak Hakkı Tesis İşlemlerinin Etkileri

2016 yılında ilgili yasal düzenlemeler doğrultusunda Milli Emlak Genel Müdürlüğünce toplam 181.265 TL kullanma izni, 125.581 TL irtifak hakkı ve 24.639 TL değerinde ön izin geliri olmak üzere toplam 331.485 TL gelir elde edilmiştir. Hazine taşınmazları üzerinde çeşitli amaçlarla irtifak hakkı tesis edilmesi gelir getirici bir unsur olmasının yanında birçok kişiye istihdam olanağı sağlamaktadır. Turizm amaçlı irtifak hakkı tesis yerli ve yabancı sermaye için ülkemizi tercih edilebilir kılacak, yapılacak yatırımlarla da hem turizmin gelişmesine katkıda bulunulacak hem de üretim ve büyümenin artmasına katkı sağlanacaktır.

3.3 Satış İşlemlerinin Etkileri

4706 Sayılı Kanun hazine taşınmazlarının ekonomiye kazandırılması amacıyla çıkarılan bir kanun olup, genellikle satış işlemleri ile ilgili hükümleri bulunmakta ve ihalesiz satışları düzenlemektedir. Bu kapsamda rayiç değer ve harca esas değer üzerinden doğrudan satılabilecek taşınmazlar belirlenmiştir. Söz konusu kanunun 4/c maddesi ile Hazine taşınmazlarının hissedarlarına doğrudan satılabileceği düzenlenmiş olup, bu yolla hem Hazine'ye gelir sağlanabilecek hem de ecrimisil işlemine son verilerek vatandaşlar mülkiyet sahibi olabileceklerdir. Ayrıca yine aynı kanunla düzenlenen küçük sanayi sitelerinin, teknoloji

¹⁷ Anonim 2016, Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Faaliyet Raporu.

geliştirme bölgelerinin, borsa yerlerinin, toplu konut üretmek amacıyla TOKİ'ye harca esas değer üzerinden doğrudan satışı yapılmakta, rayiç değer üzerinden satış olmadığı için çok büyük gelir elde edilmemekte ancak sanayinin gelişmesi, konut üretimi, istihdam, inşaat sektörünün canlanması gibi birçok olumlu etkisi olmaktadır.

6292 Sayılı Kanun kapsamında sürdürülen 2/B taşınmazlarının satışından da ciddi gelirler elde edilmektedir. Hazine'ye ait tarım arazilerinin gerek geçmişte mülga 4070 Sayılı Kanun kapsamında satılması, gerekse 6292 Sayılı Kanun kapsamında kullanıcı, kiracı ve hissedarına satılması çalışmalarının devam etmesi ile tarım sektörünün gelişmesi ve işgal altında olup da ecrimisil işlemi uygulanan arazilerin ödeme kolaylıkları sağlanarak atıl durumdan kurtarılması ve gelir elde edilmesi amaçlanmaktadır. Hazine taşınmazlarının tarımsal amaçlarla değerlendirilmesi sonucu, hem satış suretiyle elden çıkarılan taşınmazların satış bedelleri ile bütçeye kaynak sağlanabilmekte, hem de söz konusu taşınmazların malikleri tarafından kullanılması ile Türkiye'nin toplam tarımsal üretim miktarının artırılması mümkün olabilmektedir.

3.4 Kira İşleminin Etkileri

Hazine taşınmazlarının çeşitli amaçlarla gerçek veya tüzel kişilere kiraya verilmesinin bütçeye gelir getirici bir faydası olması yanında tarımsal kiralama yoluyla tarım ürünlerinin artırılması, ağaçlandırma ve özel orman fidanlığı yapılmak amacıyla kiralanması ile Türkiye'nin ormanlık alanlarını artırma ve erozyonla mücadelede katkı sağlaması gibi dolaylı etkileri de mevcuttur.

3.5 Bedelsiz Devir İşlemlerinin Etkileri

4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun, 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu, 1164 sayılı Arsa Üretimi ve Değerlendirilmesi Hakkında Kanun, 775 sayılı Gecekondu Kanunu, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun ve 442 sayılı Köy Kanunu hükümlerine göre imar planlarıyla genel hizmetlere ayrılan yerler ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na devredilecek taşınmazlar hariç, çeşitli kanunlarda öngörülen hükümlere dayanılarak Hazine taşınmazları kamu kurum ve kuruluşlarına, gerçek kişilerle, özel hukuk tüzel kişilerine bedelsiz olarak devredilmektedir.

Ayrıca, 3194 sayılı İmar Kanununun 11'inci maddesi kapsamında yol, meydan, yeşil alan, park vb. ile 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun 999'uncu maddesi kapsamında kıyı tanımına giren Hazine'nin özel mülkiyetindeki yerler ve devlet karayolları alanına isabet eden yerler kamunun ortak kullanımına bedelsiz olarak terk edilmektedir. Gelir sağlamayan bu işlemlerde kamu hizmeti görülmesi, sosyal fayda, üretim, yatırım ve istihdam artışı, konut üretimi gibi amaçlar mevcuttur.

4. BAZI ÜLKELERDE UYGULANAN TAŞINMAZ YÖNETİM SİSTEMLERİ

4.1 Fransa Örneği

Fransa 547.030 km²'lik yüzölçümü ile arazi varlığı bakımından Avrupa'nın en büyük ülkesidir. Yarı başkanlık sisteminin uygulandığı ülkede üniter bir devlet yapısına sahip 101 ilin oluşturduğu 27 bölgesel yönetim mevcuttur. Devlete ait taşınmazların yönetimi merkezi idare ile yerel yönetimler arasında paylaşılmıştır. Kamu taşınmaz portföyünün bir kısmı tüzel kişiliği olan ve “devlet operatörleri” olarak adlandırılan kamu idareleri tarafından yönetilmektedir. Yaklaşık 600 tane olan bu operatörler arasında üniversiteler, müzeler ve ajanslar gibi kurumlar yer almaktadır. Söz konusu kurumlar kendi taşınmazlarının yönetimine ilişkin konularda bağımsız karar alabilmektedirler. Yerel yönetimlerde ise bölgesel yönetim ve belediyeler olarak kamu taşınmazlarının yönetimini paylaşmışlardır.

Merkezi yönetime dahil kamu kurumları ve bunların taşra teşkilatlarının hizmet sunumunda kullandıkları taşınmazların yönetiminden ise Maliye ve Ekonomi Bakanlığı sorumludur. Merkezi devlete ait taşınmazların yönetiminden sorumlu genel yetkili idare Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'na bağlı “France Domaine (FD)”dir. FD yerel idareler nezdinde taşınmazların değerlemesinden, terkedilmiş taşınmazların yönetiminden ve devlet mallarının satışından da sorumlu olup, kendi içinde iki ana bölümden oluşmaktadır. Birincisi Devlet Taşınmaz Politikasından Sorumlu Misyon¹⁸, diğeri ise Devletin Mülk Misyonundan Sorumlu Büro¹⁹'dur. Bakanlıkların/merkezi devlet kurumlarının ihtiyaç duydukları taşınmazları edinme (satın alma veya kiralama) yetkileri ile “operatörler”in yapacakları satın alma ve kiralama işlemlerinde ise mali konulara ilişkin fikir verme yetkisi FD'ye aittir.

Devlete ait taşınmazlar Devletin özel mülkiyetindeki taşınmazlar ve kamu varlığı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Devletin özel mülkiyetindeki taşınmazlar üzerinde tasarrufta bulunma imkanı olan, satılabilen ve üçüncü kişilere kiralanabilen taşınmazlar olup, kamu varlığı olarak sınıflandırılan taşınmazlar ise deniz, deniz yolları, demiryolları, havaalanları, TV verici alanları gibi yerlerdir. Çoğunlukla, kötü durumdaki binaların yenilenmesi ya da dağınık halde olan hizmet binalarının tek yerde toplanması amacıyla yeni bina alımı, kiralanması ya da inşa ettirilmesi yoluna gidilmekte ve FD, satın alma işlemleri için bankalardan düşük faizli kredi kullanmaktadır. Kamu binalarının çoğunluğunun Paris'in merkezinde bulunması ve burada taşınmaz fiyatlarının çok yüksek olması nedeniyle devlet binalarının Paris dışına taşınması hedeflenmektedir. Devlete ait taşınmazlar üzerinde yeni bina yaptırılması konusunda da FD yetkilidir. Bu kapsamda, kamu-özel sektör işbirliği (PPP) adı verilen sistemden yararlanılmaktadır.

FD temelde taşınmaz edinmede kamulaştırma yoluna başvurmamakta, mahalli idareler ise hizmet sunumunu gerçekleştirme amacıyla kamulaştırma yapabilmektedirler. Bedel tespitinde anlaşma yolu tercih edilmekle birlikte, anlaşma sağlanamazsa taraflar mahkemeye başvurabilmektedir. 2005 yılında ülke genelinde yapılan reform kapsamında devletin taşınmaz politikasını oluşturan birtakım hedefler belirlemiş ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için taşınmaz portföyü incelenerek taşınmazların daha iyi yönetilmesi amaçlanmıştır. Tespiti yapılan taşınmazların gerçek değerleri ile muhasebeleştirilmesi amacıyla, taşınmazların yeniden değerlendirilmesi yapılmış ve 5 yılda bu değerlemeler güncellenmiştir. Ayrıca taşınmazlara

¹⁸ Fransızca da Mission chargee dela politique immobiliere de l'Etat olarak bilinen.

¹⁹ Fransızca da Bureau charge des missions domaniales olarak bilinen.

özel bir muhasebe kaydı tutulmaya başlanmış, devletin taşınmaz satışından elde ettiği gelirin, taşınmazlara yönelik harcamaları, yeni alımları ve satış giderlerini karşılaması hedeflenmiş, taşınmazlar için yapılan harcamaların bütçe üzerinde yük oluşturmaması amaçlanmıştır. 2005 yılı reformları ile birlikte devlete ait taşınmazların yönetiminde “devlet mülk sahibidir” anlayışı hakim olmuştur. Devlet taşınmazların sahibi, diğer kamu idareleri ve şahıslar da kullanıcı konumundadır. Bu kapsamda mevcut düzenlemede yapılan en önemli değişikliklerden biri de, kamu kurumlarının devlete ait taşınmazları bedelsiz kullanmalarına son veren ve “Bütçesel Kiralar” adı verilen düzenlemedir. Ayrıca reformla birlikte öncelikle kamu malvarlığı sınıfındaki birçok taşınmaz, bakanlıkların kullanımında bulunan binalar devletin özel mülkiyetindeki taşınmazlar sınıfına taşınmış, böylece bu taşınmazların elden çıkarılması kolaylaştırılmıştır. Kiralamalarda kira bedelleri Bakanlık bütçesine ödenek olarak koyulmaktadır. Kira sözleşmelerinin süresi ortalama 6 yıl, en fazla 9 yıl olarak belirlenmektedir. İlanlar internet veya gazeteler aracılığı ile yapılmakta, bu ilanlarda taşınmazın özelliği ve fotoğrafları ile birlikte kira bedelleri ilan edilmektedir. Kiralamaların piyasa fiyatı üzerinden yapılması esastır.

Fransa’da sahil alanları devlete aittir ve prensip olarak satılamaz. Kıyı şeridinin korunması “Kıyı Şeridi ve Göl Kıyıları Konservatuarı” adı verilen bir operatörce gerçekleştirilmektedir. Ormanların idaresi, bakımı ve satışı da yine bir devlet operatörü olan “Orman Ulusal Bürosu” tarafından gerçekleştirilmektedir. Ormanlar üzerinde ciddi koruma önlemleri bulunduğu için satışı kolay değildir. FD’nin sorumluluğu ormanları sisteme kaydetmek ile sınırlıdır. Devlete ait taşınmazların izinsiz kullanılması halinde kullanıcılar tahliye edilmekte ve geçmiş kullanımlara ilişkin ödeme yapılması istenmektedir. Taşınmazların satış ihaleleri genellikle teklif verme usulü ile olmakla birlikte, istisnai olarak pazarlık usulü de kullanılmaktadır. Satılacak olan taşınmazlar için ihale öncesi bedel tespiti yapılmaktadır. Ancak bu bedel ilanda yer almamaktadır. En yüksek bedeli teklif edilen kişiye ihale yapılmakta ve bedel peşin olarak ödenmektedir. Sadece mahalli idarelere satış yapılması halinde taksitlendirme yapılabilmektedir.

Fransa’daki sosyal devlet anlayışının gereği FD tarafından satışı yapılacak taşınmazın öncelikle bulunduğu yeri belediyesine bildirilmesi gerekmektedir. Belediyelerin sosyal konut yapımı ya da park ve oyun alanı gibi kamu hizmetlerinde kullanmak üzere taşınmazları ön alım hakları bulunmaktadır. FD’nin portföyünde bulunan taşınmazların değerlendirme işlemleri kurumun kendi personeli tarafından yapılmaktadır. Değerleme yapmak için bu konuda formel bir eğitim alma ya da sertifika alma zorunluluğu bulunmamaktadır.

4.2 Almanya Örneği

Almanya’da federal devlete ait taşınmaz işlemlerinin yürütülmesinden sorumlu olan BImA (Federal Taşınmaz Enstitüsü)²⁰ isimli kuruluş 2005 yılında kurulmuştur. Bu kuruluş klasik kamu idaresinden farklı bir organizasyon yapısına sahiptir. Federal devlete ait taşınmazların yönetimi ve mülkiyeti tek bir çatı altında toplanarak; edinim, yönetim ve elden çıkarma işlemleri tek elden yürütülmektedir.

BImA’nın federal devlet hizmetleri için gerekli taşınmaz ihtiyaçlarını kendi portföyündeki taşınmazlar arasından veya gerektiğinde özel sektörden taşınmaz satın alarak veya kiralayarak karşılama, ihtiyaç duyulmayan taşınmazları satma, kiraya verme, federal devlete ait ormanları yönetme ve söz konusu taşınmazlar üzerindeki doğal yapıyı koruma, kamu-özel ortaklığı

²⁰ Almanca da Bundesanstalt für Immobilienaufgaben olarak bilinen.

(PPP)²¹ modelinden de yararlanarak federal idarelerin ihtiyaç duydukları binaları yaptırma, federal devlet binalarıyla ilgili bakım, onarım işlerini yerine getirme gibi temel görevleri bulunmaktadır.

Ülkede taşınmazlar ticari prensipler esas alınarak yönetilmekte ve işlemlerde genel olarak piyasa fiyatı esas alınmaktadır. Bu bağlamda devlete ait taşınmazların kamu kurumları tarafından bedelsiz kullanımına da son verilmiştir. Devlet mallarının “bedava” olduğu düşüncesinin bir kenara bırakılması sağlanarak taşınmazların kamu kurumlarına bedelsiz verilmesi başka bir ifadeyle tahsis edilmesinin yerini kiralama almıştır. Bu sayede kamu kurumlarının ihtiyaçlarından fazla taşınmazı ellerinde atıl bir şekilde bulundurmalarının önüne geçilmiştir.

Federal devlet hizmetleri için gerekli olmayan taşınmazların satış işlemleri bedel belirtmeksizin ilana çıkarak yapılmakta, belirlenen bedelin altında olmamak kaydıyla ödeme gücünü kanıtlayan en yüksek teklif sahibine satış yapılmaktadır. Ormanlık alanların satışı konusunda yasal bir engel bulunmamaktadır.

4.3 Hollanda Örneği

Hollanda’da taşınmazların %15’inden fazlası devlete aittir. Bu taşınmazların yönetimi genel olarak Devlet Hesapları Kanunu ile belirlenmiş olup, aksi öngörülmedikçe Maliye Bakanı mülk sahibi olarak atanmıştır. Ayrıca Tarım Doğa ve Yiyecek Kalitesi Bakanlığı, Bayındırlık ve Su İdaresi Bakanlığı, Savunma, Konut, Alan Planlaması Bakanlığı, Doğa Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı taşınmaz alım, satım ve idaresinde görevlidir.

Devlet tarafından mülk piyasasındaki pozisyonunu geliştirmek amacıyla Ekim 2001 yılında Hollanda Taşınmaz Konseyi²² kurulmuştur. Bu konseyin görevleri, merkezi hükümetin taşınmaz piyasasındaki pozisyonunu daha da kuvvetlendirmek ve merkezi hükümetin taşınmaz faaliyetlerini organize etmektir. Hollanda’daki kamu taşınmazlarına ilişkin uygulamaya bakıldığında, bu taşınmazların tek elden değil farklı birimler tarafından farklı yetki ve görevlerle yönetildiği görülmektedir. Ancak, bu farklı birimler tarafından kamu taşınmazlarının yönetimine ilişkin yürütülen iş ve işlemler öncelikle ulusal çıkarları en üst düzeye taşınmak amacıyla ve birimler arasında tam bir işbirliği ve etkin bir koordinasyonla yürütülmektedir. Bu kapsamda hem merkezi hükümet, hem de yerel yönetimler için kamu taşınmazlarını yönetmekle görevli birimler projeler üretmekte, kimi zaman bu birimlerle merkezi hükümet ve yerel yönetimler işbirliği halinde çalışmaktadır.

Kamu taşınmazlarının yönetimine ilişkin olarak Hollanda’daki gibi Türkiye’de de tek elden bir yönetim olmadığı ancak Türkiye’de farklı birimler tarafından yürütülen iş ve işlemlerde işbirliği ve koordinasyon bulunmadığı ve hatta kanunlarla farklı birimlere verilen yetki ve görevler arasında çakışmalar bulunduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Devletlerin kamu hizmetlerinin sunulması, doğal yaşamın, tarihi ve kültürel mirasın korunması, ülke savunması gibi taşınmaz mal varlığına sahip olmaları gerekmekte olup, dünyada bazı devletlerin sınırlı, bazılarının ise oldukça büyük bir taşınmaz portföyüne sahip olduğu bilinmektedir. Türkiye’de gerek yüzölçümü gerekse adet olarak önemli miktarda Hazine taşınmazı bulunmakta olup, 2016 yılı verileri itibarıyla Türkiye yüzölçümünün yaklaşık % 35’inin Devlete ait olduğu resmi verilerden anlaşılmaktadır. Devlete ait taşınmazların fazla

²¹ Kamunun ihtiyacı olan mal ve hizmetlerin sağlanması amacıyla devletle bir özel hukuk tüzel kişisi arasında yapılan ve ortaya çıkabilecek risklerin paylaşıldığı bağlayıcı bir sözleşmeye dayanan işbirlikleridir.

²² Felemenkçe de Raad voor Vastgoed Rijksoverheid (RVR) olarak bilinen.

olduğu ülkelerde söz konusu taşınmazların iyi şekilde yönetilmesi, kamu kaynaklarının optimal şekilde kullanılması, kamu hizmetlerinin en iyi şekilde ve israfa yol açmadan sunulması, planlı ve düzenli kentleşmenin gerçekleştirilmesi, devlet bütçesine katkıda bulunulması, yatırımların ve istihdamın teşvik edilmesi, ekonomik kalkınmanın desteklenmesi gibi çok önemli konularla yakından ilgilidir.²³ Buna karşılık, Devlete ait taşınmazlar konusu genellikle ekonomik kriz veya kaynak paketlerine ihtiyaç duyulduğunda gündeme gelmekte, krizin atlatılmasından sonra ise geri plana atılmaktadır.

Türkiye’deki taşınmazların mülkiyetinin büyük bir kısmının Devlete ait olmasının en önemli avantajı, arsa, arazi veya bina tahsis hizmetinin dışarıdan satın alınması ya da kiralanması/irtifak hakkı tesis edilmesi bedeli karşılığı kadar, kamu idarelerinin bütçelerine dolaylı yoldan mali katkı sağlanmasıdır. Hazine taşınmazları mevzuat gereği konu edildiği işlemler vasıtasıyla yatırım, üretim, istihdam, gelir dağılımı konularında teşvik amaçlı kullanılmakta olup, yapılan satış, kiralama, tahsis, irtifak hakkı ve kullanma izni tesisi, bedelsiz devir, harca esas değer üzerinden satış, trampa gibi işlemler vasıtasıyla bir yandan gelir elde edilmekte, diğer yandan ise ekonomiye katkı sağlamaktadır. Hazine’nin özel mülkiyetinde bulunan ve bir kamu hizmeti için tahsisli olmayan taşınmazlar ile tahsisli olup da tahsis amacıyla kullanılmayan taşınmazların satışı suretiyle ekonomiye kazandırılması işlemi, izlenen ekonomi politikası açısından büyük önem taşıdığından, Hazine’ye ait taşınmazların tespit ve satış işlemlerinin hazırlanacak bir program dâhilinde yapılması hususunda valiliklere (defterdarlık) talimat verilmiş ve bu program çerçevesinde satış işlemlerinin yapılması sağlanmıştır. Hazine’ye ait taşınmazların kısa sürede ekonomiye kazandırılması, satış ihalelerinde rekabetin sağlanması ve şahısların satın almak istedikleri taşınmazlara ilişkin bilgilere daha kısa sürede ulaşabilmelerini teminen ihale aşamasına gelmiş taşınmazlara ilişkin bilgiler Milli Emlak Genel Müdürlüğü web sitesinde yayınlanmaktadır. Ancak Hazine taşınmazlarının ekonomiye istenildiği gibi kazandırılmamasının önünde taşınmazların işgal edilmiş olmaları, Türkiye’de kadastro işlemlerinin henüz sonuçlandırılmamış olması ve birçok kamu kuruluşlarının Hazine taşınmazları üzerinde tasarruf yetkisinin olması gibi engeller bulunmaktadır.

Hazine taşınmazlarının en çok tarımsal amaçlı işgal edildiği görüldüğünden, 6292 Sayılı Kanunun 12’nci maddesi uyarınca 31/12/2011 tarihi itibarıyla en az 3 yıl süreyle tarımsal amaçla işgal edilmiş taşınmazların kullanıcılarına satılarak işgallerin sona erdirilmesi ve bu yerlerin ekonomiye kazandırılması amaçlanmıştır. Taşınmazların tahliye edilerek atıl konuma getirilmesi neticesinde Hazine açısından gelir kaybına neden olunmaması için, işgalcilerin kira ve/veya irtifak hakkı sözleşmelerine bağlı olarak kullanımlarının teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. Maliye Bakanlığı’nın 2013-2017 stratejik planı doğrultusunda Milli Emlak Genel Müdürlüğü’nün stratejik hedefi “Kamu taşınmazlarını ekonominin ihtiyaçlarına uygun olarak proaktif bir şekilde yönetmek” olarak belirlenmiştir. Milletlerarası ekonomide gayrimenkul sektörünün öneminin giderek artması, kamu mülkiyetindeki taşınmazların etkin ve verimli yönetimini ön plana çıkarmıştır. Maliye Bakanlığı, konunun önemini bilinci ile taşınmaz yönetiminde yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bu yapılanmada, talep odaklı, merkeziyetçi ve işlemleri bizzat yapan bir yapıdan vazgeçilerek, arz odaklı, taşınmazların yerinden yönetilmesine önem veren, politika belirleyen, uygulamalara yön veren ve sonuçları izleyen bir yönetim yapısına geçiş hedeflenmektedir. Maliye Bakanlığı 2013 Yılı Performans Programı’nda yer alan “Taşınmaz yönetiminde politika belirleyen, uygulamalara yön veren ve sonuçları izleyen, arz odaklı proaktif bir yönetim yapısına geçme” hedefi doğrultusunda

²³ Söyler, İlhami, Türkiye’de Devlet Mallarının Kamu Finansmanı Açısından Değerlendirilmesi, Yayın No: 2005/368.

taşınmaz gelirlerinin, milletlerarası standartlara uygun olarak yapılacak taşınmaz değerlendirme ve envanter çalışmaları kapsamında artırılmasına çalışılmalıdır. Ayrıca mevzuatın ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenmesi, Hazine taşınmazlarına yönelik işgallerin azaltılması, kamu taşınmazlarının sözleşmeye dayalı yönetiminin yaygınlaştırılması, Hazine taşınmazlarının kiralama işlemlerinin basitleştirilerek işlem sürecinin kısaltılması, kamu idarelerinin tahsis talepleri değerlendirilirken, ihtiyaç analizi yapılarak yeni bir taşınmaz tahsisine gerek olup olmadığı hususunun sorgulanması ve kamu yararı doğrultusunda daha rasyonel karar verilmesi, arz odaklı çeşitli yöntemler uygulanmak suretiyle Hazine taşınmazlarının ekonomiye kazandırılması ve gelir artışının sağlanması, yatırım ve istihdamı artırmaya yönelik destek sağlanması ve İmar Kanunu'na göre terk işlemleri yapılarak imarlı taşınmazlar oluşturulması ve bu suretle kamu taşınmazlarının ekonomik değerlerinin artırılması öncelikle yapılacaklar arasında yer almaktadır.

Kiralama, irtifak hakkı, kullanma izni, harca esas değer üzerinden satış, bedelsiz devir, trampa, kamulaştırma, terk gibi mevzuat gereği yürütülen işlemlerin hemen hemen tamamının bir şekilde Türkiye'ye ekonomik anlamda kazanım sağladığı dikkate alındığında Hazine taşınmazlarının ekonomiye kazandırılmasının yolunun satarak elden çıkarmak ve gelir elde etmek olmadığı vurgulanmalıdır. Hazine taşınmazlarının ekonomik olarak değerlendirilmesinin turizm gelirlerinin artması, bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi, eşit olmayan gelir dağılımının düzeltilmesi, küçük ve orta ölçekli sanayicilerin desteklenmesi, tarımsal üretim sektörünün gelişmesi, orman ürünlerinin artırılması ve buna benzer birçok ekonomik faktöre olumlu etkisi bulunmaktadır.

İşgal altında bulunan taşınmazların yıllardır süregelen ecrimisil işlemi ile idare altında tutulmaya çalışılmasının önüne geçilmesi ile kamu kurum ve kuruluşlarının kullanımına bedelsiz olarak bırakılan taşınmazlardan tahsis amacı dışında kullanılan ve atıl durumda olanların tahsislerinin kaldırılarak ekonomiye kazandırılması gerekmektedir. Hazine taşınmazlarının, alternatif kullanım alanlarına göre, talepler de göz önünde bulundurularak, doğru zamanda, etkin ve hızlı yöntemler ile arz edilmesi tanıtım ofisleri, elektronik ilanlar, yapı-şirket-devret, kamu-özel işbirliği gibi araç ve yöntemler yoluyla sağlanabilecektir. Kamu taşınmazları, bölgesel gelişmeleri dikkate almak suretiyle kamu ve özel sektörün ihtiyaçlarına uygun bir şekilde planlanmalı, taşınmazların milletlerarası standartlara uygun yöntemlerle değerleri belirlenmelidir. Gerek kamu taşınmazlarının yönetilmesine ilişkin görev ve yetki karmaşasının önlenmesi, gerekse kurumsal deneyimlerin paylaşılarak kamu taşınmazlarının değerlendirilmesi bakımından kurumlar arası koordinasyon önem taşıdığından ilgili kurumlarla işbirliği yapılarak tescil, ifraz ve imar işlemleriyle taşınmazların daha hızlı değerlendirilmesi sağlanmalıdır.

Son olarak Devletin taşınmazlarının bedava mal olarak görülmesinin optimal olarak kullanılmasına engel teşkil etmekte olduğu bilinen bir gerçektir. Kamu yararı esaslı uygulamaların yanı sıra Türkiye'nin gelişmekte olan ve Hazine taşınmazı bakımından zengin olan bir ülke olduğu unutulmayarak piyasa şartlarına uygun, aynı zamanda da yatırım, istihdam ve bölgesel gelir dağılımını düzenlemeye yardımcı politikalar uygulanmalı, Hazine taşınmazlarının ekonomiye kazandırılmasıyla atıl ve bedava kullanımların önüne geçilmelidir.

KAYNAKLAR

- Anonim (1999), XIV. Türkiye Maliye Sempozyumu, İİBF Yayınları, s.61, 12 -15 Mayıs 1999, Antalya.
- Anonim (2010), Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2010 Yılı Faaliyet Raporu, Milli Emlak Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Anonim (2011), Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2011 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.
- Anonim (2012), Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2012 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.
- Anonim (2013), Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2013 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.
- Anonim (2014), Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2014 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.
- Anonim (2015), Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2015 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.
- Anonim (2016a), Milli Emlak Genel Müdürlüğü (Kurumsal internet erişimi) <http://kurumsal.milliemlak.gov.tr/Sayfalar/kurumsal-bilgiler/istatistiksel-bilgiler/tasinmaz-bilgileri.aspx>, Erişim tarihi: 15.06.2017.
- Anonim (2016b), Web Sitesi: www.milliemlak.gov.tr, Erişim tarihi: 15.06.2017.
- Anonim (2016c), Milli Emlak Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.
- Anonim (2016d), Web Sitesi: www.mevzuat.gov.tr, Erişim tarihi: 15.06.2017.
- Çelik, Kemal (2009), Hazine Taşınmazlarının Değerlemesi ve Türkiye Ekonomisine Etkilerinin İrdelenmesi, 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, 11-15 Mayıs 2009, ODTÜ, Ankara.
- Kardeş, Salâhaddin (2010), Milli Emlak Kontrolörleri Derneği, Milli Emlak Genel Müdürlüğü, s.711, Ankara.
- Söyler, İlhami (2005), Türkiye’de Devlet Mallarının Kamu Finansmanı Açısından Değerlendirilmesi, TC Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 2005/368, Ankara.
- Turan, Taner, Kırıl, Pınar ve Saçlı, Mustafa Sertaç (2013), Almanya’da Federal Devlete Ait Taşınmazların Yönetiminin İncelenmesi ve Türkiye’de Hazine Taşınmazlarının Yönetimi ile Karşılaştırılması, Sayıştay Dergisi, Sayı: 88, s.70, Ankara.
- 2004 Sayılı İcra ve İflas Kanunu, www.mevzuat.gov.tr, Erşim Tarihi: 9.05.2017.
- 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, www.mevzuat.gov.tr, Erşim Tarihi: 15.05.2017.
- 2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu, www.mevzuat.gov.tr, Erşim Tarihi: 9.05.2017.
- 2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu, www.mevzuat.gov.tr, Erşim Tarihi: 23.05.2017.
- 3194 Sayılı İmar Kanunu, www.mevzuat.gov.tr, Erşim Tarihi: 15.05.2017.
- 3561 Sayılı Mal Memurlarının Kayyım Tayin Edilmesine Dair Kanun, www.mevzuat.gov.tr, Erşim Tarihi: 23.05.2017.
- 4706 Sayılı Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, www.mevzuat.gov.tr, Erşim Tarihi: 23.05.2017.
- 4721 Sayılı Türk Medenî Kanunu, www.mevzuat.gov.tr, Erşim Tarihi: 9.05.2017.

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, www.mevzuat.gov.tr, , Erşim Tarihi: 15.05.2017.

5393 Sayılı Belediye Kanunu, www.mevzuat.gov.tr, Erşim Tarihi: 23.05.2017.

6292 Sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi İle Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun, www.mevzuat.gov.tr, Erşim Tarihi: 9.05.2017.

6461 Sayılı Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanun, www.mevzuat.gov.tr, Erşim Tarihi: 15.05.2017.